ISBN 97-890-831887-0-6
NUR 303
Ter Verpoozing, Peize (NL)

© Gerard Stout
Foto's en opmaak: Gerard Stout

www.gerardstout.nl
www.nedersaksisch.org

Contact: gerardstout@kpnmail.nl

Laat dit boek achter in een mini-bibliotheek als u dat wilt.

Druk: Biblion, Zoetermeer
uwboekingoedehanden.nl
Eerste druk september 2021
*
Neem de verhalen gerust over. Graag met bronvermelding.

De varkens

Verhalen

&

Pugna porcorum

De varkensoorlog

Gerard Stout

Ter Verpoozing

Ten geleide 5
Pugna porcorum – voorwoord 6
Pugna porcorum / De varkensoorlog – gedicht 10
Pugna porcorum – Naschriften 32
De nasleep (George Orwell) 41
The Pigs / De varkens – verhaal 44
Over vertalingen van *Pugna porcorum* 56
Michael Fontaine
Aantekeningen over Jean Placentius 58
Verantwoording bij *De varkensoorlog* 63

Verhalen 65
Fochteloo (2016) 67
Tariki (18 nov 2015) 75
Éénpitter (9 januari 2016) 83
Buitenste Binnen Drenthe (maart 2016) 95
Muizenissen (2017) 113
Notulen MdNL afdeling Noord (29 februari 2016) 133
Amuse 134
Walter Crontike 136
Pappadum 142
Makreel 144
Het mes – proloog 148
Het mes 149
Chinese whisper (maart 2016) 157
Woningbouw (2015) 171
Genius Loci (april 2016) 175
Ohne Worte (2016) 191
Wolfsklauw (2016) 195
Herbert Hakvoort (mei 2016) 205
Pourquoi (Sariëtte) 233
PSA-professor (2019) 235
Doorstart (2018) 249
Please do not push (4 maart 2018) 261
Drosera rotundifolia (Ronde zonnedauw) (mei 2018) 269
Lene van Dam (september 2018) 279
Argus Michaëlis (9 November 2018) 283
Dutch in Yorkshire – Thorne (2018) 291
Riffie Rohling (11 november 2018) 293
Fennie Blok (12 november 2018) 301
Hé Witte (2019) 309
Reiger (2019) 323
Rosarium (10-15 mei 2020) 337
Krooskop (april 2020) 353
Corina Corina (september 2020) 371
Taxi Everhard / Quo Vadis? (2021) 379
Verantwoording van de verhalen 393
Auteur 398

Ten geleide

Dit boek bevat de eerste vertaling in het Nederlands van het gedicht *Pugna Porcorum* van Jean Placentius. Het gedicht dateert uit 1533. Elk woord begint met de letter P.
Het gedicht verscheen anoniem. Enkel initialen waren bekend.

Op mijn literaire reizen kwam ik in april 2021 het gedicht tegen. Die speurtocht staat deels beschreven in mijn proza. Vooral *Joseph* – mijn roman uit 2021 – geeft een inkijk in mijn reisgedrag. Michael Fontaine maakte de eerste vertaling ooit. In 2019 verscheen van zijn hand *The Pig War*. Ik vertaalde zijn Engelse versie met een scheef oog naar het Latijn.

In dezelfde maand van mijn literaire reis schreef ik *De varkens*, een kort verhaal. De inhoud gaat parallel aan *De varkensoorlog*. 'Het hing in de lucht', zoals Andrei Bitov dat noemt. Voor Michael Fontaine – en voor u – maakte ik een vertaling – *The Pigs*.

De varkens verwijst naar de mens, net als alle andere verhalen weerspiegelingen zijn van wat de mens vermag en niet nalaat. In de *Verantwoording* geef ik een beperkte inkijk in mijn werkwijze.

De verhalen in deze *Reis door literair erfgoed* zijn de oogst van de afgelopen vijf jaar. De verhalen vormen een staalkaart van mijn ontwikkeling, en van mijn herhaling van zetten.

Pugna porcorum

per

P. Porcium poetam

Praeterea, Protestatio propter puncta perverse posita.
Postremo, Pasquillus post prandium Pontificis praelegens poema.

Paraclesis pro potore

Perlege porcorum pulcherrima proelia, potor.
Potando, poteris placidam proferre poesim.

Potentissimo patrono Porcianorum,
P. Porcius poeta prosperitatem precatur plurimam.

Postquam publice porci putamur, praestantissime patrone, placuit porcorum pugnam poemate pingere, potissime proponendo pericula pinguium praelatorum. Pugnant, pigriter pusillanimes praelati, propter pinguedinis pondus; porro potentius porcelli, pauca proceritate perpoliti. Propterea placeat, precor, puerile poema perlegere, Porcorum Porcellorumque pugnam, propositionibus pictam paribus. Peri perpraepostere.

Protestatio Placentii propter puncta perversa posita

Pro patrocinio porcorum plurima prompsi,
    plures producens perbreviansque pedes.
Protervire profunde probas phamamque, proconsul;
    punctula pro placito praecipue posui.
Praefectum posui, praesago pectore pondus;
    ponere praeterii per prohibente pedes.

De varkensoorlog

door

Publius Porcius de dichter

Bovendien, een protest tegen onjuiste interpunctie.
In de bijlage, Pasquino's voordracht van een gedicht na de lunch met de Pontifex.

Een oproep aan de drinker

Beschouw de glorieuze gevechten van de varkens, mijn drinker!
Drinken laat je heldere poëzie scheppen.

Voor de machtigste beschermheer van de Porciani,
bidt de dichter Publius Porcius om grote voorspoed.

Aangezien wij gemenelijk als varkens worden beschouwd, – mijn meest befaamde beschermheer – leek het mij onderhoudend een gedicht te schrijven waarin een *Varkensoorlog* de hoofdrol speelt, met speciale nadruk op de gevaren waarmee de dikke dikkerds te maken krijgen. De dikte van hun vetlaag maakt van de laffe hoge pieten trage vechters, terwijl de biggetjes, dankzij hun geringe hoogte en lengte, behendiger vechten. Daarom hoop ik dat u dit dwaze gedicht - *De oorlog tussen de varkens en de biggetjes* - graag zult lezen. Ik heb het verhaal in gelijke episoden verteld. Verdwijn in omgekeerde richting! [= Vaarwel!]

Placentius' protest tegen onjuiste interpunctie

Ik heb enorm veel ideeën opgedaan bij het uitwerken van mijn *Varkens*, waardoor ik te veel (vers)voeten [per regel] produceerde en ze eruit knipte. U treft het met mijn notoire uitbundigheid, mijn lankmoedige proconsul, maar ik was vasthoudend in het plaatsen van mijn interpunctie waar ik het wilde; Ik had een redacteur aangesteld, een expert met een goede intuïtie, – en, toen hij me zei het niet te doen, zag ik af van opnieuw invoegen [van enkele woorden] in de strofen.

Proditur patronas porcianorum primordialibus punctis

Res Inamoena Caret Affectu, Laeta Decorem
Omnimode Aspirat;
Bellula Habe Ergo Rata.

Proditur poeta

Plura Latent Animo Celata, Et Non Temeranda
Indiciis Ullis;
Scilicet hoc volui.

Prologus

Precelsis proavis pulchre, prognata patrone,
Pectore prudenti pietateque praedite prisca,
Praeter progeniem, praeter praeclara parentum
Praelia pro patria, pro praesulibusque peracta,
Pleraque pro populo proprio persecta potenter
Pellucens probitate, potentique prosperitate,
Proposito praesente petens plerumque peritos,
Proptereaque probas philomusos, prosequerisque
Parnasso potes, precio precibusque poëtas:
Postquam percepi puerile placere poëma.

Praecipue propter praescripta prooemia pugnae
Porcorum, placuit parvam praefigere pugna
Pagellam, porci prodentem proprietates
Plausibiles, pinguem patronum promeruisse
Pectore pinguicolo – pol promeruisse – poëtam
Pingui porcorum pingendo poëmate pugnam.

Propositiones pugnae

Porcos pistorum pergunt prosternere pugna
Porcelli, pasti plantis per pervia prata.

De initialen onthullen de beschermheer van de varkentjes

Een mistroostig ding mist liefde, maar een gelukkig ding
straalt schoonheid uit in alle richtingen;
kies dus mooie dingen.

de dichter ontmaskerd

Vele dingen liggen verborgen in mijn hart, en ze mogen niet
verraden worden, door geen enkele hint;
dit was mijn keuze, overduidelijk.

Proloog

Mijn beschermheer, u bent de glorieuze nakomeling van verheven voorvaderen en u bezit de voorzichtigheid en vroomheid van weleer; naast uw nobele afkomst en de glorieuze gevechten die uw vaders vochten voor hun land, voor hun prins-bisschoppen, en - weinigen onder hen vochten met succes tot een totale overwinning - voor hun eigen volk;
U straalt goedheid en krachtige voorspoed uit, u vraagt gewoonlijk het advies van deskundigen wanneer een voorstel ter beraadslaging voorligt, en daarom steunt u humanisten, en met betalingen en gebeden eert u dichters die van de Parnassus drinken!
Eens kon ik zien dat mijn dwaze gedicht u beviel.

(En niet in het minst op grond van de stellingen die voorafgaan aan *De varkensoorlog*).
Ik dacht dat het leuk zou zijn om deze kleine pagina aan de voorkant van de *Oorlog* toe te voegen, waarin ik u wijs op uw Porcius' indrukwekkende talenten: namelijk, dat de dichter zelf de steun heeft verdiend (ja, verdiend!) van een genereuze en moedige beschermheer, door in een onbeduidend gedicht te vertellen over een oorlog tussen varkens.

Het onderwerp van de oorlog

De biggetjes willen de varkens van de bakkerij in een gevecht verpletteren, nadat ze zich gevoed hebben met planten in de open velden.

Pugna porcorum

per

P. Porcium poetam

Processus porcorum ponitur

"Plaudite porcelli, porcorum pigra propago.
Progreditur!"
Plures porci pinguedine pleni
Pugnantes pergunt, pecudem pars prodigiosa,
Perturbat pede petrosas plerumque plateas,
Pars portentose populorum prata prophanat.
Pars pungit populando potens, pars plurima plagis
Praetendit punire pares, prosternere parvos.
Primo porcorum praefecti – pectore plano
Pistorum porci – prostant pinguedine pulchri
Pugnantes prohibent porcellos, ponere poenas
Praesumunt pravis:
porro plebs pessima pergit
Protervire prius, post profligare potentes.

Propositio proconsulis

Proconsul pastus pomorum pulte perorat
Proelia pro pecude prava prodesse, proinde
Protervire parum patres persaepe probasse
Porcorum populo pacem pridem placuisse
Perpetuam, pacis promptae praeconia passim.
Pro praecone pie pacis per pondera plura
Proponente preces, prudens pro plebe patronus
Porcus praegrandis profert placidissima pacta.

De varkensoorlog

door

Publius Porcius de dichter

De optocht van de varkens wordt verstoord

"Klap en juich, kleine biggetjes! De stoere nazaten van de varkens komen eraan!"

Heel veel vette varkens komen vechtend aangesneld.
Een groot deel van hun kudde maakt stampij in de met kinderkopjes geplaveide straten.
Sommigen onteren de openbare velden; en dat is walgelijk.
Velen richten vernielingen aan, terwijl de overgrote meerderheid tegenover hun soortgenoten de schijn ophoudt en doet alsof ze de kleintjes doodtrappen.

In het eerste begin komen de varkens – de breedborstige bakkerszwijnen – op de proppen. Ze springen in het oog. Ze zijn indrukwekkend in omvang.
Zij beschermen de biggetjes tegen de vechtersbazen, en zij zijn van plan de overtreders te straffen.

De menigte springt er echter onbehouwen tussen, eerst joelend, dan stompen en trappen ze de hoge pieten.

Een voorstel van de gouverneur

Terwijl hij appelschillen naar binnen werkt, smeekt de gouverneur: "Oorlogen tegen een boosaardige bruut zijn rechtvaardig en goed, en zo gebeurde het dat onze vaderen er bij tal van gelegenheden voor kozen om wangedrag een halt toe te roepen. Lange tijd hebben wij varkens, vrede gekend zonder onderbreking; het bewijs van die vrede is overal om ons heen."

Door zijn autoriteit, door op te treden als een vertegenwoordiger van de vrome vrede en het gebruik van diplomatieke taal, slaagt een groot varken – een vooruitziende beschermheer van het volk – erin een buitengewoon eerlijk compromis tot stand te brengen.

Placida pacta proponuntur

"Pacisci placeat porcis, per proelia prorsum
Plurima priscorum perierunt pascua patrum,
Praestat porcellis potioripace potiri
Praestat praelatis primam praebere palaestram."

Plebs porcellorum proelia portendit

Porro proclivis pugnae plebeja potestas
Proelia portendit, per privilegia prisca
Proponens PUGNA PORCOS POTUISSE PATENTI
PROSTRAVISSE PARES, PER PLEBISCITA PROBARI.
PORCUM PUGNACEM PECUDEM: "Praeclara potestas
Pendet per porcos pugnaces, pergite passim
Perdere praefectos, porci properare pusilli
Perdere pinguicolos, praefectos praecipitare,
Pigritia pollent praelati perpetuati."

Praepropera porcellorum penetratio

Postquam plebs pertaesa potentatus penetravit.
Praecipiti pede, porcelli petiere pusilli,
Pugnando properare prius, pessundare patres.
Praestituunt personatos praecurrere porcos.
Propugiles, porro plenum pinguedine putri
Praelatum porcum pistrino pinsere panem
Praecipiunt, per posticam, per pervia portant.

Preces proconsulis pro praelatis

Propterea properans proconsul poplite prono,
Praecipitem plebem pro patrum pace poposcit.
"Persta paulisper, pubes preciosa, precamur.
Pensa profectum parvum pugnae peragendae
Plures plorabunt postquam praecelsa premetur
Praelatura patrum, porcelli percutientur

Een eerlijk compromis voorgesteld

"Laten wij varkens afspreken een compromis te sluiten. Het was door te vechten dat de meeste landerijen van onze voorouders voor altijd voor ons verloren gingen.Voor onze biggen is het beter om een vredesregeling te aanvaarden. En voor onze hoge pieten is het beter om een gelijk speelveld aan te bieden."

De biggenbende zinspeelt op oorlog

Maar de machtige maffia staat te popelen om te vechten, zinspeelt op oorlog. In lijn met hun aloude privileges argumenteren ze, dat WE DE VARKENS KUNNEN VERPLETTEREN - ONZE GELIJKEN! - IN EEN OPEN GEVECHT; hun besluiten bewijzen dat het varken een gewelddadig dier is: "Hun roemrijke macht is gebaseerd op varkenskracht! Doe mee, vernietig hun aanvoerders zonder aanziens des persoons! Handel snel en vernietig hen. Jullie, nietige varkens, vertrap hun vette aanvoerders!
Gemakzucht houdt deze hoge pieten aan de macht!"

Een onverhoedse aanval van de biggetjes

De menigte had genoeg van het regime en toen ze eenmaal binnengedrongen waren, vielen de miezerige biggetjes aan. Ze renden in het wilde weg.
Ze bleken sneller in de gevechten en verpletterden hun eigen vaders.
Ze gaven bevel aan spionnen om bewakers van de hoge pieten bij verrassing uit te schakelen. Vervolgens gelastten ze de grote baas van de bakkerij – een slap, vet varken – brood te bakken.
Ze duwen hem door de straten en door de achterdeur naar binnen.

De gouverneur pleit namens de hoge pieten

De gouverneur haastte zich, knielde neer en smeekte de woedende menigte om vrede voor hun eigen vaders.

"Stop even, lieve zwijntjes! Alsjeblieft, ik smeek jullie!
Bedenk hoe weinig vooruitgang er zal komen met het uitvechten van deze oorlog. Velen zullen protesteren als de elite van hun vaders hun voorrechten kwijtraken. Biggetjes zullen alom worden afgeslacht als de

Passim, posteaquam pinguis porci periere.
Propterea petimus, praesentem ponite pugnam
Per pia porcorum petimus penetralia, posthac
Praelati poterint patrata piacula parce
Perpetrare, procul postponite proelia parva,
Prae praelatorum poenis patientia praestat."

Propositiones porcellorum

Plebs porcellorum parte praecone parato
Porcis praelatis proponit particulares

Particulae pacis

Pacis particulas: PATEANT PRAESENTIA PACTA
POREORUM POCULO, PORCORUM POSTERITATI.
Principio petimus praelatos perpetuatos
Postponi, propter pia privilegia patrum,
Porcellos patuit pariformi pendere pastos
Porcia persimiles, porcos praestare pusillos
Propter pulmonem propter penetrale palati,
Pars parvi porci prunis plerumque perusta
Principibus primis portatur, porro putrescens
Porcorum pectus putri pinguedine plenum
Projicitur passim, partim pro peste putatur,
Propterea porcis praelatio praeripiatur.
Pergite porcelli praefectos praecipitare!"

Posterior pugna

Pro praelatura porci pugnare parati
Prosiliunt, pars prata petit, para prona paludes
Prodit praecipuo proterva potentia plausu,
Porro porcelli pulchra per prata perurgent
Pinguiculos properare procul, penetrare parati,
Per portas patulas, porcos perfodere pergunt.
Prosternunt, pinguedo potens prohibet properare.

vette varkens eenmaal zijn afgemaakt. Daarom smeek ik u: Staak deze dreigende oorlog –in de naam van de heilige tempels van de varkens, smeek ik het jullie! Als jullie doorgaan, zullen de hoge pieten doorgaan met de misdaden die ze slechts zelden hebben begaan. Stop deze kwade oorlog, zet hem ver uit je gedachten!
Geduld is te verkiezen boven het straffen van hoge pieten."

Het voorstel van de biggetjes

De meute biggetjes, die een eigen diplomaat heeft geregeld, legt aan de varkensbaronnen specifieke vredesvoorstellen voor:

De vredesovereenkomst

Het huidige verdrag zal gelden voor de varkens als geheel en voor het nageslacht van de varkens:

"Ten eerste, eisen wij dat er een einde komt aan automatische benoeming van hoge pieten – op grond van vrome voorrechten van hun vaders.
We hebben gezien dat biggetjes die evenveel te eten krijgen duidelijk gelijkwaardig zijn aan doorvoede [elite]varkens en dat ze in de praktijk beter zijn dan scharminkelige varkens, door hun longen en de binnenkant van hun mond. Van een varkentje wordt een deel meestal gebarbecued op briketten en geserveerd aan prinsen van de hoogste rang, terwijl de rottende borst van een [elite]varken, die vol slap vet zit, gewoon wordt weggegooid (er wordt soms verondersteld dat deze ziektes verspreidt).
Daarom moeten de privileges aan de varkens worden ontnomen! Vooruit, mijn biggetjes, gooi de bazen eruit!"

De tweede aanval

Bereid om te vechten voor hun privileges, rukken de varkens op. Sommigen gaan naar de velden, anderen stormen op naar de moerassen. Hun troepen rukken op, met luide strijdkreten.
In de velden echter, dwingen de biggetjes met overmacht de dikkerdjes op vlucht. Klaar om naar binnen te stormen door de open poorten, verscheuren ze de zwijnen, ze maaien ze neer; hun gigantische corpulentie hindert de [elite]varkens te vluchten.

Porci pacisci petunt

Propterea pacem proponunt; "Parcite porcis,
Porcelli posthac potiemur pace perenni."
Propterea pulcher porcellus praeco politus
Prospiciens patres pronos peccata profari,
Proupiciens positos praeda, positosque periclo.
Propositum pandit; "Pacem perferre potentis;
Parcite praelati, procerum pondus puerile,
Perdurare parum propter plerosque putatur,
Perfringunt pacem penitus post pacta peracta.

Praeconis propositio

Ponito pro pacto pignus, proferre potentes.
Pro pacis praxi, potiora pericula pensant
Porcelli, portent pignus, pax pacta placebit."

Profertur pignus pro pactione

Princeps porcorum propria pro plebe pedestris
Procumbens, paene perplexus, proelia propter
Pestiferi populi, promittit praemia pulchra.
Pultem pomorum, propinam pulvere pisti
Pastilli, partem placentae posterioris,
Pocula profundae perquam pretiosa paludes
Porcum praegrandem placido pro pignore praebet
Promulgans PLENA PORCELLOS PROPRIETATE:
PRAEFECTURARUM POSTHAC PERTINGERE PALMAM.
Porro porcelli pinxere prooemia pacis
Particulis paribus, PATEAT PAX POSTERITATI.

De varkens smeken om vrede

Daarom roepen ze op tot een staakt-het-vuren. "Spaar ons varkens, biggetjes! Voortaan zullen we eeuwigdurende vrede hebben."
Vandaar dat een knap biggetje, een welgemanierde diplomaat,
toen hij zag dat hun vaders hun fouten wilden toegeven, zag hoe ze zich wapenden tegen plundering en gevaar, een voorstel doet: "Kunnen jullie echt vrede sluiten? Houd me voor de gek, hoge pieten! Het is een stomme belofte van leiders.
De ervaring leert dat beloften niet lang standhouden: ze schenden de vrede op het moment dat het verdrag is geratificeerd!

Het voorstel van de diplomaat

Overhandig een onderpand voor uw verdrag; geef uw leiders over
om uw vrede te bewerkstelligen. Biggen geven de voorkeur aan bewijs;
laat ze maar met onderpand komen; een verdrag, naar behoren
geratificeerd, zal ons tevreden stellen."

Onderpand voor het verdrag wordt geregeld

Zichzelf opofferend voor zijn eigen leger van soldaten, belooft de leider van de varkens – praktisch ten einde raad vanwege de gevechten die dit verdoemde ras hem heeft gebracht – zeer waardevolle vergoedingen:
appelschillen, een afgestoft brood, een deel van een dag-oude cake,
onbeperkte drankjes van onbetaalbaar moeraswater.
Hij biedt een kolossaal varken aan als volgzame gijzelaar en verkondigt dat: MET VOLLEDIGE EIGENDOMSRECHTEN, BIGGETJES VOORTAAN DE EER ZULLEN KRIJGEN VAN HOGE AMBTEN.
De biggetjes vullen vervolgens de preambule van het verdrag aan
met een eigen artikel: MOGE DEZE VREDE STANDHOUDEN VOOR HET NAGESLACHT!

Particulae pactae pacis

Porci praelati placido pacto pepigerunt
Perpetuam pacem, POSTHAC PRAECEDERE PARVOS
PORCELLOS PORCOS, PUTRI PINGUIDINE PLENOS,
PHAS POSTHAC PORCIS PASSIM PUGNARE PUSILLIS
PRO POMIS PUTRIDIS, PRO PARTE POSTERIORIS
PROVENTUS PINGUI, POTERINT PURGARE PLATEAS.
POLIXE POTERINT POMARIA PARTICIPARE,
PARTIRI PRAEDAS, PATULAS PERAGRARE PALUDES,
Proclamuturi porcelli pectore pleno
Postquam praeripitur procellis per peregrinos.
Postquam percipiunt pede prendi posteriori.

Pompae porcellorum post pactam pacem peractae

"Plaudite porcelli, plebea pretiosa perrenni,
Parta pace parate procul praeludia pulchra,
Pompas praecipuas, proscaenia publica palmae,
Purpureos pannos, picturas pendite pulchras
Progeniem priscam porcellorum perhibentes,
Priventur platani, priventur pendere pinus,
Porcellis passim pomaria prostituantur,
Palmarum prorsus plantatio praeripiatur
Pendula, pro pacta portentur pace parati
Palmarum pilei, procedat pulchra propago
Pacificatorum porcellorum, penetrando
Planitiem, patriae passim peragrando plateas,
Plantae pro pedibus plateatim projiciatur.
Portetur per praecipuos praeco peramoenus,
Pacis perfector promat praeconia pacis
Publicitus, prono procumbant poplite porci,
Porcellos patriae patronos profiteantur."

De artikelen van het vredesverdrag

De hoge pieten stemden in met een eeuwigdurende vrede in hun vredesverdrag, te weten dat:

Voortaan hebben kleine **Varkentjes** voorrang op slappe, vette **Varkens**.

Vanaf nu is het goed en gepast voor miezerige **Varkens** om te kibbelen over rotte appels, over smerige uitwerpselen die door de achterdeur naar buiten worden gegooid.

* ZIJ ZULLEN DE STRATEN MOETEN SCHOONMAKEN;
* ZIJ ZULLEN FATSOENLIJK DE BOOMGAARDEN DELEN.
* ZIJ ZULLEN RESTJES DELEN EN DOOR GESCHIKTE WATERPLASSEN GAAN.

De biggetjes stonden op het punt de voorwaarden te bekrachtigen, hun borstjes opzwellend, toen de biggetjes werden onderbroken door geknor van huurlingen, terwijl ze zich realiseren dat ze bij hun achterpoten worden gegrepen.

De overwinningsparade van de biggetjes, die het sluiten van het vredesverdrag markeert

"Klap en juich, biggetjes, mijn dierbaar volk! Nu dat jullie permanente vrede hebben bereikt, bereid een mooi feest voor in de toekomst:

Een glorieuze parade. Wedstrijden voor het volk! Karmozijnrode kleren! Laat mooie schilderijen zien om de eerbiedwaardige afkomst van de biggetjes te bezingen! Laat platanen en dennenbomen ontdaan worden van hun last! Laat de boomgaarden opengesteld worden, zodat alle biggen ervan kunnen genieten! Laat de aanplantingen van palmbomen volledig beroofd worden van hun takken! Om uw geratificeerd verdrag te markeren, laat slingers van vrijheid en triomf gemaakt worden van palmen, en laat deze gedragen worden. Het glorieuze ras van biggen, die vrede hebben gesloten, moet overal paraderen waar ze willen, de graslanden van hun land betreden, door de straten slenteren. Laat planten voor uw voeten geworpen worden van straat tot straat!

Laat hoogwaardigheidsbeklerders uw voortreffelijke diplomaat de hand boven het hoofd houden, de ingenieur van ons vredesverdrag! Laat hem in het openbaar vredesverklaringen uitvaardigen; laat de varkens zich op de knieën werpen, laat ze erkennen dat de biggen de meesters van dit land zijn!"

Pincerna Praecedit praeconem pocolo plenissimo

Porro praecedat potu pincerna, paludis
Pocula propinans plenissima: pabula praebens
Pulmenti putris pro proprietate palati,
Pro praecone potens paleae pistura paretur,
Proluvies pepli polluti, portio pinguis
Pleni potoris promentis particulatim
Pocula praesumpta, praegustatos patinarum.
Pullos, perdtces, pavos, porcos piperatos.
Praeterea patriae per prima palatia perget
Persuadens populo porcellorum pietatem,
Plaudent porcelli portent per plaustra peronem
Per patriam patula progressu perspiciantur:
Pistorum porci prope pistrinum patiantur
Perpetuas poenas, praeservati prope postes,
Perturbent pueri porcos prope percutiendo,
Propellant porcos pulchrae per pensa puellae,

Porcelli puellarum pollice perfricti procumbunt

Pertractent parvos porcellos, poplite prono
Procumbent, pilos patientur pectine pecti.
Plaudite porcelli, pistorum plangite porci,
Pistores pascant porcos pastu palearum,
Percussos partim pedibus, per plurima probra
Partim projectos petris pugnisque pedeque,
Pastores pascant porcellos prosperitate[16]
Praecipua, peragrantes prata patentia passim.

De bekerdrager marcheert voor de diplomaat uit, zijn drinkbeker barstensvol.

"En bovendien; voor hem uit, moet een trofeedrager marcheren, die kroezen vol met water schenkt om te drinken, voedsel aanbiedt – rotte slobber, die precies goed is voor ons gehemelte.
Haal voor onze diplomaat een grote portie gemalen stro, de resten in een vies kledingstuk, een gezonde portie van het braaksel van een misselijke drinker, beetje bij beetje, de drankjes die hij heeft gedronken, en de restjes uit de koekenpan; kippen, patrijzen, pauwen, en gepeperd varkensvlees.

"Vervolgens moet hij naar de belangrijkste rechtbanken van ons land gaan en de mensen overtuigen van de godsvrucht van de biggetjes. De biggetjes moeten klappen, juichen en hun beschermheer rondrijden in een wagen.
Laat hem door het hele land in een luisterrijke optocht worden gadegeslagen! Bij de bakkerij moeten de varkens van de bakker lijden, een eeuwigdurende straf ondergaan, tentoongesteld bij de deur.
Jongens moeten de varkens kwellen door ze te schoppen. Mooie meisjes moeten de varkens opjagen door hun verleidelijk gedraai,

De biggetjes krijgen massages van de duimen van meisjes, en ontspannen

terwijl de meisjes de kleine biggetjes ondertussen kunnen masseren met de toppen van hun duimen. Ze gaan liggen, ontspannen, en laten hun haar uitkammen."
Klap en juich, biggetjes! Klaag, o bakkers zwijnen!
De bakkers kunnen de varkens een maaltijd van kaf gaan voeren, nu sommigen zijn geschopt voor hun vele, vele wandaden, en sommigen zijn weggejaagd met stenen, vuisten en stokken.
Laat de hoeders de biggen voeren met hun speciale overvloed, als ze gaan zwerven door open velden zoals ze zullen doen.

Porcorum praesaga pensiculatio pro praefectura paranda

Postridie postquam porcelli pace potiti,
Praesumsere patres proterve pungere passim.
Proelia praedictae pugnae populis perhibentes;
Plurima porcorum pensans praesaga potestas
Proposuit primo PALMAE PRAESCRIBERE PONDUS
PESTIFERAE PLEBI PORCELLORUM PEDITENTIM
PROPOSUIT PEDITES PRECIO PRO POSSE PARARE,
PORCOS PRAEDONES PER PAGOS PERQUE PALUDES.
PUNGENTES PECUDES PROMUSCIDE, phamaque passim

Phama proelii

Perfertur, properatque pecus proclive, proinde
Praeficitur pennae procurator peracutus:
Ponens pugnaces porcos pecudisque papyro.
Promittunt posito pede praefectis PROPERARE
PRAESCRIPTO PUGILUM PUGNAM PRAESTARE PARATI
PRAECIPUUM, PROUT PRAECIPIENT PRINCEPS PUGILESQUE.

Perfidia praefectorum pretium praeripientium pugnantibus

Porro proventus precii plerisque parantur,
Praecurrunt proceres precii plus percipientes
Placant policitis, proh! propellos peregrinos
Perfidiam patrant proprisque penu potiores
Praestituunt praedas, proponunt postea plebi
Persolvendarum propinarum paraclesin
Pugnaque protrahitur,

De varkens smeden plannen om hun privileges terug te krijgen

De volgende dag, – een dag nadat de biggetjes hun vredesverdrag hadden gekregen – hadden hun vaders de onbeschaamdheid om overal stennis te schoppen, en de wereld te vertellen over de gevechten in de eerder genoemde oorlog.
De vooruitziende leiders van het biggenrijk planden: EERST OM GELEIDELIJK HET BELANG TE BETWISTEN VAN DE OVERWINNING VAN DAT VERDOMDE SMERIGE GEPEUPEL VAN BIGGETJES; EN BESLOTEN: OM HUURLINGEN IN TE ZETTEN, VOOR EEN PRIJS DIE WE ONS KUNNEN VEROORLOVEN; EVERZWIJNBANDIETEN DIE TAMME DIEREN MET HUN SNUITEN LASTIG VALLEN OP HET PLATTELAND EN IN DE MOERASSEN; - en het gerucht gaat

"Oorlog!"

ongebreideld rond! En de kudde stormt er op af! En daarom krijgt een slimme opzichter de leiding over de troep. Hij regelt de gevechtszwijnen en de ambtelijke staf. Met een voet op de grond stampend, zweren we een eed aan de kolonels OM IN ACTIE TE KOMEN OP BEVEL VAN DE PELOTONSCOMMANDANT, BEREID ALS WE ZIJN OM EEN GLORIEUZE STRIJD TE LEVEREN PRECIES ZOALS ONZE OFFICIER EN PELOTON ONS ZULLEN BEVELEN.

De onbetrouwbare kolonels stelen de buit van hun soldaten

Vervolgens, worden voorraden van de roofgoederen aangelegd voor een groot aantal varkens, maar de leiders rennen naar voren en pikken de meeste van de buit.
Ze sussen de machteloze knorrepotten met - helaas - beloftes: ze beloven hen een buit die beter is dan dan hun eigen spullen. Ze bieden de gewone mensen een schuldpapier om hun geloftes later te vereffenen, en de strijd gaat verder.

Porcus philomusus promotus Pariis

porro porcus philomusus
Paedotriba pusillorum per parisienses
Permotus, pagi pastor, parochusque paludis.
Paulum perdoctus pariter producere petrum
Pertrectabatur, "Proh! perdita pectora plena
Perfidiae: pudeat perceptae praemia praedae
Plebi praeripere peceato pernicioso
Peccat, prodet profusa pecunia, prodet,
Prodet praedones: postquam pensent peregrini
Praemia pro pugna patrata; proque periclis."

Propalatio perfidiae per philomusum

Personuit parochus, pergens proponere plures
Perfidiae partes: porro princeps pugilesque
Pestiferum parochum proclamabant perimendum
Pseudo-evangelicumque probabant praecipitandum
Ponto, praeterea plus provenisse pericli
Presuasu parochi, plus ponderibus pavimenti
Portae praecelsa, plus pulveribus platearum.
Protestabantur poenis plectendum poste patente,
Ponendum prope prunas, particulisque perustis
Profundo puteo profunde praecipitandum,

Poena philomusi

Publicitus pugiles praedicta piacula patrant.
Plebsque putat pulchrum philomusum perdere porcum,
Proinde preces princeps proponit plebsque parata
Promittit parere piis precibus, pugilesque
Partiri pergunt propinam: perficiuntque

Het door Parijs naar voren geschoven humanistische zwijn

Een humanistisch zwijn, echter, een onderwijzer, aanbevolen door de Parijzenaars, een plattelandspastoor, een moeraspastoor, getraind (en goed) om Paulus en Petrus in gelijke mate te reciteren, protesteerde: "Helaas! Misdadigers! Met jullie harten vol van verraad! Jullie zouden je moeten schamen dat jullie de buit van de diefstal die jullie hebben gepleegd door deze verderfelijke zonde achteroverdrukken.
Jullie begaan een zonde! Het geld uitgeven zal jullie bandieten ontmaskeren, – *ontmaskeren* – zal jullie als bandieten ONTMASKEREN als de infanteristen betaling eisen voor het vechten en het trotseren van deze gevaren."

De humanist legt het bedrog bloot

Aldus schreeuwde de voorganger, en ging verder met het onthullen van meer details van hun bedrog. Maar de commandant en het peloton bleven verkondigen: DEZE LASTIGE PASTOOR MOET STERVEN!
en vonden het een goed idee om hem MET ZIJN VALSE BOODSCHAP IN DE ZEE TE DUMPEN! BOVENDIEN, ER IS TE VEEL GEVAAR ONTSTAAN DOOR DE UITLATINGEN VAN DEZE PASTOR - MEER DAN HET GEWICHT VAN HET STEENWERK VAN EEN TORENHOGE BOOG, MEER DAN HET STOF IN DE STRATEN. ZE BLEVEN PROTESTEREN DAT HIJ GESTRAFT MOEST WORDEN OP EEN OPENBARE PIJNBANK; HIJ MOET OP BRANDENDE KOLEN GELEGD WORDEN, EN ALS ZIJN LICHAAM IS VERBRAND, MOET HIJ MET ZIJN HOOFD NAAR BENEDEN IN EEN DIEPE PUT WORDEN GEGOOID.

De gestrafte humanist

Het peloton voltrekt de hierboven genoemde straffen in het openbaar, en het gepeupel vindt het een glorieuze zaak; het vernietigen van het humanistische zwijn.

Daarom stelt de commandant gebeden voor, en het gepeupel zweert zonder bedenkingen de eden van loyaliteit om te gehoorzamen, en het peloton brengt een toast uit. Ze maken hun bedrog compleet.

Porcellorum practica percipientium persolutionis perfidiam

Perfidiam, pauci prohibent peccata patrari
Pro placito pugilum, plecti plerique putantur
Propter perfidiam propalatam peregrine.

Ponitur persolutio perquam praesentissima

Postquam porcelli praeceperunt peregrinos
Privari precio, prolixe pensiculando
Publicitus propere procurant praemia pugnae
Proponi porcis paganis persoluturus,
Prostut praeco potens plures praecurrere porci
Praetendunt, prohibetque pedo plus percipientes
Postquam pellecti precio porci peregrini.
Praesidium pugna praebebant, praecipitare
Pugnam pergebant porci,

Pingues porci provehuntur plaustris

porro properabant
Partim pinguiculi, partim putredine pleni
Provecti plaustris, partim peditis properabant.
Porro porcelli praeceperunt peregrinis
Plaustra penetrando porcos prosternere pingues
Preducique palam pendendos poste patente.

De actie van de biggen bij het ontdekken van bedrog bij de betaling

Slechts weinigen kunnen voorkomen dat er verschrikkelijke fouten worden gemaakt: Men denkt dat velen gestraft zullen worden, op bevel van het peloton, VOOR HET BLOOTLEGGEN VAN HET BEDROG VAN DE GRONDTROEPEN.

Een oplossing wordt ter plekke voorgesteld

Toen de biggetjes zagen dat de soldaten bedrogen werden met hun loon, kwamen ze met een stortvloed aan ideeën en regelden voor de boerenkinkels snel een gevechtsuitkering op staatskosten. Voor de uitbetaling, stapt een machtige woordvoerder naar voren; heel veel varkens wedijveren om te pakken wat ze pakken kunnen en hij houdt ze met een stok tegen om er nog meer van te pakken.

Zodra de varkensknechten tevreden waren met de beloning, boden ze bescherming aan in een gevecht: de varkens probeerden een nieuwe oorlog te ontketenen!

De vette varkens rijden uit in wagens

Bovendien kwamen de dikkerds van de ene kant op hen af, van de andere kant de vette varkens, die in wagens reden, en van weer een andere kant kwamen soldaten te voet.
De biggen, echter, instrueerden hun makkers om op de wagens te klimmen, de vette varkens neer te slaan, en ze naar buiten te slepen om ze aan een openbare galg te hangen.

Praedatio porcellorum

Propterea peditis prudenter progredientes.
Perturbaverunt, projeceruntque potenter.
Plaustrum porcorum, praedaque potenti potiti,
Praecipuos porcos protraxerunt plateatim
Porro, porcorum prospecto principe primo:
Praeco potens populo propinavit PERIMENDUM,
PLECTENDUM POENIS PENDENDUM POSTE PATENTE.
Porro pauca petit princeps proferre, priusquam
Perficiat placitum praeconis plebs pileata,
Permittuntque parum proponere proinde profatur;

Precatio principis porcorum

Parcite porcelli, proavorum prisca putamur[25]
Progenies, prisci potuerunt plura parentes
Proelia pro patria patrare, pericula plura
Pro populo perferre pio, pro plebe parati
Poenas peuperiemque pati possunt pietatem
Publica phana parentum pyramidesque probare,
Promeriti pulchre per praemia picta probantur.
Propterea pensate, precor, pensate periclum,
Parcite perdendo, pietatem perficientes.
Postquam perfecit princeps praedicta, parumper
Plorans, percutiensque palam pectus peramoenum,
Profert PARCENDUM PLORANTI praeco politus
PROPTER PROGINIEM, PROPTER PRECIOSA POTENTUM
PETRUM PRIVILEGIA, PROGNATAMQUE PROFATUR
PROGENIE PROPRIA PRINCEPS praecoque proinde

Paciscuntur principes

Pergunt pacifici populo prope prospiciente,
PRAELATOS PARITER, PRAELATIS PARTICIPARI,
PARTIRI PRAEDAS: parto promiscua plebes
Propterea praefert, pereat praelatio prava.

De biggen plunderen

Daarom rukten de voetsoldaten, bedachtzaam naderend, schudden aan de kar en in een vertoon van kracht gooiden ze de varkenskar op zijn kant; en, na het verzamelen van de rijke buit, trokken zij de [verslagen] varkenshelden door de straten. Toen hij de [verslagen] hoofdcommandant van de varkens zag, zwoer de machtige woordvoerder aan het volk dat de commandant DE EXECUTIE VERDIENT, DAT HIJ SLAAG EN STRAF VERDIENT, DAT HIJ AAN EEN PUBLIEKE GALG MOET HANGEN.

De commandant vraagt echter om hen een paar dingen te mogen zeggen voordat de menigte, met hun vrijheidshelmen op hun koppen, de wil van de woordvoerder uitvoert, en ze staan hem toe een korte rede te houden. Dienovereenkomstig zegt hij:

Het pleidooi van de varkenscommandant

"Stop, biggetjes, spaar mij! Ik word beschouwd van onze voorouders De oorspronkelijke afstammeling te zijn; mijn voorvaderen hebben veel, heel veel veldslagen geleverd voor ons land, en bereid om heel veel gevaren te trotseren voor hun trouwe natie. Voor hun volk waren ze bereid straffen en armoede te verduren. De openbare gedenktekens van onze ouders en piramides kunnen hun toewijding bewijzen. Hun glorieuze diensten aan de staat worden bewezen door kostbare schilderijen. Denkt u daarom aan het gevaar! Vernietig mij niet om zo uw vroomheid te bewijzen.

Nadat de commandant deze woorden had uitgesproken, jammerde hij een beetje en klopte publiekelijk op zijn mooie borst, stelt de glimmende woordvoerder voor DEZE HUILENDE MAKKER TE SPAREN VANWEGE ZIJN AFKOMST, VANWEGE EDELE VOORRECHTEN VAN ZIJN MACHTIGE VADERS en hij beweert EEN NAKOMELING VAN DE LIJN VAN DE COMMANDANT TE ZIJN. Hierop komen de commandant en de zegsman

De leiders komen tot een verdrag

tot een verdrag terwijl het volk toekijkt: "DE HOGE PIETEN ZULLEN DE BUIT VERDELEN EN DELEN MET DE HOGE PIETEN OP GELIJKE VOORWAARDEN." Juist om die reden schreeuwen de jongeren, en roepen in koor: "*Vervloekt* zijn deze corrupte privileges!"

Populi propositio potissima

Postquam parturiunt praeclara penaria praedas,
Perficiunt pacem patitur populusque
Posteaquam potuit praerepta pecunia plebi.
Plangunt privatim procerum praecordia pacem.
Plectunt perjuro perjuria plura patrantes.
Propterea porci, percelli plebs populusque,
Posthac principibus prohibent producere pugnam.

Een krachtig voorstel van het volk

Als de rijke provisiekamers hun overschot hebben afgeleverd, sluiten ze een vredesverdrag op gelijke voorwaarden, en het volk stemt toe. Nadat het geld dat gestolen was van de gewone burgers opduikt, gaan de leiders akkoord met een onderonsje: ze straffen de verraders die in herhaling bedrog hadden gepleegd.
Daarom verbieden de varkens, de biggetjes, de burgers en de natie hun leiders om ooit nog een gevecht te beginnen.

Personuit Placentius post pocula

Potentissimo, pientissimo, prudentissimoque principi,
Patri Purpurato, praesenti pontifici, Placentius Plurimum
precatur prosperitatis

Perge pater patriae, patriarum perfice pacem
Promereare palam palmam placidissime princeps.
Possessae pacis primam perhibe pietatem
Priscorum patrum per prudentissima pacta.
Posteritas perget praeconia promere passim
Pontifici pretiosa pio, plebecula, pubes,
Primores patriae proclamabunt peramoeno
Plausu pastorem pacis, pia pectora plaudent.
Phama peragrabit, peragrabit phama polorum
Per penetralia: praeterea populosa propago
Progenies patriae, patres, puerique pusilli
Protestabuntur priscis patribus potiorem
Pontificem pileo pretioso praedominantem,
Phama penetrabit penetrabit phama paludes
Persarum, poterit phoenix proferre perennes
Pacis porticulas, per pontificale paratas
Praesidium, posthac penetrabit pax paradisum.
Plebs peregrinorum prospecta pace perenni
Placati populi pactum pariforme prebabit.
Publica patronum pacis, privata parenter
Pectora perpetuo plausu pariter perhibebunt.
Prudens pontificis pectus, per plura probetur
Plectra poëtarum, plerique poëmata promant
Praecipuam plerique parentelae probitatem
Pertractent prosa, praestante poëmate prorsus
Praecellat princeps pacis, princeps pietatis.

Een naschrift van Placentius, toegevoegd na het drinken

Aan de machtigste, vroomste en wijste prins, paarsgeklede vader, en huidige prins-bisschop, Placentius bidt voor opperste voorspoed.

Ga door, vader van ons land, en volmaak de vrede der naties! Moge u openlijk de zegepalm verdienen, meest vredige prins, voor de vrede die u bezit. Maak gebruik van uw voorvaders eersteklas vroomheid in de meest zorgvuldige verdragen.

Het nageslacht zal voortdurende getuigenissen afleggen. die waardevol zijn voor een vrome pontifex. Het volk, de jongeren, en aristocraten van ons land zullen hun vredesherder begroeten met een geweldig applaus; vrome harten zullen klappen en juichen.

Uw roem zal zich naar voren dringen, uw roem zal zich verspreiden door de kamers van de hemelen. Bovendien, uw vele nakomelingen, de toekomstige vaders en kinderen van ons land zullen u een betere pontifex achten dan hun voorvaderen, iemand die regeert met zijn kostbare vrijheidsmantel.

Uw naam zal oprukken, uw naam zal doorstoten naar de Perzische Golf. De Phoenix zal in staat zijn om u de details van uw duurzame vredesverdrag, het product van pontificale bescherming aan te bieden. Daarna zal uw vrede de hemel bereiken.

De grote massa vreemdelingen zal een identiek pact goedkeuren, omdat ze de blijvende vrede hebben gezien van een natie die u hebt onderworpen.

Met onophoudelijk applaus en in gelijke mate, zullen de publieke harten u de beschermheer van de vrede noemen; individuele zielen zullen u hun vader noemen. Laat het wijze hart van onze pontifex gevierd worden door des dichters vele lieren! Laat velen van hen gedichten voortbrengen!

Laat velen van hen de bijzondere eerlijkheid van uw ouders beschrijven in proza en in prachtige poëzie. Moge de vorst van de vrede en de vorst van de vroomheid zegevieren!

Postremo pronuntiavit

Pensa pauperiem, princeps praeclare, poëtae.

Precatiuncula P. Porcii Poetae,

Parce precor pingui pagellae, parce prudente
    Pugnantium paroemiae,
Parce parum pulchrae picturataeque poësi,
    Praesente pictae poculo.
Phoebo postposito placuit profundere plura,
    Praeceps poemaque promere.
Postquam potaram, perlegi paucula puncta
    Pingens, proindeque potitans.
Perplacuit poto plusquam puerile poëma,
    Plerisque persuadentibus,
Produxique palam perscrutandum paradigma
    Pleno probandum poculo.
Percusso pluteo puduit puduitque papyri
    Partique pudet poëmatis.
Porro potores partim prodire perurgent,
    Partim precantur protinus:
Praesertimque potest patronus praecipiendo
    Parva precatus pagina,
Porcorum populus, porcellorumque precatur
    Promiscue plebecula,
Perfectam pugnam perfecto ponere praelo
    Propediem Placentium.

Zijn slotuitspraak

Mijn roemrijke prins, vergeet de armoede van uw dichter niet!

Een nederig verzoek van Publius Porcius de dichter

Wees alstublieft aardig voor mijn dwaas pamflet; wees aardig voor
mijn beschamende parabel van vechtende mensen.
Wees aardig voor mijn pretentieloos en onhandig versierde poëzie,
waar ik aan werkte met een glas wijn in de hand.
Phoebus op de tweede plaats stellend, koos ik ervoor om vele stukjes
snel en heftig uit te gieten, en er een gedicht uit te halen.
Nadat ik had gedronken, las ik een paar punten zorgvuldig door,
werkte eraan en dronk toen nog wat meer.
In mijn dronkenschap vond ik mijn dwaze gedicht erg leuk,
en met heel wat mensen die me overhaalden,
produceerde ik een vers voor publiekelijk schouwing,
waarvoor ik een vol glas wijn nodig had om het mooi te vinden.
Ik schaamde me dat ik mijn remmingen kwijt was en ik schaamde me voor mijn papier,
en ik schaamde me dat dit gedicht was geboren.
Maar de drinkers dringen er soms op aan dat het gepubliceerd wordt,
en soms smeken ze me non-stop,
en door de opdracht te geven, kan een beschermheer publicatie echt laten gebeuren,
wanneer een nederige dienaar hem dat vraagt.
De natie van varkens en de grote massa van biggen zijn verenigd in het verzoek
dat Placentius zijn voltooide *Varkensoorlog* naar de perfecte drukpers kan sturen. Elk moment.

Pasquillus pronuntiabat post prandium pontificis praefixam pagellam

Praelatimastix praeco placitusque poeta,
    Principibus pridem Pontificique placens,
Peligni patitur poenas probrumque poetae:
    proscriptus, patitur praemia promeritus.
Propterea patribus patres parere pusillos
    persuadet propera prosperitate proba.

Finis

Carus centurio curavit comere chartas censorem, curae commisit chalcographorum.

Ad lectorem. Iacobus Deschamps

Porciolus porcos, cecinisti parva croacum.
    Sic condigna refert praemia, Homere, tibi.

Ad eundem

Maeonides ranas cecinit sed Porcius illo
    posterior porcos. Plaudite utrique, precor.

Na de lunch met de pontifex, sprak Pasquino het bijgevoegde schotschrift uit

Uw grote, kritische heraut, uw geliefde dichter,
lang geliefd door prinsen en de Pontifex,
ondergaat de straf en schande van de Peligniaanse dichter:
hij wordt verbannen, hoewel het een beloning is die hij verdient.
Daarmee overtuigt hij hoogwaardigheidsbeklederS ervan dat
hoogwaardigheidsbeklederS
er nietig uitzien wanneer zij blijk geven van prompte en
weldoordachte goedkeuring.

Het einde

Mijn vriendelijke centurio liet de censor de pagina's kammen,
en vertrouwde het daarna toe aan het toezicht van de drukker.

De gedichten van Jacobus Deschamps, aan de lezer

Onze Porcius zong over varkens, terwijl jij over kleine dingen zong:
De strijd van de kikkers en de muizen.
Zo beloont hij u, Homerus, met een waardige beloning.

Een ander

Homerus zong over kikkers, maar Porcius zong over varkens
na hem. Klap en juich voor hen beiden, alstublieft.

Ad eundem

Potando pugnas porcorum perlege, potor:
    potanti posuit praemia Porciolus,
porcorumque procul propellunt proelia planctus:
    persuadent propter poemata praecinere.
Perdocuit paucis porcorum pulchra poeta
    proelia; perlecto plaudite Porciolo.

Een ander

Lees de *Varkensoorlog* terwijl je drinkt, mijn zuiplap.
Onze Porcius heeft lekkernijen neergezet voor een drinkebroer,
en de gevechten van de varkens verdrijven alle ongeluk:
hun poëzie maakt dat je ze hardop wilt voorlezen.
In een paar woorden heeft onze dichter de glorieuze gevechten van
de varkens verteld
en als u klaar bent met lezen, klap dan en juich voor onze Porcius.

PUBLIUS PORCIUS POËTA.

De nasleep

Bij mijn terugkeer uit Spanje dacht ik eraan de sovjetmythe te ontmaskeren in een verhaal dat voor bijna iedereen gemakkelijk te begrijpen zou zijn en dat gemakkelijk in andere talen vertaald zou kunnen worden. ... Ik wil geen commentaar geven op het werk; als het niet voor zichzelf spreekt, is het een mislukking. - George Orwell, voorwoord bij de Oekraïense vertaling van *Animal Farm*.

Wat een puinhoop! Toen onze vriend Placentius *De Varkensoorlog* onder een pseudoniem publiceerde, had hij geen flauw vermoeden van de misverstanden die hij zou veroorzaken - het gekrakeel, het gepiep, het moddergooien, en dat alles ver van huis en onder mensen die hij nooit zou ontmoeten. *De Varkensoorlog* was bedoeld voor een lokaal publiek in katholiek België, maar binnen enkele maanden werden de protestantse gevoelens gekrenkt aan de andere kant van Duitsland, te midden van de wijnvelden van Frankenland. Niemand stierf, maar binnen enkele maanden was de goede naam van tenminste één man

sternitur infelix alieno vulnere [Ongelukkige vreemde wond]

door een wond die voor een ander bedoeld was.

En daarna werd het nog gekker. Het onvertelde verhaal is vinden bij Michael Fontaine in

THE PIG WAR
Copyright © 2019 Paideia Institute for Humanistic Study, Inc.
Text and translation copyright © Michael Fontaine, 2019
Illustration copyright © David Beck, 2019 All rights reserved.
First printing, 2019, New York City ISBN: 978-1-7324750-7-6
The Paideia Institute for Humanistic Study, Inc. www.paideiainstitute.org

Michael Fontaine is Professor of Classics at Cornell University. His latest book is *How to Drink: A Classical Guide to the Art of Imbibing* (Princeton University Press, 2020).

The Pigs

Progreditur Populus Porcorum. Pigra Propago!

'In Civilistan, citizens feed newborns to these pigs. This breed of pig has been around for centuries. This breed I mean, centuries old. Pigs are strong, intelligent and best adapted to their living conditions. Omnivores; perfectly equipped for a happy life, well before Darwin drew out the genetic map with his evolution. These pigs did not need Darwin. Pigs don't need anyone. They gulped down weaklings with their greedy jaws without mercy and without distinction of origin or colour. I do not know of more life-loving creatures than pigs, especially this breed. Mangalitsa, what is their name? Pigs have no name, not of themselves. Pigs have no knowledge of breeds. We, we, have named them. We know breeds. We distinguish. We distinguish between species and races. Blacks, browns, yellows, whites. By nature. Man is a connoisseur of species; our own. Our people. We, you and I, we know each other.'

'Boar,' she says. 'Homo homini porcus est,' and after a sigh. 'You are a swine; not just in the scruffy depths of your filthy mind. You are a full-blooded disgustable swine.' She waits for her words to poke his brains. 'You, you don't know me. I have nothing to do with your cannibalistic we-feeling, with your -we know each other-feeling, with your Our People'.

She grabs his shoulder. Civilists is a swear word,' she says in a stern tone. Those people are called farmers, citizens or countrymen. Civil servants, hard-working independent entrepreneurs, you know. People from Civilistan are ordinary people, individuals. They are not bears, not sows, not piglets.' If you listen carefully, you will hear a teasingly indignant tone.

'Yes, I know that,' he plays the eclectic game. 'No; I don't mean a people of cannibals with common charactistics. I mean, I mean, I mean civilians, unenlightened people who pillory anyone who deviates.' He knows the rules of the game and follows up in a

De Varkens

Progreditur Populus Porcorum. Pigra Propago!

'In Civilistan voeren burgers pasgeborenen aan deze varkens. Dit zwijnensoort is al eeuwen oud. Dit ras bedoel ik, al eeuwen oud. Varkens zijn sterk, intelligent en het best aangepast aan hun leefomstandigheden. Omnivoren; perfect toegerust voor een gelukkig leven, ruim voor Darwin met zijn evolutie de genenkaart uittekende. Deze varkens hadden Darwin niet nodig. Varkens hebben niemand nodig. Ze schrokken met hun gulzige bekken zwakkelingen zonder genade en zonder onderscheid naar herkomst of kleur. Ik ken geen levenslustiger wezens dan varkens, vooral dit ras. Mangalitsa, hoe hebben ze de naam? Varkens hebben geen naam, niet van zichzelf. Varkens hebben geen weet van rassen. Wij, wij, hebben ze met een naam bedacht. Wij kennen rassen. Wij maken onderscheid. Wij maken onderscheid tussen soorten en rassen. Zwarten, bruinen, gelen, witten. Van nature. De mens is een soortenkenner; ons-kent-ons. Oeze Volk. Wij, jij en ik, wij kennen elkaar.'

'Zwijn,' zegt ze. 'Homo homini porcus est,' en na een zucht. 'Jij bent een zwijn; niet enkel in het diepst van je gedachten. Je bent een volbloed zwijn.' Ze wacht tot haar woorden zijn geland. 'Jij, jij kent me niet. Ik heb niets met jouw kannibalistisch wij-gevoel, met jouw ons-kent-ons-gevoel, met jouw Oeze Volk.'

Ze pakt zijn schouder vast. 'Civilisten is een scheldwoord,' zegt ze op straffe toon. 'Die mensen heten boeren, burgers of buitenlui. Ambtenaren, hardwerkende zelfstandige ondernemers, dat weet je wel. Mensen uit Civilistan zijn gewone mensen, individuen. Ze zijn geen beren, geen zeugen, geen motten, geen biggen.' Wie goed luistert hoort een plagerig verontwaardigde toon.

'Ja, dat weet ik wel,' speelt hij het eclectische spel mee. 'Nee; ik bedoel geen volk van menseneters met gezamenlijke uiterlijke kenmerken. Ik bedoel, ik bedoel, ik bedoel civilisten, onverlicht

hushed tone, 'Swinehounds. Man-eaters. Death in the pot. Pigra Propago!

Watch your language,' she says. Before you know it, you'll be one of those pigs you think that are uncivilised. Before you know, you will turn into a pig.' She holds his head between her hands and kisses him on the eyes in turn. 'I love you,' she says coldly, 'whatever that means.'

He puts a hand on her shoulder and strokes her belly with his free hand. Her floral dress is tight as half a globe. Along the hem tulips bloom in all colours, especially red ones.

"A Magdeburg half globe," he had said. "Your belly looks like a Magdeburg half globe, not a vacuum; a globe filled by me with future."

Coarse words from a filthy mouth, he speaks. "I am the bear. You are my sow." Unintentional flat humour as a speciality. Love, love conquers all. Love overcomes even dirty casual talk. The unborn child has no knowledge of language. Language is heritage; not hereditary. Language is learned. Language can do without Darwin. Language follows epidemic cross laws of Mendel.

'Don't worry about it,' he says with an anointed voice. I mean nothing personal when I say I could eat you raw. Personally, I like uncooked pigs; docile swine excepted.' He grins; waiting for a smile, for a cautious head nod, a glance, as if seeking confirmation. Follow-the-leader-swine-dogs,' he says, 'are no good to me.'

He spits on rotten leaves between path and fence and turns his head towards the undergrowth in the forest. Somewhere, here, among the bony trees exotic pigs are rooting. Black-haired Mangalitsa, smooth-brown Tamworth. They attack all brambles; with root and branch they rip plants from the earth. They dig deep pits to make themselves invisible. The pigs. No, he thought - he looked briefly at the mother of his child - no, I don't need your approval to be sure of myself, although it would be nice if you gave me the feeling that you understood me. Or no, you don't need to understand me. You don't have to make my sense of humour your own. The fact that you listen to me, that you stay with me despite my rough character, that's enough. You are carrying my child. Thank goodness. Just a little while longer, I'll be carrying my own

volk dat iedereen die afwijkt aan de schandpaal nagelt.' Hij kent de spelregels en laat op bedaarde toon volgen, 'Zwienhonden. Menseneters. Dood in de pot. Pigra Propago!'

'Let op je taal,' zegt ze. 'Voor je het weet ben je een van die zwijnen, die je voor onbeschaafd houdt. Voor je er erg in hebt verander je in een zwijn.' Ze houdt zijn hoofd tussen haar handen en zoent hem beurtelings op zijn ogen. 'Ik houd van je,' zegt ze onderkoeld, 'wat dat ook betekenen moge.'

Hij legt een hand op haar schouder en strijkt met zijn vrije hand over haar buik. Haar bloemenjurk staat strak als een halve globe. Langs de zoom bloeien tulpen in alle kleuren, vooral rode.

"Een Maagdenburger halve bol," had hij gezegd. "Je buik lijkt een Maagdenburger halve kloot, geen vacuüm; een bol door mij gevuld met toekomst."

Grof in de bek, kan hij zijn. "Ik ben de beer. Jij bent mijn motte." Onbedoelde platte humor als specialiteit. Liefde, liefde overwint alles. Liefde overwint zelfs vuile casual praat. Het ongeboren kindje heeft geen weet van taal. Taal is erfgoed; niet erfelijk. Taal is aangeleerd. Taal kan zonder Darwin. Taal volgt besmettelijke kruiswetten van Mendel.

'Trek het je niet aan,' zegt hij zalvend. 'Ik bedoel niets persoonlijks als ik zeg dat ik je rauw kan opvreten. Persoonlijk houd ik van varkens; volgzame zwijnen uitgezonderd.' Hij grijnst; wacht op een glimlach, op een voorzichtig hoofdknikje, een oogopslag, als zoekt hij bevestiging. 'Follow-the-leader-zwienhonden,' zegt hij, 'moet ik niets van hebben.'

Hij spuugt op rotte bladeren tussen pad en schrikdraad en draait zijn hoofd naar de ondergroei in het bos. Ergens, hier, ergens tussen de bottende bomen zijn exotische varkens verscholen. Zwartharige Mangalitsa, gladbruine Tamworth. Alle braamstruiken gaan ze te lijf; met wortel en tak rukken porci planten uit de aarde. Ze graven diepe kuilen om zich onzichtbaar te maken. De varkens. Nee, dacht hij – kort keek hij naar de moeder van zijn kind –, nee, jouw instemming heb ik niet nodig om zeker van mezelf te zijn, al zou het prettig zijn als je me het gevoel gaf dat je me begreep. Of nee, begrijpen hoef je me niet. Je hoeft mijn gevoel voor humor je niet eigen te maken. Dat je me aanhoort, dat je ondanks mijn ruwe

child, until my offspring can button up their own trousers.

Her lips part briefly. Perhaps she wants to say something. The tip of her tongue pokes out briefly. Maybe for a kiss behind his ear, for a little bubble of spit on his tear gland.
'I feel our piglet kicking,' she says. She keeps on playing in his world, on her stage, in their theatrical arena.
'Maybe our piglet would like to play in this forest too, romp around, get into naughtiness, dig holes, just like you, like other piglets, like one of countless pigs. Post-Darwin pigs.'
He lifts the hem of her dress above her rounded belly. Her panties draw a white line between her black legs and her black belly. She wears a white bra with a front fastening.

"No, you are not a zebra," he had said. "Not a zebra."
She was neither a porc-épique nor a dog. An animal she was, like the other animals; a black panther, she had thought. The father of her child was also an animal. Not a lion, not a woodlouse; a crippled pig from Civilistan. A mangled migrant pig.

In a children's book, he kept the double-folded newspaper page. Which animal would you have wanted to be? the journalist had asked. He was eleven. A bear, he had said. Thirty years ago, it was in the newspaper in capital letters: A bear for a little sir. The paperfold crossed his nose and lips. A pig, he had meant, a male pig with a ring in his nose, as he had seen in a comic book. The paper said he wanted to be a big bear. A teddy bear, a brown bear, a grizzly bear; not a polar bear. Lies. The paper said he had a good growl. Lies. In the black and white photo, he was a washed-up piglet in shorts and a striped shirt. He was eleven, a boy with braces around his front teeth and a pair of braces to uphold his pants. Suspenders for a little boy without buttocks. He was mother's cuddly bear with an fervid awakening crotch.

He pressed his ear against her funnel navel. The floral potpourri

bolster bij me blijft, dat is genoeg. Je draagt mijn kind. Gelukkig. Nog even, dan draag ik zelf mijn kind, tot mijn nakomeling zelf de broek kan ophouden.

Haar lippen gaan kort van elkaar. Misschien wil ze iets zeggen. Haar tongpunt steekt kort naar buiten. Misschien voor een zoen achter zijn oor, voor een belletje spuug op zijn traanklier.

'Ik voel ons biggetje trappen,' zegt ze. Rolvast blijft ze in zijn wereld, in haar schouwtoneel, in hun theater-arena.

'Misschien wil ons biggetje ook in dit bos spelen, ravotten, ondeugd uithalen, holen graven, net als jij, net als andere biggetjes, als een van talloze varkentjes. Post-Darwin zwijntjes.'

Hij tilt de jurkzoom tot boven haar bolle buik. Haar slipje trekt een witte streep tussen haar zwarte benen en haar zwarte buik. Ze draagt een witte beha met sluiting aan de voorkant.

"Nee, je bent geen zebra," had hij gezegd. "Geen zebra."

Ze was geen porc-épique en ook geen hond. Een dier was ze, net als de andere dieren; een zwarte panter, had ze gedacht. De vader van haar kind was ook een dier. Geen leeuw, geen pissebed; een gemankeerd varken uit Civilistan. Een gemendeld migrantenzwijn.

In een kinderboek bewaart hij de dubbelgevouwen krantenpagina. Welk dier had je willen zijn? had de journaliste gevraagd. Hij was elf. Een beer, had hij gezegd. Zo stond het dertig jaar geleden met kapitalen in de krant: Een beer voor meneer. De papieren kruisvouwen lopen over zijn neus en lippen. Een varken, had hij bedoeld, een mannetjesvarken met een ring in zijn neus. In de krant stond dat hij een grote beer had willen zijn. Een teddy beer, een bruine beer, een grizzly beer; geen ijsbeer. Leugens. In de krant stond dat hij goed kon grommen. Leugens. Op de zwart-witfoto was hij een gewassen varkentje in korte broek met een streepjestruitje. Hij was elf, een jongentje met bretels. Hulp-zelen, bretels heetten nog hulp-zelen. Broekophouders voor jongetjes zonder billen, zonder kont. Hij was moeders knuffelbeertje met een ontwakend kruis.

Hij drukt zijn oor tegen haar trechternavel. De bloemen-potpourri

sinks over his head like a tent cloth. From under the cotton he shouts in a high-pitched voice: 'I hear him, I hear her. Your navel is a loudspeaker. I hear everything. I smell everything. Kicking piglet. I feel life. He grunts his reply to the rooting porcellus above her frizz hair.

She lifts up her dress. He slides his body against her warm body. Her breasts are swollen, full of milk; childbirth is imminent.

'I could eat you,' he says. He grunts in a stentorian voice. The blackberry bushes wave in agreement. There is life in her brewery. The pigs show up; a bunch of porcelli moves ahead.

'I used to think...,' he says after kissing her on the navel.

'You used to think,' she licks her full lips, 'you used to think that babies came out of navels. From the navel of a cow.

'Cow navel,' he says.

Behind the low fence, two piglets stand keep their noses high.

'Cow navel was a swearword, but I didn't know that.'

'In your childhood, there was no distinction between vernacular and swear words. You still call your linguistic ineptitude humour,' she says. 'Even when you're not drunk you still don't know the difference between banal and civilised language.' She kisses. 'Sweetheart.' Her cheek rubs along his unshaven chin.

'They smell you,' he says. 'Pigs smell pregnant women. You are a truffle. My truffle.'

'I stink,' she says. She shows her palms like a conjuring high priest. 'I am a black skunk.'

He waits for her to say, 'Horny shorn polar bear.

'Cuddly bear,' she says. 'That's what you want to hear. I'll say it: you're mother's cuddly bear.' Its not the first time she says so.

'You smell,' he says, as if to file away sharp edges of his jokes. 'Don't misunderstand me. You have the special smell of milk and higher honey, pregnant women release volatile hormones, pheromones, lure. Pregnant women smell; just like the apples in your bag.' He takes a step forward and waves to the Mangalitsa. The pig raises its nose at the homo ludens.

zakt hem als een tentdoek over zijn hoofd. Vanonder het katoen roept hij met hoge stem: 'Ik hoor hem, ik hoor haar. Je navel is een luidspreker. Ik hoor alles. Ik ruik alles. Trappelbiggetje. Ik voel leven.' Hij knort zijn antwoord naar de wroetende porcellus boven haar kroes.

Ze tilt haar jurk omhoog. Hij schuift zijn lichaam tegen haar warme lijf. Haar borsten zijn gezwollen, volvette melk; de bevalling is aanstaande.

'Ik kan je wel opvreten,' zegt hij. Hij knort met stentorstem. De braambossen wuiven instemmend. Er komt leven in de brouwerij. Het volk der varkens komt voor den dag; een toom porcelli.

'Vroeger dacht ik…,' zegt hij na een zoen op haar navel.

'Vroeger dacht je,' ze likt haar volle lippen, 'vroeger dacht je dat poppies uut de navvel kwamen. Uit de navel van runderen.'

'Koe-navvel,' zegt hij.

Achter het lage schrikdraad staan twee varkentjes met de neus omhoog.

'Koe-navvel was een scheldwoord, maar dat wist ik niet.'

'In jouw kindertijd was er geen onderscheid tussen vernacular en scheldwoorden. Je talig onbenul noem je nog steeds humor,' zegt ze. 'Ook als je niet dronken bent weet je nog steeds niet het verschil tussen platte en beschaafde taal.' Ze zoent. 'Lieverd.' Haar wang schuurt langs zijn ongeschoren kin.

'Ze ruiken je,' zegt hij. 'Varkens ruiken zwangere vrouwen. Je bent een truffel. Mijn truffel.'

'Ik stink,' zegt ze. Ze laat haar handpalmen zien als een bezwerende hogepriester. 'Ik ben een zwart stinkdier.'

Hij wacht tot ze zegt: "Geile geschoren ijsbeer".

'Knuffelbeer,' zegt ze. 'Dat wil je horen. Ik zeg het: Je bent mijn-moeders-knuffelbeer.' Ze zegt het niet voor het eerst.

'Je ruikt,' zegt hij, als wil hij scherpe kanten van zijn grappen wegvijlen. 'Versta me niet verkeerd. Je hebt de speciale geur van melk en hoger honing, zwangere vrouwen verspreiden vluchtige hormonen, feromonen, lokstoffen. Zwangeren ruiken; net als de appels in je tas.' Hij doet een stap naar voren en zwaait naar de Mangalitsa. Het varken steekt de neus omhoog naar de homo ludens.

‘He knows you,’ she says. ‘That pig is familiar with your scent. Siblings speak each other’s language. Growling beasts.’

As the loudmouthed automotive beasts on the ring road die down into low tones, he bows to the piglets, ‘We are related. We all belong to the family of pigs; we are one family.’ He scratches his crotch.

How beautiful you look again,’ he says, ‘so en profile with the low orange sun behind you, the heavenly halo behind a beautiful woman in het underwood. Sightly. You are a poem. A light verse, a sonnet.’

‘A sow, you mean,’ she says, ‘I am a black sow with heavy black tits under white Milkwood.’

‘Eva. Do you have an apple for me?” he asks.

She puts her hand into the linen bag and reaches out for two apples. Overripe apples, soft browns.

‘They know how to eat,’ he says. He throws the apples at the forest pigs. The pigs don’t chew.

‘Adam. They are your family,’ she repeats his words. ‘Civilists,’ she says. ‘From Civilistan.’ She pauses. ‘You belong to the swine subspecies of the eating and slobbering non-tasters.’

‘The gulpers and slobbers,’ you mean. Smacking, he continues, ‘Gulp, gulp, gone.

‘Eat fast and get back to work,’ she says, ‘that’s how workers and slaves were selected. Those who could eat quickly could also work quickly. Pigs. Plebeians.

‘Spotted,’ he says, ‘maybe our piglet is as spotted as these tough bristly fat boys.’ He throws another apple at the pigs. More and more pigs come out of the bushes.

‘Small chance,’ she says. Small chance of a spotted piglet. Our baby is evenly coloured. Anything between pigskin pink and blue-black. My guess is café au lait.’

‘Darwin,’ he says. ‘Mendel. Brown and white beans.’

‘Darwin or Our Dear Bear, both dice are doing a lottery with lots of no winning tickets.’

‘On natural selection,’ he says. ‘Is your bag empty?’

‘Survival of the fittest; those who don’t know how to save themselves are not worthy of living,’ she says. Everything is biogenetics. For those that’s not enough: all questions of being

‘Hij kent je,’ zegt ze. ‘Dat varken is vertrouwd met je geur. Siblings spreken elkaars taal. Knorrende beesten.’

Als het geraas van de auto op de ringweg in lage tonen dooft, buigt hij naar de biggetjes: ‘Wij zijn familie van elkaar. Wij horen allemaal tot de familie van de zwijnen; wij zijn ons gezin.’ Hij krabt in zijn kruis.

‘Wat zie je er weer prachtig uit,’ zegt hij, ‘zo *en profil* met de lage oranje zon achter je, de hemelse stralenkrans door het underwood, prachtige vrouw in je ondergoed. Prachtig. Een gedicht ben je. Een light verse, een sonnet.’

‘Een zeug, bedoel je,’ zegt ze, ‘ik ben een zwarte motte met heavy black tits under white Milkwood.’

‘Eva. Heb je een appel voor me?’ vraagt hij.

Ze steekt haar hand in de linnen tas en reikt twee appels. Overrijpe gold-ringenetten, weke bruine plekken.

‘Eten kunnen ze,’ zegt hij. Hij gooit de appels naar de bosvarkens. De varkens kauwen niet.

‘Adam. Ze zijn familie van je,’ herhaalt ze zijn woorden. ‘Civilisten,’ zegt ze. ‘Uit de Hof van Civilistan.’ Ze pauzeert. ‘Je hoort tot de zwijnenondersoort van de etende en slobberende niet-proevers.’

‘De Schrokkers en de Slobbers,’ bedoel je. Smakkend vervolgt hij: ‘Hap, sloek, weg.’

‘Snel eten en snel weer aan het werk,’ zegt ze, ‘zo werden arbeiders en slaven geselecteerd. Wie snel kon eten kon ook snel werken. Zwijnen. Plebejers.’

‘Gevlekt,’ zegt hij, ‘misschien is ons biggetje net zo bont als deze stoere borstelige vetjongens.’ Hij werpt opnieuw een appel naar de zwijnen. Steeds meer varkens komen uit het struikgewas.

‘Kleine kans,’ zegt ze. ‘Kleine kans op een gevlekt biggetje. Ons kindje is egaal getint. Alles tussen pig skin en blauwzwart. Ik gok op café au lait.’

‘Darwin,’ zegt hij. ‘Mendel. Bruine en witte bonen.’

‘Darwin of Onze Lieve Beer, beide dobbelaars doen aan een loterij met veel nieten.’

‘Aan natuurlijke selectie,’ zegt hij. ‘Is je tas leeg?’

‘Survival of the fittest; wie zich niet weet te redden is niet waard dat hij leeft,’ zegt ze. ‘Alles is biogenetica. Voor wie dat niet genoeg

find escape in religion, in nature, in the supernatural, or, if you are lucky, in humour.' She puts both hands - nails painted red - on her full breasts. 'Philosophy, religion, science, metaphysics, all beliefs are nothing more than unconditional faith in pigs.'

'They are deeply grateful to us,' he says; an arm around her lower back. 'Our family.' He grunts, closes his eyes, turns his head on his neck. He sees a young boy in shorts with suspenders and in a cowgirl prison striped shirt. Accros his lips his thumb marks the folds in the newspaper picture. "Lord bless the words from my mouth, even the hackneyed ones."

She holds her hands under her semi-circular globe, bends her head back, looks at the sky behind the tree crowns and says with her hands folded on her belly, "You, you have a sow and a piglet. You - in your paradise - have everything to be thankful for. You know nothing of grateful and ungrateful pigs. Of pigs from Civilistan you know nothing.' Before he can answer, she sends a quick prayer to heaven. "Lord bless all the words I do not utter."

'Pigs,' he says, 'pigs, like revolutionaries, eat their own children.' 'People,' she says, 'people are food for each other. People are pigs and swine.'

He knows she wants the last word. He remains silent. The theatre has lasted long enough. Out of the undergrowth, a pig waddles; a striped offspring.

I feel a contraction,' she says. I am thirsty. Father of my child, we're going home'.

Together they turn their backs to the forest pigs. He looks over his shoulder.

'Sito, sito, sito.'[1]

1 Sito, from French Si tôt, See you soon.

is: alle zijnsvragen vinden ontsnapping in religie, in de natuur, in de bovennatuur, of, als je geluk hebt, in humor.' Ze legt beide handen – roodgelakte nagels – op haar volle borsten. 'Filosofie, religie, wetenschap, metafysica, alle overtuigingen zijn niet meer dan onvoorwaardelijk geloof in varkens.'

'Almachtige en onwetende varkens als duivelse, perverse en humoristische opruimers van de ondermaanse zwijnenstal,' zegt hij. 'Vrij naar Augius.' Hij schudt de linnen tas leeg achter het schrikdraad. 'Pigs in space.' Applaudisch geknor klinkt uit Dante's hel.

'Ze zijn ons innig dankbaar,' zegt hij; een arm om haar onderrug. 'Onze familie.' Hij knort, sluit zijn ogen, draait zijn hoofd in de nek. Hij ziet een jongentje in korte broek met bretels en in een boeventruitje. Zijn duim volgt over zijn lippen de kruisvouwen in de krantenfoto. "Heere zegen de woorden uit mijne mond, ook de banale."

Ze houdt haar handen onder haar halfronde bol, buigt haar hoofd naar achteren, kijkt naar de hemel achter de boomkronen en zegt met gevouwen handen op haar buik: 'Jij, jij hebt een motte en een biggetje. Jij – in je paradijs – hebt alles om dankbaar voor te zijn. Van dankbare en ondankbare varkens weet je niets. Van zwijnen uit Civilistan weet je niets.' Voor hij kan antwoorden stuurt ze een schietgebed naar de hemel. "Heere zegen alle woorden die ik niet uitspreek."

'Varkens,' zegt hij, 'varkens eten, als revolutionairen, hun eigen kinderen.'

'Mensen,' zegt ze, 'mensen zijn voedsel voor elkaar. Mensen zijn varkens en zwijnen.'

Hij weet dat ze het laatste woord wil. Hij zwijgt. Het theater heeft lang genoeg geduurd. Uit het ondergroen komt een varken gewaggeld; een gestreept nakomertje.

'Ik vuul een wee,' zegt ze. 'Ik heb dorst. Va van mien kind, we gaot hen huus.'

Gearmd draaien ze de rug naar de bosvarkens. Hij kijkt over zijn schouder.

'Sito, sito, sito.'

4 april 2021[1]

1 Voorgelezen op: https://www.gerardstout.nl/literair-erfgoed/

Vertaling van *The Pig War*

Michael Fontaine is de eerste die een vertaling van *Pugna porcorum* heeft gemaakt. ***The Pig War***[1] is geen tautogram. Latijn is wellicht de enige taal die zich leent voor zo'n kunstwerk.

Het gedicht beschrijft in 248 strofen – hexameters en dactylische versvoeten, en alle woorden met beginletter P – de oorlog tussen de gevestige orde, de bourgoisie, en het volk. De jonge generatie, de biggen, eisen hun aandeel in de poet. Die strijd om gelijke rechten volgt een inmiddels klassiek patroon van list en bedrog, heldendom en lafheid. In de vertaling heeft Michael Fontaine die fasen keurig uitgesplitst.

In een proloog komen de eisen naar voren. De biggen zijn strijdvaardig. Ze drijven de oude beren in het nauw. De overwinning is nabij. Er komt een wapenstilstand en er volgen onderhandelingen. Een vredeverdrag wordt ondertekend. De inkt is nog niet droog of er volgt verraad. *La lutta continua*. Na hervatting van de gevechten komt diplomatie op gang. Opnieuw een overeenkomst. Een vredesverdrag met een overwinningsmars. De overwinnaars laten zich door de meisjesbiggetjes masseren (met hun snuiten). De oude zwijnen spannen samen om hun privileges te heroveren. Opnieuw bemiddeling, verraad, vonnissen, marteling en geweld. De jonge generatie wint, tot het spel opnieuw op de wagen komt.

Mijn kerklatijn is ontoereikend om de vertaling te beoordelen.

---

1 Copyright © 2019 Paideia Institute for Humanistic Study, Inc.
Text and translation copyright © Michael Fontaine, 2019
Illustration copyright © David Beck, 2019
All rights reserved. First printing, 2019, New York City
ISBN: 978-1-7324750-7-6
The Paideia Institute for Humanistic Study, Inc. www.paideiainstitute.org

Het vechtverhaal – van alle tijden – is helder. In het Latijn hebben veel woorden meerdere betekenissen, soms volslagen tegenovergesteld. Die, en andere, karakteristieken maakt het spel met de P-woorden mogelijk. Monnikenwerk van een intelligente geestelijke, wellicht om verveling te verdrijven, wellicht om te provoceren.

Michael Fontaine heeft de hoofdlijnen van de geschiedenis rond auteur Placentius vastgelegd. De Vlaamse Dominicaanse priester Johannes Leo Struyven latiniseerde zijn naam tot *plakous*, verwant aan koekje, aan *placenta*. Struif, van eieren was ook destijds een ingrediënt voor cake en koekjes. Onder de naam Placentius[2] werd hij in verband gebracht met de inmiddels verdwenen Leuvense hogeschool met de fraaie naam ***Het Varken*** – *Paedagogium Porci* of *Porcianum Gymnasium*. Lang bleef onzeker wie de auteur was en ook de financier van de uitgave was onbekend. Goed speurwerk van Fontaine levert overtuigende antwoorden op de vragen rond auteur en beschermheren.

Michael Fontaine maakt aannemelijk dat George Orwell bekend was met *Pugna porcorum*. De structuur van het gedicht *Pugna porcorum* en van het boek *Animal Farm* loopt parallel.

Door de eeuwen heen is regelmatig gedoe geweest rond het eigendomsrecht van deze varkensoorlog. Na de 19e-eeuw is het gedicht in de vergetelheid geraakt. Dit boek blaast *Pugna porcorum* nieuw leven in.

2 Placentius is via Placenta en Placebo mogelijk een Latijnse variant van Plaisir of Plaisant. De Franse naam is volgens sommige bronnen wellicht een vertaling van de ware naam van de schrijver: Vrolik, afkomstig uit het plaatsje Heer in Limburg. Michael Fontaine verwerpt deze theorie.

Aantekeningen over Jean Placentius

Het is een van die frivole en ijdele spitsvondigheden waarmee de mens zich soms tracht aan te prijzen, zoals de dichters die hele verzen maken die met dezelfde letter beginnen.
MONTAIGNE.

Men heeft weinig details over het leven van Placentius. Wij hadden gehoopt in de dossiers van de stad Maastricht enige nieuwe bijzonderheden over zijn leven te vinden, maar het onderzoek dat men voor ons bereid was te verrichten, bleef vruchteloos. Wij moeten ons noodzakelijkerwijs beperken tot de informatie die door de biografen is gegeven en tot de aanwijzingen die deze auteur zelf geeft in de verschillende werken die hij heeft gepubliceerd.

Johannes Leon Placentius werd rond het jaar 1500 geboren in St. Trond, een stad die in die tijd afhankelijk was van het Land van Luik. Hij studeerde bij de Broeders des Gemene Levens, die zich kort tevoren in Luik hadden gevestigd, en voltooide zijn studie in Bois-le-Duc ('s Hertogenbosch). Daarna ging hij naar het Dominicanenklooster in Maastricht, waar hij het habijt van de orde ging dragen. Kort daarna werd hij door zijn superieuren uitgezonden om de theologische cursussen te volgen die toen met enige luister werden gegeven in hun vestiging te Leuven. Placentius liet zich niet in beslag nemen door academische abstracties en wijdde een deel van zijn tijd aan de studie van de schone letteren en de geschiedenis. Als kind had hij reeds de grootste aanleg voor poëzie; er worden verschillende verzen van hem geciteerd die, in de woorden van een tijdgenoot, grote lof verdienden.

> Voor de jongen in hem die Apollo waardig is, en hij blies de verzen, en Carmen.[3]

In het tweede jaar van zijn verblijf in Leuven, toen hij nog maar negentien jaar oud was, begon hij met het verzamelen van materiaal voor een chronologie van de bisschoppen van Luik, een werk dat hij enkele jaren later publiceerde, met als doel de geschiedenis van het land bekend en bekender te maken, en een eerbetoon van dankbaarheid te brengen aan de bisschop van Luik, Erard de la Marck, die hem genereus bescherming had geboden. Placentius vertelt ons dat hij, om de verschillende gegevens voor dit werk te verzamelen, verscheidene bibliotheken van het Waalse land heeft bezocht: hier is hoe hij zich uitdrukt:

> Wie zou er niet een beetje dankbaarder zijn, het is goed, en bidt aldus verlangend naar mijn meester, die van zulke werken was, en door middel van de olie van de manier van een onzekere buit, Gallo - bijna heel Duitsland, nusq. het meubilair is geen goed idee om E bibliotheca te overwinnen. De eerste namq. in de Universiteit van Leuven Theosophia aandacht Navarro, dit was vastbesloten om nauwkeuriger te verzamelen dan chronologisch schrijven, namelijk het jaar van mijn regering

Na een vrij lang verblijf in Leuven, waar hij in 1529 nog was, wijdde Placentius zich aan het onderwijs in de humaniora en verwierf er een zekere reputatie. In 1534 vinden we hem in Antwerpen, klagend over een ernstige ziekte die hem al vijf jaar kwelde. Kort daarna keerde hij terug naar het klooster van zijn orde in Maastricht, waar hij rond het jaar 1550 zou zijn gestorven. Sommige biografen hebben zijn dood met zekerheid vastgesteld op de jaren 1540 en 1548, maar niets bevestigt de juistheid van deze data.

De Dominicanen die zich hebben beziggehouden met de literaire geschiedenis van hun orde hebben deze schrijver

3 De citaten uit het Latijn. Deze vertalingen kunnen beter.

behandeld met een welwillendheid die tegenwoordig kameraadschap zou worden genoemd. De Jonghe zegt alleen dat Placentius *in prosa et carmine versatis simus*[4] was. Gozzeus schildert hem af als een van de lichten van zijn tijd een "*Pater in historiis bene instructus, in revoluendis antiquis annalibus assiduus, in humanitate unicus, in poesia excellens, in aliis scientiis peritus et multum exercitatus.*"[5]

Placentius heeft weinig geschreven: er zijn slechts drie kleine Latijnse delen van hem overgebleven, die, dat moeten we toegeven, nauwelijks de nadrukkelijke lof rechtvaardigen die over zijn verdienste is uitgestort.

De *Pugna porcorum*, geschreven tijdens het verblijf van Placentius in Leuven en waarschijnlijk bedoeld om voorgelezen te worden in een van de rederijkerkamers van deze stad, is een tautogram of geletterd gedicht, bestaande uit 248 hexameter verzen waarvan alle woorden met de letter P beginnen: verschillende grammatici en auteurs die over de moeilijke *Nugae* schreven, citeren het als een voorbeeld van het soort. Du Marsais, in zijn *Tropes* en Barbier-Vémars in zijn *Hermes romanus* citeren er zelfs fragmenten van.

Men heeft wel gedacht dat in dit bijzondere werk politieke toespelingen te vinden waren op de gebeurtenissen van die tijd, maar niets bevestigt deze veronderstelling. De auteur beschrijft eenvoudig een vermeend conflict tussen de *Porci* (de bourgeoisie) en de *Porcelli* (het volk), een conflict dat uitloopt op een gevecht waarbij de laatsten een schitterende overwinning behalen.

Dit gedicht genoot in de zestiende en zeventiende eeuw een populariteit die in Duitsland niet geheel verloren schijnt te zijn gegaan, te oordelen naar de uitgaven die daar onlangs

4 proza en vers lijken verschillende taken?
5 Een pater goed op de hoogte van geschiedenis. IJverig in raadpleging van de oude annalen, een unieke persoonlijkheid, uitmuntend dichter en bekwaam in andere wetenschappen en hij heeft veel geoefend.

zijn verschenen. Maar alle verdienste van deze zogenaamde poëtische krachttoer bestaat in het overwinnen van de moeilijkheid. De auteur zoekt vaak alleen de ordening van de woorden; de idee, de betekenis, de harmonie zijn slechts bijkomstigheden waarmee hij zich nauwelijks lijkt bezig te houden. Het is zaak of nooit om, zoals een geleerde Franse bibliofiel zei, uit te roepen dat deze poëzie de taal der goden is, het is hun overkomen zich op de meest bizarre wijze uit te drukken door tussenkomst van bepaalde dichters. Placentius begreep de kinderlijkheid van zijn werk: in plaats van het te ondertekenen met zijn naam zoals zijn andere werken, verborg hij zich onder een pseudoniem waardig aan de helden waarover hij zong.

Bij de aanblik van deze frivole productie en van zovele andere van dezelfde soort, waarvan de meeste in onze religieuze instituten werden vervaardigd, in een tijd waarin het geloof in het grootste gevaar verkeerde, waarin de Roomse Kerk al haar kracht nodig had om de ketterij[6] af te weren die haar van alle kanten bedreigde, is men hogelijk verbaasd dat verlichte mannen, die met een heilig karakter zijn bekleed, hun intelligentie vermoeien en hun wakkere uren aan dit soort nonsens wijden.

Deze hersenspelletjes waren een van de tekortkomingen van die tijd. Het was toen iets van poëzie zoals het nu is met muziek en zang.[7] Voor onze moderne musici, het is vaker met veel trefzekerheid geschreven, is (muziek)kunst niet langer een harmonie die bekoort en vervoert, het is een brij van onbegrijpelijke en lawaaierige noten, bijzonder moeilijk uit te voeren; voor onze zangers zijn het onmogelijke kreten die hun strotten in stukken trekken en die de oren van de toehoorders pijnigen. Ook in literaire werken werd lange tijd de moeilijkheidsgraad beschouwd als een verdienste die alle andere overbodig maakte. De menselijke geest onderwierp zich aan alle denkbare folteringen voor het genoegen ze te overwinnen, aan alle obstakels om ze te boven te komen.

6 Luther met zijn stellingen.
7 Bij Potgieter een echo van deze opvattingen.

Placentius vond ook bewonderaars. Tabourot spreekt in zijn *Bigarrures* met lof over de *Pugna Porcorum*, geeft er enkele verzen van weer en vertelt ons dat hij als student aan het college van Bourgondië in Parijs, om de bisschop van die stad te prijzen en in navolging van Placentius, een kwatrijn componeerde waarvan alle woorden met de letter V begonnen. "Het zou," voegt hij eraan toe, "op elke letter gemaakt kunnen worden, maar voordat er zes achter elkaar zijn gemaakt, is het geoorloofd om een glas te drinken."

De edities van de *Pugna Porcorum* van vóór de negentiende eeuw zijn zeer zeldzaam geworden: de andere zijn zo gebrekkig dat ze bijna niet meer te lezen zijn. Wij dachten dat wij iets aardigs deden door dit gedicht met letters, een van de bekendste en beroemdste in dit genre, opnieuw af te drukken.[8]

8 De Franse tekst vertaald met www.DeepL.com/Translator. Latijn met google translate. Mijn kennis van Latijn schiet tekort voor juiste weergave. Welkom. De Franse en Latijnse teksten staan in *Joseph*.

Verantwoording *De varkensoorlog*

De Latijnse teksten heb ik van het web. Er zijn meeerdere bronnen. De tussentitels zijn van Michael Fontaine.

Ik heb zijn Engelse vertaling als bron genomen voor mijn Nederlandse versie. Veel hulp had ik van DeepL.com voor de vertaling.

De inhoud over de varkensoorlog staat uitgebreider in mijn roman *Joseph* (2021), op de vertaling van *Pugna porcorum* na. *Joseph* is, als bijna al mijn werk als pdf te vinden op www.nedersaksisch.org

De Engelse versie *The Pigs* staat ook in mijn bundel *A good way to spend an afternoon*.

De varkens is te beluisteren op YouTube via kanaal Ter Verpoozing. De varkensfoto's heb ik in het Bosplan gemaakt, een openbaar parkje in Peize, aan de overkant van de straat.

Bij mijn taalspeurtochten maak ik veel gebruik van www.delpher.nl en www.dbnl.org

Wie vertaling en/of teksten wil verbeteren is welkom.

Verhalen

Fochteloo

‘Heb jij die branden aangestoken.’

‘Zeikwijf.’

‘Heb jij die brand aangestoken.’ Trea stelt geen vraag. Ze poneert. Ze hakt. Ze bijt. Ze verbergt niet dat ze geen vraag stelt. Ze wacht niet op antwoord.

‘Jij,’ zegt ze. Hoofd naar voren, ondertanden bloot als een bijtgrage hond. Ze houdt de voorpagina van het dagblad omhoog. Prachtige lentefoto met grijze lucht, een vlammenlint met bruingele rook als haar springerig krulhaar en zwartgeblakerde grond waar heide groeide en pijpenstro. Zwart als haar vurige ogen, nog steeds.

Blussers staan met de wind in de rug te doen waar ze goed in zijn. Over vier kolommen op de voorpagina **Brand Fochteloërveen is aangestoken**. De krant ruikt naar rook, naar bluswater; prikkend, scherp, troebel.

‘Heb jij die brand aangestoken.’

Tony slaat niet met de deur, vandaag niet. Deze week niet. Langzaam glijdt de keukendeur onder zijn trage hand in de klink. De verf is stofdroog, meer niet. Het hele huis ruikt naar verf. Beneden naar lakverf, kozijnen, deuren, plinten in een onbestemde tint; grijswit. De houten vensterbanken een slagje donkerder, brede eiken planken op maat gezaagd, voorbestemd voor sanseveria’s in overmaatse potten. Zonde om te verven, had de aannemer gezegd. Doodzonde. Maar Trea wilde alles in de kamer wit. Wit, ongeveer wit. Alles.

In de slaapkamers en werkkamers – apart voor hem, apart voor haar – hangt de lucht van drogend latex en ammoniak. Drie weken slopen, drie weken klussen, een week verven en de meubels op de plaats. Ingericht.

Tony leunt met beide ellebogen op de keukentafel; nieuw uit de kringloop. Boerenbontzeil. Nieuwe kast, nieuw fornuis, nieuwe stoelen; alles nieuw uit de kringloop. Tony wilde alles nieuw. Trea. Trea bleef.

Nieuwe inrichting om opnieuw te beginnen. Zware mannenkop, vierkant, met kort zwart haar, zonder grijzen. Rooddooraderde vlekken in zijn gezicht. Achter z'n linkeroor een litteken tot voorbij het midden achterlangs, een vleesribbelcadeau van een veroordeelde. Ereteken onder bewakers, meer waard dan koninklijke lintjes voor trouwe dienst. Trouwe dienst voor een hongerloon. Cipier. Cipier in ruste. Druk in z'n hoofd.

Tony wilde na zijn pensionering weg van waar ze een half leven waren, weg uit het dorp, weg van pottenkijkers, weg van volk dat alles wist van anderman's schuldigheid, weg van hardop zwijgen, weg van het huis – twee straten verder – waar de moeder van Trea een half jaar eerder haar laatste zucht had uitgeademd, nou ja, eruit had geperst, niet meer in staat lucht in craquelé longen te zuigen. Dood door verstikking. Zelfstandig. Zonder hulp.

'Je moeder.'

Trea wist welk onheil brommerig, monotoon en met uithalen haar kant op kwam. Ze luisterde niet. Ze liet de woordenstroom van Tony. Achternaamgever van haar zoons, echtgenoot die bij haar bleef om de een of andere reden, echtgenoot die ze om onduidelijke redenen onder haar dak, hun rode pannendak, tolereerde. Echtgenoot met de slaapkamer naast de hare. Nieuwe bedden, nieuwe matrassen in de uitverkoop. Nee, het was niet om het geld. Ze zette Tony niet de deur uit vanwege vrees voor het krappe geld. Niet om z'n rokersrochel, niet om z'n dranklucht. Levenslang onder één dak. Nieuw dak. Apart. Uit noodzaak. Uit angst.

Beiden waren ze gestopt met dienstverlening. Aow en elk een klein pensioen. Trea van voorbije zorgtaken in een ouderencentrum – tientjeswerk – en Tony – honderden euro's per maand – na zijn werk in de gevangenis; schoonmaker, bewaker en coördinator van een gang met tien veroordeelden. Beiden sinds drie maanden met pensioen. Gelijk op. Het huis verkocht en veertig kilometer verder een nieuw onderkomen aangeschaft in verlaten veld. Over de provinciegrens. Aan de overkant. Tweehonderd meter van de doorgaande weg, een puingevuld zandpad met eikenhakhout als arbeidersoprijlaan. Een slecht beheerd bosje rond het huis als camouflage. Om 'de keet' zoals de buurtgenoten zeiden. De keet in Friese wouden met de kont naar Fochtelooër Veen.

Tony fietste in loondienst elke ochtend van oost naar west naar de gevangenis om te doen waar hij goed in was: oppassen, op anderen.

Na de pensionering fietst hij elektrisch van west naar oost naar dezelfde gevangenis. Zandpad over heide. Sparren, gagel, pijpenstro. Wijde luchten, natuurlijke kleuren. Blauw, geel, bruin, rood. Zwartgeblakerde heide, roet, as. In de krant staan de details. Twee dagen werd een jong vos gemarteld in een huidtransplantatiekliniek voor dieren. Geen genadeschot, geen klap achter de oren. Wreed is de mens. Dood is genade.

Tony mist het ritme, mist zijn collega's, mist de veroordeelden. Onbetaald doet hij hetzelfde werk. Nou ja, niet helemaal hetzelfde. Halve dagen assisteert hij bij de recreatie en het luchten, maar van hogerhand mag zijn liefdewerk niet voor opgeslotenen. Tony gaat voor de collega's, voor de bewaarders en bewakers. Tony laat Trea thuis achter; voor geouwehoer van mannen onder elkaar, en voor dubbelzinnige plagerijen met vrouwen met sleutelbossen op de heupen en met hout voor de deur. "Niet de godvergeten dag bij jou op schoot." Of, in betere tijden: "Ik ga weg om vanavond bij je thuis te komen." Twintig jaar geleden, 19 misschien. Of 21, of langer.

De seks was nog goed.

Trea's vader – zelfverklaard arbeidsongeschikt, zonder succes achtervolgd door de sociale dienst om aan het werk te gaan – kreeg longkanker. Gratis, alles op kosten van de zorgverzekering. Nul eigen risico. En Alzheimer, maar dat was niet zeker. Misschien stelde de oude zich aan. Er was geen MRI, er was geen PET-scan. Longkanker stond gewoon op een foto. Vlekken op een negatieve ondergrond, prachtige beelden op de lichtbak. Trea's vader bleef roken na de aanzegging; op karakter. Niets aan te doen. Ook aan de incest was niets meer te doen. Hij had gedaan, wat had hij gedaan.

Trea's moeder was bij haar zus – als altijd – als ze niet bij haar man was. Later op die vrijdagmiddag was moeder met – enige dochter – Trea in de HEMA. Tompouce en koffie, of thee, dat wisten ze niet meer. Een rookworst; vaders voorkeur in een papieren zak, voor later. Mosterd apart.

Tony had een vrije dag, die dag. Tony rookte zware shag van hetzelfde merk als zijn schoonvader en voor de conditie reed hij op een mountain bike over zandpaden in bos en over hei tot aan de Drents-Friese grens. Tony had geen alibi nodig. Hij had een rookworst. Tony was geen verdachte. Het nylon gordijn had vlam gevat, en daarna het nylon hemd. Dementerende met longkanker in eigen huis gestikt. Pagina negen in de krant. Leedvermaak met rookschade.

Het knipsel is bij de verhuizing – naar de nieuwe keet aan de andere kant van de grens – in de container achtergebleven, net als andere knipsels over branden in de buurt. Artikelen over incest had Trea nooit uitgeknipt. Tony ook niet. Het ouderlijk huis was op kosten van de verzekering onder handen genomen en moeder zat elke dag op de plek waar haar man was gestikt en aangebrand. Een lijk met tweedegraads brandwonden. Crematie op verzoek van de familie, een graf was overbodig. Geen heidepol of plastic bloemen op een graf. Moeder had mooi uitzicht over de brink, veel verkeer tussen supermarkt en nieuwbouwwijk en op onregelmatige tijden de lijkauto van de opbaarruimte naar graf of crematorium. Moeder wilde niet weg van de plaats des onheils. Soms versprak ze zich, later, en had ze het over leger des heils. Nee, niet Salvation Army, nee, niet William Booth.

"We zorgen goed voor je," had Trea gezegd. "We doen wat we kunnen," had Tony gezegd.

"Jullie hebben al zoveel gedaan," had moeder geantwoord. Moeder zei niet: "Zorg voor jezelf en schenk me een paar kleinkinderen." Dat zei ze niet. Iedereen zweeg waar dat nodig was.

Gelukkig lijken ze op mij, had Trea gedacht. Gelukkig lijken ze op mij. Haar moeder was de enige die twijfelde, maar ook moeder had leren zwijgen. Boven het lawaai was haar zwijgen te horen.

De zoons van Trea lijken niet op Tony, maar wie wil kan altijd overeenkomsten vinden. Het lot bepaalt op wie de nazaten lijken. De helft van vader, de helft van moeder, maar dat geldt voor het totaal. Er is spreiding over binnenkant en buitenkant.

De jongens waren van de maatschappelijk werker die Trea afhielp van haar verleden. Misschien een niet toegestane therapie, maar wat maakte het uit. Het enige dat telde was het resultaat. De seks

was goed, met de therapeut en later ook met Tony – voor zolang het duurde – maar toen was Trea al geholpen en waren de eileiders van hun taak ontheven. Natuurlijk, ze had bij Tony weg kunnen gaan. Tony had bij haar weg kunnen gaan. Maar waarom eigenlijk? Ze bleven om de kinderen en om de rest. Om de krummels, zoals de buurt dat noemde. De kruimels van Klein Duimpje. En wie wilde kon in die aanduiding het kroost terugvinden. De kleuterschool had die naam: het Krummelhoes en er waren tientallen liedjes over oens krummeltie. Tientallen peuters en kleuters, tientallen moeders en nog meer vaders. Veroordeeld door de kruimels van hun verleden. "Hold joe de bek."

De jongens kenden geen warm nest, maar dat wisten ze niet. Ze kenden wat ze kenden en als het te pas kwam meldden ze niet zonder ironie: "Mijn vader zit in de gevangenis." Maar hun vader liep vrij rond. Dat hoorden de jongens nadat ze het huis hadden verlaten. Ineens begrepen ze meer, maar lang niet alles. Trea en Tony lieten de jongens in de waan. Er is een leeftijd dat een mens meent alles te weten. Die leeftijd gaat voorbij.

Tony van Trea zat inderdaad in de gevangenis, soms overdag, soms in de nachtdienst. Het was niet altijd helder welke rol hij speelde tussen de muren en onder de rode pannen, op z'n werk en thuis.

'Je moet Noors leren,' zei Trea. 'Ik lees dat je Noors moet leren.'

'Zeik niet.'

'Staat in de krant.'

'Zeik niet.'

'Hier. Kijk.'

Naast de brand een kort bericht over verhuur van de gevangenis aan de Noorse staat.

'Die mannen spreken geen Noors. Arabieren, Marokkanen, Somaliërs zijn het. Asielzoekers met straf.' Tony sprak nooit van misdadiger, nooit van crimineel.

'Kun je met ze praten.' Trea stelt geen vraag. Ze stelt nooit een vraag. Sinds de jongens de deur uit zijn, stelt ze geen vragen. Ze geeft geen antwoorden.

'Die gestraften hebben niets te zeggen,' zegt Tony, en alsof de woorden een sluis openzetten, volgt: 'Jij ook niet. Jij ook niet. Zeikwijf. Zeik niet.'

Trea wacht op een vloek.

'Godverdomme.'

'Zo dat hebben we weer gehad.'

Trea is niet bang. Ze zou bang kunnen zijn, maar ze is niet bang. Sinds haar vaders dood, is ze niet langer bang. Ze weet veel. Ze weet alles. Kennis is macht. Hier in huis is er maar één die bang is. Zij niet.

'Wie heeft de fik aangestoken. Zeg op.'

Tony haalt de ellebogen van tafel. Hij weet alles van rook en vuur. Hij weet al twintig jaar van smook en rook en vuur. Langer.

'Je jongens,' zegt hij. 'Je jongens.'

Tariki

Jos Vrolijk stond met zijn handen in zijn jaszakken. Hij had koude handen. Hij hield zijn lange dunne vingers gestrekt in de jaszakken van zijn gevoerd nylon jack en keek naar bonte koeien tientallen meters verderop in het stroomdal van het Oostervoortsche Diep. Op zijn wandeling langs het water had hij een bord gezien van een waterschap. Het stroompje werd *hermeanderd*, alsof het cognitieve gedragstherapie betrof, maar hij had grotendeels een recht pad stroomafwaarts kunnen volgen. Het water stond hoog, aan beide oevers even hoog had Jos Vrolijk tot zijn genoegen opgemerkt. Het waren die kleine oprispingen die hem plezier in het leven verschaften. Water even hoog aan beide oevers, dat kon gemakkelijk in een land zonder bergen en dalen. In een vlak land dat weerspiegeld leek in de volksaard. Vlak en gelaten, eigenschappen die goed van pas kwamen in een wereld die steeds woeliger leek te worden; met oorlogen, genocides, aanslagen en zelfmoordaanslagen met een intensiteit alsof het een diplomering na een voltooide opleiding betrof. Steeds vaker een harde klap met verontrustend cum laude aan slachtoffers. Ha, ha, ha; wat een mooie vondst, wat een mooie gedachte.

Jos Vrolijk, mediator, gespecialiseerd in conflicten en voornamelijk gespecialiseerd in oplossing van conflicten rondom de ziel; rondom dolende zielen van anderen. Alsof hij – Vrolijk van nature – voorbestemd was om deze rol tijdens zijn wellicht kort leven te spelen. Waren de Bakkers en Molenaars ook niet voorbestemd voor bakker en – in de nieuwe tijd – voor hobby-molenaar? Net als Dennis en Denise tot de gebitten van anderen waren veroordeeld. Was het toeval dat Dekwaadsteniet zitting had in de rechtbank? En wat te denken van Naaktgeboren als uitbater van de lokale sauna? De naam, al dan niet door de doop bevestigd, leek onomstotelijk een vingerwijzing van een hogere macht. Ook als die hogere macht zich niet liet zien, of in het meest wenselijke scenario, zelfs schitterde door eeuwigdurende

afwezigheid. Althans afwezigheid van minstens vijftien miljard jaar. De schepper leek omgekomen bij de oerknal, die vanuit metafysisch en gedragstherapeutisch oogpunt veel had van een zelfmoordaanslag. Of niet soms? Ha, ha, ha.

Jos Vrolijk liet zijn gedachten de vrije loop met een stroomsnelheid die de concurrentie met het water in het Oostervoortsche Diep gemakkelijk aankon. Het debiet in het stroompje zou de associatieswaterval van de mediator moeilijk kunnen overtreffen.

Zijn wandeling had Jos Vrolijk, met nauwelijks droge voeten, gebracht tot het Peester bruggetje tussen Peester heide en het Peester bos, dat waarschijnlijk een andere naam zou hebben, en enkel bekend als veldnaam bij de lokale bevolking en opgetekend in naslagwerken voor de eeuwigheid. De veertiger had een vrije dag genomen, en dat was niet zo moeilijk geweest als directeur van een eenmansbedrijf. Jos Vrolijk was als zzp-er alleen verantwoording schuldig aan zichzelf; al vermeed hij elk uitdrukking met schuld, maar dat was beroepshalve.

Onder de middag, zoals dat hier heette, was de zon korte tijd doorgebroken. De herfst kreeg eigen glans, al was dat voor de schoonheid van het verval niet nodig geweest. Ook in diffuus licht zag de natuur eruit als een schilderij met een scala aan gemêleerde bruinen, gelen en ook groene kleuren. Vooral het felharde groen in het beekdal stak af tegen de bruine dode rietkragen. Russen in donkergroene pollen, naar zwart neigend, accentueerden het veld als stille wachters. In de verte liepen twee grazende paarden op hoge benen, alert op stilstaande voorbijgangers. Zolang alles in beweging was graasden de paarden alsof er niets aan de hand was. Stilstand betekende gevaar.

Jos Vrolijk had het gevaar geteld, niet bij de eerste knallen. Het had even geduurd voor hij zich had gerealiseerd dat binnen gehoorsafstand jagers bezig waren met natuurbeheer. De wildstand werd in toom gehouden. Op onregelmatige momenten klonk een schot, soms knalden twee schoten kort achter elkaar. Vogels lieten zich, op kraaien na, niet horen

Eerder was hij drie mannen voorbijgelopen. Oranje werkpakken met fluorescerende strepen, zwarte oordoppen, hoge schoenen. Stoere kerels met shag, strippers, motorzagen en met knipscharen in opgestikte leren zakken. De jongeman met de stripper droeg een

zwarte bivakmuts met *Prier pour Paris* in verticaal roodwitblauw. Hij droeg een zware veiligheidsbril om zijn ogen te beschermen tegen rondvliegende steentjes en houtsnippers. Zelfde leeftijd, had Jos Vrolijk gedacht. Misschien van mijn aard, had hij gedacht. Misschien. Maar Jos Vrolijk had niet naar de geaardheid van de man in oranje overall durven vragen, zoals hij aan geen enkele andere man had durven vragen de liefde met hem te bedrijven. Niet in zijn bed. Niet in het open veld. Niemand had Jos Vrolijk gevraagd.

Liefde, daar ging het om in het leven, had hij van zijn moeder geleerd. Was hij niet het product van de liefde tussen haar en zijn vader? Of niet soms? De moeder van Jos Vrolijk dacht in termen van producten, een beroepsafwijking als gevolg van de handel in bedden, stoelen, tafels en zitmeubelen in traditionele stijl. Schrijneman was de meisjesnaam van zijn moeder. Ze was een vrouw, ondanks haar mannennaam. Ambachtelijk tot en met.

Josje als product van geplande echtelijke liefde. "Opzettelijk in het stro gezet," zoals zijn vader had gezegd. Piet Vrolijk, plaatselijk bekend als Zwam Piet. Josje was een kleine mislukking had zijn vader Piet Vrolijk – hij kon fluiten als een kanarie – in een halfdronken bui laten vallen. Een eenmalige ontsnapping van de teleurstelling over zijn zoon zonder hang naar vrouwenvlees. "Heeft hij niet van mij."

Moeder Sientje Schrijneman had de spontane uiting weg wil willen poetsen. "Judas van de twaalf apostelen was ook homo," had ze gezegd. "Kwam toen ook al voor." En: "Johannes was de meest geliefde apostel van onze Heer." Onbedoeld had ze de bijeenkomst tijdens het laatste avondmaal in een verrassend daglicht geplaatst. "Zonder seks," had Sientje Schrijneman toegevoegd, alsof ze nattigheid had gevoeld. Vanaf dat moment had Jos Vrolijk aan zijn moeder gedacht als SS en niet langer als Sientje Schrijneman, hoeveel hij ook van zijn moeder hield. Jos Vrolijk had geen Johannes gevonden, geen Judas en ook geen Heer om zich met lichaam en ziel aan over te geven. Hij wilde wel, maar hij durfde Gods water niet over zijn eigen akker laten stromen.

Ruim een uur eerder was Jos Vrolijk op het uiteinde van een klamme groen uitgeslagen bank gaan zitten. Pas toen hij "Goedenmiddag. Ik kom even bij u zitten" had gezegd, had hij gezien dat het twee vrouwen waren en geen gewoon – normaal

– koppeltje. Twee vrouwen, de ene vrouw een man gelijk en de andere vrouw een vrouw gelijk. Jos Vrolijk had het intuïtief geweten. Een homo weet zoiets. Lichte jaloezie was hem over zijn rug gegleden. Als hij...

De vrouwen waren opgestaan als wilden ze niet in zijn nabijheid verkeren. Een goedenmiddag kon er nauwelijks vanaf. De zon had het spel meegespeeld en was verdwenen achter een grijze lucht die binnen een kwartier de hele hemel had dichtgetrokken.

Dat was nog voor hij de man in oranje werkpak met *Prier pour Paris* op de gekleurde Eifeltoren voorbij was gewandeld. Met opwinding, met milde opwinding in zijn hunkerend lichaam toen hij een meter of tien verder de ogen van de stripper vanachter de veiligheidsbril op zijn billen meende te voelen, terwijl het hoge jankende apparaat boompjes en bramen van de aarde lossloeg. Bramen en berkenopslag hoorden niet in de vrije natuur. De Judassen van het vrije veld. Jos Vrolijk had zijn hand kort op zijn knopen gelegd, de erectie had niet doorgezet.

Half vier. Dook. Schemerig. Over een uur zou het donker zijn. Fijne regen – gereformeerde regen, zeiden vader Zwam Piet en moeder SS – kleefde aan takken, bladeren, afrasteringsdraden, brugleuning, plakte aan de opengeritste jas van Jos Vrolijk, aan zijn oren aan weerszijden van zijn schoenendooshoofd. Jos Vrolijk had een smalle kop, alsof hij uit een rechthoekige buis was geperst. Maar de vorm van zijn hoofd had niets met het geboortekanaal van SS te maken, netzomin als zijn geaardheid iets met de potentie van vader Zwam Piet van doen had.

Als gedoodverfde opvolger in Vrolijks Interieurverzorging & Zn was Jos Vrolijk op de textielacademie terechtgekomen. “Kleurties en poezeligheid, dat lig joe wel.” Piet Vrolijk deed zijn naam eer aan met vrolijkheid en luim binnen de lokale context.

Na twee jaar had Jos Tilburg verlaten om er naar eigen zeggen nooit terug te keren. De kleuren, vezels, weeftechnieken, verfbaden en composities op katoenen en zijden stoffen hadden hem kort voldoening geschonken, maar op de achtergrond was het zwaard van Damokles – verkoper driezitsbanken in Jos Vrolijks Interieurverzorging – boven zijn schoenendooshoofd blijven hangen. De twee jaar in Tilburg had hij vooral in bed

doorgebracht. En eenmaal terug op de ouderlijke stee had hij er met gepaste ledigheid nog drie jaar in bed aan vastgeknoopt als zijn manier om verzet te plegen tegen de wereld in het algemeen en tegen Zwam Piet en SS in het bijzonder. Nietsdoen was zijn wapen geweest. Het enige wapen waar hij over beschikte.

"Het kan me niet schelen dat je de hele dag een beetje ligt te trekken," had zijn vader gezegd, "As ie zölf het bedde maor verschoont." De boosheid van zijn verwekker kwam in de aangeboren taal het best tot zijn recht. Nou ja, aangeboren? Aangeleerd.

Na drie jaar vruchteloze introspectie was Jos Vrolijk na bemiddeling van een buurtwerker op Instituut Contact terechtgekomen. Zijn wapen tegen de onvrede met de wereld en vooral met zichzelf was langzamerhand in een bomgordel veranderd die op het punt stond voortijdig af te gaan. Jos Vrolijk realiseerde zich langzaam dat hij zelf het enige slachtoffer zou zijn van zijn lethargie.

Terwijl SS de lakens weer waste, haalde Jos zijn getuigschrift – cum laude – voor mediator. Conflictoplosser, gericht op deradicalisering bij conflicten in de buitenwereld. Beroepsmatig was Jos Vrolijk een kei, maar met zichzelf lag hij eenzaam en onbegrepen op zijn eenpersoonsmatras. *Oblomov* binnen handbereik. De Vrolijke homo woonde inmiddels drie straten verder met uitzicht op de achterkant van Vrolijks Interieurverzorging & Zn. De neonverlichting flikkerde paarsroze op de dakrand; in spiegelschrift. Het ging goed met & Zn, met Oenze Jos.

Jos Vrolijk trok de veters van zijn schoenen los, stond beurtelings op één been en zonder tegen de brugleuning te leunen deed hij zijn doorweekte wandelschoenen uit. In de linkersok, die een dag eerder nog de rechtersok was geweest, zat een teennagelgroot gat. SS leefde niet meer om het gat te stoppen. Zwam Piet Vrolijk had Vrolijk Interieur, zoals de winkel in 'gezellige' snuisterijen inmiddels heette, verkocht en woonde met zijn jeugdliefde Marietje Paasen boven zijn voormalige nering. Enkel het eerste deel van de neonverlichting was nog intact.

Jos Vrolijk stapte uit zijn broek en leek tegelijkertijd zijn hoofd te verlaten. Hij plooide zijn steenrode broek over de brugleuning,

vouwde zijn met pistooltjes bedrukt slipje driemaal dubbel en legde het pakje onder de broek. De schoenen zette hij netjes naast elkaar tegen de onderbalk, witte sokken erop.

Jos Vrolijk was na twintig jaar weer naar Tilburg gereisd. In het Textielmuseum was werk van Japanse kunstenaars te zien: ***Fiber Futures***. Jos Vrolijk had niet geweten wat hem teruggevoerd had naar de stad van afvallige kruikenzeikers, endemische armoede, weinig carnavaleske hoofddoekjes en moderne verloedering waaraan door bestuurders en bewoners een zeker gewelddadig genot ontleend leek te worden. Zonder eigen identiteit en met geweld en verval als redelijk alternatief voor een krakende religie. Misschien had Jos Vrolijk zijn verspilde jaren – vormingsjaren in de optimistische terminologie van Instituut Contact – opnieuw willen aanraken.

In de museumzaal zonder uitzicht naar buiten, met objecten samengesteld met een keur aan vezels had hij naast een schijf van katoen, vlas en papier de uitleg bestudeerd. Tariki. Toeval. Tariki. Daar ging het om in het leven. Niet alleen in Japan.

Verdwijnen en verschijnen (2009)

Katoen, vlas, papier

Hideho Tanaka omarmt het toeval in zijn kunst. In Japan bestaat hier het woord tariki voor; het idee dat een kunstwerk vaak aan kracht wint, wanneer de kunstenaar zoveel mogelijk op zijn materiaal vertrouwt en zaken zijn natuurlijk beloop laat gaan.

– Waarom maak ik kunst uit vezels? Deels is dat omdat ik het een aantrekkelijk idee vind om me uit te drukken in een subtiel, maar onhandelbaar materiaal. Ook ben ik gevangen door de uitdaging van iets dat eigenlijk niet te beïnvloeden is toch een kunstwerk te maken. Ik houd van de onzekerheid die dat oplevert, van de intellectuele uitdaging en de creatieve overtuiging die ik voel als ik om moet gaan met een of ander toevallig effect waar ik geen enkel rekening mee gehouden heb. –

Twee meter stroomopwaarts staat Jos Vrolijk met teder water tot net boven zijn knieën in de stroom. Handen in de jaszakken van zijn blauw nylon jack met voering van katoen en polyester poezeligheden. Tussen de spijlen van het bruggetje, links van zijn op de plooi gelegde broek ziet hij koeien in de namiddagnevel. Ze grazen voor het helemaal donker is, voor ze zich te ruste leggen in het klamme gras dat elke ochtend met dauwdruppels het licht begroet. Een prachtig leven hebben die koeien, enkel gestoord door laag overvliegende toeristen in charters vanaf de airstrip verderop en door de hoge snerptoon van de fluorescerende stripper. Maar dat laatste slechts sporadisch.

Over het zandpad nadert een vrouw op een fiets. Een hondenmand op de bagagedrager. Ze manoeuvreert om de plassen. Een stabij loopt een paar meter voor haar uit. De hond blijft staan en wacht tot de bazin naast hem is. Ze zet één voet op het pad, de andere voet blijft op de pedaal. Uit haar jaszak diept ze een hondenbrokje. De hond likt haar hand en loopt verder, blijft kort op het bruggetje staan. De stabij heeft moed verzameld en heldhaftigheid bevestigd gekregen van het baasje. De hond hoeft niet bang te zijn de brug over te steken.

De hond hoeft niet bang te zijn voor Jos Vrolijk. De mediator staat ruim binnen blafafstand, maar ver genoeg van de brug om niet gebeten te kunnen worden. Tenzij de hond een aanval in het water niet uit de weg gaat. De stabij ruikt aan de schoenen, snuffelt aan de broek over de reling.

Water stroomt vlak onder het kruis van Jos Vrolijk met afhangend lid. Zijn apparaat is niet meer dan een puntje in de namiddagkou. Niet lang genoeg om het spiegelbeeld te raken.

Jos Vrolijk knippert met zijn ogen. Water drupt van zijn vierkant hoofd en van zijn oren. In de verte klinken kort na elkaar twee knallen. De stabij draait z'n kop, steekt de natte neus omhoog.

De vrouw zet aan, overbrugt de laatste meters en slingert om de plassen voor ze het bruggetje passeert.

"Moi," zegt ze.

"Moi," zegt Jos Vrolijk.

Eénpitter

Er kleefde geen stukje eigeel aan haar mond. Niet aan haar bovenlip en ook niet in haar mondhoek. Marianne Overtoom had na een snelle uitsmijter en een beschuit met bosbessenjam haar mond schoongeveegd met een vochtig tissue uit een wegwerpverpakking. Ze had voor de zesde keer, het was bijna half drie in de middag, haar tanden gepoetst en met ragertjes onzichtbare ongerechtigheden verwijderd. Onzichtbaar, maar voelbaar. Immers veel wat onzichtbaar was, liet zich wel waarnemen.

De ogen waren voor zichtbare zaken, en naast oren, huid, tong en neus waren er naar de beleving van de vrouw, op weg naar de rijpere leeftijd, meer zintuigen die nog niet van een naam waren voorzien, maar die wel bijdroegen aan de exploratie van haar buitenwereld, en van haar binnenwereld. Vogels navigeerden op het aardmagnetisch veld. Vlinders en mestkevers waren, net als schermpjes van iPhone en tablet, gevoelig voor gepolariseerd licht. Vleermuizen navigeerden met ultrasoon geluid. De diersoort mens was deze waarnemingsvaardigheden kwijtgeraakt door onvoldoende gebruik. Zoals ook de blinde darm steeds kleiner werd door consumptie van gemaksvoedsel.

Het was voor Marianne Overtoom, alleenstaande vrouw – met twee dochters die moeder niet meer wilden zien, horen, proeven, ruiken en voelen, – duidelijk dat aan metafysische waarnemingen niets moest worden uitgesloten; eerder moest alles worden omarmd, ook het onbegrepene en ook het onbekende. Marianne Overtoom, helderziend en paranormaal op meerdere terreinen, was het liefst thuis of in haar binnenwereld. Niet dat ze wereldvreemd was, ze keek naar het journaal, maar ze begreep haar binnenwereld het best en ze kende in harmonie met zichzelf de weg in haar huis; van hal tot badkamer en van zolder tot kruipruimte. Zo was haar beleving; bij elke gebeurtenis.

‘Je bent vroeg,’ zei ze. ‘Ik had je pas aan het eind van de middag verwacht. Mijn bad loopt nog vol. Ik wou nog een bad nemen voor je...’ Marianne Overtoom aarzelde en begon opnieuw. ‘Ik bedoel. Voor je onder de vloer kruipt. Voor je....’ Ze kon haar woorden niet gemakkelijk vinden, alsof ze overvallen en betrapt was. Alsof ze de intieme details – badderen, shampooën, met eendjes spelen – niet prijs had willen geven aan een vrijwel onbekende loodgieter. Misschien omdat haar onderbewuste in een andere agenda bladerde – doolde in een nog ontoegankelijk gebied met aardstralen, – waarin de afspraak voor de reparatie van haar riool niet voorkwam.

‘Ik was eerder klaar met mijn vorige klus. Ik dacht.... Komt het ongelegen...? Zal ik later...?’ Rick Rood imiteerde, overgeleverd aan spiegelneuronen, de spreekstijl van zijn klant. Van dubbele agenda’s was ook hij zich niet bewust. Rick Rood was van aanpakken, meer van aanpakken dan van mijmeren, aftasten en filosoferen.

Rick Rood was een éénpitter. Hij was ZZP-installateur met op zijn briefpapier over de volle breedte *Eénpitter*. De bedrijfsnaam had hem een goed alternatief geleken voor *Loodgieter*. Immers lood werd al een eeuw niet meer gegoten. Eénpitter verwees, behalve naar eenmansbedrijf, ook naar gasfornuizen, al waren dat veelal vierpitters en steeds minder vaak pitten op gas.

Rick Rood was manus van alles. Hij leverde en installeerde ook keukens, met gasfornuis of met keramische kookplaat. Net wat de cliëntèle beliefde. Bij grote klussen vroeg hij assistentie van andere éénpitters, zodat de verwijzing naar gasfornuispitten overeind kon blijven. Hoe het ook zij: de offertes en de nota’s gingen de wereld in met *Eénpitter* in blauw, en met een rode vlam langs de bovenrand van het papier. Karina Kloppenburg had hem niet kunnen tegenhouden, zoals ze haar dertiger in weinig kon tegenhouden. Rick Rood, met inderdaad rossig touwhaar, met een vrouwelijke slag in de lokken, maar allesbehalve nichterig of womanizer, reageerde vaak impulsief en ondoordacht. Nadenken kwam achteraf. Soms enkele minuten na de handeling, de schade kon beperkt blijven, maar vaker pas kwam bezinning na dagen of weken. Gedane zaken namen ook voor hem geen keer en een deel van de éénpitterverdiensten verdampten door – achteraf – onhandige optredens. Karina Kloppenburg wist wie ze in huis

had gehaald. Haar levensmotto – van haar vader overgenomen – was *Niet Zeuren*. Met hoofdletters. Karina Kloppenburg nam haar leven zoals het zich aandiende, inclusief het leven van Rick Rood. En, zoals het zich liet aanzien, het leven van hun kindje, zes weken oud en warm en veilig in haar baarmoeder verscholen. Rick Rood. Mooie naam. Was RR ook niet de aanduiding van Rolls Royce?!

Rick Rood hoefde niet later terug te komen bij Marianne Overtoom. Hij mocht blijven. Na een kopje thee met melisse, als hij dat wilde, kon hij onder de vloer verdwijnen om de afvoerbuis te repareren.

Marianne Overtoom was gekleed in een saaie grijze kabeltrui uit een vorig leven. Ze droeg een dunne woestijnkleurige linnen broek uit de kringloop; niet helemaal afgestemd op de winterse dag, maar ruimte scheppend. Net wat ze nodig had. Ze was niet buiten geweest – toch wel, heel kort om biologische zaadjes op de voedertafel te strooien – en ook niet van plan om deze namiddag nog naar buiten te gaan. Al was de sneeuw gisteren verdwenen; de gevoelstemperatuur lag volgens het journaal aanmerkelijk lager dan de werkelijke temperatuur op de Celsius – Fahrenheitthermometer. Beneden nul. Ze bleef het liefst binnen. Van binnen kon ze primula's en lenteklokjes zien bloeien. De Japanse kers had – als in kamikaze – de eerste bloesems aan de winter geofferd. Van buitenaf gezien was haar huis een lichte kooi van glas met schemerlampen in modieuze stijlen, een bescheiden boekenkast, schilderijen met vrome naakten, rustgevende natuurtaferelen (paarden, knotwilgen langs een oever) en van eigen penseel landschappen in abstracte vormen. Veel warme aardetinten; oker, rood en geeloranje overheersten. In de vensterbank van het zijraam pauzeerden bronzen beeldjes op hardstenen sokkels. Een vleugel met bloemenvaasjes op de gesloten klep. Wichelroedes, pendelaars en tarotkaarten lagen naast en boven elkaar in een vitrinekastje met binnenverlichting. Heel bescheiden. Voorspelbaar bescheiden met onontdekte diepgang. Interieur van een verlaten vrouw.

Rick Rood hoefde geen thee. Hij wilde onder de vloer. Hij wilde de klus klaren en naar huis. Hij verlangde naar het warme lichaam van zíjn Karina met zíjn vrucht in haar schoot.

Marianne Overtoom wilde thee, ze wilde thee met melisse in zíjn gezelschap. Rick Rood kon de uren schrijven, ook het thee-uur. Ze had al vijf dagen niemand gesproken en niemand aangeraakt. Onbewust speelde die *Ensamhet*, zoals de Zweden die meditatieve *Alleingang* noemden, haar parten. Van haar hoefde RR zijn stoere werkschoenen niet uit te trekken, maar dat deed hij wel. Rick Rood wilde geen krassen op haar parket. Marianne Overtoom zette theeglazen op het glimmende tafelblad van gelakt essen. Rick Rood volgde haar gang naar de open keuken en terug. De loshangende wijde trui en de linnen broek verborgen de contouren van de wichelroedeloopster, van de pendelaarster, van de lezeres van tarotkaarten, maar ondanks de verhulling wist hij precies hoe haar lichaam eruitzag. Dat meende hij.

Onder de bovenkleding een glimmend setje van zijde. Breed en passend. Niet langer smal en onverhullend. Zijn Karina zat in een tussenfase wat lingerie aanging, niet meer frivole en opwindende veterslipjes, maar ook nog niet gekleed in onderbroeken en beha's van vrouwen die alle veroveringen en zwangerschappen achter de rug hebben. Vrouwen die de lier aan de wilg hebben gehangen. Na zwangerschap en bevalling zou voor Karina alles anders zijn, ook haar lingerie.

Rick Rood hield zijn gesokte mild geurende voeten onder de keukenstoel. Sinds hij in Istanboel in de Aya Sofia de sokken en voeten van duizenden mannen achter omhooggestoken derrières had gezien en geroken trok hij elke week schone sokken aan.

Hij vergiste zich en niet alleen wat de onderkleding van Marianne Overtoom aanging.

'Mijn bad,' zei Marianne Overtoom, 'mijn bad stroomt vol.' Ze had gezien hoe Rick Rood zijn ogen had opengesperd, zijn blik naar het plafond had verlegd en zijn hoofd licht had gedraaid als wilde hij een geluid lokaliseren. Mooi strak vierkant hoofd met rossige stoppels van drie dagen. Fraaie ovale golvende oorschelpen. Een schram liep van halverwege zijn neus naar zijn jukbeen. Een klusjesman had altijd wel ergens een waarneembare of verborgen buts.

'Je hoort de kraan. De warmwaterkraan van mijn bad.' Ze boog haar hoofd schalks naar het aanrecht en de zijmuur met daarachter slaapkamer en bad. 'Een warmwaterrivier,' probeerde ze poëtisch. Rick Rood kwam niet voor gedichten. Hij kwam om een gat te dichten.

Marianne Overtoom maakte geen aanstalten de warmwaterkraan dicht te draaien. Voor water, en niet alleen voor water, is er immers altijd een overloop.

'Ik presenteer geen koekjes,' zei ze. 'Te synthetisch.' Ze nam een slokje thee, glimlachte en knikte haar hoofd zachtjes op en neer. Ze had een smalle neus. Met hoofden op gelijke hoogte kon Rick Rood niet, als bij een varken, in haar neusgaten kijken.

Rick Rood hoorde door dubbelglas gezang van meesjes en mussen. Merels betwistten elkaar het territorium. Door muren klonk het geruis van water door leidingen voor heet water en van de centrale verwarming. Net als thuis. Eigenlijk maakt het niet uit waar je woont, en met wie, dacht hij. Van enige afstand en in het donker is alles gelijk.

Marianne Overtoom had na naar scheiding haar huis laten verbouwen om voorbereid te zijn op onvermijdelijke ongemakken van een oudevrouwenleven; inclusief stok, rollator en rolstoel. De benedenverdieping kende geen drempels. De achterzijde van de woonkamer op het zuiden was geheel van glas en gaf over een gelijkvloers terras uitzicht op een Engelse tuin met strakke vijver; met zichtlijnen door poortjes en langs hagen van buxus en geel wuivende grassen. Een en ander geïnspireerd door *Gardeners' World* op de BBC. Naast de openkeuken was de deur die toegang gaf tot haar slaapkamer met daarachter de badkamer en het ligbad dat langzaam volstroomde in afwachting van haar naakte lichaam.

'Gecondoleerd,' zei Rick Rood. 'Gecondoleerd.' Van harte liet hij net op tijd achterwege.

'Gecondoleerd? Is er iemand dood?'

Karina Kloppenburg had Rick Rood – haar man en de vader van de vrucht in haar schoot – een whatsapp gestuurd. "Henk Schuring is dood". Kort en helder als Karina Kloppenburg gewend was.

Rick Rood had niet geweten wie Henk Schuring was. Hij had de bus *Eénpitter, uw installateur* met gereedschap en onderdelen juist op de oprit van Marianne Overtoom gezet. Hij had Karina gebeld.

Henk Schuring was de ex van Marianne Overtoom. Henk Schuring was de vader van de twee dochters die hun moeder niet meer hoefden te ontmoeten, die hun moeder niet meer hoefden te communiceren, zoals ze dat hadden gezegd.

"Het is maar dat je het weet," had Karina gezegd. "Je hoeft er niets mee. Maar dan weet je het in elk geval."

Eénpitter, uw installateur voor de deur van een klant die juist weduwe van haar ex was geworden. Eénpitter gekleed voor een reparatieklus in de kruipruimte van oude nieuwbouw. Een lekkende aanvoerpijp vanaf wastafel naar rioolbuis zorgde bij uitbundig gebruik voor vochtoverschot onder de vloer. Het gat zat aan de bovenkant van de 'knie' in het verder verticale deel van de pijp. Bij matig gebruik van de wastafel was onder de vloer geen sprake van overstroming. Er was sprake van stankoverlast en rioollucht die door kieren in het hele huis merkbaar was, voor wie er gevoelig voor was. De geur had het bouquet van goedkoop parfum zoals veel geuren bestaan uit gassen van ontbinding en van dampen van excrementen in lage concentratie. Marianne Overtoom had, zonder onder de vloer te kruipen, precies aangegeven waar het lek zich bevond. Met een wichelroede. "Een geluk," had ze gezegd, "dat het lek niet onder de vloerverwarming zat. Ik had het daar niet kunnen vinden met al die warmwaterstromen in alle richtingen."

Het gat in de buis zat inderdaad op de plek die ze had voorspeld.

De dood van Henk Schuring was een van die onherroepelijke zaken die Rick Rood beter niet had kunnen melden, maar eenmaal aan zijn geest en aan zijn mond ontsnapt was er geen terug meer mogelijk.

'Henk? Hij?' zei Marianne Overtoom. 'Henk? Henk.'

'Mijn vrouw belde me,' zei Rick Rood. Hij zocht een uitweg uit de situatie die hij zelf had geschapen; dat waren de lastigste.

Marianne Overtoom stond op, draaide zich om en liep met het lege theeglas naar het aanrecht. Rick Rood haalde zijn sokken onder de stoel vandaan en bracht ook zíjn theeglas naar het aanrecht. Halverwege het aanrecht kwamen ze elkaar tegen. Marianne in saaigrijze trui met niets eronder, op haar lichaam na. Marianne in woestijngele linnen broek met niets eronder, op haar biologisch geparfumeerde lichaam na. Ze was op alles voorbereid, op haar bad en op alles wat haar pad zou kruisen. Ze had geen rekening gehouden met Rick Rood, maar achteraf had ze wel geweten dat de dag vol zou zijn van bijzondere ontmoetingen. Wassende maan.

Rick Rood met rossig golvend haar en gekleed in werkmansbroek, polo met opschrift *Eénpitter voor al uw kluswerk*, gekleed in sokken met Goofy van Donald Duck in veelvoud. Rick Rood werd overal door verrast. Nergens was hij op voorbereid. Niet op de dood van Henk Schuring, niet op de pendel en de wichelroede van Marianne Overtoom. Niet op zijn erectie toen Marianne Overtoom haar armen om zijn nek sloeg en haar hoofd met haar rechteroor tegen zijn ongeschoren werkmansborst vleide. Ze voelde en hoorde hoe het hart klopte; van Rick Rood.

'Jij,' zei ze met gesloten ogen en met licht zeurderige stem die bij tieners voor *zwoel* en *hitsig* doorgaat. 'Jij bent nu zo oud als Henk was toen ik met hem trouwde.'

Henk Schuring was geen tweeëndertig toen hij Marianne Overtoom in aanwezigheid van de trouwambtenaar, de medewerkster H.R. en de conciërge van het stadhuis eeuwige trouw beloofde in goede en in kwade dagen. Henk Schuring was tweeëndertig toen hij Marianne Overtoom de sleutel van haar nieuwe huis overhandigde met de belofte dat ze elkaar nooit weer zouden zien. Niet in het verleden, niet in het heden, niet in de nabije en niet in de verre toekomst. Dat hun dochters diezelfde dag ook dezelfde beslissing namen, had Henk Schuring niet kunnen voorzien. Marianne Overtoom had dat ook niet voorzien, al meende ze achteraf dat eeuwige afscheid wel uit de kaartenleggerij te hebben kunnen zien, als ze beter had opgelet.

'Henk,' herhaalde ze. 'Henk.' Marianne Overtoom streek met de wijsvinger van haar linkerhand over de schram op het gezicht van RR. Ze zweeg. Ze tuitte haar lippen. Misschien was het een fluisterend "Henk" dat over haar lippen kwam. Rick Rood was te overdonderd om naar de vrouw in zijn armen te luisteren. Zelfs als Marianne Overtoom hardop had gezegd: "Ik houd van jou." of "Neuk me", had RR het niet gehoord. Rick Rood wilde naar huis. Hij bleef.

'Ik word vader,' zei Rick Rood vanuit zijn universum dat heftig in botsing kwam met het universum van de pendelaar en waarzegster.

'Wist ik,' zei Marianne Overtoom. 'Wist ik al.' Overbodig mompelde ze: 'Hoeveelste maand?'

Ze duwde haar onderlichaam tegen de werkmansbroek met iPhone en autosleutels in de kontzakken, met waterpomptang en rolmeter.

Zes weken. Niet meer dan zes weken. Maar Rick Rood was zeker geweest van de conceptie. Ook Karina Kloppenburg had het zeker geweten. Ze had Rick na die succesvolle daad niet meer in haar lichaam toegelaten, niet omdat ze niet meer van hem hield, of omdat ze niet meer wilde vrijen, maar om te voorkomen dat de prille innesteling van de vrucht verstoord zou worden. Bij sommige dieren was de laatste man de bevruchter en verwekker van kroost. Vlak na bevruchting kon krachtiger zaad innesteling voorkomen. Zo werkte evolutie in het dierenrijk. En was de mens ook niet een dier? Had ze op internet gevonden.

Geduld, geduld. Zes weken na de scheppingsdaad zou hij weer.... En zij ook. Ook Karina keek er naar uit. "Het is aangenaam en fantastisch, zeker met jou," had Karina Kloppenburg gezegd, "maar je moet het belang van geslachtelijk verkeer niet overdrijven."

'Het riool,' zei Rick Rood. Hij maakte zich los uit haar omhelzing, liep naar de hal waar hij zijn werkschoenen aantrok en voor Marianne Overtoom anders kon beschikken, was hij met een tas pijpen, koppelstukken, met PVC-lijm, zaag en ander klein gereedschap onder de vloer verdwenen.

'In bad, ik ga in mijn warm badje,' had Marianne Overtoom voorovergebogen op haar knieën, als sprak ze een gebed uit, in het gat achter de voordeur geroepen. 'Mag dat?'

Rick Rood had haar vraag gehoord, maar hij had niet geantwoord. Vanzelfsprekende zaken kwamen ook zonder woord en gebaar op plek van instemming. Rick Rood wist niet wat een retorische vraag was. Hij had gewoon verborgen talent om overbodige vragen niet te beantwoorden.

Tussen spinnenwebben en leidingen volgde hij de lichtbundel van de lamp die hij op zijn hoofd had gegespt. Koud wit ledlicht trok schaduwen over het zand met hier en daar steen en cement van bouwafval. De reparatie van de pijp was onder de badkamer. Ver van het daglicht.

Rick Rood lag op zijn rug. Met zijn linkerhand hield hij de PVC-buis vast, met de rechter zaagde hij de buis boven de breuk doormidden. Hij hield de zaag stil. Hij hoorde bewegend water. Golvend water. Marianne Overtoom die in bad stapte, paddelde, poedelde, spatterde, spetterde, sputterde. Rick Rood hield zich

stil, luisterde naar de buizenpost met vloeibaar nieuws. Naakt, een naakte badeend boven hem. Een warme naakte badeend met een plastic woerd. Rick Rood wist één dag met zekerheid dat hij vader zou worden. De positieve predictortest had – voor hij ging klussen – bevestigd wat hij al wist. Eén dag. Vader zou hij worden; een kind van eigen zaad.

Rick Rood legde de zaag in het droge zand. Hij pakte de nieuwe buis en de PVC-knie uit de tas. De wastafel gorgelde. Kort tilde hij zijn scrotum op. Een gewoontegebaar.

"Misschien ben ik later thuis. En jij?" Whatsapp van Karina Kloppenburg.

"Ik ben op tijd. Ik kook."

Rick Rood had een goede hand van koken. Het bericht van Karina was een compliment en een verkapte manier om aan te geven dat ze graag wilde dat hij zou koken. Zijn "Ik heb zin." werd beantwoord met "Me too." De zes weken waren voorbij.

Zo, dacht Rick Rood, zo is het misschien om als ongeboren kind in de baarmoeder te leven. Zo, als hier in de kruipruimte met stilte die na verloop van tijd gevuld raakt met onbekende en vreemde geluiden. Krimp- en uitzettikken van CV-leidingen, een brom van elektra, vriezers, koelkasten, routers; geritsel van muizen of van een luchtstroom naar het kruipgat. Water, geluid van een kraan om warm water toe te voegen aan een ligbad met een spelende vrouw. Een baarmoeder onder de vloer met de geur van PVC-lijm, van riool, van badwater met een parfum. Dennengeur. De lucht van aarde. Een ongeboren kind is nog niet voorzien van functionerende zintuigen, maar het krijgt wel alles mee wat in de buitenwereld gebeurt. De foetus weet wanneer de moeder chocolade eet, een sigaret rookt, lacht, huilt, vrijt.

De pijp is gerepareerd. Rick Rood kan opruimen. Hij kan als een mijnwerker naar voren kruipen, naar het licht aan het eind van de tunnel.

Rick Rood ziet een onbekend nummer op het scherm van zijn iPhone.

'Hello. It's me.' Marianne Overtoom belt uit bad. 'Mag ik het water weg laten stromen? Mag het bad leeg?'

Rick Rood kijkt in de neusgaten van Marianne Overtoom. De

prille weduwe van haar ex heeft frambozenblosjes op haar gezicht. Scherpe neus, groene ogen, donkerblond met grijzen tegen haar hoofd geplakt. Ze draait de lippenstiftstift in haar mondhoek.

'Hoor je me?' Opnieuw haar ovale mond met paarsrode vetstift.

'Rick Rood zegt niet dat hij haar ziet. Hij ziet hoe ze uit het zakkende badwater tevoorschijn komt. Geboren uit ziedend sop. Geeloranje licht in haar badkamer. Eendjes op de rand. Een spiegel achter haar hoofd.

Marianne Overtoom mist een borst, de linker. Zelf zegt ze nooit wat ze mist. Ze zegt wat ze heeft. Ze heeft een rechterborst en ze heeft een beha met een vulling voor de linkerkant. Ze heeft wijdvallende truien en wijdvallende linnen broeken. Ze heeft natuurzijden lingerie met gouden strikjes. Ze heeft witte lingerie met rode strikjes. Ze heeft paarse lintjes voor nationale borstkankerdag.

Henk Schuring was niet bij haar weggegaan om wat ze nog wel had, een rechterborst en een lichaam, dat op een blindedarm na, vrijwel compleet was. Een lichaam meer dan genoeg voor de lichamelijke behoeften van een al dan niet liefhebbende man. Henk Schuring had haar een huis gekocht – zoals zij had voorspeld – om haar bijzondere gaven. Henk Schuring was bij Marianne Overtoom weggegaan om haar voorspelling – dat hij haar zou verlaten; als een afgesneden kankergezwel – uit te laten komen. In tegenstelling tot Henk Schuring had Marianne Overtoom de scheiding niet als een amputatie ervaren.

'Leef je nog?' rolde Marianne Overtoom haar paarsrode lippen. 'Leef je nog?'

Rick Rood had z'n iPhone de hele nacht aan de oplader gehad. Hij wist niet of hij blij moest zijn met een volle batterij. Marianne Overtoom; naakt tot beneden haar navel, tot beneden haar uitbundig schaamhaar, met restjes schuim in schoon badwater. De wichelaar had horizontale vouwen over haar buik; als ribbels op het strand na hoogwater. Keizersnede, dat ook, maar van dat litteken had Rick Rood niet geweten.

Later, veel later, heel veel later, misschien, zou hij deze film met Karina Kloppenburg bekijken. Na de bevalling.

Kijken, horen, voelen, ruiken, proeven met Karina Kloppenburg, ook éénpitter, op intensive care, maar met een linkerborst en

een ontbrekende rechterborst. Voldoende borst om een kindje moederbinding te geven. Ruim voldoende borst voor een liefhebbende loodgieter. Ruim voldoende vrouwenlichaam voor Rick Rood met zijn arm om de pijp en zijn oor tegen de rioolbuis waar warm badwater als een zoete moeder klotsend en golvend onder hem stroomt. Thalatta. Thalatta.

Buitenste Binnen Drenthe

Fotograaf Richard Lahuis portretteerde 24 kunstenaars in Drenthe in hun omgeving. De zwartwit portretten kijken in maart 2016 bezoekers aan in het SMAHK (Stedelijk Museum Assen voor Hedendaagse Kunst) en voor eeuwig op het web. Hoe beleven deze schrijvers, dichters, ontwerpers, beeldend kunstenaars, performers, dansers, theatermakers mondiale aandacht? Fictie & Feiten. De geportretteerden spreken.

Aan het eind van de gang zag hij de achterkant van een stevige vrouw *en profil*. Haar billen waren verborgen in een wijdvallende lichtcrème broek. Door een bovenraam viel geelachtig voorjaarslicht op haar soepel lichaam. Haar lichaam bewoog als een harmonische oscillator; een slingeruurwerk, misschien in eenzelfde tempo als in de tijd van Christiaan Huygens. Een eeuwigdurende beweging, eigen aan haar natuur. Niet alleen aan haar natuur. *Eppur si muove*.

Achter haar raasde een compacte rode stofzuiger met smalle horizontale gouden strepen die snelheid van het stilstaande apparaat suggereerden. Het was duidelijk waar de vrouw mee bezig was. Ze zoog. Halverwege de lange gang zoog ze; om de hoek. Ze zoog de hal van de zij-ingang van het voormalig schoolgebouw. Haar hoofd bleef verborgen achter de muur. Hij kon niet zien wat ze zoog; de vloer, de treden van de trap naar de eerste verdieping. Hij zag haar zwarte schoenen met halfhoge hakken onder het eind van gestrekte broekspijpen. Hij hoorde het onregelmatig heftige hijgen van de stofzuiger.

De ongedempte brom van 1200 Watt, versterkt door de hoge gang met terrazovloer en veel glas aan de bovenkant, nam zijn hoofd in beslag. Het was alsof zijn belevingswereld in de halfvolle stofzak verdween. Alsof het geraas zijn focus vernauwde en zijn hoofd zich enkel op de vrouw en het mechanische geluid concentreerde. Alsof de halfzichtbare vrouw één werd met het

geraas. Jammer dat hij zijn camera in de auto had laten liggen. Een gemiste kans. Een halve vrouw – geketend aan een monster – druk bezig het uitdijende heelal op te zuigen. Ze liet het bewustzijn van de fotograaf in een zwart gat verdwijnen. De hele wereld leek samengestroomd in één portret; zwartwit. Het werd hem zwart voor zijn ogen. Zwart, voor het weer licht werd.

De deur van voorheen het schoolgebouw viel achter de fotograaf in het slot, zoals enkel aftandse schooldeuren met gerammel van glas en beugels dichtvallen in sleetse sloten en klinken. De deurdrangers waren gebleven nadat schoolkinderen plaats hadden gemaakt voor kunst en vluchtiger verbeeldingen van de werkelijkheid in muziek en poëtische voordrachten. Artistieke expressie had de plaats ingenomen van kinderstemmen, voorlezende juffen en zingende onderwijzers. In deze kunsthal hoefde niemand meer gedwongen te luisteren en te kijken. In de tentoonstellingszalen gold vrijheid van expressie en vrijheid van impressie. Het was dat het interieur opnieuw was geschilderd, anders had hij de lucht van kinderjassen en lijven van jongens en meisjes nog kunnen opsnuiven.

De stofzuigende vrouw balde zijn wereld samen. De Ruton zoog ruis uit zijn hoofd en verplaatste zijn focus naar de kunst in het lokaal aan zijn rechterhand. Hij aarzelde bij de deur van voorheen het eerste leslokaal.

In voorheen het eerste leslokaal waren de wanden niet langer bedekt met landkaarten, natuurplaten en kindertekeningen. Er hingen geen Chinese vouwslingers met "Er is er een jarig, hoera, hoera." De ramen waren niet langer met lelies en cobra's beschilderd. Buiten bloeiden krokussen en narcissen in het gemeentelijke grasveld. Aan de wanden van het lokaal hingen zwartwitfoto's van mannen en vrouwen. Portretten. Foto's meer dan levensgroot afgedrukt. Niet digitaal, gewoon analoog vakmanschap in zwartwit. Zíjn doka-foto's.

De stofzuiger viel stil. Een snoer gleed naar binnen. De vrouw verliet klikklakkend zijn geestesoog. Stof daalde neer.

'Hallo. Jij hier?' De fotograaf draaide zijn hoofd weg van het portret tussen twee hoge ramen van het voormalige leslokaal. De fotograaf wilde niet zien wat hij aan emotie, omgeving en levenswijze van de schrijver had blootgelegd. Hij had gekeken en afgedrukt. Hij wist wat hij had gezien.

‘De tentoonstelling is nog niet geopend.’ De schrijver liet zich niet negeren. ‘Je bent te vroeg.’

–––––

“Ik zag hem binnenkomen. Ik hoorde de buitendeur van de school die geen school meer is. De deuren van de leslokalen en van de gymzaal zijn weggehaald. *“Voor maximale artistieke ruimte en verlichtende openheid. Voor communicatie, integratie, wisselwerking tussen een verscheidenheid aan culturen. Voor natuurlijke verbindingen en organische gehelen tussen licht, lucht, water en aarde.”* Ik begrijp de abstracte taal van kunstbeschrijvingen nauwelijks. Veel omhaal van woorden waar een afbeelding zou volstaan. Beeldend kunstenaars lijken hun stiel te vergeten als ze zich tot publiek richten. Laat beelden spreken. Dans als je danser bent. Zwijg. Verbale communicatie is voor schrijvers, dichters en performers. Laat troubadours het woord voeren.

Ik hang tussen twee ramen, met de rug naar de vaart. Als de bovenlichten openstaan, hoor ik het verkeer aan de overkant. Ik ken de bustijden uit mijn hoofd. De laatste bus van de dag komt om 1.06 uur voorbij. Voor de eerste bus in de ochtend bij de halte stopt, ben ik wakker. Korte nachtrust is mijn lot in deze zaal tussen drieëntwintig andere kunstenaars. Overdag dut ik weg als er geen bezoekers komen om de anderen en mij te bezichtigen. “Waarvoor eigenlijk”, vraag ik me af? Waarvoor zou iemand mij willen bezichtigen waar, wat ik te zeggen heb, door mij is opgeschreven. Waar iedereen op het web is te vinden.

De bus stopt bijna elke rit bij de halte. Vroeg in de ochtend scholieren, later senioren. Soms hoor ik hoe de bus de halte negeert. Niemand om in of uit te stappen. In de namiddag scholieren en in de late avond nachtbrakers. Ik hoor aan het geluid wie vertrekt en wie aankomt. In elke vertrek ligt aankomst besloten. Ook in deze zaal.

Rust en ritme is het lot van een schilderijententoonstelling in deze dependance. Rust en regelmaat is ook het lot van deze fotogalerij met portretten, waar ik deel van uitmaak. Een enkele keer is er een muziekuitvoering. Tijdens een concert of performance heb ik het gevoel dat we genegeerd worden. Bezoekers komen voor

muziek, zang, dans. Ze komen voor gedichten en cabaret van stand-up comedians. We zijn behang. We, dat zijn 24 stilzwijgende coryfeeën die in zwartwit een voorbeeld kunnen zijn voor het volk. Voorbeelden ten goede of ten boze. We zijn decoraties.

Tegenover me aan de hoge witte muur hangen foto's van twaalf andere kunstenaars. Ik zie de portretten weerspiegeld in de gladde vloer. Links en rechts hangen meer portretten, maar die kan ik vanaf mijn plek niet zien. Ik hang aan een dunne nylon draad – *Nylon*, afkorting van New York en London, die kennis moest ik even kwijt. – Anderen zijn met spijkers en schroeven aan de muur bevestigd. Mooi onderwerp voor een gelaagd verhaal. Verankering in een gebouw dat gesloopt wordt als we weg zijn.

Ik zag onze fotograaf binnenkomen. Casual gekleed, modieus slordig. Opgeknipt haar. Thuiskapper voor de badkamerspiegel. Onopvallende man. Opvallend grauw en grijs. Zwartwitfotograaf. Past. Hij lijkt in harmonie met zijn passie. De volontaire secretaresse was aan het stofzuigen toen de deur achter hem dichtsloeg. Ik zag hem kijken. Ik kon enkel raden wat hij zag. Ik zag haar niet. Ik hoorde de stofzuiger. Aan het geluid hoor ik waar ze is. Aan het geluid hoor ik hoever de stofzak is gevuld.

De secretaresse groet 's morgens de dingen als ze binnenkomt. Ze stoft me af met haar ogen. Ik beken: ik kijk naar haar uit, naar haar stevig lichaam, meestal in lichtgele broek, soms een rok. Ik kijk stiekem naar haar bovenlichaam opgeborgen in bordeauxrode blouses die al jaren niet meer modieus zijn. Ik weet al vanaf de eerste ontmoeting; haar karakter zit niet in haar kleding. Haar kleding is een schim van haar innerlijk. Haar uitstraling zit in haar hoofd; lichtbruine huid. Slavisch rond gezicht en rossig, kastanjebruin kort haar. Haar mond als zuidvruchten. Haar ogen als noten.

Als ze haar ronde maakt door deze portrettenzaal, zwijg ik. Ik houd me gedeisd. Vooral als ze me aankijkt staar ik onbewogen naar de foto van de portretschilderes aan de overkant van de zaal. Pas als de secretaresse me voorbij is, kijk ik haar na. Haar tred, haar rechte gang. Ik luister naar haar zang. Ze zingt als er geen bezoekers zijn. Haar woorden versta ik niet. Ik versta haar ziel. Ik neurie mee.

In dit aftandse gebouw is enkel plek voor vrijwilligers die alles kunnen wat nodig is. Ze zet koffie, schoont de toiletten, legt prijslijsten en folders recht. Ze zuigt en veegt de zalen. Ze streelt ons met een pauwenplumeau.

In de zaal hiernaast liggen mijn boeken ter inzage. Niet om te lezen. In het lokaal achter de tussenmuur staan beelden en hangen schilderijen van de andere kunstenaars die ik tegenover me zie. Van de kunstenaars die naast me hangen.

Stofzuigen. Als ik de stofzuiger hoor denk ik aan Simon Vestdijk; mijn voorbeeld. Vestdijk heeft schrijver van me gemaakt. Misschien was ik al schrijver. Vestdijk heeft de schrijver in me wakker gemaakt. Ik wil net zoveel schrijven als mijn idool. Niemand die dat weet. Hoeft ook niet. Ik hang hier. Dat is genoeg. Vestdijk is dood. Ik niet. Stofzuigen voor concentratie. Stofzuigen om geen afleiding te ervaren, geen prikkels van buiten te voelen.

Ik woonde op kamers en Willem Jan Otten had zijn boek *Specht en Zoon* – met het sprekende schilderij – nog niet geschreven. Achter me woonde een zevendejaars rechten. Bij elk damesbezoek in het achterhuis hoorde ik de Ruton. Monotoon. Als ik de volgende ochtend voor studentenkoffie werd uitgenodigd, – om zijn aanwinst gekleed te kunnen bewonderen, een man wil wat – stonden de haren van het vloerkleed nergens fris omhoog. In de achterkamer met het slordig dichtgeslagen bed hing de lucht zwaar van sperma, van zweet, van goedkope parfum en van gepelde mandarijnen. Ik was nog niet toe aan gepelde mandarijnen. Ik las *De koperen tuin* en *Terug tot Ina Damman*. We deelden één passie: de stofzuiger. De Ruton. Stofzuigergeraas is mijn madeleine.

> 'Hallo.' Ik zie dat hij geschokt reageert. De fotograaf trekt met zijn schouder en draait abrupt z'n hoofd. Schichtige blik alsof hij zich betrapt voelt."

–––––

Het was zijn eigen keuze om kunstenaars voor de lens te halen. Fotograaf leek een veilig beroep. Overal dichtbij en op hetzelfde moment onzichtbaar blijven. De camera als kijkdoos, als schutting met een missende noest. Vaak had hij het gevoel alsof hij door een gat in een plank naar buiten keek.

–––––

"Met mijn rug tegen de buitenmuur heb ik niet de mooiste plek in de zaal. Tussen de twee ramen verbleek ik voor kijkers in tegenlicht. Ik blijf een beetje onzichtbaar. Misschien is dat niet verkeerd. Ik laat me het liefst in mijn boeken zien. Tussen de regels.

Ik zie de wereld achter me door de portretten aan de overkant. De foto's weerkaatsen de buitenwereld. De portretten van mijn collega's – als ik ze zo mag noemen; het liefst hoor ik bij niemand in een kudde – weerspiegelen de dag. Ik zie de variaties in zonlicht. De schaduwen van de bomen aan het fietspad. De flikkering van zonlicht op het water in de vaart of in een plas als het heeft geregend. Ik lees schaduwen als ik naar de overkant kijk. Ik lees de gezichten. Ik verbeeld me dat ik weet hoe de wereld in elkaar steekt. Lees mijn boeken."

–––––

"Ik heb nooit een boek van hem gelezen; van de schrijver tussen de ramen tegenover me. In tegenlicht kan ik zijn gezicht niet goed zien. Ik heb uitzicht op de vaart, op de bomen met loslatende schors. Ik zie moeders met kinderen over het bruggetje en het voetpad. Elke ochtend drie mannen op scootmobiels op weg naar... Ik weet niet waar ze naar op weg gaan. Ze zijn nog niet binnen geweest.

De boekenschrijver kijkt me niet aan. Hij hoeft me ook niet aan te kijken. Mannen kleden vrouwen uit met hun blik. Ik blijf ze het liefst uit de buurt. Vooral schrijvers mijd ik. Ze gebruiken iedereen om hun verhaal te vertellen. Ik hoef niet als beeldend kunstenaar of als theatermaker in zijn verhalen. Voor je het weet schrijft hij je uit de kleren, of komen er complexe neuroses tevoorschijn. Ik wil dat niet. De schrijver met wenkbrauwen als Mefisto kijkt in de verte. Ik kan zijn ogen nauwelijks zien. Hij is geen koe, geen stier. Ik ga hem niet schilderen. Hij heeft nog niets tegen me gezegd. Ik begin niet als eerste.

Ik lees niet. Ik schilder en ik maak theater. Stilzitten is niets voor me. Ik ben een doener; als het nuttig is, denk ik. Ik wil mijn lichaam voelen; met mijn geest. Ik heb geen ander nodig om te voelen en te beleven.

Het liefst ben ik in de natuur. De natuur is vrij. Het landschap is ongebonden. Koeien en hooglanders, een enkele vogel. Ik schilder ze. Ik geef ze een identiteit. Ik houd van warmte en licht, al lukt het me niet elke keer die warmte op het doek te krijgen. Met licht lukt me dat goed. Licht en heldere kleuren. Nevel ga ik niet uit de weg. De helderheid van mijn schilderijen heeft niets met mijn hoofd te maken. Ik ben helder van geest; ik heb een scherp verstand. Heel praktisch om goed na te kunnen denken.

Ik schilder op mijn gevoel met mijn rede op de achtergrond. Ik doe niet zo maar wat. In de zaal hiernaast hangen mijn schilderijen; hooglanders, mooie bruinen. Koeien met onbelaste blik. Nieuwsgierige en sociale dieren. Dat mis ik bij kunstenaars; eenlingen. Koeien voelen geen verdriet, geen angst. Ze *zijn*; als het landschap. Het landschap *is*. Koeien schilderen niet. Ik schilder. Mijn buurman is ook schilder, al staat op de prijslijst *beeldend kunstenaar*. Als het begint te schemeren gaat hij tegen me fluisteren. Alsof hij een troostend woord nodig heeft om de nacht tegemoet te gaan. Ik zeg iets onbenulligs over de zonsondergang en over de bus die als een kamer door de nacht rijdt. De stadsbus.

–––––

De fotograaf liet zijn rugzakje van zijn schouder zakken. Hij haalde een handspiegel uit de rugzak. Het was een ovale spiegel met een roze plastic houder. Een jongemeisjesspiegel, een kapspiegel voor een paardenmeisje. De fotograaf keek kort in de spiegel en liet zijn speurende blik langs de portretten gaan. De kunstenaars hielden zich gedeisd. Niemand bewoog. Niemand gaf enige blijk van een innerlijk leven. Ze zaten met al hun waardevolle schatten gevangen in de foto. Weerloos.

"Kijk," zei de fotograaf. Hij stapte naar het zwartwit portret van de schrijver.

"Kijk." Hij stapte naar voren.

"Kijk. Zo, zo heb ik je gezien. Nu kun je jezelf van dichtbij bekijken."

Ecce homo.

–––––

"Het liefst schilder ik abstract, daarin verschil ik met mijn buurvrouw, rechts van mij. Mijn doeken hoeven niets te betekenen.

Ik hoef niemand te vertellen wat het voorstelt. Mannen willen vaak van me horen wat het voorstelt. Vind ik vreemd. Het zijn vooral mannen die abstract schilderen. Vrouwen willen van me weten wat ze moeten voelen bij mijn geabstraheerde landschappen. Ik praat en ik zeg wat me in de mond komt, het maakt niet uit. Ik hoor mezelf bazelen over organische vormen in intercontinentaal, extra-territoriaal, holistisch en metafysisch verband. Ik zeg wel eens dat ik dyslectisch ben als het over kunstuitleg gaat. Gaat erin als zoete koek.

Laat ieder voelen en zien wat hij wil. Ik ben niet somber, ook al gebruik ik veel donkere tinten. Ik heb geen complexen. Ik was geen bedplasser. Ik ben niet mishandeld, ook niet geestelijk en ook niet in mijn kindertijd. Ik heb een blije jeugd gehad met een lieve opa en oma. Donker vind ik gewoon mooi. Mijn installaties zijn mijn totempalen. Ik ben een indiaan in het landschap. Ik geef rooksignalen af. Tot ver in het heelal mag men mij horen, ook al weet ik dat het in het heelal doodstil is. Rimpeling in tijd en ruimte, dat vind ik geweldig. Ik schilderde wat Einstein had voorspeld. Ik heb ook een intuïtieve werkelijkheid vol met quantumwazigheden."

_____

"Ik hoor wat de schilder zegt. Abstract. Hij schildert bij voorkeur abstract. De een schildert met acryl op board, de ander met olieverf op doek, of met waterverf op paper. In twee dimensies of met dikke verf in drie dimensies, ruimtelijke sculpturen, digitaal of analoog. Beelden uit de printer of uit papier maché. Expressie.

Expressie van wat? Liefde voor de kunst of haat tegen de wereld. De fotograaf drukt me af in zwartwit en laat me in een stopbad op tijd tot leven komen. Hij doopt mij in azijn om mij tot even te wekken. Nuances in de donkere kamer."

_____

"'Je hebt me goed getroffen,' zeg ik tegen de fotograaf. Hij kijkt me aan alsof ik zijn moeder ben. Een volwassen kerel die week wordt als hij zijn moeder ziet. Ik ken ze. Die mannen. Gelukkig getrouwd, met een man of met een vrouw, en smelten als ze mij in mijn ogen kijken. Ik heb een indringende blik. De fotograaf hoeft

niet bang voor me te zijn. Niemand hoeft bang voor me te zijn. Ik verslind ze niet. Ik heb geen honger. Poëzie is mijn passie. Poëzie. Net als Slauerhoff woon ik in mijn gedichten, maar poëzie is niet mijn enig onderdak.

Ik hang in de schaduw van de tussenmuur. Deze plek bevalt me goed. Ik houd mijn rechterhand op mijn boezem. "Amandelogen heeft u," dat zei hij. Ik heb amandelvormige ogen. Ik kan goed kijken en wat ik zie vertaal ik naar gedichten. In de zaal hiernaast is weinig van me te zien. Wie wil weten wat me bezighoudt kan me leren kennen zonder me te zien. Ogen dicht en alle aandacht voor mijn stem en mijn poëzie. Mijn identiteit, mijn eigenheid. Ik zie mezelf weerspiegeld in het landschap, in de geschiedenis van het landschap. Het landschap onthoudt en bewaart alles, ook als we er niet meer zijn. Ik ben er. Ik laat van me horen. Ik laat horen wat in me zingt. Ik laat de schaduw van mijn woorden zien. Wie mijn schaduwen leert lezen, weet wie ik kan zijn. Wie schaduwen leert lezen kan zichzelf ontdekken. Ik ben."

_____

"Ik wist niet waar ik aan begon," zei de fotograaf. Hij hield de handspiegel met zijn gestrekte hand naar voren naar de foto gericht. "In de loop van het jaar heb ik 24 maal mezelf ontmoet. Ik heb mezelf 24 maal op de foto gezet."

_____

"We lijken niet op elkaar, maar ik voel wel verwantschap. De fotograaf keek heel goed voor hij afdrukte. Portret met als achtergrond mijn vader en mijn moeder in olieverf. De lach. Ik bewaarde de lach voor na de foto, maar als je goed naar me kijkt zie je de lach aanstaande. Mannen blijven vaker voor mijn portret staan dan vrouwen. Ik zie hoe ze me monsteren. Heel goed dat ik ingetogen in zwartwit hier tegen de wand hang. Kom maar op. Ik kijk door je heen. Ik weet wat je van me wilt. Ga je gang. Ik weet wat ik wil, daar heb ik je affectiehonger niet bij nodig."

_____

“Het liefst laat ik me zien in mijn beelden. Uit steen haal ik mijn belevingen en mijn emoties naar voren. In brons giet ik terug wat ik uit de natuur heb opgesnoven. Ik heb een rijk gevoelsleven. Het liefst laat ik mijn leven tastbaar door mijn handen glijden. Ambachtelijkheid staat voorop, alsof elke dag de zesde dag in het paradijs is. De mens is uit klei gekneed; daar komen de gebreken van de mens vandaan. Had de schepper maar rots gebruikt, hardsteen, olivijn, speksteen, graniet, marmer. De mens in brons gegoten, en alle andere dieren. De wereld was beter geweest.”

DICHT
ERBIE
KUJNIE
KOMMN

“Ik ben nooit in Noorwegen geweest, maar ik ken *de Schreeuw* van Edvard Munch. Geluidloos portret met een oergeluid. Stilte kan veel lawaai maken. Mijn foto’s lijken soms op films van begin twintigste eeuw. Geluidloos met een sterk verhaal. Impromptu’s zouden er mooi bij passen of de muziek van *Meadow lake*.”

–––––

“Edward Hopper heb ik nooit ontmoet. Ik heb de stilte uit zijn werk onbewust overgenomen. Ik heb meer dynamiek in mijn werk, alles beweegt. De fotograaf liet me zien dat mijn werk geluidloos is en toch schreeuwt. Heel bijzonder.

Emotie. Stilte is mijn emotie. Ik kijk naar stilte. Ik ontwerp beweging en geluid. De schepper was ook industrieel ontwerper. Het ene ontwerp is beter gelukt dan het andere. En dan bedoel ik niet het verschil tussen Eva en Adam. Flauwe mannengrap.

Ik kijk. Ik kijk naar de natuur. Ik luister naar de vaart als ik zwijgend de dag voorbij laat gaan. Ik zie vanaf mijn plek beweging buiten. Ik ben blij dat ‘s avonds de ramen dichtgaan. De jaloezie gaat naar beneden. De noodverlichting is een bedlampje. Ik koester de stilte. Ik slaap goed in deze zaal. Hoestende en rochelende kunstenaars hoor ik niet. Ik houd mijn rug tegen de binnenmuur.

Ik kan een klein deel van de grote zaal zien. Mijn werk hangt om de hoek. Ik kan zien wie bij mij stil bij blijft staan. Alles beweegt."

–––––

"Het podium is mijn natuurlijke omgeving. Komt door het coulisselandschap. Brederode zei het al, al citeer ik niet graag anderen, "*De Waerelt is een schouwtoneel. Elck speelt zijn rol en krijgt zijn deel*."

Ik hoor en zie het liefst mezelf. Daarin verschil ik niet van de anderen aan de muur. Ook in zwartwit spring ik eruit. Uit de bent. Zelfs in zwartwit is goed te zien dat ik een kleurrijke man ben.

Ik leef in het moment. Mijn kunst is etherisch. Als ik ben uitgesproken is alles voorbij. Wat rest na een voordracht is mijn lichaam in verpakking. Nee, ik ben geen lege doos."

–––––

"Wie mij wil leren kennen kan naar de pracht kijken van mijn kleding. Schoonheid en harmonie met verrassende vormen. Het is de natuur die me de weg wijst. Mijn natuur. Je hoeft mij niet aan te kijken. Ik kijk jou wel aan."

–––––

Quantummechanica speelt geen rol in de kunsten. Op het eerste gezicht. Een kunstenaar in een kist. In de kist een gifpil. Leeft de kunstenaar, of is de kunstenaar dood?
In de quantumfysica is de kunstenaar levend èn dood. Pas als je kijkt, weet je welke werkelijkheid je ziet. Totdat je kijkt is alles mogelijk.
Vóórdat een foto is gemaakt zijn alle schakeringen mogelijk. Het beeld uit de steen, de verf uit de pot, de dans uit het lichaam, het brons uit het kaf, het zand uit de handen, het gips uit de pap, het water uit papierdeeg, de geest uit de fles. De Mens Denkbaar, Denkbaar De Mens.
Totdat je kijkt is alles mogelijk. Daarna ook.

–––––

“Identiteit in kleur. Ik schilder dieren. Ik geef ze een identiteit. Mensen laat ik vaak op de achtergrond. Als ik mensen afbeeld verliezen ze hun identiteit.

Eenmaal verbeeld krijgt het portret etiketten; extrovert, introvert, vrolijk, empathisch, verstild, warm en meer van die ééndimensionale uitdrukkingen. Mensen blijven zichzelf als ze ongezien in het bos blijven. De fotograaf heeft me goed getroffen. Ik voel me thuis in de jungle. Ik ben een aap. Ik geef de rimboe kleur.”

–––––

“Weglaten. Mijn kunst is weglaten. Ik ben er niet. In mijn *ZIJN ben ik er niet*.”

–––––

Ik had een psycholoog kunnen huren, dacht de schrijver. Een echte na al die namaakpsychologen; pastoors, dominees, politici, voedingsdeskundigen, allergiewetenschappers, filosofen, piskijkers en charletans. Ik had nog meer kranten en tijdschriften kunnen doorpluizen. Ik had het web kunnen afstruinen om zicht te krijgen op mijn eigenheid. Een fotograaf had ik over het hoofd gezien. Een fotograaf met een lens en een handspiegel.

–––––

“Met mijn handen opengevouwen. Mijn vingers licht gespreid. Ik kijk met mijn ogen dicht naar de aarde terwijl girrelzand me – als levenselixer – tussen de vingers doorglijdt. Wat ik niet vast kan pakken bedekt de aarde. In de bijbel staat dat de mens de aarde zal bevolken en in bezit zal nemen. Mij is destijds niets gevraagd. Ik geef graag terug wat me ongevraagd is geschonken.

Mijn hart bewaart het mooiste Drentse gedicht. Martin Koster schreef: *Requiem veur een hunebed of Petrae in de vrömde*. Dat is de titel, dan volgt: Lilleke stienebulten, zaand der aover. Ik heb zand uit elke uithoek van de aarde. Zand dat ik uitstrooi over hunebedden, over essen en onlanden. Zand dat ik laat verstuiven. Zand dat ik uitstrooi op vloeren en deelen. Ik sta in de traditie. Ik ben een kind van moeder aarde.

Ik voel me wees. Die verlorenheid, je mag het ook bevrijding noemen, maakt me kunstenaar. Ik ben een teken van de tijd. Ik teken mijn tijd in zand."

–––––

Zand in soorten. Geologen maken indelingen gebaseerd op ontstaan, afzetting, minerale samenstelling.
Geologen en geografen geven namen aan zand en de gelaagdheid van zand. Podzol. Russisch woord
(pod = onder) voor een onderlaag. Inspoelen en uitspoelen. Oerlagen met ijzerzouten. Fe^{2+} en Fe^{3+}, al dan niet geoxideerd door indringende luchtzuurstof. IJzeroer. Bruingele zandlagen met een keur aan ijzerzouten als verhalenvertellers van geologische geschiedenissen. Hoog water, laag water. Dode en levende bodem. Tekeningen van grafheuvels, trechterbekers, lijkverbranding, hunebedden. As.

–––––

"Lichtvoetige hoofdzonden voor levensvreugde. Zondebesef; als verlossing een boom omzagen. In mijn tuin groeit een eik van 170 jaar oud. Mooi begin van vergeving van de hoofdzonden. Ik houd van traditie. Geeft houvast. In vroeger tijden kregen de bruid en bruidegom zes eikenhouten planken mee bij vertrek uit het ouderlijk huis. De laatste reis.

Mijn levensboom staat in mijn tuin. De eik beheerst de geest van de mens langer dan de kerstboom. Wodan, Donar, Frija kenden geen hoofdzonden en ook geen dagelijkse zonden. De zondeval kwam met de appelboom, en met de kerstboom.

Wat omvang en grootte aangaat val ik in het niet bij de eik. Gelukkig maar. De boom is mijn houvast, al is de boom onverschillig onder mijn kunstenaarschap. De boom heeft mij niet nodig. Ook de zeven hoofdzonden hebben mij niet nodig. Ik wel. Ik bouw uit zonden mijn eigen beelden. Wie zonder zonden is, is geen kunstenaar."

–––––

“Ich hab noch einen Koffer in Berlin, en niet alleen daar. Ook in Duisburg, in Edo heb ik koffers. Mijn herinneringen, mijn geschiedenis omvat mijn hele leven. Ik heb van mijn geschiedenis mijn leven gemaakt. Ik verwerk postzakken in mijn kunst. Hoeveel berichten zijn door die postzakken verspreid? En tot hoe ver? En aan wie?

Als de kraanvogels overvliegen – Летят журавли – is een beroemde Russische film uit de jaren vijftig; gaat over oorlog en verraad, maar ook over liefde en trouw. Ook in Japan hebben kraanvogels een symbolische en mythische betekenis. De Kraanvogel (*grus grus*) staat symbool voor geluk, lang leven, saamhorigheid, vrede, liefde en gezondheid. Het is in Japan een ware kunstvorm om kraanvogels (tsuru) in origami te vouwen. Ik heb inmiddels meer dan 1000 kraanvogels weergegeven. Volgens een gezegde in Japan mag ik na zoveel eerbetoon een wens doen over mijn gezondheid.

De fotograaf heeft me in clair obscure geportretteerd. Ik laat me graag door de buitenwereld belichten. Ik kom uit de schaduw. Ik wil andere culturen leren kennen. Misschien willen anderen mij leren kennen. Ik kijk in het duister om daar licht te laten schijnen.”

–––––

“Verhalen rond de kachel. Ik luister graag naar verhalen om ze verder te vertellen. Een verhaal heeft niet altijd woorden nodig. Een verhaal kan ook verder gaan door een schilderij, een brons, een balletvoorstelling. Wie zwijgt hoort de mooiste verhalen.

Oral history, het verhaal rond de turfkachel, rond het kampvuur of verhalen voor bij de centrale verwarming, die niet altijd zwaarmoedig hoeven te zijn, maakt luisteraars blijer. Samen de geschiedenis verder vertellen. Dat kan ook met muziek. Niet iedereen begrijpt in een keer moderne muziek. *De Tijd* en *De Staat* van Louis Andriessen vraagt om luisteren in herhaling; net als sprookjes en volksverhalen.

Ik heb de wereld gezien, buiten Drenthe en binnen Drenthe. De wereld is hier te zien en te beleven. Luister naar ouderen als ze over de Wolf en de zeven geitjes vertellen, over Roodkapje en de wolf, of dichterbij over Ellert en Brammert en het meisje van Yde.

Ik vertel mijn verhaal, en het verhaal van mijn ouders,

voorouders, overgrootouders in performance en in dans. Ik vertel verhalen van Jan Fabricius. Milde zelfspot en mededogen naast vriendelijkheid. Een mooie overlevering. En mildheid. Ik vertel verhalen en geef de traditie door. De fotograaf heeft me goed getroffen. Mijn lichaam is mijn stem."

_____

"Ik ben troubadour. Ik ben een jongetje van zes dat op het biljart is verwekt en voor de tap is geboren. Alleen op de wereld. Ik heb zelfs geen hondje. Kroegtijgers horen nergens thuis. Kroegtijgers wonen in illusies. Ik ook. En dat hebben kroegtijgers gemeen met kunstenaars.

De fotograaf heeft mij op eenzame hoogte neergezet. Zwartwit. Ik sta met mijn handen in mijn zakken. Goed getroffen. Ik ben mijn kindertijd vooruit met mijn grove, satirische en ironische liedjes. Mooi portret; eenzame hoogte, onthand en zwartwit. Wat mij aanstaat is het perspectief van de fotograaf. De camera kijkt van boven. Ik kijk naar hem op. Dat is mijn verlangen; boven mezelf uitstijgen.

Genoeg gebazeld. Het lijkt net alsof ik groter wil worden. Ik hoef niet groter te zijn. Kleine mensen zijn geschapen om te zien of grote mensen snot in de neus hebben. Ik zie heel veel snottebellen. Doorlopen graag. Snuit je neus."

_____

"Licht komt van buiten. En als licht niet van buiten komt heb ik een schemerlamp om me bij te lichten. Ik maak graag contact met andere kunstenaars. Zie je die subtiele verwijzing op de foto. Ik bedoel de stekkerdoos naast de driezits. Mijn kunst kijkt over mijn schouder mee. Ik laat me door mezelf inspireren. Om te weten wie ik ben maak ik schilderijen en ik nodig anderen uit om met mij *Ontmoeting* te beleven.

Das Dasein und Ich. Ik besta. Heidegger, Schopenhauer, Nietzsche. En wat dat betekent, onderzoek ik in mijn schilderijen. Gewelddadig en confronterend. Ook. De wereld is geen speelplaats. Misschien ook wel. Ook op het schoolplein slaan kinderen elkaar. Verder weg is de slagkracht groter. Ik sla terug met mijn schilderijen.

Francis Bacon, de schilder, niet de filosoof, deed dat ook; terugslaan met verf en acryl. Schilderijen van *zwien op ledder* en heftiger.

Ik ben onderweg. Ik ben een intuïtieve zoeker. Ik zoek relaties en dat levert heftig en confronterend werk. Verlangen, pijn, *aber mit ewig neuen Schmerzen Regt sich die Sehnsucht in meiner Brust*.

Mijn beelden dat ben ik."

–––––

Kunst. Kunst ook. Beeldende kunst en muziek. Impromptu van Schubert en pianosonates van Medtner, symfonieën van Shostakovich en de Negende van Beethoven. En jazz.

De grootste van de drie. Beeldende kunst, muziek en literatuur. Literatuur en vooral het eigen scheppingsproces is de beste psycholoog.

–––––

"Contact. Mijn handen maken contact met elkaar. Ik kijk naar links. Ik kijk naar niets specifieks. Dit is mijn nadenkpose, mijn reflectiehouding. Ik denk na. Ik blik naar de geschiedenis en ik kijk in het heden. Ik heb veel doeken gemaakt in de traditie van de Middeleeuwen. De bruiden, jonkvrouwen en Maria en Jezus geef ik opnieuw een gezicht. Vaak wat vrolijker en opener dan in die 'donkere' tijden. Ik houd van helderheid, ook als het om ingrijpende gebeurtenissen gaat. Weg gaan, sterven, afscheid nemen. Niets om zwaarmoedig over te doen. Ook die schilderijen zijn in heldere en vrolijke tinten. Doorwerkt, dat wel. Ik houd van vakmanschap.

Optimisme en een opgewekt ascetisch besef. Spiritueel, al wil ik dat niet overdrijven. Ik tel mijn zegeningen. Ik heb vogels in mijn hand en zonder afgunst of verdriet kan ik vogels zien vliegen. Beter tien vogels in de lucht dan één in de hand. Kunstenaar zijn betekent: terugblikken, voortbouwen, bezinnen en ontregelen. Mijn kleurgebruik, mijn onderwerpen en mijn onderzoekende houding laten zien dat die route ook met optimisme gepaard kan gaan. Wel af en toe stilstaan, naar boven kijken en nadenken."

–––––

“Luister naar de ruimte tussen ons. In die ruimte laat ik een sonate van Schumann horen.”

–––––

“Nee, ik kom niet toe aan een krant. Ik bijt op hout.”

–––––

“Vogels, een kat. Het zijn portretten van mij en van Drenthe. Misschien meer van mij dan van het landschap. De rauwe binnenkant haal ik naar buiten. Iedereen kan zien wat mijn wortels zijn. Mijn geschiedenis giet ik in brons, inclusief de gaten. Ik houd niet van franje. Nee, ik keer niemand de rug toe. Ik ben op mijn hoede en dat is niet verkeerd. Ik ben een wolf. Ik lust je rauw. Als je me open benadert in dit onschuldig en prachtig landschap, kun je me leren kennen. Nee, niet moeiteloos. Ik ben veeleisend.”

–––––

“Ik fiets door het land waar ik niet hoef te zijn.”

–––––

“Alles zit in de genen. Ik heb biologie gestudeerd. De natuur heb ik ook uit de boeken leren kennen. Biologie is relatiekennis. Ik maakte een installatie met duizend zakdoeken. Schone zakdoeken aan lijntjes. Open veld.

De natuur is een grote installatie, daar voeg ik mezelf aan toe.

In de natuur ben ik slechts een radertje. De fotograaf heeft me het bos ingestuurd. De beste keuze. Tussen bomen ben ik het bos. Tussen duizend zakdoeken ben ik de neus. Mijn installaties bevatten veel herhalingen; rietjes, latjes en zakdoeken. Zoals cellen een organisme vormen, zo vormen de delen mijn geheel. Ik ben de kunstenaar om het verhaal te vertellen. Mijn verhaal.”

––––––

Muizenissen

Het verhaal Muizenissen *vraagt wellicht een stevige maag. Ik schreef het verhaal in het licht van gebeurtenissen elders in de wereld. Heel Klein Leed, Klein Leed, Leed, Groot Leed, Zeer Groot Leed.*
Ik schreef het in het licht van trailers die voor aanvang van het achtuurjournaal – met feitelijke moordpartijen – uitnodigen om na het weerbericht naar fictionele moordpartijen te kijken en daarvan te genieten. Als Muizenissen *u schokt, raakt, irriteert of anderszins amuseert kunt u altijd denken: ach het is fictie. Over uw gevoelens kan ik geen raad geven. Gevoelens gaan hun eigen weg. Ecce homo.*

De keuken was het domein van Aquila, haar naam betekent *beleefd, beschaafd* en *geletterd*. Vanaf het moment dat de vader van haar kinderen – Hammad; *de geprezene* – haar naar de bovenkamer had verbannen waren de uiterlijke kenmerken, die bij de naam Aquila hoorden in de huiselijke omgang niet langer zichtbaar. Om eerlijk te zijn; eigenlijk was er niets veranderd in hun echtelijke omgang. De deportatie naar boven was enkel de waarneembare bevestiging van een verdergaande fysieke scheiding van man en vrouw. Op geestelijk gebied – al zouden ze dat nooit zo noemen bij gebrek aan kennis – was het echtpaar onlosmakelijk met elkaar verkleefd. De intense verwevenheid van Aquila en Hammad was niet uniek. Elke langdurige relatie zorgt immers voor mist rond de eigenheid. Gemeenschappelijke ervaringen maken de ene partner steeds minder onderscheidbaar van de ander. *Wij* als persoonsaanduiding blijft na een langdurig huwelijk, na de dood van de ander, nog lang bestaan. Aquila en Hammad, uniek, inwisselbaar, van alle tijden, partners in goede en kwade zaken, waarbij goed en kwaad voor een belangrijk deel cultureel zijn bepaald. Goed en kwaad, het hangt af van cultuur, opvoeding, context en van chromosomen; die voor alle

mensen, bonobo's, chimpansees en zeepaardjes voor meer dan 99% identiek blijken te zijn. Onhelderheid over goed en kwaad: geldt dat niet voor alle mensen over de hele wereld voor zover die mensen het ongedefinieerde dierlijke zijn ontstegen? Kortom; genoeg mitsen en maren om het dierlijke en menselijke in de omgang met elkaar en met de uitvoering van het eigen leven eens *at random* te onderzoeken.

Aquila hoorde vanaf de ontdekking van de schrift tot de analfabete generaties uit de Rif; waarbij Rif inwisselbaar is voor de Havelterberg, voor Bult in de Vogezen of de Lemelerberg. Aquila had nooit functioneel leren lezen, laat staan schrijven. Zelden had ze dat als gemis ervaren. Als ze al medelijden voelde, was het voor ambtenaren die met formulieren worstelden, of voor leraren die rapporten van hun kinderen probeerden te verhelderen. Hammad zorgde met vrijwilligers van het wijkkantoor voor bankafschriften en geldzaken. Lezen en schrijven was, als het erop aankwam, niet nodig.

Na dertig jaar huwelijk in staat van ontbinding wilde Hammad niet langer de nacht met Aquila in dezelfde slaapkamer doorbrengen, ook niet op afzonderlijke bedden. Hammad vond dat Aquila moest verkassen omdat hij het oudste recht op de slaapkamer had. "Zeur niet," had hij gezegd. Dat was uit zijn mond de meest vriendelijke zin van die dag geweest. "Zeur niet." Met een overbodige toevoeging: "De kamer boven is een stuk groter. Wat zeik je nou." Uiteraard in een moedertaal die afweek van de gangbare taal in de regio.

In het vervolg van de voortgezette woordenwisseling, die de naam gedachtenwisseling niet kon dragen, had Hammad te kennen gegeven dat hij nooit, maar dan ook nooit weer zijn geslachtsdeel – hij had andere woorden gebruikt – in haar geslachtsdeel – hij had andere woorden gebruikt – zou deponeren. Ook voor deponeren had hij andere woorden gebruikt. Woorden die geen teken waren van eruditie, maar veeleer van een gebrekkige woordenschat. Hammad had zich, na vloeiend Arabisch in zijn geboorteland, verbaal slechts een kleine honderd woorden van zijn nieuw land eigen gemaakt. Penis, vagina en vrijen hoorden daar niet bij. Voor hem pleit, dat ook op de melkfabriek waar hij jaren had gewerkt, die dokterswoorden onbekend waren.

Hammad had tegenover Aquila geen woord gehouden. Hij had na de gebruikelijke woordenwisseling en het vertrouwde handgemeen alsnog zijn lichaamsdeel "daar beneden" in het lichaamsdeel van zijn huisraad geperst. Ook "daar beneden". Woorden die hij van de melkfabriek kende van mannen die met ongemak aan hun geslacht op doktersbezoek waren geweest en tijdens het schoft met koffie en shag kond hadden gedaan van de koude handen van de dokter in hun onderboks. De kerels van de werkvloer hadden tot hun genoegen een vrouwelijke huisarts. Haar koude vingers waren geen bezwaar. Doktersvisite was een geliefd onderwerp van gesprek tot de fluit aangaf dat de pauze – schoft – voorbij was. Koude vingers, vóór het consult.

Ontrouw aan eigen beloften; ook dat hoorde tot Hammads persoonlijke cultuur. Daarin verschilde hij niet van de mensen die op het zand waren geboren. Het enige verschil met Hammad bestond eruit dat de zandbewoners geen beloften deden om hun ego's op te blazen. De zanders waren nauwelijks met hun ego bezig; waarom zouden ze? Alles was even belangrijk. Niet langer dan een zucht.

Het onderkomen van Aquila en Hammad – en tot een tiental jaren geleden het ouderlijk huis van hun kinderen – was het laatste jarendertighuisje in een rij van twaalf rode halfsteens huisjes aan voorheen de vaart met het karakter van een brede sloot. Verderop was een dam aangelegd. Bootjesverkeer was niet meer mogelijk. Na het huis van Aquila en Hammad kwam de wereld tot stilstand, voor zover er al van beweging sprake was geweest.

De grotere slaapkamer, enkel wat vloeroppervlak aanging, niet wat hoogte betrof, bevond zich op de eerste en tegelijk hoogste verdieping.

Beneden was een kamer-en-suite, heel modern in verleden tijd, een hal met nauwelijks ruimte om aan spijkers twee winterjassen achter te kunnen laten. Bij de bouw was geen rekening gehouden met gas en elektra. De later aangebrachte meterkast nam een fors deel in beslag van het halletje achter de voordeur. Het halletje – een oosters tapijt tegen de binnenmuur met een staande en liggende dromedaris bij een waterput – had aan het eind twee deuren. De deur naar de kamer-en-suite was uit de hengsels gelicht en diende, in horizontale stand op gestapelde veilingkisten, als zijtafel onder het venster. De deur was beladen met stekjes. Afrikaantjes in

perspotjes. Hobby van Hammad. De deur van de hal naar de keuken was altijd dicht. In het slot. Net als de voordeur. Enkel bij begrafenissen werd de voordeur van het slot gehaald. Dat was pas één keer nodig geweest. Vanuit de keuken was een doorgeefluikje naar de eetkamer; het achterste deel van de kamer-en-suite.

Via de eetkamer was er een smalle doorgang naar een bijkeuken anderhalve tree lager dan de rest van de vertrekken – later bijgebouwd tegen de achterkant van het huisje. In het verlengde van de bijkeuken waren twee halfsteens slaapkamers; ook later bijgebouwd. De eerste kamer, met tralies voor de ramen, was ooit in gebruik bij Lulwa en Sadiqa; de twee dochters. De verste kamer, met dubbele openslaande deuren naar wat tuin heette, was destijds voor Ghayt en Fawwaz. De zonen.

Aquila en Hammad hadden – toen de kinderen het huis uit waren – in de tussenmuur van de slaapkamers een boog gemetseld, zodat er een groot vertrek was ontstaan. Op twee bedden, ver van elkaar hadden ze hun slaappaleis gedeeld. Na de zoveelste verbale en fysieke aanval had Hammad de strijd om de slaapkamer gewonnen. Hij sliep beneden, met zijn hoofd richting Mekka. Aquila sliep boven.

Aquila liet haar slaaphouding door de windrichting bepalen. En zelfs dat niet. In haar geboorteland woei de woestijnwind altijd uit dezelfde hoek. Woestijnzand dwarrelde uit de sterrenhemel neer tussen de muren van zand en kamelenpoep. Tot haar vijfentwintigste jaar had Aquila op een matje geslapen, op een vloer van zand, haar hoofd op een opgerolde doek. Haar ouderlijk huis had geen dak, enkel muren om schorpioenen en mannen buiten te houden. Ze was rechtstreeks uit de Rif naar Hammad gereisd. De wederzijdse ouders hadden over de bruidsschat onderhandeld. Aquila was van de ene negorij naar de andere negorij verkast, maar dat had ze toen niet geweten. Later ook niet. Thuis is waar je bent.

De eerstgeborene, Ghayt, zou de erfopvolger worden. Hammad had zijn zoon Ghayt genoemd. De naam betekent *regen.* Regen is onmisbaar in een woestijnland. Ghayt was hier op het zand geboren, waarbij *hier* een onbestemde plek was waar Hamad zich nooit thuis had gevoeld. Voor Hammad gold: thuis is waar hij niet was. Kamelen, qat en loslopende geiten ontbraken in zijn leven. Nomaden en palmbomen zag hij enkel op het wandkleed in de

slaapkamer. Hammad was vertrokken en nergens aangekomen. Vissen aan de vaart was zijn enige rustpunt. Niet om vis te vangen; om te dromen, om thuis te zijn.

Hoe het ook zij; regen en water waren hier op het zand overvloedig aanwezig. Ghayt, de naam van de oudste was zo ongelukkig nog niet gekozen. Een wereldnaam als het erop aankwam.

Ghayt was op zijn zeventiende het ouderlijk huis uitgegaan en nooit teruggekomen. Hammad wist niet waar zijn zoon woonde. Hij wist niet wat Ghayt na de universiteit had opgepakt. Aquila wist meer, maar Aquila zei niets over haar kinderen. Hammad verdacht Aquila ervan dat ze af en toe geld van hun oudste zoon toegeschoven kreeg, maar zeker weten deed hij dat niet.

Dochter Lulwa werkte in de thuiszorg in Leverkusen. Ze was getrouwd met een Bayer, een blonde Duitser van bijna twee meter met blauwe ogen. Horst met als liefhebberij parafernalia uit concentratiekampen en fokken van raszuivere herdershonden. Hammad en Aquila waren nog nooit in Duitsland geweest. Lulwa was kinderloos, voor zover ze dat wisten.

Eenmaal per jaar, het suikerfeest, kwam Lulwa langs (haar naam betekent *parels*). Ze kwam niet op bezoek, ze kwam langs om haar parels te laten zien. Natuurzuivere parels aan een snoer om haar gebruinde hals, begeleid door een natuurzuivere herdershond. Van Hammad hoefde zijn dochter niet langs te komen. Hij was zijn dochter ontgroeid, meende hij, waar het natuurlijk andersom was. Lulwa was haar ouderlijk milieu ontstegen. Met een herdershond aan haar zij, durfde en deed Hammad niet wat hij gedurfd en gedaan had toen Lulwa jonger was. Al was voor zijn daden weinig moed nodig geweest. Net als haar broer Ghayt had ook Lulwa het huisje aan de vaart achter zich gelaten toen ze zeventien was. Ze wilde niet langer aanzien hoe haar zus Sadiqa (de naam betekent *eerlijk, oprecht*) geslagen en misbruikt werd door de tanige tiran met inmiddels krassende heupgewrichten.

Sadiqa en ook haar jongste broertje Fawwaz (*succesvol*) wisten niet beter. De jongste dochter en de jongste zoon hadden onhandige chromosoomcombinaties; in medische handboeken lange tijd bekend als Mongool. Een benaming die later was vervangen door een wetenschappelijke term die de ernst van het ongemak verdoezelde. Moeder Aquila keek toe. Ze kende inmiddels meer

woorden van de taal in het nieuwe land dan Hammad. Ze kende de exotische woordenschat van Hammad en daarnaast genoeg taal om met de buren te kunnen praten. Ze kon schaap en geit bestellen bij de plaatselijke slager. Schrijven en lezen hadden haar nog niet bereikt. Voorschriften op verpakkingen kon ze niet lezen, ook omdat de letters te klein waren. Aquila bereidde couscous, rijst, stamppot andijvie en stamppot boerenkool met worst in het seizoen. Sinds kort wist ze ook hoe ze stamppot zuurkool met mandarijntjes kon bereiden. Van YouTube.

Hammad had nooit leren koken. Daar was nooit noodzaak toe geweest. Hammad keek naar het HBO-pakket met buikdanseressen uit diverse culturen. Een abonnement dat door de sociale dienst werd vergoed: "Omdat hij als getraumatiseerde ontheemde, met nieuwe heupen, al zo weinig had om aan z'n gerief te komen."

–––––

Achteraf had Harm een vooruitziende blik gehad wat zijn toeeigening van de kamers achter de bijkeuken aanging. Na veertig jaar huwelijk met Antje was de ongeschoolde arbeider boven zichzelf, en boven Antje uitgestegen. Harm nam de slaapkamer op de begane grond. Antje mocht boven slapen, of ze wilde of niet. Braadvet op zolder.

De Heer had bij de geboorte van Harm een ontwerpfoutje gemaakt. Na bijna vijftig jaar sjouwen en sjokken – eerst in de turf en later op de melkfabriek – waren zijn heupen aan vervanging toe geweest. De operaties waren goed verlopen, zeer goed zelfs, maar tussen de oren van Harm was de beschadiging weer opgedoken. Een beschadiging die verder ging dan het lichamelijke ongemak, een kwaal die door deskundige leken benoemd zou zijn als; slijtage aan het benul. Wat Harm niet wilde, dat kon hij niet. Hoe de dokters ook zeurden. Harm kon de eerste verdieping – van zijn eigen huis nota bene – niet meer bereiken. Niet dat zijn lichaam hem dat belette; zijn hersens, waarvan niemand ooit de omvang had vastgesteld, – ook niet met MRI – wilden de trap niet op. Harm bleef steken in zijn slachtofferrol gecombineerd met een aandrang over iedereen de baas te willen spelen. Een lichamelijke kwaal was een uitmuntend instrument om de naaste omgeving mee te terroriseren.

Antje had met enig leedvermaak de kamer op de eerste verdieping tot een lusthof verbouwd. Een lusthof waar geen man zich ooit zou laten zien. In elk geval Harm zou haar in het ruime bed onder het schuine dak nooit weer beslapen. Al zou hij dat woord nooit gebruiken. Harm had andere woorden tot zijn beschikking.

Harm liep met nieuwe heupen – enkel de gewrichten waren vervangen; met de kogel aan het bekken en de kommen aan de dijbenen – en met twee wandelstokken, zodat het onzichtbare zichtbaar was gebleven.

Antje had haar slaapkamer naar eigen smaak ingericht met katoen en satijn uit de opruiming en uit de kringloop. De slaapkamer onder de pannen had slechts twee dakpanraampjes die met een haak opengezet konden worden. Daglicht kwam nauwelijks binnen en in de zomer was het niet te harden. Tegen hitte kon Antje zich niet kleden. "Braadvet," zei Harm en daarmee was haar lichamelijke gesteldheid treffend weergegeven. Antje gaf de voorkeur aan de winter en de koude herfstdagen. Op kou kon ze zich kleden. Het tekort aan licht in haar slaapkamer werd gecompenseerd door een verzameling Mariabeeldjes met devotielampjes. Stille warmgele lampjes en roodgeel flakkerende elektrische peertjes waren genoeg om een halve gezangenbundel in haar hoofd naar voren te halen. Maria Immaculata hoorde tot haar favorieten.

Vrijwel niets was er voor nodig haar kindertijd terug te halen. Met vader en moeder in een Achterhoeks huisje ver van de bevolkte wereld. Een heus balkonnetje naast haar slaapkamer waar ze ongezien bloot kon slapen, als ze dat wilde. Ze had dat vaak gewild voor ze twintig was. Volgend jaar, eerder misschien, zou ze een groot raam in haar slaapkamer laten maken, zodat ze opnieuw onder de blote hemel kon slapen, als ze dat zou willen. Dat wilde ze. Voor haar zeventigste. In een zomernacht naakt onder de sterren met het idee dat het hele heelal haar kon bekijken. En dat ook deed.

Harm had "Braadvet" steeds meer met rust gelaten toen de kinderen groter werden. Ghayt en Lulwa lieten zich niet misbruiken. De jongste twee kinderen waren minder weerbaar. Ze hoorden tot de huisraad zoals in oudtestamentische tijden vrouwen tot de huisraad behoorden, naast kamelen en geiten. Om te gebruiken.

Sadiqa en Fawwaz wisten niet beter. Ze hadden al zo weinig in het leven, vond hun vader. Ze hadden al zo weinig verzetjes. Met een busje op en neer naar de dagbesteding. Wat stelde dat nou voor? De domkoppen maakten al zo weinig mee. Harm had te doen met domkoppen.

Harm wist wel raad met domme kinderen. Antje wist er geen raad mee, maar liet dat zo. De oudste kinderen wisten volgens Harm beter; ze hadden het verstand van de vader en gelukkig niet het lichaam van hun moeder. De onkunde van de jongste twee was volgens de exegese van Harm een erfenis van hun moeder, die misschien wel verstand had, maar het niet gebruikte. Althans; hij had er nooit iets van gemerkt. Waarbij de losarbeider met nieuwe heupen er vanuit was gegaan dat hij – ook niet voorzien van een hoog intelligentieniveau – in kon schatten hoe dom een ander was. Ook een stomkop heeft enig benul nodig om 'gebrek aan hersens' van een ander te kunnen beoordelen.

De jongste twee hadden geen verstand, dat was door specialisten vastgesteld en door Harm en Antje beaamd. Sadiqa en Fawwez konden niet voor zichzelf zorgen. Het meisje en de jongen konden enkel leren door herhaling, door geweld in herhaling. Zo werden paarden geschikt gemaakt voor werk op het land. Paarden, koeien en ook ezels hadden geen verstand. Ze hadden een man nodig, een vader – hij bedoelde zichzelf – om het weinige dat ze konden ook te doen. Harm zou ze leren. Hij zou ze leren. Wat Harm ze zou leren, daar had hij geen gedachten over laten gaan. Hij zou ze leren.

Genot zou hij ze leren. Iedereen had recht op genot. Hij ook.

–––––

Na meer dan dertig jaar in de woestijn in een land dat nooit eigen was geworden had Anna twee domeinen veroverd. Het eerste was haar slaapkamer op de verdieping. Niemand kon haar ongemerkt benaderen. Aaron kwam met zijn krukken de trap niet op. "Je lijkt op een ezel met vier poten," had ze gezegd. Haar wraak was zoet. "Ezels," had Aaron geantwoord in een bui van intelligente gevatheid. "Ezels hebben benen." En "Jij met je vette varkenspoten. Braadstuk." Aaron was weggestrompeld.

Anna had gelijk. Sinds zijn opengesneden en dicht-genaaide

heupen was hij afgeschreven. Sinds het titaan in zijn lijf, was hij een wrak. Vee voor een noodslachting gelijk. Kapotte benen. Krukken. Te oud om weg te rennen. Niemand die hem wilde. Lulwa in München die met het loofhuttenfeest kaarsen voor de menorah kwam brengen en ongedesemd brood. Een half uur in de keet om daarna weer in haar audi weg te rijden met haar Duitse ariër. Met de doorgefokte herdershonden. Het echtpaar, Lulwa en Horst, dat weigerde hem opa te maken, behangen met parelkettingen en gouden armbanden onderweg naar rommelmarkten en antiekzaken, op zoek naar hakenkruisen, kampkleding, op zoek naar *Mein Kampf* in honderd talen. Waar had hij dat aan verdiend? Nooit had Aaron zich afgevraagd: Waar heeft Hij dat aan verdiend? Zijn enige intelligente dochter op zoek naar doden, naar as, naar resten van voorzaten die niets meer konden vertellen. En als ze iets konden vertellen zou het niet meer zijn dan een waarschuwing die geen waarschuwing was. Waarschuwingen hebben enkel zin als iemand zich iets van waarschuwingen aantrekt. Wat is gebeurd, gebeurt opnieuw. De ene mens vreet de ander op. Zonder bestek. Zonder mes en vork. Blote jatten.

Het tweede domein van Anna was, naast haar slaapkamer onder pannen, de keuken. Een smalle keuken. Minder dan drie meter aanrecht met een kookplaat. Een magnetron op een plank naast de afzuigkap. De magnetronoven was te hoog aan de muur geschroefd om gemakkelijk gebruik van te kunnen maken. Anna, klein van stuk, meed krukjes en trapjes. “Je vet,” had Aaron gezegd, “je vet is om op te vallen.” Anna was voorzien van vet op plekken waar het ook bij varkens ruim aanwezig was. Vette varkens. Doorregen. Vet om op te vallen en tegen te schoppen, zonder hinderlijke blauwe plekken.

Anna wilde niemand in de keuken. *Sperrgebiet* stond op een schildje op de deur. Cadeau van Lulwa en Horst. Anna had Aaron de toegang tot de keuken ontzegd vanaf de dag dat ze boven sliep. Oog om oog. Eigen tanden hadden ze beiden niet meer. Aaron had zich erbij neergelegd. Hij kookte nooit, al dacht hij wel te kunnen koken, als het nodig was. Anna kookte. In de keuken had hij niets te zoeken. Hij was niets kwijt. Wie niets heeft, kan ook niets kwijtraken. En Aaron zou eerder in het graf komen dan

Anna. Koken was voor levenden. In geval van nood was er de vrieskist in de schuur met pizza's en opwarmmaaltijden. Aaron wist alles zeker. Niets als het erop aankwam.

Anna kookte, bakte, stoofde en braadde volgens geheim recept dat het een lust was. Ze braadde in olijfolie, in roomboter, margarine, in reuzel. Ze bakte eieren, gehaktballen. Ze bakte vis. Anna bakte, stoofde, sudderde en braadde muizen.

Dat zat zo. Op de verdieping, in het rommelhok, in haar slaapkamer, in de badcel zonder douche maar met wastafel, in de wc met houten bril en spiegel met gebarsten zilver had ze muizen. Overal. Onder de pannen, achter het zachtboard, achter de knieschotten. Zoon Ghayt (*regen*), had, toen hij nog studeerde en af en toe 'in de keet' langskwam, *life traps* meegebracht. Muizenvallen zonder nekslag. Een muizenval om de dieren levend te vangen en in het veld vrij te laten.

Ghayt was vegetariër sinds hij zijn geboortehuis had verlaten. Ghayt hield van dieren, meer van dieren dan van mensen. Mensen lieten hem onverschillig, al probeerde hij voor zijn verwekkers een uitzondering te maken. Hij haatte zijn ouders om voor de hand liggende redenen. Hij bezocht zijn ouders enkel om dat gevoel te controleren. Ghayt kwam steeds minder op bezoek 'in de keet'.

Anna gaf de gevangen muizen als speelgoed aan de kat. In het begin. Veel plezier leverde het gevecht tussen kat en muis niet op. Het was een korte eenzijdige strijd met voorbestemde winnaar.

Anna zette de muizenvallen met prooi in de vrieskist. Een zachte dood. Duurde een paar uur voor dikke muizen. Kleine muizen binnen een half uur. Anna had gecontroleerd hoe lang het duurde voor de muizen stijf bevroren waren. Eskimo's stierven ook zo. In de sneeuw. Scheen pijnloos te zijn. Dood na een halve dag, of korter. Merkten ze niets van, net als de muizen. Muizen waren dieren, dieren zonder verstand, net als Sadiqa en Fawwaz. De jongsten hadden ook geen verstand. Sadiqa.

Anna was Sadiqa bijna vergeten. Debiele dochter. Uitgeleend. Opgehaald. Teruggebracht. Weggehaald. Achterlijke zoon. Fawwaz, ergens in een tehuis, in een dierentuin voor mensen zonder verstand. Waar dan ook. Anna wilde niet aan haar jongste kinderen denken. Als ze aan Fawwaz dacht, dacht ze aan Aaron. Als ze aan Fawwaz dacht, dacht ze aan Sadiqa. Dood. Sadiqa is dood. Lang.

–––––

Maria ziet Lulwa op het scherm. Lulwa, haar dochter, de veertig voorbij. Al weet Maria niet precies hoe oud Lulwa is. Tweede kind. De bevalling was gemakkelijker dan de eerste keer. Ghayt, de eerstgeboren zoon, duurde uren, een dag. Alsof hij er niet uit wilde. Hij moest eruit. Lulwa moest er ook uit. Uit haar. Persen als poepen.

Lulwa zit in een kamer met lichtbruine plavuizen. Een zwartleren bank tegen een muur. Een schilderij met een molen aan een vaart. Koeien onder een boom. Een groot houten bureau met stapels papier en boeken, met een schemerlamp op een voet. Perkamenten kap. Een grote goudomrande spiegel aan de muur. Maria ziet haar dochter van voor en van achteren. Op de bank ligt languit een herdershond.

Lulwa, het haar bijeen in een vlecht, kunstig opgevouwen. Een goudkleurige speld. Bloedkoralen om haar hals. Diep uitgesneden zwarte jurk met rode geborduurde bloemen. Klaprozen misschien. Zwaar aangezette wenkbrauwen en donkere ogen. Heeft ze van Jozef, niet van haar. Lulwa heeft niets van haar. Lulwa is haar kind. Het enige dat ze zeker weet. Geen verwisseling mogelijk. Lulwa kwam thuis. Op de vloer voor de turfkachel. Jozef was aan het werk, onderweg met de melkrit. De vroedvrouw met handdoeken en kannen heet water. Lakens op de vloer. Lulwa zweeg. Het kindje schreeuwde niet, huilde niet. “Mooi poppie,” zei de vroedvrouw. “Mooi poppie.” Ghayt kwam uit de slaapkamer. “Mamma.”

“Gao vot,” zei de vroedvrouw.

“Ik kan je niet zien. Ich sehe dich nicht,” zegt Lulwa. “Heb je de camera aan? Knop linksonder.”

“Ik zie je,” zegt Lulwa. De herdershond springt van de bank. Blaft tegen het scherm. Maria schuift achteruit.

“Er tut nichts,” zegt Lulwa. Onvertrokken gezicht. Ze streelt de Duitse herder. Een glimlach naar opzij. Ze aait de hond niet. Lulwa streelt de hond. Oren gespitst. Alert. Maria kent de naam van de herder.

“Geh,” zegt Lulwa in accentloos Duits. “Lieg.” De hond legt zijn hoofd op haar schoot, kijkt met loensende blik naar het scherm van de laptop. Tong uit zijn bek. Tong op het blote dijbeen van

Lulwa die van Maria geen oma maakte. Horst in Lederhose in de openkeuken. Gas aan, afzuigkap aan. Zweinefleisch. Das Schwein ist tot.

"Het lijkt alsof je op de dood wacht," zegt Maria. "Wacht je op de dood?"
Jozef laat de stokken los. Zijn lichaam zakt achterover in de rotanstoel met hoge rug. Hij strekt zijn knieën. De droge biezen kraken. Vaal wit hemd met vetkraag tegen een dun rugkussen met bloemetjes. Vaal groen katoenen kleed met vaal geel, met vaal rood, met vaal blauw van korenbloemen. In de vensterbank verpieteren Afrikaantjes. Jozef vergeet de stekjes. Maria weigert de plantjes water te geven. In dit huis is er maar één verantwoordelijk voor de dood.

"Gao dood," zegt Maria, "wacht niet langer." Ze is niet van plan Jozef te helpen. Ze zal geen hand uitsteken om hem te helpen. Geen poot. De man van een mislukt leven, van haar mislukt leven. Hij helpe zichzelf. Of niet. Liefde, alles wat Maria voor Jozef doet is liefde. Alles.

Maria staat op en gaat naar de kleine keuken met op de deur '*Verboden toegang voor onbevoegden. Art 461 Wetboek van Strafrecht.*' Jozef is vijftien jaar niet in de keuken geweest. Nooit. Ook niet om af te wassen. Ook niet om te rochelen en in de gootsteen te spugen. Maria beheert en bewaakt haar territorium. Nooit draait ze de keukendeur op slot. Jozef weet wat hij niet mag. Ze schenkt olie in de koekenpan. Speciale braadpan voor Jozefs lievelingsgerecht. Dat had Maria bedacht. "Dit wordt je lievelingsgerecht," had ze gezegd. De toevoeging: 'Of je wilt of niet,' had ze achterwege gelaten. Maria kookt en bakt en braadt. Braadvet.

Uit de koelkast haalt ze ontdooide muizen. Jonge muizen op voorraad in de vrieskist. Vers, soms vers. Maria stroopt de huid. Maria snijdt de buikjes. Maria wentelt de muizen zonder staart, zonder pootjes, zonder snuit in bloempap. Zout en peper. Soms met kerrie. Marokkaanse mix. Rolletjes voor Jozef. Uit liefde. Alles uit liefde.

–––––

Sadiqa, de eerlijke en oprechte mongool, raakte zwanger. Het was te verwachten. Vee. Het halfsteens rode huisje aan de doodlopende vaart was een stal. Stieren verwekken nazaten bij hun moeders, bij hun zusters, bij hun dochters. Natuur. Pure natuur. Er was aan de vaart – en niet alleen daar – maar één verschil met koeien, schapen, geiten, varkens en kamelen. Mannen kenden genot. Koeien, schapen, geiten en kamelen kenden geen genot. Varkens knorden. Varkens knorden aan de voedertrog. Niet na. Nee, niet na.

Sadiqa's vader knorde na. Ja na. Iedere keer. Iedere keer weer knorde haar vader. Ghayt (*regenwater*) woonde niet meer in zijn geboortehuis. Lulwa (*parel*) woonde niet meer in haar geboortehuis. Fawwaz (*succesvol*) hoorde het knorren. Sadiqa's moeder hoorde geknor na de daad. Ze was doof.

–––––

Een nat laken op de vloer voor de kachel. Turf werd niet meer gestookt. Geen anthraciet, geen kooltjes, geen kamelenpoep. Gas. Er was gas in het huisje aan de vaart.

Sadiqa (*eerlijk, oprecht*) wist niet van de vrieskist. Fawwez wist niet van de vriezer. Vader wist niet wat hem niet was verteld. Moeder. Oma wist van de vriezer. De *life trap*.

Een maand later ging de voordeur van het slot. Tevergeefs. De doorgang was te smal (door de gasmeter). Achterom. Sadiqa verliet het huis achterom. Beter zo. Ja. De vrieskist was te klein voor Sadiqa. De kist was groot genoeg. Oma.

–––––

"Wil je meer? Er is nog wat."

Er is veel meer.

–––––

"Hard werken. Van hard werken is nog nooit iemand doodgegaan." Mijn vader lag dood op het veld. Aan de wenakker stond het paard

stil voor de ploeg. Niemand om te sturen. Het paard wachtte. Het paard keek niet om. Ik was al met Alida. Mijn vader en moeder hadden Alida voor me uitgezocht. "Goeie vrouw voor je." Mij werd niets gevraagd. "Luustern Bertus." Mijn dode vader lag languit in de klamme voor. Gezicht tegen de aarde. Ik liet hem liggen. Ik raakte hem niet aan. Ik bracht het paard naar de stal. De ploeg liet ik achter. Het paard liet zich leiden. Ik kon me niet herinneren wanneer ik mijn vader had aangeraakt. Hij sloeg.

Alida kwam bij me. Huisje aan de vaart. Alida was gestuurd. Moeder had dochter gestuurd. "Anders kom ie niet an de man." Haar vader had het beste met haar voor. Altijd al. Er kon maar een de baas zijn.

Ik hoor Alida in de keuken. Ze maakt eten voor me. Ze voert me. Ik kan niet meer lopen. Ik kan mijn benen niet meer bewegen. Ik kan mijn handen niet meer naar mijn mond brengen. Ik ben kapot. Aan de binnenkant ben ik kaputt. Ik wil... Ik kan niet.

'Zo,' zegt Alida, 'zit je weer in je zelfmedelijden te zwelgen.' Ze heeft een plastic bord met fijngesneden vlees, met geprakte aardappelen, met fijngemalen andijvie waar de groene kleur nauwelijks nog van te zien is. Ze zei dat het andijvie is.

'Heb je honger, of heb je trek?'

Ik kan niet slaan. Ik kan niet weglopen. Ik kan niet schreeuwen. Het enige wat ik kan, is mijn hoofd buigen en mijn mond open doen.

Alida staat schuins voor me. Opgedirkt. Lippenstift. Decolleté. Doet ze voor mij. Doet ze erom. Ze heeft mijn krukken weggezet. Ik kan ze niet zelf pakken. Als ik mijn krukken wil, moet ik haar vragen. Als ik haar vraag, geeft ze de krukken. Als ik haar vraag hijst ze me ophoog uit de stoel. Ze helpt me uit de broek als ik moet. Niet vaker dan vier keer op een dag. Ophouden. Ik moet leren ophouden.

Ik weet niet wat ik eet. Ik herken de smaak niet. Mijn smaak is weg. Aardappelpuree, fijngemaakte andijvie, vleesbrokjes. Ze zegt het.

Misschien heeft mijn moeder mij gevoerd zoals Alida mij nu voert. Grote spitse eetlepel. Lepelpunt in mijn mond, onderlip afvegen met de lepelrand. Ik weet niet hoe mijn moeder me

voerde. Ik weet niets van mijn moeder. Ik weet niets van mijn vader. Ik weet wat de mensen over haar en over hem vertelden. Je zult mij er niet over horen. Mijn vader met zijn gezicht naar de aarde. Modder, overal zwart zand, en modder aan zijn laarzen. Dood zoals hij had geleefd. Van horen zeggen.

Fawwaz en Sadiqa waren een straf. Ik weet niet waarvoor die kinderen een straf waren. Ghayt en Lulwa waren geen straf. Ze waren ook geen beloning. De oudsten mankeerde niets. Ze hadden hersens. Alida en ik. We kregen kinderen. We zaten nergens, en op niemand te wachten. Ghayt, Lulwa, Fawwaz, Sadiqa. Ze kwamen.

Na Sadiqa wilde Alida me niet meer. Twee Mongolen. Snap ik wel. Maar alles wat ik snap hoeft nog niet te gebeuren. Alida wachtte niet op me. Ze ging niet weg. Ze bleef. Ze liet me mijn gang gaan. Ik meende dat ik niets verkeerd deed. Ik was niet fout. Als ik fout was, was iedereen fout. Fout is een afspraak, net als goed.

Sadiqa ging dood in het jaar dat de vaart werd afgedamd. Ik vond het jammer. Heel jammer. Ik keek nooit in de vrieskist. Nooit.

'Weet je wat je eet?' vroeg Alida. 'Weet je wat ik voor je heb klaargemaakt?' Ze was in een vrolijke bui, maar ik wist dat die vrolijkheid niets met mij had te maken. We hebben nooit samen gelachen. Nooit. Met de jongste kinderen heb ik samen gelachen. Een paar keer. Niet vaak. We knorden.

Ik wist niet wat Alida me opschepte. Ik wist het niet. Ik kon zelf niet koken. Nog niet. Nou helemaal niet. M'n handen. Ik mag niet in haar keuken komen. Haar slaapkamer is boven. *Sperrgebiet*. Ik kom geen trap op. Alles mankeert me aan de benen, aan de armen, de handen. M'n broek. Ik krijg m'n broek niet uit. Alida laat m'n broek zakken.

'Uit de vriezer,' zei ze. 'Muisjes. Vers uit de vriezer.'

Ik moest overgeven. Ik deed het niet.

'Dikke muis,' zei ze.

Ik piste in mijn broek.

'Zal ik je helpen?' zei ze. Misschien wilde ze iets goed maken. Ik zei niets. Ze knoopt mijn broek los.

'Doorgaan,' zei ik, 'doorgaan.' Ik hijgde. Ik had adem te kort. Maar

ze stopte. Ik kan mijn benen niet meer bewegen. Ik kan mijn handen nog bewegen. Om zelf te plassen. Te weinig voor dat. Afmaken kan ik niet meer.

Alida voert me. 'Omdat je het verdient,' zegt ze. 'Omdat je het verdient. Gebraden.'

Ik noemde haar Braadvet. Alida. Nu niet meer. Dat was niet kwaad bedoeld. Alida noemt me rib-eye; oog op een rib. Heeft ze van de slager. Ik ben mager. Heel mager. Ik voel door mijn vel het titaan in m'n heupen. Kan niet zegt de dokter. Ik voel het toch. Ik haat dokters. Sinds Sadiqa haat ik dokters, daarvoor ook al. Ik wil dood. "Houd één keer van me," smeekte ik.

–––––

Bertus wil dood. Dat heeft hij niet van een vreemde. Zijn vader, zijn moeder. Ik wil niet dood, al zou ik dat ook moeten willen als ik naar mijn vader en moeder kijk. Ze hadden wat meegemaakt. Ik weet niet wat. Ze hadden genoeg meegemaakt en ik kwam pas kijken. Ook toen ze me het huis uitzetten, me bij Bertus afleverden, vonden ze nog steeds dat ik pas kwam kijken. Ze hadden gelijk, maar dat gelijk heb ik ze niet gegund. Ze waren dood en begraven voor ik ze hun gelijk mee kon geven. Alsof dat nog belangrijk is. In een graf is niets belangrijk. "As, as, as komp op een akker van pas." Ik weet niet meer wie mij dat leerde.

"Klein Dikkertie," zo noemden ze me. Ik heet Alida, maar ik was Klein Dikkertie. Ik zou nooit aan de man komen. Ze stuurden me naar Bertus, waar ook wat aan mankeerde. Ik wist niet wat.

Bertus was blij met me. Ik merkte dat. Bertus kon niet praten en dat kwam goed uit. Ik kon ook niet praten. Bertus en ik zijn van de zwijgers. Thuis geleerd. Later hoorde ik waarom vader en moeder hun bek niet open deden. Daar heb ik het niet over.

Bertus doet zijn mond open voor me. Ik heb bijgeleerd en ik zeg niet langer bek of muil. Heb ik van de kinderen bijgeleerd. Van Ghayt en Lulwa. Slimme kinderen. De jongste twee zijn mislukt. Mongolen. Eerst dacht ik dat de mislukking mijn schuld was. Het was niet mijn schuld.

Ik voer Bertus. Hij kan niet meer lopen zonder krukken en hij kan zijn handen niet ver genoeg optillen om zelf te eten. Ik

stop in zijn mond wat ik kwijt wil. Ik vraag nooit wat hij wil eten. Muizen. Ik voer hem gebraden, gebakken, gestoofde muizen zonder pootjes, muizen zonder neuzen en zonder staarten. Wie het niet weet, kan niet zien dat ik hem muizen voer. Bertus eet uit mijn hand. Hij moet wel.

"Braadvet," noemde Bertus mij. "Alida's smulparadijs". Ik was zijn eerste en hij was mijn eerste. Praten deden we niet. We hadden niet leren praten. Dat andere hadden we ook niet geleerd. Ging vanzelf. Bertus lustte wel pap van me, of hij nooit wat had gehad. Ik ook. Ik had nooit lekkere honger gehad.

"Braadvet." In het begin vond ik dat grappig. Later niet meer.

Na Fawwaz vond ik het niet grappig meer. Bertus wel. Hij wilde elke dag wel. Voor de melkrit. Na de melkrit. Voor mij was het na Sadiqa genoeg. Twee Mongolen. Dat heet nu anders, toen niet. Bertus kon nog steeds niet praten. Hij kon alleen met zijn onderlichaam praten. Ik leerde praten van Ghayt en van Lulwa. Niet veel, genoeg. De slaapkamer boven was geen straf. Bertus kon de trap niet op met zijn nieuwe heupen. Ghayt betaalde een balkon tussen de pannen van de slaapkamer. Kon ik naakt buiten liggen. Ongezien. Braadvet in de zon.

Wat Bertus met de kinderen deed vond ik niet goed. In het begin. Later dacht ik er niet meer over na. Gewoonte. Wat kon ik? Braadvet.

Ghayt en Lulwa vertrokken. Ze waren te jong, maar oud genoeg om weg te gaan. Gelijk hadden ze. Sadiqa heeft het niet gemakkelijk gehad. Fawwaz ook niet. Ik heb het niet gemakkelijk gehad. Bertus.

Voor een eerste keer ging de bevalling van Sadiqa... Daar hadden we geen dokter bij nodig.

Bertus kan zijn handen niet meer gebruiken. Ik maak zijn rits los. Mantelzorg, zeg ik dan. Als ik zin heb... Ik maak hem hitsig en laat hem... Misschien is het wraak. Ik heb daar niet over nagedacht. Bertus heeft mij niets gedaan. Ik was overal zelf bij. Dat zeiden Ghayt en Lulwa. "Jij was overal zelf bij." Ze bedoelden dat ik niet moest zeuren. Ik zeur niet. Ik was overal zelf bij.

Na de bevalling. Na Sadiqa... Na Sadiqa begon ik met muizen in de vrieskist. Pijnloos. Ik heb het zelf gezien. Ik was er zelf bij.

‘Toetje?’ vraag ik. ‘Wil je een toetje?’

Bertus beweegt zijn hoofd licht op en neer. Zijn trillende handen wijzen naar zijn gulp. Ik weet wat dat betekent.

‘Een ijsje?’ zeg ik. ‘Wil je een ijsje?’

Bertus wil een ijsje.

Ik schik mijn borsten in mijn jurk. Een schaduw van wat ze eerder waren. Braadvet achter een decolleté. Ziet Bertus graag.

Ik schuif mijn rechterarm onder zijn oksel en reik naar zijn rug. Mijn linkeronderarm schuif ik onder zijn bovenbenen, in zijn knieholtes. Bertus weegt niets. De zwaartekracht heeft geen vat meer op hem. Ik voel titaan tegen mijn onderbuik als ik hem uit zijn stoel til. Nee, hij krijgt niet wat hij wil. Ik laat zijn broek niet zakken. Ik heb warme handen.

Als een kindje ligt hij tegen mijn borsten. Bertus kijkt smekend omhoog, lijkt het, maar ik kan zijn gezicht niet lezen. Met mijn elleboog zoek ik steun tegen het kozijn van de deur naar het achterhuis als ik de anderhalve tree afstap. De voordeur is op slot. Zes, zeven stappen en we zijn in de frisse buitenlucht. We nemen de route van Sadiqa. Jaren geleden lijkt het dat Bertus buiten was.

‘Wat?’ zegt Bertus. ‘Wat...’

Ik draai om mijn as. Bertus in mijn armen. Ik plant mijn lippen op zijn schedel. Frambozenafdruk op zijn huid. Ik houd van hem.

De deur van de schuur staat op een kier. Met mijn voet maak ik de opening wijder. Een vriendelijke witte mist hangt boven de vrieskist. De klep staat op hartelijk welkom.

‘Toetje,’ zeg ik. Ik druk een laatste maal mijn lippen op zijn schedel.’ Bertus huilt. Voor het eerst.

‘Liefde,’ zeg ik.

Straat der
Schande
Safto-Mortale

Notulen MdNL afdeling Noord

Notulen van de vergadering van de Maatschappij der Nederlandse Letterkunde, afd. Noord in café De Sleutel in Groningen d. d. dinsdag 22 maart 2016. Een intiem verslag van de wederwaardigheden van schrijvers, inleiders, uitleiders, bestuursleden, introducées, uitgevers en lezers tijdens het jaarlijkse buffet.

'Jij ook hier? Ik heb je lang niet gezien. Je website was gedateerd. Ik dacht...'

'Prostaat.'

'Korter kan een gedicht niet zijn.'

'Ik kan gemakkelijk een bundel vullen met mijn pisbuis. Als je dat bedoelt.'

'Ik bedoel niets persoonlijks.'

'Jaloesie du métier.'

'Truman Capote. Kapotjeslatijn. Uitvlucht in een moderne vreemde taal. Kom op kaerel.'

'Niks geen uitvlucht. Ik heb Frans gestudeerd. Letterkunde.'

'Afgestudeerd.'

'Heb je goed onthouden.'

'Gepromoveerd.'

'Vin blanc?'

'Bouteille.'

*****

"Dames en Heren. Welkom. Ik zie dat de dames in de minderheid zijn. Helaas voor sommigen onder ons. Meevaller voor sommigen onder ons. Heren.... Dames en Heren, welkom op deze jaarlijkse bijeenkomst in De Sleutel. We hebben een interessant programma

samengesteld met een blik in het verleden en een vooruitkijk op de toekomst; van onze literatuur en van onze uitgevers. Kierkegaard zei het al: "Het leven kan slechts achterwaarts worden begrepen, maar moet voorwaarts worden geleefd." Nu ik mij dit hoor zeggen realiseer ik me plotseling dat Kierkegaard tuin betekent. Tuin om een kerk. Een kerktuin. Of is er iemand met meer kennis van Deens die mij kan corrigeren, zo niet dan geef ik zo dadelijk het woord aan Stefan van der Poel. Hij is historicus en lid van ons bestuur. In die volgorde.

Stefan van der Poel is universitair docent bij de vakgroep geschiedenis aan de Rijksuniversiteit Groningen.
Zijn belangstelling gaat vooral uit naar de Joodse en Middeneuropese geschiedenis. In 2004 promoveerde hij op Joodse stadjers. De joodse gemeenschap in de stad Groningen, 1796-1945. Verder is Van der Poel secretaris van de Stichting Folkingestraat Synagoge.
Hij zal spreken over het leven en het werk van Izaac van Deen (1804-1869). Voor belangstellenden heeft Stefan van der Poel een aantal exemplaren bij zich van het boek dat hij over Van Deen schreef, *Tussen zieken, boeken en kikkers* (Barkhuis, Groningen, 2012)."

Amuse

'Joods programma.'

'Jij zegt het hardop.'

'Ik zeg alles hardop. Je kent me wel.'

'...'

'Ik zal je zeggen dat ik het onderscheid tussen een Jood en een niet-Jood niet kan zien. Ik weet het aan de naam, sommige namen; Cohen. Ik ben geen beelddenker. Ik ben een naamdenker, om mijn kwaliteiten in jouw termen te benoemen. Jij. Jij denkt in beelden. Dat lees ik in je gedichten. Altijd zee en strand en bossen en heide, landschappen. Dicht je ook over bergen. Natuurlijk. Huis in Zwitserland. Heb je dat nog. Waar ook alweer. Davos.

Davos. Je was in Davos. Toverberg. Ik ken mijn klassieken. Frau Katia Mann. Krokowski bar. Tbc. Cappuccino in het vijf sterren hotel. Sterren, altijd weer die sterren.'

'....'

'Weet je waar ik benieuwd naar ben....'

'....'

'Halal, of het buffet halal is. Kosher bedoel ik. Geheel in stijl. Lijkt me passend. Amusant.'

'.....'

'Mooi al die spiegels hier. Mooie ruimte voor ijdeltuiten. Ruim blik. Havenzicht aan de overkant van het water, ook bruin. Zonder hond in het café. Kom je nog in Havenzicht? Verlopen café. Niet met de tijd mee. Voor nostalgie en bitterballen. Oude kaas met mosterd. Niet alleen oude kaas. Begeer ik niet meer. Mosterd. Jij. Jij. Vermaak jij je wel?'

Dames en Heren,

"Mijn boek over Izaac van Deen heet *Tussen zieken, boeken en kikkers*. Bij de voorbereiding van mijn voordracht schoot door mijn hoofd dat het gehoor in deze sociëteit wellicht ook aan deze omschrijving voldoet. Het was een frivole en badinerende gedachte. Schrijvers op leeftijd, gepokt en gemazeld, om in medische termen te blijven – PHPD: pijntje hier, pijntje daar – met een hang naar boeken en met een onderlinge samenhang als de spreekwoordelijke kikkers in de spreekwoordelijke kruiwagens. Nu ik de conversaties tijdens de eerste gang van het buffet heb gehoord, niet beluisterd, kwam de metafoor van de kikkers opnieuw in mijn hoofd voorbij. Ik heb u wellicht genoeg beledigd om van uw aandacht verzekerd te zijn.

Ik zal u niet vermoeien met natuurkunde, scheikunde en biologie. De fysiologie en het adagium meten is weten zal veel alfa-mannen en alfa-vrouwen, als ik de gemiddelde dichter en schrijver zo mag aanduiden, vreemd zijn. Literatuur leeft juist door afwezigheid van exactheid en door afwezigheid van onderzoek. Op een enkele uitzondering na.

Izaac van Deen was een pionier in de fysiologie en de eerste Joodse hoogleraar in Nederland. Izaac van Deen koos rond 1850

voor een natuurwetenschappelijke aanpak van de mens. Hij koos voor een materialistische wetenschapsbeoefening met de nadruk op voeding en stofwisseling. De stof bepaalt de mens en de mens is wat hij eet. Dat waren enkele van de uitgangspunten die ook terugkeerden in uitspraken als: 'Geen stof zonder kracht, geen kracht zonder stof.' en 'Zonder phosphor geen gedachte.' Voor correcte citatie: De laatste uitspraak is van Moleschott. Tijdgenoot van Izaac van Deen. Voor de classici onder ons citeer ik graag de eerste stelling van Van Deen: *Psychologus nemo nisi physiologus* ofwel 'Een psycholoog bestaat niet als hij geen fysioloog is.' De buitengewoon hoogleraar moest niets van de *vis vitalis* hebben. Ook de geest van de mens was volgens Van Deen aan dezelfde natuurwetten onderworpen als het lichaam. Ik kan een korte aanwijzing geven. Wijn zorgt voor een heldere geest. Wijngeest. Stoffelijke alcohol werkt in op een stoffelijke geest. Wie details over invloed van materie op de ziel na wil lezen kan mijn boek *Tussen zieken, boeken en kikkers* erop naslaan."

Walter Crontike

'Let jij even op. Ik ga naar achteren. Pissen. "Het wijn is water geworden." Ik kan niet tegen die geleerdheid.' Walter Crontike schoof zijn tas met iPhone, bankpassen en boeken naar Femke VoorindeWind. Femke VoorindeWind was een van de weinige vrouwen in het gezelschap van schrijvers en uitgevers en daarmee gelijk een van de aantrekkelijkste. Femke VoorindeWind kende de *petty writer* van eerdere bijeenkomsten en van zijn studententijd, die goddank ver achter hem lag. Walter Crontike had die studie, die *Werdegang*, die *coming of age* in een "fictionele autobiografie" beschreven. Zo stond het om het omslag van zijn print-on-demand.

Femke droeg een strakke zwarte kokerrok. Rode gesp. Zachtroze smetteloze blouse met witbenen knoopjes, bloedkoralen snoer strak om haar hals. Haar hoofd stak als van een struisvogel ver uit boven haar tengere lichaam. Haar nek leek opgerekt als van een Masaivrouw. Koket zwart linnen jasje met gouden stiknaden en een strak riempje op het rugpand. Femke VoorindeWind droeg een donkerrode haarband, smal en kunstig vervlochten met haar

zwarte haar. Donkerbruine ogen met een warme en indringende blik. Haar blindedarm was verwijderd. Galstenen wachtte hetzelfde lot. UMCG. Ze was gepromoveerd op quantumwazigheden in het werk van Alfred North Whitehead. Een proefschrift dat uitnodigde om bij de stellingen te blijven steken. Kortom; ze was een vrouw die het verdiende in een roman of in een kort verhaal te figureren.

'Wat kan ik je meenemen,' zei Walter Crontike op de valreep. 'Wit? Rood?'

Femke VoorindeWind antwoordde niet. Ze was een kleptomane vrouw met neiging tot alcoholisme. Rood of wit maakte niet uit. Martini was ook goed. Ze verdonkeremaande luxe parfums in de V&D, toen die winkel nog bestond. Ze was nog nooit betrapt. Ze stal om de opwinding, niet om de geur. Femke VoorindeWind was heel tevreden met de haar omringende lucht in de sociëteit van De Sleutel.

Zonder haar antwoord af te wachten sloop Walter Crontike door de krakende deur uit het zaaltje met zestig toehoorders. Volle bak voor smakelijke experimenten met rode bietjes en spinazie om de stofwisseling te leren kennen onder het motto: wat je erin stopt, komt er ook weer uit, maar in gewijzigde vorm. Wrange pis na consumptie van asperges met ham. Van de stofgewisselde asperges, niet van de ham. Metabolisme voor beginners. Skatologie voor gevorderden.

Walter Crontike hield niet van gezelschap, maar nu zijn vrouw en dochter al veertien dagen op Mallorca de zon hadden opgezocht en ze hem steeds minder berichten stuurden, hoewel dat gratis kon met whatsapp, had hij zich zonder aanmelding naar De Sleutel begeven. Er was altijd plaats in die herberg, was het niet in de sociëteit, dan was het wel in de bar op de begane grond. Op de schilderijen was altijd wel een bekende te zien; al was het maar gedeformeerd naakt van Olga Wiese, stoomboot *Hardenberg* of binnenvaartschip *Anna W*.

Aan de bar trof Walter Crontike Maartje Velours.

– Walter Cronike heette natuurlijk niet zo, maar hij had zijn *nom de plume* in de loop van de jaren voorrang gegeven boven zijn doopnaam, die een reëler afspiegeling leek van zijn identiteit. –

Maartje Velours, zijn oud-lerares Nederlands van wie hij de beginselen van zinsontleding had geleerd, leek allerminst op een

binnenschip. Ze had meer van een schoener met volle zeilen, een driemaster op volle zee; met plezier schuimkoppende golven doorklievend. Dat type frivole zeezichten was niet in De Sleutel te vinden en ook niet in Havenzicht, het café aan de andere kant van de Noorderhaven. Het meest frivole zeezicht was te vinden op De Punt van Reide of op de dijk bij Noordpolderzijl; toch gauw drie uur fietsen.

Juffrouw Velours had hem – en nog dertig leerlingen in haar klas – vanachter haar bureau op een verhoog, ingewijd in *Serpentina's petticoat* van Jan Wolkers. Kortgerokte Maartje Vitrage, zoals ze werd genoemd – naar haar netkousen, die naar eigen waarneming tot aan haar onbedekte kruis haar onderlichaam bedekten – was allerminst preuts. Op haar tafel in het klaslokaal had ze *Ik Jan Cremer deel 1* en *deel 2* ter inzage voor pubers met veel hormonen in het nog onschuldige bloed. Ze reed op een motor, geen Harley; een MV Augusta. Wie haar boeken wilde lenen was welkom en mocht na kennisname vertellen wat het meest was bijgebleven. Wie een goed verhaal kon vertellen, mocht het boek houden. De randvoorwaarde: vertelling van de inhoud en wat het met je had gedaan, was reden om de boeken niet van haar te lenen. Hoe groot de hunkering ook was. De hunkering was groot in de puberlijven – omgekeerd evenredig aan de moed; aan de kloten, zoals Jan Cremer schreef.

Maartje was haar tijd vooruit; beter, ze was de tijd van de plattelanders vooruit. De tijd van menige stadsjongen. Ze was de tijd van haar collega's voorbij, al sprak ze zelf liever van andere tijd, zonder daar een waardeoordeel aan te hechten. Er waren goede tijden en er waren beroerde tijden. De beroerde tijden had ze achter zich gelaten. – Onderduikers, verzetslieden en ook bevrijders die haar een spoedcursus lichamelijke verkenningen hadden gegeven, terwijl ze nog niet met poppen was uitgespeeld. – Volgens een boerenfilosoof had de mens een half leven nodig om de gevolgen van de opvoeding te boven te komen. Gemiddeld. De puberteit was Maartje Velours voldoende geweest. Ze had in het verzet gelegen. Ze was zeventig. Ze reed motor; een Harley.

Maartje Velours was ongetrouwd gebleven; ongehuwd zoals dat heette. Haar huwelijkse staat – vrijgezel, single – was voor veel jongens, die nog niet van vrouwenliefde hadden gehoord, of daar een afwijkende voorstelling van hadden en die de boeken

van Anna Blaman niet hadden gelezen, reden om verliefd op haar te worden; tevergeefs, zoals veel in het bestaan tevergeefs is en pas later in de geesten doordringt dat dat zo hoort. Niet iedereen kent het voorrecht om met een schoener – met een vrouw als boegbeeld – het ruime sop te kiezen. Sommige bootjes zijn te klein voor meer dan één persoon, ongeacht het aantal kwadraten.

'Of is de lezing te moeilijk voor je?' Maartje Velours/Vitrage had niets te verliezen. Ze had zichzelf als onontvreemdbaar eigendom. Ze had haar boeken; boeken van eigen hand (daarom was ze hier in De Sleutel) en boeken van een enkele schrijver. Ze leende alles uit wat ze bezat – inclusief haar lichaam – zonder zich druk te maken over teruggave. Wat ze had uitgeleend beschouwde ze als perdu.

'Wilt u iets van me drinken?'

Maartje Velours wilde een prosecco in een hoog glas. Ze was licht suïcidaal.

'Je hebt ook boeken geschreven,' zei ze. 'Ik heb nooit iets van je gelezen. Ik ga ook geen boek van je kopen.' Ze hief het glas met de bleekgroene mousserende wijn en toastte met Walter Crontike. Het oranjegele licht accentueerde de stijgende bellen die vanaf de glasrand bevrijding leken te zoeken.

'Proost.'

De deur van De Sleutel draaide juist op dat moment naar buiten. Twee schrijvers kwamen binnen. Jan Bongo en Hank Goedgekeurd. Bruinzwart en blauwzwart. De hond naast de toog nam een dreigende houding aan. De Stabij discrimineerde invaliden – mensen met beperkingen – en ook zwarten zonder beperkingen konden op gegrom van de Stabij rekenen. Maar, net als de gasten van De Sleutel, was de hond niet racistisch. De hond maakte onderscheid. Syntactisch of semantisch heette dat misschien discriminatie, dat zij dan maar zo. De hond kon er niets aan doen; en de baas ook niet meer.

Steeds meer zwarten werden lid van de Maatschappij. De Afdeling telde vier zwarte leden, allen dichters. De ballotage zou op termijn zijn werk doen om de diversiteit aan mannen en vrouwen flink op te krikken. De zwarte dichters waren marginale schrijvers voor een nichemarkt, net als de meeste leden. De zwarten kenden vooral zwarte lezers, zoals de witten meest witte lezers kenden.

Jan Bongo en Hank Goedgekeurd dichtten uit overtuiging niet over vernedering, racisme en discriminatie. Ze dichtten ook niet over vrouwen, niet over vroeger, niet over geboortes verpakt in lentehymnes. De dood, de zwarte dood, daar wilden ze wel sonnetten aan wijden. Volgend jaar op de jaarvergadering zouden ze van zich laten horen, als het bestuur akkoord was en ze een uitgever konden vinden. Dat laatste was het kleinste probleem. Iedereen die in staat was een pdf te maken, was eigen uitgever. De leden van het zwarte kwartet wisten niet hoe ze een pdf konden maken. Ze konden whatsappen, dat was genoeg.

Ruim de helft van de leden noemde zich *writers writer* om de lage oplage van hun werk te rechtvaardigen. De zwarte dichters kwamen vooral voor de lezing na het hoofdgerecht. Ze kwamen voor hun maatjes Peter Licorne en Teddy Rosmaro, niet meer om samen dronken te worden, maar om elkaars gezelschap. Ook de andere leden zochten vooral de dichters en schrijvers van de kleur die ze al kenden.

Mannen onder elkaar, waren ze, met hun intieme geheimen en hun stille, soms wrede verlangens. Ze kwamen voor poëzie in veelvoud. Het zwarte kwartet kwam voor de *Doos van Passage*; ging immers niet alles voorbij? *De Doos van Passage* van de gelijknamige jubilerende uitgeverij – zonder *Doos* – met negen dichtbundels met witte gedichten van witte dichters.

Op het tafeltje onder de stille woede van Femke VoorindeWind had Walter Crontike twee exemplaren van zijn eerste boek – *Alles wat voorbij gaat* – en vijf exemplaren van zijn laatstverschenen boek – *Alles wat terugkomt* – achtergelaten. Mocht iemand er naar vragen. Hij was halverwege zijn volgende boek – *Alles wat blijft* –, maar hij wist niet wanneer hij dat manuscript zou voltooien. Uit de ramsj had hij *Alsof het voorbij is* van Barnes meegenomen, Julian Barnes. Misschien kon hij leentjebuur spelen als het *writers block* toe zou slaan.

In 1851 werd Van Deen buitengewoon hoogleraar aan de Rijksuniversiteit Groningen. Zijn aanstelling was – ruim vijftig jaar na de juridische gelijkstelling van de Joden in Nederland – een belangrijke doorbraak in het

emancipatieproces. De moeizame totstandkoming van die aanstelling geeft een interessant beeld van het universitaire leven in het midden van de negentiende eeuw. Twee decennia later werd Aletta Jacobs, ook van Joodse afkomst, als eerste vrouwelijke student tot de RUG toegelaten. De universiteit bouwde daarmee verder aan haar liberale reputatie.

*****

'Minderheden hebben het in ons land voor het zeggen. Maakt niet uit welke minderheid. Typisch gevolg van democratie. Slechtste bestuursvorm, maar een betere is er niet. Wie zei dat? Ik weet het niet.

Weet je het onderscheid tussen halal en kosher? Ik niet. Jij ook niet. Misschien is het wel één pot nat. Rituele doodslag. Onverdoofd. Elke religie kent wel een rituele doodslag. Zelfs Azteken. Zijn er moslims lid van onze maatschap? Weet je niet. Ik ook niet. Ik zie ze nooit. Zegt niets over mij. Ballotage. Komt door de ballotage. Ons kent ons in het voordrachtcircuit. Net als met de literaire prijzen. Heb je wel eens een prijs gehad. Ik wel. Twee keer.

Buitengewoon hoogleraar. Geen echte hoogleraar. Deeltijd en onderbetaald. Klinkt naar namaak. Klinkt naar literatuur. Het hele leven is fictie. Van mij wel, van jou? Ik ben fictief. Handig; fictieve personen zijn nergens verantwoordelijk voor. Op de afloop na; van het boek, dat wel.

Fysiologie weet ik niet veel van. Jij wel. Jij bent bioloog. Ja toch. Liefhebber van Leo Vroman. Weet ik nog. Tineke, zo heet zijn vrouw toch? Dood. Ja, ook al.

Inwendige mens en hoe alles werkt. Neem een amuse. Witte wijn. Je drinkt niet meer. Ook niet minder. Flauwe grap.

Ik heb me goed ingelezen. Fysiologie ingetoetst bij google. Ben alweer vergeten wat het betekent. Hoor ik straks. Ik ben niet zo van de biologie en van het lichaam.

Mijn nieuwe bundel. Net begonnen. Ik heb twee lange gedichten. Beetje in de geest van *Awater*. Nijhoff. Ken je wel. Ook een beetje Aafjes. *Voettocht*. Nee, met Alidya ben ik naar Santiago gewandeld. Ze is halverwege met de trein teruggegaan. Kon het niet volhouden. Ik wel.

Ik kan je zeggen – niet verder vertellen –, daarna werd de voettocht stukken interessanter. Lees je wel in mijn nieuwe bundel. Ik heb al een titel. *Rite de Passage*. Makkelijker om een uitgever te vinden. *Rite de Passage.* Autobiografie in gedichten. Niemand die het ziet. De Heilige Jacobus vergeeft alles. Alles.

Aletta Jacobs, eerste vrouw, eerste Joodse vrouw aan de Rijksuniversiteit. Ik zeg altijd universiteit, nooit Rijksuniversiteit. Jij...

De buurvrouw van een neef van vaders kant kende de beeldhouwster van de buste van Aletta Jacobs. Bij de Harmonie. Daar. Op de tocht. Zo kent iedereen iedereen.

Liberale traditie. Lees je dat: Universiteit met een liberale traditie. Lise Meitner, ook Joods. Natuurkundige uit Wenen gehaald door Dirk Coster, nee, niet de Neerlandicus. Dirk Coster de fysicus. Lise Meitner bleef niet in Groningen. Ze reisde door naar Denemarken, Zweden. Ontsnapt aan de nazi's. Wat deed de universiteit voor deze vrouw? Tijd dat iemand dat uitzoekt.

Toastjes met kaas. Gerookte zalm met kappertjes en gember. Mag iedereen eten. Niet voor veganisten, maar dat geloof tel ik nog niet mee. Ken jij veganistische dichters? Jij kent toch iedereen van de Noordelijk Afdeling. Iedereen kent jou. Jij kent ze niet allemaal? Na je nieuwe boek.'

*****

Het woord is aan Gerrit Brand, schrijver en uitgever. Hij vertelt over zijn uitgeverij, Nobelman, en een aantal recente publicaties, daaronder *Yaad. Het meisje zonder geschiedenis* (2015) van de uit Koerdistan afkomstige auteur Sarwar Joanroy en *Het einde van de punk in Helsinki* (2016) van Jaroslav Rudiš, een gevierd Tsjechisch schrijver.

Pappadum

'Of God bestaat?'

'Vroeg ik me af na het verhaal van Gerrit Nobelman.'

'Irrelevante vraag.'

'Houdt me toch bezig.'

'En die vraag komt bij je boven door boeken uit Oost-Europa en verder weg uit Irak? Landen die geen god kennen.'

'Koerdistan.'

'Mag ook, als je dat liever hebt.'

'Het leed in de wereld. Onderdrukking, marteling, moord. Waar komt vandaan dat de mens elkaar naar het leven staat? Is er iets...'

'Er is muziek. Het boek van de Tsjech gaat over muziek. Weliswaar punk, grafmuziek, treurnis in de kist, diep onder de teeltlaag. Zingen tussen skeletten. Muziek, het boek gaat over muziek in tijden van Stasi. Muziek heelt. Er is ook vrolijkheid in de wereld.'

'Vrolijkheid, vooral hier, dichtbij. De Sleutel.'

'Schrijvers leven van ongemak, van worsteling. Niemand zit te wachten op een roman waarin alles op rolletjes loopt. Een lezer wil lezen over wat hij niet zelf mee wil maken. Of zij. Lezers zoeken een verklaring voor het leven dat ze tot nu toe hebben geleefd. Ze willen horen dat ze het goed doen; dat ze het getroffen hebben met hun tweede vrouw. Lezen is voor sommigen leedvermaak. Ze voelen zich goed als ze lezen dat een ander het beroerder heeft dan zij.'

'Psychologie van de koude grond, net als jouw god.'

'Wat bedoel je?'

'Je vraag naar jouw god blijft onbeantwoord zolang je geen nauwkeurige omschrijving geeft van je god. Geef eens een definitie. Dominee Van der Linden schrijft in zijn pamflet "De Eeuwige woont boven het dak van ons denken." Een spiritueel dak boven je hoofd, dat is God. Kom op. Je kunt beter dan die dominee. Zoals je er nu over spreekt lijkt het op de leus op het Groninger museum. David Bowie IS. Ja, wat IS? Klinkt heel poëtisch, maar het zegt niets. Helemaal niets. God IS. Klinkt ascetisch, spiritueel, metafysisch. Wat heb je daaraan? Niets. Wat is je nieuwe inzicht?

Wat is je houvast? Wat leer je van zo'n uitspraak? Ik stel nu retorische vragen, maar dat had je al door.

Hoe smaakt de rode lamscurry met pappadum?'

Behalve uitgever, onder andere ook van het *Stad Magazine*, dat viermaal per jaar verschijnt, is Gerrit Brand schrijver. Hij debuteerde in 2007 met de roman *Tolvlucht* en publiceerde nadien de romans *Een heel nieuw leven* (2011) en *De wegen van Valentina* (2014). Anton Brand – naamgenoot, maar geen familie – gaat met Gerrit Brand in gesprek over zijn literaire werk. De auteur zal ook voorlezen en is graag bereid zijn boeken te signeren voor wie daar belangstelling voor heeft.

Makreel

'Heb je nog iets onderhanden?'

'Je bedoelt.'

'Wat doe je zoal?'

'Mijn vrouw...'

'Je tweede....'

'Nee, m'n eerste. Ik ben weer bij m'n eerste.'

'Je tweede...'

'Die is er niet meer.'

'Je bedoelt.'

'Ja. Dat bedoel ik.'

'Je eerste.'

'Miep.'

'Ik dacht.'

'Denken doen we allemaal, zei de filosoof, maar voelen. Voelen.'

'Jij.'

'We hebben afgesproken om samen oud te worden. Miep en ik. Voor de tweede keer. In goede en in slechte tijden. Dat klinkt als een televisieserie en dat is het ook, voor buitenstaanders.

Elke vrijdag na het achtuurjournaal was ik mijn vrouw. Ik was haar in bed. Miep is gezond. Grazige weiden. Het mankeert haar

aan niets – om mijn achtergrond te laten klinken. Het ontbreekt haar ook aan niets. Ze heeft mij. Ik heb een washandje en zachte zeep. Olijfzeep. Ik was haar in bed. Alleen op vrijdag. Om te oefenen. Voor als het later nodig is. Zou je ook kunnen proberen. Miep en ik, we weten dat we ouder worden, net als anderen. Ze heeft twee nieuwe knieën. Ze kan er mee lopen. Ik was haar om eraan te wennen. Handvaardigheid. Automatisme ontwikkelen. Er is een verschil met de lenige eerste huwelijksjaren.

Toen ik de eerste keer met Miep was getrouwd; wasten we elkaar als verliefden. Staand onder de douche, je kent dat wel. De gevolgen lieten zich raden. Twee kinderen uit ons eerste huwelijk. Veel oefening. Heel filmisch. Maar laat ik serieus blijven.

Ik richt haar op. Ik leg handdoeken op het matras. In een kom heb ik warm water. Een blokje zeep ligt op een bord, gewoon uit het keukenkastje. Ik was haar rug. Warme washand met zachte zeep. Ik ben aangekleed. Ik voel, ik voel, ik voel haar rug. Ze heeft kleine vleesboompjes op haar schouder en vlakbij haar oksel. Kleine poliepjes; heeft ze geen last van. Als ik haar rug heb gewassen, draai ik haar op haar zij. Ik til haar been op. Verder. Ik ga verder waar ik was gebleven. Ik was haar van achter en van voor. Het windt me niet op, dat ik haar was terwijl zij ıs. Ik was mijn geliefde. Ik was mijn eerste vrouw voor de tweede keer. Ik ben niet verliefd. Gelukkig niet. Ze is mijn geliefde. Ik was haar van achter en van voor en van onder en van boven.

Ik droog haar af. Ik wrijf met blote handen olie op haar droge huid en poeder Zwitsal-leven tussen haar billen. Ik kijk. Ik kijk naar haar rug, naar haar borsten, naar haar buik. Ik kijk in haar bilnaad. Haar openingen die gesloten zijn. Ik zie wat ik nog nooit heb gezien. Ik zie wat ik nog niet eerder heb gezien. Ik keek niet. Ik deed alles met mijn ogen dicht. Miep niet. Miep keek altijd. Ook in ons eerste huwelijk. Ik niet. Ik raakte haar aan met mijn ogen dicht. Ik voelde enkel mezelf. Ik voelde hoe ze mij aanraakte. Ik voelde mijn aangeraakte huid. Ik heb haar nooit gevoeld, die jaren.

Mijn tweede leerde me....

Ze was er op een ochtend niet meer. Haar lichaam was er nog. Zij was er niet meer.

Ik weet niet waarom ik terug ben gegaan. Ik weet heel veel dingen niet. Ook wat ik eerder wel wist, dat weet ik niet meer. Ik ben niet aan het dementeren. Heeft er niets mee te maken. Ik ben

me bewuster van mijn bestaan en juist daardoor weet ik steeds minder.

Ik was de rug van Miep op vrijdag en op zaterdag wast Miep mijn rug en mijn borst. Ze wast mijn voeten en mijn benen. Het gaat haar gemakkelijk af. Van nature, alsof ze nooit anders heeft gedaan. Ze wast mijn hoofd en ze wast mij ook van onderen. Ik raak niet opgewonden als ze mij wast. Ik ontspan. Soms val ik in slaap als ze me wast. Ook als ze me beneden wast. Dat is anders geweest. Nu is het anders. Ik ben blij als ik in slaap val als Miep me wast. Ze dekt me toe. Ik hoor niet hoe ze het waswater wegbrengt. Ik hoor geen zeep glijden. Ik soes en ik slaap. Ik voel niet dat ze naast me komt. Ik slaap als ze me heeft gewassen. Vaak droom ik dat ik haar beslaap. Als ze me heeft gewassen. Ik beslaap haar niet. Ze houdt me soms vast in mijn slaap. Miep vertelt me dat. Van onderen. Ik merk dat niet. Ik slaap en ik droom dat ik haar beslaap. Of mijn tweede. Vooral mijn tweede. Dat zeg ik niet. Miep hoeft niet te weten dat ik mijn dode vrouw beslaap als ze me vasthoudt. Punk is dat, dat is punk. Leugentje om haar. Misschien droomt Miep ook als ik haar heb gewassen. Miep zegt dat ze niet droomt. Miep zwijgt liever dan dat ze me teleurstelt. Ze weet wat teleurstelling is. Ik heb haar verlaten. Die eerste keer. Zij wilde me. Ik weet niet waarom ze me wilde. Ik heb haar niet gevraagd. Ze heeft me wel gezegd waarom ze me wilde trouwen. Ik weet niet meer wat ze heeft gezegd. Heel veel weet ik niet. Ik weet dat ik ontspan en een vredig gevoel over me krijg als ze me wast en me met olie inwrijft. Ik hoef geen poeder tussen mijn billen. Miep wel. Ik weet dat ik mijn tweede vrouw beslaap. Ook echt. Alles. Ik lieg niet. Helemaal. Als ik droom.'

'Tweede ronde voor het buffet. Zal ik je...'

'Dank je. Ik red me. Mijn knieën doen het nog goed. Alles doet het nog. Gelukkig. Een kort verhaal. Ik zou je graag een kort verhaal vertellen. Later. Waar ligt de makreel? Daar? Ik zie het. Makreel.'

Daarna is de beurt aan Anton Scheepstra, uitgever en voormalig lid van het bestuur van de Noordelijke Afdeling. Eind maart presenteert hij een heel bijzonder project: De

Doos van Passage, een prachtige cassette met maar liefst negen nieuwe dichtbundels én een bloemlezing hekeldichten. Anton Scheepstra vertelt, bij wijze van voorproefje, over de totstandkoming en de inhoud van deze uitgave, die verschijnt in het jaar waarin Uitgeverij Passage haar 25-jarig jubileum viert.

De dichters die in de *Doos van Passage* met een nieuwe bundel komen zijn Daniël Dee, Paul Gellings, Karel ten Haaf, Renée Luth, Ronald Ohlsen, Diana Ozon, debutante Pauline Sparreboom, Irene Wiersma en Willem Jan van Wijk. Drie van hen zullen de avond extra cachet geven door uit eigen werk voor te lezen: Renée Luth, Ronald Ohlsen en Irene Wiersma. Dat wordt een feestelijke gebeurtenis.

Na de voordracht van Anton Scheepstra en de presentatie van de drie dichters is het tijd voor een nagerecht, met koffie of thee. Eindtijd van het programma is 22.00 uur.

Het mes – proloog

‘Heb je nog interessant werk gelezen?’

‘Kom ik niet meer aan toe.’

‘Ik las Joy Williams.’

‘Amerikaans.’

‘Ik lees enkel nog buitenlanders.’

‘Wij zijn de moeite niet waard.’

‘Om te lezen, inderdaad. De kwaliteit is nog...’

‘nooit zo laag geweest.’

‘Populaire en snelle verhalen zonder diepgang. Taal-spelletjes met seks en geweld.’

‘Korte zinnen, snel thuis.’

‘We zijn het eens.’

‘Williams? Joy? Nooit...’

‘... van gehoord. Ik ook niet.’

‘Hoe kwam je bij haar? Vrouw, ze is toch een vrouw. Lees jij vrouwen?’

‘*New York Review*. Mooi artikel over haar korte verhalen. Strak, bizar en volgens de bespreker kun je alleen met een sterke maag meer verhalen van Williams achter elkaar lezen.’

‘Je maagzweer....’

‘Kom op. Overdrachtelijk; hoe noem je dat in je semantiek?’

‘Waar schrijft ze over?’

‘Waar schrijft ze over. De onderwerpen zijn oninteressant, het is de vorm. Alle onderwerpen zijn al een keer beschreven. Niets nieuws. Het gaat om de vorm. De vorm zonder dat je de techniek leest. Inhoud is bijzaak.’

‘Hoe schrijft ze? Kun je....’

Het mes

Na afloop van de literaire club ging een kwartet van de oude garde steevast naar de hoeren. De mannenbroeders verlieten zwijgend Key Inn. Ze hadden boven bourbon – met en zonder ijs – hun sonnetten voorgedragen. Landschap, zee, avonturen die ze niet meer mee wilden maken en avonturen die ze nooit hadden meegemaakt. Dichten over vader, moeder, vrouw en kinderen was stilzwijgend verboden. Over dood mocht naar hartenlust worden gedicht, als het maar niet over *life after death* ging.

Binnen schootsafstand van Key Inn zaten tientallen hoeren in alle kleuren en smaken – vooral zwart, bruin en vanille – achter paarsverlichte ramen, ramen vaak niet breder dan een deur. Tegen middernacht, als de vergadering op de soos doodbloedde was het de stille tijd in de Visserstraat. De vier sonnetdichters hadden al veelvuldig over Vishoek, Visserstraat, en het aanpalende café The Promised Land, frivole en wrange sonnetten geschreven. Peter Licorne, de oudste en naar eigen zeggen de meest potente van de dichters – hij had immers gedebuteerd in *Hollands Maandblad* en gedichten gepubliceerd gekregen in *Raster*, de *Tweede Ronde* (helaas ter ziele) en in *Maatstaf*. Daar was zijn literaire opgang bij gebleven, maar het was een aanzienlijk hogere score dan zijn literaire maatjes.

Peter droeg een vlekkenloze helderblauwe jeans met een riem van gevlochten zeboe-leer. Op de gesp stond niet *Gott mit uns*, maar *sheriff* in een halve cirkel. Peter liet zich graag Pete noemen, dat gaf zijn inborst beter weer; zwarte cowboy met een vierkante kop, zwart geverfd kroeshaar en een aangeplakte ronde neus van een cliché-zwarte. Zonder te bukken kon elke voorbijganger in zijn ruime neusgaten kijken. Ook de KNO-arts die een tussenschot had doorboord tegen chronische bijholteontsteking. Peter – Pete – was bruinzwart, nog net niet blauwzwart. Zijn voorouders kwamen uit Ivoorkust, van zijn moederskant had hij Surinaams bloed met Indische – Hindoestaanse – trekken. Hij was vorkheftruckchauffeur tot een overbelastte rug hem naar het dichterschap had bevorderd. Niet tegen zijn zin. Een dichter – eerst in het Sranan, later in het Nederlands – met HBO rechten had meer aanzien dan een chauffeur met HBO rechten op een

vorkheftruck; meer aanzien dan een vakbondsvertegenwoordiger voor magazijnpersoneel. *Das Magasin*. Het was zijn stille wens om ooit in de barokke kolommen van *Das Magasin* terecht te komen, maar zijn poëzie was daarvoor te toegankelijk.

Pete kende geen teleurstellingen en geen afwijzingen meer. Hij had de zolder er vol mee liggen, naast de doos met bedankjes. Alles ging voorbij.

Jan Bongo, blauwzwart, rechtstreeks uit Nigeria, door Gods ingrijpen ontsnapt aan Boko Haram, altijd in strakke leren broek, met leren pijpen, omdat hij *leren pijpen* nog altijd een grappige werkwoordelijke woordspeling vond. Jan (Jonnie) had op zijn katholieke geloof een verblijfsvergunning gekregen. Een loopbaan als kapelaan en later misschien als pastoor of kardinaal werd afgebroken door liefde die niet zo mocht heten en na twaalfeneenhalf jaar ook niet meer zo heette. Gedichten van Jan werden in overlijdensberichten aangehaald met romantische afscheidsregels van zijn linkerhand. Jan, inderdaad linkshandig na amputatie van de rechterarm na een onopzettelijke val van de derde verdieping van zijn flat. Een sierspijl op een hek, met de vorm van een vergulde Franse lelie, had in zijn oksel de val gebroken. De lelie had in één keer zijn arm van zijn schouder gesneden.

Jan droeg een wit zijden hemd twee maten te groot, met opgestroopte mouwen; de ene mouw tot net onder zijn elleboog omgekruld, de andere mouw in herhaling gevouwen tot een strik tegen de rechterschouder. Over het witte hemd droeg hij een zwart vest met krijtstreep en een glimmende voering aan de binnenkant met plek voor een ivoren sigarettenhouder. Zwart, wit, zwart. Hij zag er prachtig uit, ook in het sfeerlicht van Key Inn. Fosforescerende middelen in het waspoeder lichtten de kraag van zijn hemd blauwig op. Een prachtig contrast met zijn dikke zwarte nek. Voor een kort verhaal was hij een ideale zwarte.

Na verwijdering van de linkerlong was hij met Belinda menthol gestopt. Niet uit overtuiging, maar op verzoek van zijn toenmalige vriend Bald Boy. Bald Boy was Jan voorgegaan. Maleur aan de alvleesklier was door niets te stoppen, enkel door de dood. Jan dichtte:

St. Pancreas werd wat hij was.
As.

Deze dichtregels hadden de krant niet gehaald en waren ook niet in het overlijdensbericht te vinden. De vrouw van Bald Boy had Jan laten weten dat ze bij Bald Boys laatste reis geen belang had bij condoleances van een eenarmige bandiet die haar huwelijk had verstoord. Jan was weggebleven van de crematie. In Key Inn had hij een Belinda gerookt, twee bourbon naarbinnen gegoten, de hond een trap gegeven en twee dichtregels op een viltje geschreven.

St. Pancreas. Ash. Ash. Ash.
Ash. Bald Boy in the grass.

Met literaire uitleg leek het gedicht op een conceptuele variant van gedichten van vijftigers die nergens over hoefden te gaan. St. Pancreas verwees voor intimi naar de gecremeerde punt uit de driehoeksrelatie en Bald Boy verwees naar de plant – Kale Jonker; bekend van zanderige en droge bermen – voorzien van uitgestrooide as van een blauwzwarte naamgenoot.

Het was een experimenteel gedicht. Hermetisch en gelaagd. Een gedicht voor liefhebbers die al dood waren. De tweeregelige schepping was in het verkruimelde bierviltje chromatografisch uitgevloeid met druipwater uit de spoelbak.

Met de dood van Bald Boy was niets verloren voor de poëzie. Zoals met de dood van wie dan ook niets verloren ging voor de dichtkunst, voor alle kunsten. Zoals met de dood van wie dan ook niets verloren ging aan de schepping. De schepping trok zich niets aan van dit scheppingseigen onderdeel.

Hank Goedgekeurd was tevreden met zichzelf en daarin onderscheidde hij zich niet van de andere leden van het hoerenkwartet. – "Mag ik van jou, van de voorkant: de tieten." –

Hank, ook dichter van sonnetten, maar beter in het vrije vers, was de langste van de vier. Het bloed en de chromosomen van Hank vormden een cocktail van een tiental rassen, waarvan het negroïde domineerde in zijn lengte en huidskleur. Hank had een rond gezicht met Servo-Kroatische trekken en ogen met Oost-Aziatische karakteristieken. Hij had zijn oogleden bij laten knippen door een kosmetisch chirurg zonder de vereiste vaardigheden. Zijn linkeroog leek na de ingreep (850 Euro) groter

dan zijn rechteroog. Hank weet het aan optisch bedrog. Hij was de leeftijd van geneuzel over zijn uiterlijk voorbij.

Hank mat twee meter en een beetje, maar had schoenenmaat 43. Te klein voor de omvang van zijn lichaam. Hij was te lang voor de lage deurkozijnen in Key Inn. Te lang voor menig tweepersoonsbed. Hij had lang lichtblond kroeshaar met hier en daar ontkroezde golven. Hij had grote oren die in zijn kindertijd met pleisters tegen zijn hoofd waren geplakt. Tevergeefs. Aan de flaporen had Hank de weerzin aan zeiltochten overgehouden. Zijn oren waren zijn zwakke plek. Opmerkingen over zijn oren beantwoordde hij met verbaal geweld dat zonder waarschuwing overging in fysiek geweld.

Teddy Rosmaro was de jongste van het viertal. Lichtbruin mengsel van Inuit uit Groenland en Tjak uit de Himalaya. Taps toelopende schouders, zodat zijn kleding enkel in orde bleef als hij een gestrikte das droeg, gestrikt onder zijn smalle kin die zijn mond tot een snavel leek te vormen, nog versterkt door de bleke lippen, ontbrekende snor en afwezige baardgroei. Teddy leek een haan. Zijn iele stem leek aangepast op zijn kippenbestaan. Zijn das met vindicat atque polit benadrukte zijn hanigheid sterker dan hij kon waarmaken. Hij was jaren het eerste gekleurde corpslid.

Twee sonnetten in de krant op 4 mei. Teddy was geschrokken van zijn sonnet in de regionale krant. In Key Inn had hij zich verontschuldigd "Ik heb niets met de holocaust. Ik ben geen vierdegeneratieslachtoffer." Hank Goedgekeurd had Teddy een vierdegeneratiebeul genoemd. Teddy had die opmerking met bourbon met ijs afgekocht. Even goede vrienden.

Pete, Jan, Hank en Teddy waren even goede vrienden, hoewel ze op huidskleur en liefde voor poëzie na, weinig gemeen hadden. Na elke literaire voordracht naar dezelfde hoer in de Vishoek. Om beurten. Ook dat hadden ze gemeen. Een traditie die – samen op leeftijd en zonder partner – uit nood en uit een weddenschap was geboren. Een traditie als het sluitingslied in Key Inn waar Freddy Quinn na *Junge komm bald wieder* uit de jukebox het nummer *Das gibt's nur auf der Reeperbahn* liet horen.

Er woei een straffe wind door de Vishoek. De Vijfde Drift was een zijstraat met uitzicht op de Noorderhaven. Binnenvaartschepen

braakten blauwe carcinogene rook in de kille nacht. De eerste natte sneeuw van het jaar joeg de hoerenlopers dichter naar de gevels. Hitsig paarsrood licht greep de klamme vlokken vast. De mannen leunden met hun stramme ruggen tegen de graffitimuur aan de overkant van de straat. Uitzicht op Felicity. Hollands of Vlaams, dat wisten ze niet.

Felicity had monochroom bloed met Friese ouders die generaties achter de dijk koeien hadden gemolken. Ze heette Fokje volgens het geboorteregister. De ambtenaar was de letter e vergeten. Fokje zou naar haar beppe van moeders kant vernoemd worden; Foekje.

Hank, Jan, Pete en Teddy in volgorde van lengte naast elkaar. Om beurten wierpen ze de euro. Kruis, kruis, kruis, munt. Opnieuw: munt kruis, kruis, munt. Een derde ronde; munt munt, kruis, kruis. Pete mocht als eerste. Jan, Hank en Teddy wachtten zwijgend tot hun beurt voor de albinowip zou komen. Oranjegeel straatlicht liet hun donkere koppen glimmen in de natte sneeuw die smolt op de warme huiden. De stilte in de straat werd enkel verstoord door de munt die zacht ploppend op de hand van Hank neerviel. Kruis, munt, kruis, munt, kruis, munt, kruis. De deur van Key Inn gleed open – de hond jankte – en weer dicht.

Ze wachtten op hun beurt, waar het andersom had moeten zijn. Felicity zou de wachtende moeten zijn. Maar Felicity wachtte niet.

Felicity als naam- en pigmentloos kind door haar Brabantse moeder bij laagwater afgestaan aan een kinderloos echtpaar achter de dijk van de Waddenzee. Fokje, die Foekje heette, was afgestroomd van vwo naar havo naar vmbo naar de Vischhoek. Felicity uit Sexbierum.

Drie zwarte mannen wachtten op hun beurt om het mechanische ritueel samen met de Brabantse Friezin te voltooien. Vreugdeloos. De traditie was nu eenmaal zo gegroeid. Samen delen, waar niets te delen viel. Broeders in poëzie, waar geen sonnet en geen vrij vers meer wilde groeien. Na Teddy en Hank mocht Jan als laatste de Bildtse akker bevloeien.

'Ik had al gehoopt dat je als laatste zou komen.' Felicity streek met een handdoek haar bleke lichaam droog. Ze had rood haar, versterkt door de fosforescerende kleurspoeling. De half versleten badhanddoek was wit met aan de randen een roodvale band met

opschrift St. Catharinaziekenhuis; en nauwelijks leesbaar kleiner gestikt: Zusters van Liefde.

'Heb je een gedicht voor me? Eénarmige bandiet.' Ze streek amandelolie over haar veelvuldig geknede borsten. Aan de zijkant van haar linkerborst had ze een tatoeage van bijtende tanden. Het was een effectieve manier om niet in haar tepel te laten bijten. Als de afbeelding van een bromvlieg in een urinoir om mannen te laten mikken. Mannen waren gemakkelijk te manipuleren.

Felicity had een handgrote geëpileerde wijnvlek boven haar werktuig, zodat het net leek alsof ze haar slipje nog aan had.

'Wil je je hemd aanhouden? Zal ik...'

Jan schopt zijn schoenen uit en met een linkse handomdraai maakte de cowboy de gevlochten riem los. Een grote hand met lange nagels. Jan liet zich op het smalle bed zakken. De hele kamer geurde naar amandelen, naar hyacinten, naar een mengsel van onbenoemde geuren en naar zweetvoeten. Naar Boko Haram. De peeskamer was een bron van feromonen; signaalstoffen met een keur aan verborgen – en niet enkel poëtische – boodschappen.

Felicity strijkt over de gulp van zijn boxer short; tot houvast. Niets beweegt. Foekje glijdt met haar vrije hand over de plankenvloer. Na het mes reikt ze verder. Ze haalt een manicuurset tevoorschijn. Ze steekt haar hand uit. Jan steekt zijn hand uit.

All the fuck in heaven
You're my coffin's nail.
Cut my scratches
You'll end in jail.

Als een moeder die ze zelf niet heeft gekend, knipt ze de nagels van de vingers van zijn linkerhand. Foekje haalt rouwranden weg. Ze schuurt, ze polijst de randen. Ze duwt vlees terug over de nagelriemen. Ze dept amandelolie over de nagels van de vingers van zijn linkerhand.

All the fuck in heaven
You're my coffin's nail
I'll cut your scratches
You'll find my soul in jail.

‘Wil je dit,” vraagt Foekje. Ze schroeft de dop van een verstuiver. ‘Parfum. Beroemd merk.’

Issey Miyaki. L’eau d’Issey pour homme. Ze drukt kort op de verstuiver.

‘Voor dichters,’ zegt ze.

All the fuck in heaven
You’re my coffin’s nail
I’ll screw up your naevus
You’ll find my soul in jail.

Foekje steekt haar neus in de enige oksel van Jan. Ze duwt Jan zachtjes naar achteren. Met haar vrije hand schuift ze haar paarse slipje van de wijnvlek.

De tanden van Jan hadden de aangewezen plek op haar borst bereikt. Hij beet zich vast. Zijn linkerarm om de nek van Felicity. Buiten in de natte sneeuw stonden zijn maten te wachtten. Jan nam de tijd voor alles. Voor alles nam Jan de tijd.

Jan spande de spieren in zijn arm. Felicity rochelde zachtjes.

Buiten reed stapvoets een politieauto voorbij. Drie zwarte dichters wreven in hun handen. De langste dichter droeg een pet met *Boef* boven de klep. Letters in Fette Fraktur. Een fietser zonder licht groette de agenten. Drie deuren verder keuvelden twee zwarte hoeren. Een hond piste tegen een regenpijp.

Felicity rochelt opnieuw. Haar hand glijdt naar de vloer. In haar ademtocht hoort Jan haar vraag in herhaling.

“Waarom ga je niet naar een zwarte vrouw? Genoeg. Genoeg zwarte vrouwen in de straat. Je kunt het.”

De kamer geurt naar L’eau d’Isey, naar amandelolie. De kamer geurt naar dichters, de kamer geurt naar Fokje, naar Jan, naar bloed.

‘En dat voor een vrouw. Om zo over mannen te schrijven.’

‘Over dichters.’

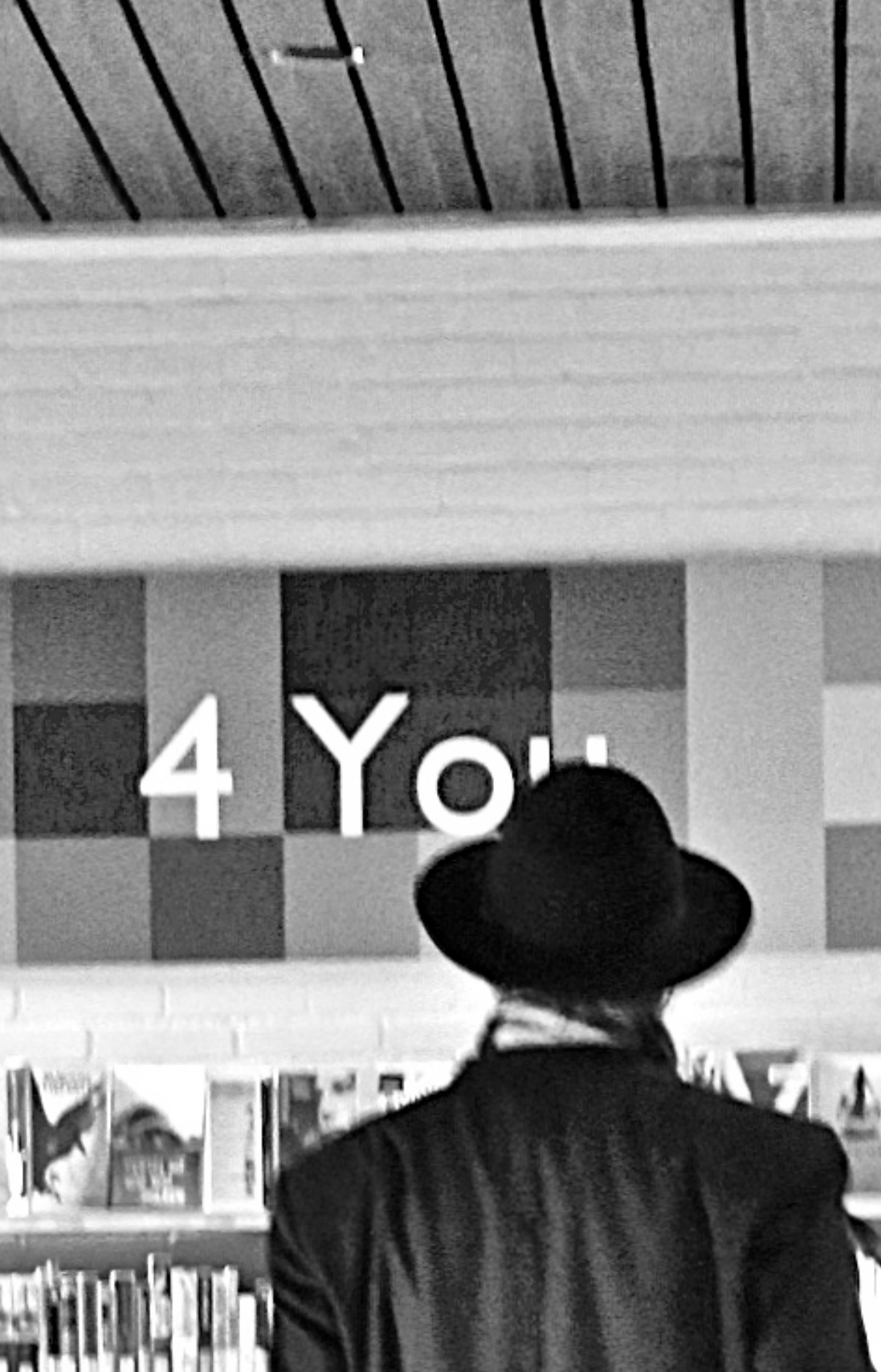
4 Yo'

Chinese whisper

Godfried Welschap rookte een zelf gedraaide sigaret. Een tuitje; dun aan het mondstuk, wijd uitlopend aan het smeulende einde. Door een dun gedraaid mondstuk kwam naar zijn beleving minder nicotine naar binnen, hoewel het natuurlijk de bedoeling was de juiste dosis te inhaleren. Godfried Welschap, boekhandelaar met een voorliefde voor Duitsers, Fransen en Russen, rookte als hij onder soortgenoten was. Niet enkel voor meditatieve gezelligheid. Hij rookte uit nostalgie. Zijn Ware leven, en niet alleen in de klassieke literatuur, was met Irina begonnen. Uit Moskou. Irina rook. Ze rookte. Ze zong. Ze beminde. Ze las Tolstoj, Gontsjarov, Dostojewski, Gogol. Ze droeg het parfum van rozen. Ze rook naar wilde amandelen. Ze was een wilde roos. Ze rook naar zichzelf. Irina Medvedeva was in de bloei van haar leven. Zo had ze zichzelf verkocht op internet. Er was geen woord van gelogen. De tweelingdochters van het boekhandelsechtpaar – Irina en Nina, beiden negen jaar – waren geslaagde kopieën van hun moeder. Heftig, zachtmoedig, met Slavisch temperament. Tweetalig.

Naast boekenverkoper Godfried Welschap, met uitzicht op de opengeslagen kofferbak van een zwarte Mercedes, trok Ferdinant Schalmeier aan een cigarillo; een lange dunne spriet van Havaanse tabak. Met tussenpozen blies de zestiger grijsblauwe rook rechtstandig naar boven; zijn hoofd in zijn nek, onderlip naar voren. Ferdinant Schalmeier, verre nazaat van protestgeneraties uit vorige eeuwen – naar verluidt ging zijn oorsprong tot voorbij de watergeuzen – groothandelde in boeken. Literatuur; om zijn handelswaar nauwkeuriger aan te duiden. Wereldliteratuur. Ferdinant Schalmeier was uitgever en vertegenwoordiger in de ouderwetse betekenis van het woord; een man met een vriendelijk hart. Hij zorgde voor verspreiding van Russen, Fransen, Britten, Amerikanen, Portugezen en Spanjaarden in moedertaal en in vertaling. De handelsreiziger had een voorkeur voor winnaars van de Nobelprijs, maar ook mindere goden sleet hij aan

boekhandelaren. Ferdinant Schalmeier was de onmisbare schakel tussen auteurs, vormgevers, drukkers en boekwinkeliers. Net als Godfried Welschap rookte ook Ferdinant Schalmeier het liefst in gelijkgestemd gezelschap. Hij rookte over zijn longen. Niet uit heimwee; eerder uit te vroeg aangebrachte gewoonte. Meer dan vijftig jaar had Ferdinant Schalmeier gerookt, de slot-etappe mocht wat de uitgever betrof ook in rook opgaan. Witte rook leek hem een passende afsluiting van een geleefd leven. Een waardeoordeel over zijn wederwaardigheden in het ondermaanse liet hij aan schrijvers over. Ferdinant Schalmeier was niet levensmoe. Hij was niet van de generatie van terugblikken, evalueren en opnieuw beginnen, sterker nog; hij had een grondige hekel aan reflectie. Ferdinant Schalmeier had zijn eigen roman nog niet uit. Hij liet zich graag verrassen door de afloop. Als hij een boek ter hand nam, keek hij nooit op de laatste pagina om de afloop te kennen. Eigenlijk was hij niet van "het lezen".

Ferdinant Schalmeier was van het praten, van de voordracht, van de causerie met een hoog blufgehalte. Hij was van de tijd dat gesprekken en voordrachten niet terug waren te zien op YouTube. Hij was van de tijd dat vooroordelen en "foute" uitspraken zonder tegenwicht over tafel konden gaan. Niet dat hij discrimineerde, andere culturen verachtte of wilde wegzetten als primitief en onbeschaafd. Allerminst; de handelsreiziger hield ervan zichzelf allerlei beweringen te horen doen om ze vervolgens af te doen als gedachtenoefening, hersenspinsel, spontane opwelling. En wat hij vol overgave had beweerd verwierp hij de volgende dag, het volgende uur soms al, met evenveel vuur als de gloed in zijn cigarillo. "Als ik dat heb beweerd, heb ik gelogen."

Ferdinant Schalmeier maakte van zijn hart geen moordkuil. Hij was nooit in therapie geweest.

Nog een jaar, dan zou hij beginnen de boeken die hij met verve in de markt had gezet tot zich te nemen. Eindelijk tijd om te lezen. Echt te lezen en niet langer af te gaan op de kennis en ervaringen van zijn Shareen. Shareen Sjerpovna. Na een eerder huwelijk dat uit zijn herinnering was verdwenen, had Ferdinant Schalmeier de Russin veroverd; andersom natuurlijk. Voor de hoogleraar Slavische literatuur en letterkunde was het huwelijk de kortste weg geweest naar een permanente verblijfsvergunning. Het leeftijdsverschil – Shareen was twintig jaar jonger dan Ferdinant – was overkomelijk.

Ze sliepen beiden al vijftien jaar kinderloos in hetzelfde bed. Lits jumeaux. Shareen was binnen een jaar na de voltrekking van het wettige huwelijk opnieuw door de burgemeester in de bloemen gezet tijdens de inburgeringsceremonie: ze was Russische met een Nederlands paspoort. Op de dag van de ceremonie was Ferdinant Schalmeier geheel onverwacht met een kleurig lintje gedecoreerd. In de koning een welbehagen. Ook het koningshuis had banden met tsaristische Slaven.

De boekverkoper en de uitgever hadden beiden hun lot in de schoot van een Russin gelegd, zij het niet dezelfde. Blonde vrouwen met blauwe ogen, met, zoals dat heette: voldoende vlees om de botten. De Slavische warmte van "kolchoz-vrouwen" schiep een band tussen middenstander en hofleverancier. De ander kon niet zonder de een.

Godfried Welschap had nog niet de leeftijd bereikt om ver in de toekomst te kijken. De boekverkoper was eind dertig. Twee kinderen in de pré-puberteit en een liefhebbende, zij het dominante, potige vrouw met een voorliefde voor koolsoep (borsjt, борщ). In gezelschap noemde Godfried Welschap zich veertiger, als dat voor de handel beter uitkwam. Erudiet, belezen, gepokt in de klassieken en gemazeld in Proust, Joyce, Marquez en Pessoa; om veelgevraagde groten te noemen die zelden door klanten werden gelezen. Het was in het boekenvak heel gemakkelijk om deskundig over te komen; als het om literatuur ging. Recensies lezen en de flapteksten in eigen woorden navertellen. Zo nodig op internet de hoogtepunten bijeensprokkelen; en de dieptepunten. Een standaardmethode was: in licht gewijzigde variant herhalen wat de klant vroeg en ondertussen de tekst op de achterkant van het boek lezen.

Godfried Welschap haalde de omzet uit chick lit (alweer achterhaald en in de ramsj), uit biografieën van tv-persoonlijkheden (door geestschrijvers in elkaar geflanst), uit Krimi's, boeken bij netflixseries, uit sportboeken, uit kook- en afslankboeken en uit regionale uitgaven over dorpskerken, brinken, schaapskooien en fiets- en wandelroutes voor elektrisch recreërende senioren. Literatuur was voor liefhebbers, voor ouderen met een destijds gedegen schoolopleiding – HBS –, zoals zijn gescheiden ouders. Vader en moeder hadden geen afstand willen doen van hun boeken. Ze hadden elk bij hun zoon nieuw gekocht wat naar de

ex was meeverhuisd. Kort na de scheiding was zijn vader aan een hartstilstand overleden. Vaders' boeken waren nog niet uitgepakt en nog voor de crematie naar de winkel verhuisd; nieuw en gebruikt, zonder bonnetjes. Linea recta.

Cynisme was Godfried Welschap vreemd. Hij nam klanten zoals ze zich aandienden. Hij stond – zoals dat heet – positief in het leven; een levenshouding voorbehouden aan optimisten van nature en aan gelauwerden in de universiteit van het leven. Wie voldoende sores had meegemaakt werd naar zijn inzicht – deels ontleend aan filosofen in zijn winkel – vanzelf optimist. Alle andere levenshoudingen leidden naar niets. Al leidde elke levenshouding uiteindelijk tot niets.

Het waren deze en andere beslommeringen die op de achtergrond meezongen in het op het eerste gehoor oppervlakkige gesprek tussen de middelbare boekverkoper en de senior uitgever. Een uitgever die zelf nog nooit een boek had geschreven, maar wel alles van auteurs wist te vertellen. De uitgever was van het uitgesproken woord. Ferdinant Schalmeier was een verhalenverteller met de badinerende en humoristische toonzetting van een praatjesmaker. Alsof hij thuis niets te vertellen had. Dat was ook zo. Thuis deed Shareen Sjerpovna haar woord. Als zijn Russin zweeg, wist Ferdinant Schalmeier dat van hem hetzelfde werd verwacht. Ze had hem wodka leren drinken.

De laatste bezoekers van de lezing van Ferdinant Schalmeier verlieten de bibliotheek. De lezers gingen op weg naar huis zonder leenboeken. De uitleen was tijdens de lezing over schrijvers-die-ertoe-deden gesloten geweest. De toehoorders gingen naar huis met een hoofd vol anekdotes over beroemde en vergeten schrijvers.

Aan de overkant van de straat stonden tientallen schapen op willekeurige plaatsen op de vallende avond te wachten. Vol in de vacht. Schoonebeekers met witte wol, Coburger Fuchs met roodbruine haren. Aan de verre kant Romanovs; uit Rusland zoals het informatiebord meedeelde. – Een uiterst vruchtbaar ras dat erom bekend staat met gemak meerlingen groot te brengen. – Bij elkaar in de hoek van het grasveld stonden vijf Solognote schapen – de Franse versie van de voskoppige heideschapen met kastanjebruine haren. Per ooi 1,7 lammeren met een zeer

goede melkproductie en snel groeiende lammeren. – Het schaapscheerseizoen was nog niet aangebroken.

In de beslotenheid van het dorp was nauwelijks wind voelbaar. De schapen kenden geen noodzaak om de kont naar de windrichting te keren. Tientallen ooien met vale restanten van groen, blauw en rood paringsvet op de wol boven de staart graasden in willekeurig patroon. Lammetjes. De eerste aaibare lammetjes van het seizoen dartelden; en dartelden ook weer niet. In de krant was al melding gemaakt van de natuurbeleving voor het komende weekend: lammetjes aaien voor jong en voor oud. Vanaf drie uur in de dorpsweide. Vooruitgang was onontkoombaar, ook in het authentieke dorp met supermarkt, kapsalon, keurslager, bakkerij Ons Belang, een hertenkampje annex kinderboerderij met een meent.

'Heb je de gebeurtenissen van die anekdotes zelf meegemaakt?' vroeg Godfried Welschap aan de uitgever.

Ferdinant Schalmeier wist hoe hij publiek kon bespelen. De eerste indruk was de beste. Als hij een lezing hield, voor Vrouwen van Nu, voor literatuurclubs, voor lezerskringen, voor studenten literatuurwetenschappen, voor boekhandelaren, het maakte niet uit wie luisterde, zorgde hij voor een afwijkende outfit. Stetson hoed, een strakke loden jas met koperen knopen in haute profiel voorzien van scheepsankertjes. Glimmende felrode schoenen met rode veters – hij had ook een blauw paar met gele veters – om zijn speciale positie te benadrukken. Lef en uitzonderlijkheid. Hij straalde uit: ik ben een van jullie, maar vooral ook niet. Ferdinant Schalmeier wekte verwachtingen met zijn uiterlijk en met zijn gegarandeerde kwinkslag. Een jaar voor het pensioen had hij niets te verliezen.

Ferdinant Schalmeier was niet bang. Hij was nooit bang geweest; met dank aan zijn Shareen die hem uit *de Fatalist* van Lermontov had voorgelezen: "Iets ergers dan de dood kan er niet gebeuren." Als het erop aankwam was Ferdinant Schalmeier enkel bang voor Shareen Sjerpovna. Zijn outfit had hij aan haar te danken. Niet enkel zijn kleding en zijn kapsel.

'Ik kwam op bezoek bij een oude schrijfster,' had Ferdinant Schalmeier met de juiste intonatie gezegd. Hij was, langzaam als een schoolmeester met één hand in zijn broekzak, voor de

eerste rij langsgelopen. 'Ze had een inmiddels vergeten bestseller geschreven. Het leek mij tijd om het boek, *Vogels zonder nesten*, een tweede leven te geven. Ik belde aan op driehoog. Ze deed open voor ik de bel had losgelaten. Witte blouse met pofmouwen, blauwe plooirok, grijsbruine kousen, ongekamd golvend zwartgeverfd haar, hoornen bril, pretogen, perkamenten gezicht met spinnenwebpatroon. Slordig gestifte lippen. Kortom een gekrompen, maar zelfverzekerd besje. In de zeventig was ze.' Ferdinant Schalmeier had zijn handen en armen gebruikt om de schrijfster beeldend neer te zetten. 'Ze droeg een parfum dat ik niet direct thuis kon brengen. Ik ben geen kenner,' had Ferdinant Schalmeier schalks opgemerkt, 'maar ik herkende al snel de fles Stolichnaya wodka. De oorsprong van het parfum.' Ferdinant Schalmeier inhaleerde diep. 'Voor ik goed en wel kon gaan zitten had ik een glas wodka in mijn hand. We proostten. "Mijn lichaam zegt ja," zei ze. Het besje pakte mijn arm vast.' De uitgever kneep met zijn rechterhand in zijn linkerbovenarm. De zoen liet hij in het dorpse gezelschap achterwege.

–Bij een lezing voor mannen onder elkaar wijzigde Ferdinant Schalmeier de anekdote in: '"Mijn huid zegt ja tegen je," zei ze.' om af te sluiten met: 'Mijn voorhuid aarzelde / zei: nee / verraste me / kromp / strekte zich.' Al naargelang hij de mannenbroeders inschatte. Vooral bij liberale literair analfabeten uit bank- en verzekeringswezen was dit onderdeel een hoogtepunt.–

'De overleden echtgenoot van de schrijfster was schilder geweest,' ging hij verder. 'De schrijfster vroeg me het zelfportret van haar overleden man op te hangen. Statige man, beetje rood hoofd. Geelbruine snor en bakkebaarden in craquelé olieverf. Geslaagde schilder leek me. Er stak al een spijker uit de muur. Ik stond niet meer heel stevig op mijn voeten, zoals u zult begrijpen.'

Hij had met zijn hand een drinkbeweging gemaakt. De toehoorders hadden zich in het verhaal mee laten slepen – iedereen kende wel een overleden schilder. Drankzucht onder schrijvers was weinigen vreemd. De boekenliefhebbers begrepen ook zonder uitleg wat begrepen moest worden. Immers; was begrip zonder uitleg niet het wezen van literatuur?

'Ik hield het doek aan de lijst vast en rekte omhoog naar de

spijker,' was Ferdinant Schalmeier verder gegaan. 'Helaas. Ik viel van de wankele keukenstoel. De spijker schoot vanaf de achterkant door het doek.' En na een korte pauze voor het oh-effect. 'Precies door het linkeroog van haar man.' Er volgden een lucht grijpend armgebaar voor zijn hoofd langs en een halve draai met zijn bovenlichaam, zodat de verteller het publiek kort de rug toekeerde.

'Maar,' had Ferdinant Schalmeier gezegd. 'Maar ik kreeg applaus van mijn schrijfster. "Eindelijk gerechtigheid," zei ze.' Het was aan de toehoorders om invulling te geven aan die gerechtigheid. Ferdinant Schalmeier nam zijn kin tussen duim en wijsvinger. 'Plots realiseerde ik me dat ik die scène in een van haar korte verhalen had gelezen. Blijkbaar had ik gedaan wat ze zelf niet had gedurfd.'

Ferdinant Schalmeier had heftig geknikt. Hij had afgesloten met: 'De fles Stolichnaya was inmiddels leeg. Het contract voor heruitgave van *Vogels zonder Nesten* tekende ze, hoewel ik een vreemdeling voor haar was, diezelfde dag nog in een café te Heeg.'

Natuurlijk was fondsverkoper Ferdinant Schalmeier liever bestsellerauteur geworden dan uitgever van romans en verhalen van anderen. Het liefst was hij begenadigd en beroemd schrijver geweest. Uitzicht op de Nobelprijs voor literatuur was voor hem te hoog gegrepen, maar dat had niets afgedaan aan zijn ambities. Afhankelijk van de toehoorder vertelde hij dat zijn eerste manuscript – uit de tijd van vóór de kopieermachines – zoek was geraakt, te elitair was geweest, te weinig of te veel obligate lijfelijkheid en zinloos geweld bevatte, te puberaal was, of enkel geschikt was voor een te kleine doelgroep. Kortom: zijn gelaagde werk paste niet in het fonds van gerenommeerde uitgevers als Cossee, om een willekeurige te noemen. Uitgave in eigen beheer was hem te min geweest.

Ferdinant Schalmeier had de werkelijkheid naar zijn hand gezet. Shareen Sjerpovna had zijn roman in bed hardop voorgelezen en elke bladzijde versnipperd voor ze aan de volgende was begonnen. Ze had niet hoeven zeggen dat ze een roman over hun fysieke liefdesleven niet pruimde. Ferdinant Schalmeier kon kiezen: het boek of Shareen Sjerpovna. Beter nog: Shareen Sjerpovna had de keuze voor hem gemaakt. Hoe vaak ze de lichamelijke liefde

bedreven hoefde van de hoogleraar Slavische taal- en letterkunde geen publiek geheim te worden. Na haar oprechte en troostende opmerking: "De schrijver is beter dan het boek." had Ferdinant Schalmeier voorgoed afgezien van een literaire loopbaan.

In de open kofferbak van de zwarte Mercedes stonden dozen met boeken uit de *Wakkere Gaper*, de boekwinkel van Godfried Welschap. De handelsreiziger was eerder op de dag voorgereden en had de dozen ingeladen. De *Wakkere Gaper* was een pijpenla aan de rand van het centrum van de nabije grootstad. De winkel was gevestigd in een voormalige apotheek. De houten gaper hing boven de voordeur. Het boek als medicijn om wakker te blijven en om in slaap te vallen. Het boek als Haarlemmerolie.

Alle titels uit de voordracht van de uitgever waren in de bibliotheek uitgestald geweest. Enkel de boeken van de anekdotes waren verkocht, en de stapel goedkope pockets voor wie niet zonder aankoop de bibliotheek wilde verlaten.

Godfried Welschap leek de kofferdeksel te willen sluiten, maar een onbekende hand hield hem tegen. Hij wilde langer in het gezelschap van de uitgever verkeren, alsof de roem en de ervaring van zijn leverancier in hem zouden overvloeien. Ferdinant Schalmeier had mijn vader kunnen zijn, dacht Godfried Welschap. We delen eenzelfde passie. We delen...

Godfried Welschap wist niet wat hij deelde met Ferdinant Schalmeier. Minder misschien dan de gedeelde saamhorigheid van de schapen in de dorpsweide. De schapen stonden in een rij bij de afrastering. Ze hadden de McCormick horen aankomen met Anna Pavlov achter het stuur en schapenbrokken in de laadbak.

Schapen tellen, had zijn moeder gezegd. Tel schaapjes als je niet kunt slapen. Godfried Welschap had geen schapen geteld. Hij had duizenden malen met ogen dicht en aanvankelijk in kennelijke staat van opwinding zwijgend herhaald: mit, nach, nebst, samt, bei, seit, von, zu, zuwider, entgegen, auβer, aus, gemäβ, gegenüber. De derde naamval. Zijn dierlijke passie voor zijn minnares – lerares Duits – was pas voorbijgegaan na de verovering van Irina Medvedeva. Háár verovering. De Russische taal kende zes naamvallen en veel minder infantiele hartstochten. Blödsinn, dat was het geweest, en geilheid.

'Die boottocht, vertel je dat vaak?'

Na de pauze had Ferdinant Schalmeier verteld van de boottocht op een zonnige en bijna windstille dag. De uitgever, incognito, gekleed in zomers khaki en zonnebril, had tegen de leuning van de schoener geleund. Hij was in gezelschap van een jonge Duitse vrouw met aspiraties voor een loopbaan als schrijfster van korte verhalen; en later van een levensroman over Spätgeburt waarin der Krieg geen rol zou spelen.

Ferdinant Schalmeier had zich niet bekend gemaakt. Hij was onder de invloed van haar lichtbruine tinten, van haar donker haar en van haar tongval. Zo had hij dat aan het publiek gemeld. Het was hem vergeven. De jaren waren voorbijgegaan en oude mannen kunnen zonder al te veel medelijden of verontwaardiging over mooie jonge vrouwen praten. Ook over mooie intelligente en ambitieuze jonge vrouwen. Ach, en zijn kennis van Duitse grammatica was blijven steken bij durch, für, ohne, um, bis, gegen, entlang.

'We hingen samen ruggelings tegen de reling,' had hij gezegd, 'en door een plotselinge windvlaag, of door een onverhoedse draai van de schoener was de schrijfster overboord geslagen. 'Zonder mezelf op de borst te willen kloppen,' had Ferdinant Schalmeier gezegd, terwijl zijn rechtervuist de zeemansknopen van zijn loden jas pijnigden, 'liet ik me achterover in *das Wattenmeer* vallen.' Hij wachtte en liet de stilte duren.

'Ze kon zwemmen.' Hij grijnsde. 'Ik ook.' En na een korte pauze. 'Ik mag u wel bekennen. Het voelde alsof ik haar had gered.'

Ferdinant Schalmeier had stappen achteruit gezet, zijn linkerhand naar zijn voorhoofd gebracht, fronsrimpels getrokken en bedachtzaam naar boven gekeken. 'Een maand later kreeg ik van deze Fraulein een brief.' Hij had met zijn hoofd enkele malen geknikt, zijn lippen strak getrokken en gezegd: 'Het was een mooi kort verhaal over haar redding, over een gemaskerd bal op het eiland, over geesteszieken, over lesbiënnes en over een amoureus avontuur met een uitgever, maar, om kort te gaan: het was geen literatuur. Sex is zelden literatuur.'

Godfried Welschap had in openhartige bui verteld van zijn vakantieliefde op Borkum. De uitgever had zijn verhaal veranderd, aangedikt, geromantiseerd en als inleiding gebruikt op de Russische Bibliotheek. Handel kende geen grenzen en geen

moraal. Erst kommt das Fressen, und dann kommt die Moral. Brecht had het al gezegd.

Godfried Welschap had al eerder ontdekt dat sex geen literatuur is. Hij had een lijst met acht schrijvers, meer schrijvers had hij niet nodig. Acht groten met een zinnige boodschap voor lezers. Ontregelend, onthullend, verrassend, provocerend, onderhoudend, belerend, uitnodigend. Grote schrijvers voor een klein publiek dat moeite wilde doen om een ander te begrijpen. James Joyce, Robert Musil, Thomas Mann, François Rabelais, Michel de Montaigne, Paul Valéry en Tomas Tranströmer als dichter. Misschien dat Marcel Proust ook bij de groten hoorde en misschien ook Garcia Marquez, maar Godfried Welschap had acht schrijver genoeg gevonden. Acht, meer heeft een mens niet nodig. In een doos in de kofferbak had hij van elk van die schrijvers een boek; voor als iemand ernaar zou vragen.

'Een toegift,' had Ferdinant Schalmeier gezegd. 'U bent een aandachtig publiek geweest. Ik geef u graag een toegift.' De handelsreiziger had de fles wijn in feestverpakking al zien staan; naast een bos tulpen, een boek in goudpapier en een envelop met twee bankbiljetten. De klok gaf aan dat de spreektijd was overschreden.

'Ik was qualita qua op een begrafenis van een regionaal beroemd schrijver, van wie ik uit piëteit de naam nu niet zal noemen. De titel van zijn laatste boek had met drielingen te maken. De familie had een spreekster ingehuurd om tijdens de plechtigheid het leven en werk van de overledene te memoreren. Heel terecht voor een man van verdienste. Het was een biografie zoals die ook in zaterdagbijlagen veelvuldig voorkomt. U kent dat wel.' Het publiek kende dat wel. De meeste toehoorders hadden al zicht op de laatste toespraak; zonder moeite zouden ze de toespraak bij hun eigen crematie of teraardebestelling kunnen dicteren.

'Ik hoorde een paar vervelende eigenaardigheden en een lange lijst met positieve zaken. De overledene hield meer van schrijven dan van lezen. U mag dat een cliché noemen. Bij de meesten van ons is dat omgekeerd.

De schrijver had te weinig lezers voor zijn interessant werk. U mag dat een cliché noemen.

De schrijver had een boeiend oeuvre nagelaten. U mag dat een cliché noemen.'

Ferdinant Schalmeier was naar voren gestapt om bijna tussen zijn toehoorders terecht te komen. 'Ik was erop gekleed,' had hij gezegd. 'Niet in loden jas,' hand als de keizer tussen de overslag, 'maar in stemmig grijs. Ik stond naast de weduwe, als laatste van de laatste eerbewijzers. We spraken over boeken en over de laatste dagen van de schrijver. Ik zag door een kier dat de kist met het lichaam van de ons ontvallene nog in de aula stond. Komt de spreekster die tijdens de plechtigheid de overledene recht heeft gedaan bij ons staan. Nee, ze zei niet: "Nogmaals gecondoleerd." en ze zei ook niet: "Sterkte met dit verlies en tot ziens." Ferdinant Schalmeier had op professionele wijze geaarzeld en met lichtverhoogde stem gezegd: "Kunt U mij straks 350,00 Euro's betalen voor de toespraak? Zwart graag."'

De handelsreiziger had zijn vochtige lippen op elkaar geknepen, licht gefronst, een buiging gemaakt en een stap teruggezet.

'Hartelijk dank voor uw aandacht.'

'Chinese whisper,' zegt Ferdinant Schalmeier. 'Noem het Chinese whisper. Je kent dat wel. Vertel een verhaal aan een ander, die ander vertelt het verder en na een tiental tussenstappen is het verhaal veranderd. Niemand weet nog wat de oorspronkelijke boodschap was en niemand weet nog wie de bron van het verhaal is.' Uit de jaszak van zijn overjas haalt hij de doos met cigarillo's. De handelsreiziger opent de doos. Nog twee cigarillo's. Hij steekt de doos naar voren. Godfried Welschap richt zijn hoofd kort op, draait zijn ogen naar de uitgever en reikt naar de cigarillo. Ferdinant Schalmeier pakt de laatste uit de doos en laat de lege doos als een prop in de kofferbak glijden.

'Does it travel?' zegt de handelsreiziger terwijl hij een lucifer afstrijkt. Vuur. Vuur komt voor hem van een lucifer, een strijkstok, een zwavelstrijkstok. Hij steekt zijn cigarillo tussen zijn lippen en houdt de brandende lucifer in de kom van zijn handen. De lucifer dooft. Godfried Welschap houdt de punt van zijn cigarillo tegen de gloeiende punt van de cigarillo van de handelsreiziger. Godfried Welschap zuigt vuur in zijn tabak, ontbrandt zijn sigaartje, neemt een teug tot diep in zijn longblaasjes.

'Does it travel?' herhaalt Ferdinant Schalmeier. 'Gaat een verhaal van de ene verstaander naar de andere verstaander? Begrijpt een lezer of luisteraar wat de ander heeft te zeggen? Ik heb er mijn

beroep van gemaakt. Ik word er voor betaald om verhalen verder te vertellen. Nergens staat dat ik me moet beperken tot het geschreven en gedrukte woord. Nergens staat dat ik moet zwijgen over wat ik hoor.'

De directrice van de openbare bibliotheek groet in het voorbijgaan. Ze heeft de verlichting uitgedaan en de bibliotheek afgesloten. Als ze langs de omheining loopt gaan de schapen met haar mee tot de afrastering ze tegenhoudt. De mannen achter de auto blazen rook naar de blauwe lucht. Misschien gaat het vriezen. Misschien blijft het dooi. Een schaap blaat. Kort raast een hogedrukspuit in een tuin. Dan is het stil.

Het is alsof de stilte van de namiddag bezit neemt van de mannen. Zonder publiek gaat de stemhoogte naar beneden. Het tempo waarmee de woorden de lippen passeren vertraagt.

'Als,' zegt Ferdinant Schalmeier. Hij wacht. De schapen maken rechtsomkeerd en komen naar de mannen, alsof ze willen horen wat er wordt besproken. 'Als,' herhaalt de handelsreiziger. Hij laat zijn hand zakken. De cigarillo gloeit. De avondkou bezorgt hem vochtige ogen, roodomrand.

'Als.... Ik had je vader kunnen zijn als ik je moeder eerder had ontmoet. Je had mijn zoon kunnen zijn. Liefde voor boeken, liefde voor literatuur. Ik had je mijn verhalen kunnen vertellen. Je had mijn verhalen in je winkel....'

Ook de Franse schapen met hun vossenkoppen hebben zich aan de overkant van de straat langs de omheining opgesteld.

'Ik had je mijn leven kunnen.... Ik was een.... '

Godfried Welschap krijgt het koud. Hij had geen overjas meegenomen. De boekverkoper knijpt de kop van zijn cigarillo en laat het restant in zijn broekzak glijden. Misschien rookt hij vanavond verder. In bed, naast Irina. Zijn vader is al jaren dood. De boeken van zijn vader heeft hij al jaren geleden in de ramsj gedaan.

Godfried Welschap draait zijn hoofd naar de kudde en tikt met zijn platte hand tegen de bovenarm van Ferdinant Schalmeier.

'Daar,' zegt Godfried Welschap. 'Daar ligt een dood schaap.'

... Is het nog mogelijk om geen fatalist te zijn, na al deze gebeurtenissen? Maar wie weet zeker of hij ergens van overtuigd is of niet? Hoe vaak houden wij niet voor een overtuiging wat alleen maar een bedrog van gevoelens of een misvatting van het verstand is...
Ik geef er de voorkeur aan overal aan te twijfelen, die neiging behoeft een mens overigens niet minder resoluut te maken, integendeel, – wat mijzelf betreft, ik ga altijd ergens met meer moed op af als ik niet weet wat me te wachten staat, iets ergers dan de dood kan er niet gebeuren – en de dood is onvermijdelijk.

Lermontov in *De Fatalist,* 1840

FENDT

Woningbouw

Nooit ben ik binnen geweest en ik weet niet of me dat moet spijten. Het spijt me niet dat ik nooit binnen ben geweest in de nieuwbouw – van na de oorlog – aan de Duikerstraat, de Eendrachtstraat. Het spijt me niet dat ik niet binnen ben geweest in de oudbouw – van voor de oorlog – aan de Plantsoenstraat Oost, Zuid, West en Noord. Ik weet niet waarom ik, kind aan de Kerkweg, bij niemand thuis ben geweest in de straten binnen de driehoek Kerkweg – Verlengde Vaart n.z. en Havenstraat. Ook kwam ik niet in de huizen aan de Kerklaan, met rijen eiken aan weerszijden die in de nazomer een natuurlijke boog vormden vanaf kruidenier Piet Geraets naar de R.K. Kerk van Maria Onbevlekt Ontvangen.

Nooit ben ik binnen geweest in huizen aan de Meineszstraat, niet in huizen aan de Kalffstraat. Ik wist niet wie de mannen waren met die namen. Niemand vroeg ik en niemand nam me de moeite om me te vertellen wat ze voor dorp en vaderland hadden betekend. Grootkans had ik niet geluisterd, kind als ik was.

Jaren vijftig, jaren zestig. Het huis aan de Kerkweg waar ik ben geboren dateert van 1949. Gebouwd voor een vriendenprijs van vijfduizend gulden, veel meer zal het niet zijn geweest. Vrijstaande woning met 900 meter land. Er werd niet in vierkante meters gerekend. Iedereen kende de meters, de maten. Puntdak onder pannen. Schoorsteen voor. Schoorsteen achter. Koekkoek op het zuiden. Een onbegaanbare vliering met een vloer van zachtboard, alleen geschikt om Sunlight zeep te bewaren en een enkel ander attribuut dat in een volgende oorlog van pas zou komen om het huishouden aan de gang te houden. Alle ramen waren door spijlen in vieren gedeeld. Bij een bombardement zou het glas niet tegelijk breken, en mocht een ruit sneuvelen bij een Koreaanse granaatinslag, bij een inslag van een duizendponder, dan was een kartonnen margarinedoos – Leeuwenzegel – groot genoeg om het gat naar de buitenwereld dicht te maken en dood en verderf buiten te sluiten.

Van wat later – en misschien toen ook al – sociale woningbouw heette waren de ramen al niet meer gevierendeeld. Platte en schuine bitumen daken, dat weer wel, als voorbode van de bungalows met helemaal platte daken aan de Havenstraat, vanaf het punt waar de Veenschapswijk een bocht naar het westen maakte richting het achterland. Het was de chique buurt, huizen met een oprit voor een auto, een garage in de kelder en onder architectuur gebouwd. De betere wijk in het verlengde van de Veenschapswijk. Nog geen 100 meter vloeroppervlak en even zo weinig erf. Maar chique aan de doorgaande weg van Emmen naar De Peel.

Ik was erbij toen de Veenschapswijk vanaf de Brug bij de Verlengde Hoogeveense Vaart werd dichtgegooid, het woord dempen kende ik nog niet, en modder met tevergeefs voor hun koudbloedig leven vechtende brasems, karpers, voorntjes en snoeken ten onder gingen in de blubber. De vooruitgang was ook op Erica niet te stoppen, en niemand wilde de vooruitgang stoppen. Sterker: iedereen leek vooruit te willen. Roomsen (Katholieken kenden we niet), protestanten, Fienen en heidenen groeven met elkaar de kuil voor het zwembad aan de Veenschapswijk die niet langer een wijk was, maar een klinkerstraat naar tuinders Platzer en Eigenraam. Ik kende ze niet, niet anders dan de hondjes die me nablaften als ik op pad werd gestuurd met een karabies met schoft; koffie met veel melk in een fles, gewikkeld in *Ons Noorden* en afgesloten met een prop van dezelfde krant. Brood met gebakken ei voor de aardappelkrabbers in de buitengebieden aan de Verlengde Heerendijk.

Ik weet niet of de kapelaan die de slogan "Erica lekker water" muntte het bad heeft ingezegend. Misschien wel, maar het hielp niet de temperatuur te verhogen. Bij 16 graden leerde ik tussen zeven en half acht in de ochtend de schoolslag. Ik leerde diep inhaleren. Ik leerde zwemmen. Ik haalde geen diploma. Mijn enig diploma was het verkeersdiploma. Fietsen door de Duikerstraat. Linksaf naar de Plantsoenstraat waar voor de gelegenheid een bord was geplaatst: inrijden verboden. De meester stond aan de straatrand – stoepen waren er niet – en wees linksaf. "Daar moet je heen." Alle kinderen kregen strafpunten. Het bord had meer gezag dan de meester, maar dat wisten we nog niet.

En met de achterzijde tegen de percelen aan de Kerkweg de twee onder een kapwoningen van de Eendrachtstraat. Rode

baksteen, houten gevels, grote ramen voor en boven kleine ramen voor slaapkamers en een douche die de naam badkamer niet mocht dragen. Een washok op de eerste verdieping, bereikbaar vanuit een krappe hal met meterkast en kapstok tegen de muur geschroefd. Geen plek voor hangers, haken was al luxe genoeg. Halfsteensmuren en een dunne scheiding met de buren. In deze straat had niemand geheimen voor elkaar. Hier woonden de losarbeiders, de steuntrekkers, de nietsnutten. Hier woonden de kinderen bij mij in de klas op de Gerardus Majellaschool. Deze kinderen werden net als de heilige met mijn naam door vader en misschien ook door moeder met de ellestok geslagen. Dat dacht ik. Ik was nog nooit bij andere kinderen uit die "sociale woningbouw" binnen geweest.

Ik had er niets te zoeken.

Ik had niets verloren.

Genius Loci

Misschien dat het boshuisje hem op het spoor had gezet. Misschien dat zijn bomenhuis, het vakantiehuis van zijn vader en moeder, zijn levensloop had bepaald. Misschien. Misschien. Het landschap was onverschillig onder zijn mijmeringen. Het bos trok zich niets aan van zijn gedachten. Sloten, rivieren en kanalen leidden hemel- en aardewater onverstoord naar zee; zij het via kronkelige omwegen. De natuur trok zich niets aan van de architectuur van Jonas Terwinkel.

Het bos, de bomen, de elementen gehoorzaamden de seizoenen, volgden trouw en met overgave zon en regen. Bomen verzetten zich tegen schimmels, knagers en gaven toe aan uilen en spechten. De sparren, dennen, beuken en eiken lieten de natuur haar gang gaan, omdat ze niet anders konden. Bomen, struiken, varens bleven ontspannen onder hun vaste plek in het bos, onder de voorbijgaande tijden. Ze voegden zich schijnbaar onverschillig naar de ruimte. Ze zetten een stap terug als de vijanden te sterk bleken. Ze lieten zich zonder veel tegenspraak door dieren en mensen aan de kant zetten om plek te maken voor anderen. Onverschilligheid, misschien liever stoïcisme was troef; al eeuwen. Ook de toekomst zou vol berusting zijn, vol lethargie; met vreugde over dagen en nachten. De natuur kende een zekere lafhartigheid. De natuur was vol wreedheid en vol van gebrek aan durf.

In de Staatsbossen, in de jaren dertig – een tiental jaren voor zijn geboorte aangelegd door DUW-arbeiders (Dienst Uitvoering Werken) – had zijn vader een vakantiewoning gebouwd. Op de fiets een half uur gaans vanaf de onderwijzerswoning in Amsterdamse stijl; de dienstwoning van zijn vader. De dorpse mores bepaalde dat de moeder van Jonas Terwinkel niet tegen betaling mocht werken. Ze zorgde voor haar vader en moeder; opa en oma

van Jonas. Fenna Terwinkel bestuurde plattelandsvrouwen. Ze speelde toneel bij Amicitia. In een traditioneel kort verhaal zou ze astmatisch zijn met reumatische pijnen, maar ze was Hollands glorie, al was ze nog nooit in die provincies geweest. Ze was een struise vrouw met vooruitstrevende smaak op velerlei terreinen. Koken, kleding en lichamelijke verzorging. Ze luisterde klassieke muziek. Ze was modern. Ze was warm. Ze werd niet door iedereen begrepen.

Op het bosperceel stonden sparren dicht op elkaar, de onderste takken waren bruingeel en leken afgestorven. Pas later had Jonas begrepen dat gebrek aan licht voor bruine tinten zorgt. Enkel de toppen van de sparren droegen groene naalden, in de zomer helderder groen dan in de winter. Licht zorgde voor tinten in zilvergrijs, met schitteringen als het regende.

Zonder vergunningen – niemand die zich daar in die tijden druk over maakte – had zijn vader sparren op kniehoogte afgezaagd. De bomen waren ouder dan de jongen van dertien. Magere en rijke jaren op onvruchtbare zandgrond – die ooit heidevelden had gekend, en zandverstuivingen, – waren in bruine en gele tinten af te lezen. Jonas had de jaarringen geteld; hij had met vloeipapier en potlood bobbelige afdrukken gemaakt van verdwenen decennia. Hij had de geur van bomen mee naar huis genomen. De geur van hars en zaagsel had hem nooit weer verlaten. Net als de silhouetten van de bomen tegen de avondluchten, de dreigende armen, de zwiepende takken, de goden uit de galerij van bomen deel van hem waren geworden. Kegelvormige spitsen, hoger dan hij zou durven klimmen. Vogels, eekhoorns die zonder zwaartekracht de bomen in bezit hadden genomen; voor het jongetje onbereikbaar, leek het. Jonas verzamelde beelden in zijn hoofd met een onvermoede gretigheid. Hij kon niet anders. Het ging vanzelf. Zijn nieuwsgierige aard liet zich door niemand temmen, door niets. Zijn ontwakende wil was dienstbaar aan zijn onderzoekende aard.

Met timmermansoog – misschien was het meer dan een timmermansoog geweest en had ook de wiskundige inslag van zijn vader een rol gespeeld – had zijn vader – houthakker en onderwijzer – op uitgekiende plaatsen sparren laten staan. Zijn vader had, zwijgzaam als hij thuis was, niets over zijn plannen verteld. Niet anders dan: we bouwen een huis in het bos.

De dorpsonderwijzer van de tweemansschool bouwde een bos in het huis. Na een week kappen, zagen, slepen, sjorren en zweten stonden op een open plek in het bos tientallen sparren in keurig verband op de tra uit kruiswoordpuzzels. Puzzels, juist ontdekt door Jonas, die niet langer bij zijn vader in de klas de tafels leerde en niet langer werd overhoord over hoofdsteden van Europa met paleizen en kathedralen die hij enkel van plaatjes kende. Jonas die aan de keukentafel bij vlagen gesprekken opving over barre tijden en oostenwind. Over storm; er zouden veel stormen komen. Vader en moeder waren niet gerust op wat de toekomst in petto had.

"Zie je het?" had zijn vader gevraagd.

In Duitsland kwamen nationaalsocialisten aan de macht. Het *Herrenvolk* liep achter *der Führer* aan. Joden vluchtten westwaarts. Er waren grenzen. Er waren grenzen aan verbeelding.

Jonas had het niet gezien.

Jonas was niet bezig met de toekomst van de wereld. Hij was niet bezig met zijn toekomst. Jonas zag bomen, huizen, kanalen, bruggen, boten. Hij zag kleuren. Hij rook geuren. Hij hoorde vogels, koeien, schapen. Jonas hoorde vliegtuigen, jeeps, tanks. Jonas hoorde mitrailleurs en sirenes. Hij streepte door wat niet bij zijn wereld hoorde. Hij was dertien.

De man met brede schouders, ontbloot bovenlijf met zaagsel in donker borsthaar, met schrammen, stof en naalden, was met roodverbrande nek van de ene boom naar de andere gegaan. Grote stappen. Buitenom. Zijn schoolmeesterhanden met blaren, eelt en zwarte haren op de vingers bogen de onderste takken van de sparren. Zijn gebaren maakten helder: straks komt de zaag om jullie van de stam te bevrijden.

"Vijf, zes, zeven," galmde in het bos, "twaalf, dertien, veertien." Een haakse bocht en weer hardop "acht, negen, tien." Eekhoorns ritselden naar verder weg.

"Zie je het?" Zijn vader aan het verre eind. Een haakse bocht en grote stappen naar zijn zoon. "Elf, twaalf, dertien." Een ekster lachte. Zijn vader volgde de omtrek van het boshuis.

Jonas had het gezien. De bomen vormden de contouren van het nieuwe huis. De afgezaagde sparren binnenin onthulden de hoogte van de vloer. Een tweede huis in wording in het pijnboombos op een nauwelijks zichtbare heuvel. Zijn vader had

goed gekeken. Zijn vader kon kijken. Geometrie, de stelling van Pythagoras, euclidische wiskunde, praktisch nut en een gevoel voor schoonheid. Zijn moeder was slechts tweemaal wezen kijken. Vaak genoeg. Schoonheid heeft geen woorden nodig.

"Bomenhuis," had Jonas gezegd. "Een echt bomenhuis."

"Domus Pinus sylvestris," had zijn vader gezegd.

"Bomenhuis." Voor Jonas bleef het een bomenhuis.

*****

De oorlogsjaren gingen stilletjes voorbij. Voor Jonas. In het bos leek de bezetting ver weg. Westerbork was hemelsbreed dertig kilometer. Ver genoeg om niet alles te willen weten. Barakken in het bos. Een ander bos. Barakken in het groen, met mussen, mezen, spechten en uilen. Onschuldig bos. Onschuldige natuur.

Seizoenen volgden elkaar op, als altijd, bomen, struiken, varens groeiden alsof ze geen weet hadden van lelijkheid. Ze hadden geen weet van menselijke besognes. Onder de knoet verdwijnt creativiteit en krimpt de geest. Domheid is slecht, een van de weinige zaken die het etiket slecht verdient. Voor wie beter weten kan.

Onder de vloer van het bomenhuis hadden bosmuizen een schuilplek, een enkele marter of wezel woonde tijdelijk onder het huis. Ongestoord, veilig voor laarzen en uniformen. Veilig voor *Befehl ist Befehl*. Boven het dak sprongen eekhoorns tussen takken heen en weer. Een lente lang maakten twee vossen ongestoord hun dagelijkse sluipgang langs het huis. De sparren van het bomenhuis maakten het beste van het bekneld bestaan. Onder de vloer lagen horizontaal de afgezaagde bomen met uitgeharde hars langs de stammen. Ze droegen de planken van de grenen vloer. De sparpilaren groeiden naar de hemel, verdikten zich, tilden de vloer naar boven in de loop van de jaren. De sparpilaren schikten zich in hun lot. Als het stormde bewoog het gehoorzaam huis mee met de toppen van de bomen.

"Vertrouwen," had de vader van Jonas gezegd. "Je kunt op de natuur vertrouwen. De natuur wijst je de weg. Jouw natuur wijst je jouw weg." Moeder had geknikt. Moeder bewaarde alles in haar hart. De oorlog had haar gevoel voor schoonheid en harmonie niet aangetast. Met de jaren werd ze mooier. Jonas zag wat zich

aan haar en aan zijn vader voltrok. Zijn blik verscherpte zich. Hij had geen woorden voor de veranderingen. Hij tekende.

Wind, regen en sneeuw hadden in de loop van de jaren nauwelijks schade aan het bomenhuis veroorzaakt. Soms lekte water langs een stam of scheurde een uitgedroogde plank. Het huis volgde het pad van de natuur. Net als de bewoners hun natuur volgden.

Jonas was vertrouwd met het bos in het bomenhuis. De sparren hielden zonlicht tegen, weerkaatsten licht zodat niet langer helder was waar het zijn oorsprong vond. Vooral een lage zon en waterdruppels aan naalden en takken veranderden het bos in een sprankelend epos. Jonas was vertrouwd met de krappe keuken. Hij was tevreden met zijn lange en smalle slaapkamer met bosmieren in lange mars naar boven en terug. De bomen bepaalden de afmetingen van de vertrekken; eenmaal vastgelegd, was zonder drastische ingrepen niets meer aan de ruimte te veranderen.

"Gehoorzamen," had zijn vader gezegd. "Wie de natuur wil beheersen, moet haar gehoorzamen." Zijn moeder had geglimlacht. Ze kende haar natuur. Van buiten en van binnen. Fenna Terwinkel gaf haar aard niet gemakkelijk prijs. Wat ze ontving, bewaarde ze in haar hart.

Jonas schikte zich naar zijn leven. Hij schikte zich met kinderlijke tegenzin. Zolang het duurde.

*****

In de jaren vijftig werd de normaalschool van zijn vader gesloopt. Het gebouw voldeed niet meer aan voorschriften van welke bron dan ook. Een handelaar kocht de kozijnen, bikte de stenen voor hergebruik. Puin verdween in opritten bij boerderijen en in allee's bij protserige herenhuizen. De moderne tijd van wederopbouw gleed binnen, zonder oog voor wat er was en voor wat er was geweest. De oorlog had de geest van de mensen veranderd. *Nie wieder* was het parool van overleveraars en zwoegers, nog onwetend van eeuwigdurende herhaling. Misschien was het geen onwetendheid, misschien was het ontkenning van de natuur der dingen. Misschien was *immer wieder* de natuurlijke loop der dingen. Misschien.

Jonas werd wakker uit zijn kindertijd. Vol van indrukken, van

kennis, wetenschap, van schoonheid en warmte ontdekte hij de andere wereld. De wereld van bewustzijn en van macht. De wereld van meisjes en hormonen. Ze speelde cello. Ina speelde cello. Hij viel voor de schoonheid van haar muziek. Ina speelde in het bomenhuis. Ze speelden tussen de bomen in het bos.

De normaalschool had plaatsgemaakt voor twee-onder-eenkapwoningen met bijna platte daken. Bitumen in plaats van riet en verbeterde holle dakpan. Kleine huizen van rode baksteen, met grote ramen en kleine keukens. Elk huis met op de overloop naast de trap een badkamer van 2 x 2 meter met wastafel en douche. Achter de voordeur, met plek voor jassen en meterkast, een keuken met dezelfde maten; met een geiser op flessengas boven de gootsteen. Wie afzag van de douche had plek voor een wasmachine. Achter het huis timmerde elk – naar eigen inzicht – een schuur voor kippen, biggen, fietsen en tuingereedschap. Niemand had autobezit van arbeiders voorzien.

Vijftien jaar later; zijn vader was inmiddels overleden. De dorpsonderwijzer had vanuit het bomenhuis de laatste gang gemaakt naar een natuurbegraafplaats. Na voorouders in hunebedden en langgraven was zijn vader een van de eersten met een plek van bestemming zonder omheining, kort na zijn dood gevolgd door zijn moeder. Eeuwige schoonheid in een beukenbos, stille plek bij grijsgroen verweerde zwerfkeien die niet langer de wereld verkenden.

Jonas was eigenaar van het bomenhuis, een halfuur rijden vanaf zijn kantoor aan huis. Architect in een door hem gerenoveerde tandartsenvilla, riet gedekt en met een oprit van restanten van de normaalschool. Naar gemeentelijke voorschriften was hij met Ina "tijdelijke" bewoner *Domus pinus sylvestris*, de naam die hij na de dood van zijn ouders in hout op het bomenhuis had aangebracht. Een naambord dat een jaar later onder de vloer was geschoven. Ina had, met haar weerzin tegen etiketten, gewonnen. – De natuur kent geen namen. – Ina bracht schoonheid, en efficiëntie en tegendraadsheid en hartstocht en een eigenzinnigheid die Jonas scherp hield. Jonas was architect en Ina deed binnenshuis wat Jonas aan de buitenkant tekende. Ina speelde cello.

*****

‘Mag ik bij jou m’n batterij opladen?’ Herbert Hakvoort had het contact met zijn maat nauwelijks banaler kunnen beginnen. De schrijver vergiste zich. Hij hoefde zijn batterij niet op te laden. Hij was met een volle accu van huis gefietst.

De romanticus op leeftijd – tien jaar jonger dan de architect in *Domus pinus sylvestris* – was toe aan ontlading van zijn hoofd. Zonder een verhaal te schrijven lukte die opschoning van gedachten het eenvoudigst door een goed gesprek. Een goed gesprek als basis voor een goed verhaal. De schrijver als architect van een fictionele werkelijkheid. De architect met zijn creaties als woordenloze verhalenverteller van de tijdgeest. Van zíjn geest die niet noodzakelijk parallel liep met de geesten van anderen. Juist niet.

‘De stroom is uitgevallen,’ grapt Jonas Terwinkel. ‘Kom gerust voor thee.’ Jonas zet een tweede rotanstoel op de veranda van het bomenhuis. De trap naar de veranda telt vijf treden, drie treden meer dan bij de bouw. De pijnbomen hebben het huis opgetild. De vloer helt lichtjes naar het zuiden. De bomen in de zon zijn meer in dikte gegroeid dan in hoogte, de slankere bomen aan de schaduwkant van het huis proberen nog steeds de hemel te bereiken. Jonas Terwinkel heeft alle tijd. Hij is eigenaar van de tijd tot de tijd het eigenaarschap terugneemt.

Herbert Hakvoort schuift zijn fiets tegen de fietsenbalk. Voor hij gaat zitten, strijkt hij met zijn hand over de huisspar naast de voordeur. Elke vijf jaar een nieuwe deur, steeds smaller.

‘Toch blijf ik dit een bijzonder huis vinden,’ zegt Herbert Hakvoort. De schrijver neemt een aanloop met gemeenplaatsen, met herhaling van zetten. Het is zijn ritueel. Hij streelt het ego van Jonas die de bouw van *Domus pinus sylvestris* heeft meegemaakt. Hij eert de architect die het basisontwerp: *bomen in huis* tot zijn handelsmerk heeft gemaakt. De openingszin van de schrijver – ‘Toch blijf ik dit een bijzonder huis vinden.’ – is een samenvatting van een werkzaam leven als architect; een architectenbestaan met zichtbare herinneringen in moderne gebouwen. Moderniteit en schoonheid met wortels in de pijnboomblokhut van zijn kinderjaren. De loopbaan van Jonas is een eerbetoon aan zijn afkomst. Niet alleen aan de eigenschappen

van zijn vader en moeder. Met Friedrich Nietzsche legt Jonas de oorsprong veel verder terug in de tijd. Nietzsche eert de oude Grieken en Romeinen, de hunebedbouwers, de Neanderthalers met bosgeesten en natuurgoden. Eigenschappen komen niet van ouders en grootouders. Eigenschappen, kwaliteiten, inzichten, karaktertrekken, eigenaardigheden komen volgens de filosoof van veel verder terug in de geschiedenis. Architectuur is niet van de vorige eeuw. Architectuur ligt aan de oorsprong van de beschaving. Voor wie wil: De Hof van Eden was het ontwerp van een tuinarchitect. Noach bouwde met gopher de Ark om boven de wateren te zweven. Gopher, de eerst beschreven houtsoort om architecten te dienen.

'Mag,' zegt Jonas. De architect schenkt koude thee in een glas. 'Je mag het huis bijzonder noemen, hoeft niet.' Hij sluit kort zijn ogen. Hij ziet zijn vader met bezweet voorhoofd, zaagsel gevuld borsthaar, een zonverbrande nek. Hij ziet zijn moeder in strakke blauwe jurk met vierkante goud omzoomde hals. Ze reikt een handdoek aan.

*****

'Vorm volgt functie,' zegt de schrijver, 'dat is de nieuwe mode in de architectuur. Of vergis ik me?' De buitenlamp springt aan. Binnen bromt de koelkast. Door de open deur roept Ina: 'Er is stroom, er is spanning. Ik maak thee. Warme thee. Willen jullie iets sterkers?' Ze wacht niet op antwoord. Ze weet wat ze wil. De mannen voegen zich.

'Vorm volgt functie. Ouderwets en modern.' Jonas maakt een wegwerpgebaar. 'Als het leven zo simpel was, waren we snel klaar.' Na een korte pauze zegt hij: 'Jij kent je klassieken, of niet. Ja, toch.' Hij speelt het gezelschapsspel met verve. Twee oude mannen praten om het praten. Soms komt een nieuw inzicht voorbij.

De architect is in ruste. In ruste, dat is het. Hij rust niet uit. Jonas ontwerpt, schetst, bedenkt, stelt constructies voor met de vrijheid van een ongebondene. Hij doet wat hem past. Hij is geen volger. Hij loopt voorop. Wie hem niet bij kan houden, sleurt hij niet mee. Hij heeft de jaren bereikt waarop hij kan ontwerpen zonder concessies te hoeven doen aan wie dan ook. Op de wensen van Ina na. Dat hoort zo.

Herbert Hakvoort kent zijn klassieken, niet alle klassieken. Hij

schrijft en leest. De schrijver luistert naar wie hem iets te bieden heeft. Ook hij kan het zich veroorloven vrijuit te schrijven. Hij vertelt zijn verhalen; ook zonder lezers laat hij woorden zeggen wat hij kwijt wil. Herbert Hakvoort volgt de woorden. Hij volgt de zinnen. Hij geeft zich over aan zijn rusteloze geest. Hij laat zijn rusteloze geest buiten de oevers treden als de Drentse Aa in het natte seizoen. Hij sleurt mee wat op zijn pad ligt en laat achter wat hem niet meer past. Een geoloog kan de afzettingen bestuderen en ontdekken wat in stilte is achtergelaten.

De schrijver onthoudt wat hij nodig heeft om te overleven. Wat hij niet nodig heeft, laat hij los. In naslagwerken las hij academische discussies over vorm of vent in de poëzie. Wat bepaalt de schoonheid van een gedicht? Gaat het gedicht ergens over – liefde, verdriet, angst, levensvreugde, natuur, dood, doodsverlangen – of gaat het in een gedicht slechts om de vorm en is enkel het spel met woorden van belang. Taal in een sonnet. Een vrij vers over taal, de vorm als kunstwerk. Zonder uitleg van het gedicht is de vorm een raadsel. Met uitleg is het gedicht een gedicht over taal, een gedicht met woorden die een geur oproepen of een lichtval. Avant garde zonder inhoud, zonder vent. Een gedicht als open plek in een bos. Leegte, vol van ruimte met de geur van hars en dennennaalden. Met een man met hars en zaagsel op een ontbloot bovenlijf. Met een man met bloed en zweet onder houten balken, met een vrouw in blauwe jurk; goud omzoomd.

Jonas Terwinkel steekt zijn hand op naar de bosbuurman; bewoner van *De Vogelaar*, huis als een nestkastje. De gepensioneerde postbode laat zijn Weimaraners uit. Twee willige purperen honden met satijnen vacht. De dagelijkse wandeling. Onaangelijnd, ongeacht broedseizoen, ongeacht kleine kinderen. Eigen baas. Niemand krijgt de ex-postbode nog in het gareel; slaaf van zijn honden. Slaaf die zich baas waant.

'Ik hoef je de basis van architectuur niet uit te leggen,' zegt de architect. 'Je bent geen domme jongen. Ik ook niet. Jij doet met je verhalen en je romans hetzelfde wat ik met hout, steen, glas en metaal doe. Je aanpak verschilt niet van de mijne. We scheppen. We zijn Gode gelijk. Ik werk met klei, hout, riet, aluminium. Woorden, punten, komma's, spaties zijn jouw grondstof.'

‘In den beginne was de klei,’ zegt Herbert.

Jonas laat de *wise crack* langs zich afglijden.

‘Ik heb niets van je gelezen. Geen woord.’ De schaterlach heeft de architect verlaten.

‘Ik wel,’ zegt Ina. Warme thee in de glazen. ‘Wil je citroen?’ Ze wacht het antwoord niet af. ‘Ik heb je verhalen gelezen. Ga door met waar jullie waren gebleven.’

“Mannen onder elkaar.” Ze spreekt haar gedachte niet uit. Heeft ze geleerd. Ze laat mannen praten. Niet enkel mannen. Op een vaas schikt ze narcissen, geel met oranje harten. De narcissen verbleken; over een week zijn de kroonbladeren wit. De bloemen veranderen het interieur, veranderen de beleving, sturen de gedachten. Subtiel. Even subtiel als de kleur en de vorm van de vaas de stemming van de bewoners stuurt. Net als de staartklokken die na een verschillende start synchroon gaan tikken. Na uren voeren ze in harmonie eenparige slingerbewegingen uit, als man en vrouw in eenzelfde boomhut. Als de ijzeren denappelgewichten de ketting hebben verbruikt en de tijd stil zetten, raakt Jonas in paniek. Zolang de klokken tikken, bestaat hij, bestaat Ina. In *Domus pinus sylvestris* stuurt de entourage de stemmingen. Ook dode dingen laten zich gelden. Alles doet mee. Tot ver buiten het boomhuis.

‘Ook in de architectuur,’ zegt Jonas, terwijl hij het touwtje van de pickwick tussen duim en wijsvinger pakt, ‘ligt de werkelijkheid tussen de uitersten. Ik luister naar mijn opdrachtgever. – Die heeft hij zelf geselecteerd. – Ik kijk naar de functie van het gebouw. Ik kijk naar de plek waar het gebouw moet komen. Ik zoek uit hoe het gebouw, het huis, het kantoor, de school in de omgeving past. Ik luister naar de omgeving, vooral naar de omgeving.’ Hij haalt het zakje uit de pot en laat het naast zijn stoel op de veranda zakken. Dan bedenkt hij zich en legt het theezakje op een wit servet.

‘Ik ben geen wereldverbeteraar. Zoals jíj.’ Jonas spuugt de klinkers. Hard en fel zijn woorden. ‘Zoals jij,’ herhaalt hij milder. Hij glimlacht. Een onzichtbare specht roffelt tegen een stam. Het theezakje maakt bruingele jaarringen in het papier.

‘Wat ik bedoel.’ Een glimlach glijdt over zijn gezicht. Zijn ritueel van plaatsbepaling is voorlopig weer voltooid. Hij heeft de hond in zich weer opgesloten. Dit is zijn boomhuis, dit is zijn veranda.

Jonas heeft zich drie dagen niet geschoren. Dit is zijn territorium. Hij heeft geen hond nodig om iemand te zijn.

'Wie een hokkerig gebouw ontwerpt en realiseert, creëert een hokjesgeest. Mensen hoeven elkaar niet te zien. Ieder gaat binnenshuis zijn individuele gang. Je ziet niemand. Samenwerking hoeft niet. Rekening houden met elkaar hoeft niet.' Jonas wijst met zijn rechterduim over zijn schouder. Hij vertrekt kort zijn gezicht. Artritis in de schouder.

'Ons bomenhuis heeft een onwrikbare indeling, tenzij ik in de kamer een boom afzaag. Zonder een boom af te zagen kan ik geen grote kamer maken. Natuurlijk, een kamer met een bomenrij in het midden, als een saloon in een western, dat kan. We zijn niet in Amerika. Hier gelden andere wetten.' Jonas zet zijn voeten naast elkaar, wrijft met zijn linkerhand zijn rechterschouder. De toppen van de sparren weerspiegelen in koude thee. Op een schoteltje liggen twee schijfjes citroen van eigen kweek. Citrusboompjes in de kamer. De buitengewesten in *Domus pinus sylvestris*.

'Mijn vader heeft intuïtief gekozen voor de bomen op deze heuvel.' Hij laat zijn hand zakken. 'Of beter; mijn vader kreeg door het bos maar één mogelijkheid aangereikt, nou ja, één *máár*. De deur had aan een andere kant gekund; niet naar de kant van het zandpad zoals nu. In de oorlog was er nog geen schelpenpad voor fietsers. Wat ik zeggen wil, los van dit huis, is dat de architect grote invloed heeft op gedrag van gebruikers en bewoners. In een grote open lichte ruimte met veel medewerkers kan niemand zich langdurig verschuilen. Niemand kan een deur achter zich dichttrekken. Iedereen kan elk moment zien waar de ander mee bezig is, en omgekeerd. Openheid door een open gebouw. Ina doet dat ook, in de ruimtes, de kamers. Vrolijke bloemboeketten in de kamer. Citrusboompjes. Opwekkende geuren. Hars komt bij warm weer uit de bomen als de sparren zweten. De geur van hars en terpentijn. Ik ruik de oorlog. Mooie tijd voor mij. Je weet het. Ik was kind. Ik was in het vrije veld, in het bos. Mijn pijnboombos.' Jonas verontschuldigt zich niet. Voor niets verontschuldigt hij zich. Die leeftijd heeft hij bereikt.

'De omgeving stuurt ongemerkt gedrag. Als er weinig prullenbakken op straat zijn te vinden, wordt het een rotzooi. Niet omdat iedereen troep wil maken,...'

'Capito,' zegt Herbert.

‘Ongemak,’ zegt Jonas, ‘een goede architect creëert gedoseerd ongemak. Ongemak zorgt voor aanpassing. Aanpassing is verandering.’

Op de achtergrond hebben de sparren *Domus pinus sylvestris* schuin getrokken. De vloer helt naar het zuiden, tuindeuren knellen na heftige regen. De sparren hebben het huis opgetild.

‘De schrijver,’ zegt Herbert Hakvoort.

‘De schrijver,’ neemt Jonas het gesprek over, ‘een goede schrijver, en dat ben je, creëert ongemak. Een verhaal schuurt langs je werkelijkheid. Een roman laat je lezen wat je al weet, maar juist ook weer niet. Een goed verhaal zorgt voor weerzin, voor ergernis en voor een vasthoudende nieuwsgierigheid. Een goed verhaal vertelt wat je niet wilt horen, maar wat je wel weet. Zeg ik het zo goed?’

*****

‘Russen hebben in nauwe samenwerking met IS het werelderfgoed flink uitgedund. Palmyra bedoel ik.’

‘Wat bedoel je?’ Jonas Terwinkel draait zijn hoofd schokkerig, kijkt naar de schrijver en verlegt zijn blik naar de beuk aan de andere kant van het zandpad. Een specht maakt rondjes om de stam, op zoek naar een zwakke plek om een nest te hakken. Een roffel om te oefenen.

Herbert Hakvoort volgt de blik van de architect. De schrijver is tijdelijk niet van plan zijn provocatie, je mag het ook uitdaging noemen, voort te zetten. Hij heeft zich bedacht. Hij wil naar zijn huis zonder bomen in de kamer. Plots is hij uitgepraat. Hij kan niet meer luisteren. De jank naar huis.

‘Rem Koolhaas, je kent hem wel.’ Jonas heeft nagedacht. ‘Rem Koolhaas van OMA of van AMO, dat kan ik niet onthouden, vindt dat de werelderfgoedlijst te lang is. Er kan volgens hem wel wat af.’

‘Volgens jou?’

‘Volgens Rem Koolhaas.’

‘Volgens jou?’ Herbert Hakvoort wil geen antwoord.

‘Volgens mij kan er veel af. Dat mijn normaalschool is afgebroken – het was vlak na de oorlog – is geen ramp. Er zijn foto’s, niet veel. Maar genoeg. Van een enkele normaalschool zijn er nog bouwtekeningen. Gevelstenen. De herinnering blijft, om

een krant te citeren. De onderwijzerswoning van mijn vader, van mijn jeugd,' Jonas wacht, 'was Amsterdamse School. En...'

'Kinderen willen afbreken wat door ouders is gebouwd.' Herbert Hakvoort heeft tijdens zijn laatste treinreis in een stiltecoupé een vluchtige waarheid gehoord voor hij van plaats wisselde. Hij wil weg voor hij verward raakt in zijn eigen gedachten.

'En jouw gebouwen, jouw huizen, jouw tempels....' Herbert Hakvoort maakt zijn zin niet af.

'Jouw boeken bestaan voor de eeuwigheid,' zegt Jonas Terwinkel, 'hoe lang die ook duurt, in de Koninklijke Bibliotheek in Den Haag. Ze staan voor de eeuwigheid op de Werelderfgoedlijst van de Nederlandse Literatuur. Mijn gebouwen, mijn huizen, mijn tempels....'

*****

'Howard Roark,' zegt Herbert Hakvoort. 'Ken je Howard Roark. Je kent Howard Roark, de architect uit *The Fountainhead*, de roman van Ayn Rand.'

'Ken ik.' De stem van Jonas Terwinkel klinkt afgemeten.

'Je wilt niet met hem vergeleken worden. Dat snap ik. Howard Roark is een romanfiguur. Jij niet. Roark is in het leven geroepen door Ayn Rand om te prikkelen, te provoceren, te schuren. Zonder eigenzinnig wrijven en schuren geen glans.' Herbert Hakvoort gaat staan. Hij wil naar huis. Hij is uitgepraat. 'Die fictionele-architect staat voor zijn overtuigingen. Compromisloos. Aan het slot van zijn loopbaan vernietigt hij zijn bouwwerk. Hij vernietigt zijn huizenblok dat door een ander is aangepast. Niets werelderfgoed.' Herbert Hakvoort zet de theekopjes naast elkaar, als is hij van de opruimploeg. Zijn handelingen verraden zijn gedachten. Zijn lichaam vertelt voor de goede waarnemer wat in het hoofd van de schrijver woelt. Hij wil weg, van de scheve veranda vandaan.

'Jij en ik. Jij en ik, beiden zijn we gedoemd om door anderen veranderd te worden. Voor onze dood, en anders wel na onze dood. Hoe creatief en eigenzinnig we ook zijn: de natuur neemt ons over. We hebben geluk als we onszelf menen te begrijpen. Dat anderen ons begrijpen is te hoog gegrepen. Mag ik het zo zeggen: Je kent de uitspraak: toon me je boekenkast en ik zal zeggen wie je bent. Ik parafraseer: Toon me je gebouwen en ik zal zeggen

wie je bent. Alsof het de bedoeling is jezelf kenbaar te maken. Wat een onzin. We zijn slechts kenbaar in het licht van waar we doorheen zijn gegaan.' Herbert Hakvoort wacht, kijkt naar boven waar waterdruppels aan naalden hangen. Hier en daar een rode vlek, hier en daar een regenboog in een druppel. 'Wat je nu wilt bewaren als voorbeeld van harmonie met de natuur, Genius loci, is voor nazaten aanleiding voor tabula rasa. Opruimen, schoonvegen, opnieuw beginnen vanuit niets. Wie niets bewaart, heeft alles.'

'Wat je vertelt...' zegt Jonas Terwinkel, 'wat je vertelt....'

'Wat ik vertel is misschien onzin, en misschien is het een teken van de hoogste intelligentie en van meest diepzinnige reflectie.' Herbert Hakvoort kapt het gesprek af.

'Het maakt me niet uit,' laat de schrijver volgen. 'Ik heb mijn gedachten gescherpt aan jouw geest. Ik ga de architectuur van mijn verhalen en romans onderzoeken. Ook al zou ik willen, ik weet nu dat ik nooit met een schone lei kan beginnen.'

'Voor je je naar huis laat rijden,' zegt Jonas met een korte knik naar de e-bike. 'Ook een architect leest wel eens een boek.' Jonas Terwinkel lijkt zijn zin niet af te maken. Hij zegt: 'Ik weet wel dat schrijvers het voorrecht hebben om aan *name dropping* te doen. Ze zijn niet schuldig aan vertoon van geleerdheid als ze collega-schrijvers noemen. Daarin verschillen ze niet van architecten. Ik noem Le Corbusier, Frank Loyd Wright, Mies van der Rohe, Ieoh Ming Pei, of dichterbij Koolhaas, Peters, Dudok, Bonnema.'

'Bandel,' zegt Herbert Hakvoort.

'Die ook. Hans Bandel.' Jonas Terwinkel komt in de benen.

Hij weet dat zijn gesprekspartner naar huis gaat.

'Wat ik zeggen wou,' het lijkt een deurklinkgesprek waarin de essentie op de valreep naar buiten komt. 'Ik lees ook wel eens een boek.' Onbedoeld klinkt een vleug bitterheid door in zijn falsetstem. 'Ken je *Houses* van Borislav Pekić? Die schrijver is geboren in Montenegro. Hij schreef *Houses*. Alle huizen van Arsénie, de architect in het boek, hebben namen van vrouwen. Hij beschrijft zijn creaties als minnaressen; eigenlijk is hij een polygamist. Met elk van zijn scheppingen heeft hij een intieme band.' De rechterhand van Jonas Terwinkel glijdt van zijn voorhoofd naar zijn hals, alsof hij een emotie van zijn gezicht wil vegen.

‘Het liefst,’ zegt Herbert Hakvoort terwijl hij zijn fiets naar het pad stuurt. ‘Het liefst sterf je voor je geliefde tekenen van verval gaat vertonen. Je creaties, bedoel ik.’ De schrijver kent zijn architect, zoals hij zijn eigen emoties van binnenuit kent.

Herbert Hakvoort zet zijn rechtervoet op de pedaal. Hij schakelt de stroom in. Hoogste stand. Maximale ondersteuning. Hij wil naar zíjn huis, naar zíjn vrouw, naar zíjn minnares. Hij wil naar zijn roman. Kort draait hij zijn hoofd naar Jonas Terwinkel, naar *Domus pinus sylvestris*. Natuurlijk had hij nog langer kunnen blijven. Natuurlijk had hij zijn eindeloze verhaal voort kunnen zetten. Een gesprek is – net als een boek – nooit af. Immers: wat af is, is niet gemaakt.

‘Weet je,’ zegt Herbert Hakvoort. Hij onthult op de valreep het begin van een roman over lijden, verraad, dood en verdriet. Het is een roman over eeuwigheid in het licht van een mensenleven. ‘Weet je dat onder de vloer van je huis,’ de schrijver knikt kort met zijn hoofd naar *Domus pinus sylvestris*, ‘weet je dat onder de vloer onderduikers hebben geleefd? Wist je dat?’

Ina staat in de deuropening. De lage zon in haar rug. Ze is een silhouet. Ze is een boom in een huis. Ze glimlacht. Ze zwijgt. “Groeten thuis,” betekent haar hoofdknik. De architect loopt op afstand mee met de schrijver. In de verte tussen de pijnbomen verschijnt de postbode met aangelijnde paarsfluwelen honden.

‘Tot ziens.’ Ina zwaait met haar rechterhand op ooghoogte voor ze zich omdraait.

Ohne Worte

‘Wat wonen we hier mooi.’

‘We?’

‘Wat woon ik hier mooi met jou.’

‘We wonen hier mooi.’

‘Vogels, bloemen, bomen.’

‘Luchten, water, wolken.

‘Nu je het zegt. Ik lees een boek over China.’

‘*When true love came to China*.’

‘Je hebt het boek gezien.

‘Naast ons bed, aan jouw kant naast ons bed. Ik ben benieuwd waarom je dat boek....’

‘Wolk en regen zijn in China metaforen voor liefde en lust. Meer voor lust dan voor liefde.

‘Interessant.’

‘Chinezen hebben pas 150 jaar geleden de ware liefde geleerd. Van het Westen. Van ons.’

‘Van jou.’

‘Van mij en van mijn voorouders. Ware Liefde is volgens Lynn Pan – zij schreef het boek – in de middeleeuwen in Europa uitgevonden door de katholieken.

‘Liefde voor een opperwezen.’

‘Liefde voor god. Ik weet dat je een hekel aan dat woord hebt, maar dat bovennatuurlijke, metafysische heet gewoon zo. God.’

‘Mag. Mag van mij.’

‘Ik zeg het misschien onhandig. Vóór de middeleeuwen....’

‘De donkere middeleeuwen.’

‘Vóór de middeleeuwen bestond liefde niet tussen man en vrouw. Er was enkel lust.’

‘Dierlijke lust.’

‘Er was dierlijke lust. In de middeleeuwen was er hoofse liefde tussen ridders en jonkvrouwen. Maar, zo schrijft Lynn Pan, die hoofse liefde werd niet geconsumeerd.’

‘Denk jij.’

‘Ze schrijft met overtuiging. Aannemelijk dat het zo is gegaan. Lust veranderde langzaam in liefde en liefde veranderde onder invloed van de kerk in iets spiritueels. Liefde voor god. God is liefde.’

‘Ook Gods liefde kan niet geconsumeerd worden.’

‘Good thinking.’

‘In het Oosten hadden mensen geen last van bemoeienis van religie met het liefdesleven. Confucius hield zich met andere zaken bezig. Boeddha sprak niet over liefde.’

‘Afvlakken van emoties. Confucius. Gehoorzamen aan de natuurlijke loop der dingen. Ver weg blijven van passie, van opwinding en ver van lust.’

‘Je kent het. Een mens als een stil meer...’

‘Stil water met diepe grond.’

‘Een glad wateroppervlak als ideaal, geen deining, geen storm.’

‘Passie was in China voor buiten de deur, als het niet anders kon. Harmonie en overgave aan familieregels voor thuis.’

‘Ik hoef je niet te vertellen over liefde, hartstocht, harmonie, schoonheid....’

‘Je mag me alles vertellen over liefde, hartstocht, harmonie, schoonheid. Liefde is god, als je dat wilt’

‘Misschien begrijp je me...’

‘Misschien begrijp ik je. Ik ken de woorden uit jouw mond. Ik ken de klanken. Ik ken je zinsbouw, maar...’

‘Je wilt nu horen dat ik Paul Valéry citeer.’

‘Citeer Paul Valéry. Je hebt een buitenstaander nodig, een Fransman met passie, lust, harmonie en hartstocht om....’

‘Ik heb jou nodig om...’

‘Naar je te luisteren. Om je te vertellen wat je beweert.’

‘Valéry: “Gelukkig de anderen, die met zich zelf afspreken dat zij elkaar volkomen begrijpen.”’

‘En....’

‘Je wilt nog een uitspraak van Valéry....’

‘Jij wilt nog een uitspraak van Valéry.’

‘“Man en vrouw als wij zijn, zijn onze daden door het huwelijk samengevoegd en onze tijdelijke behoeften tamelijk wel op elkaar afgestemd, in weerwil van de enorme en ondefinieerbare verscheidenheid van onze geesten.”’.

....
....
‘En nu wil je mijn favoriete quote horen.’
‘Tomas Tranströmer.’
‘Je kent hem. “Er is altijd wel iemand die Schubert op de piano speelt.” Mag ik je....’
‘Neugen?’
‘Impromptu.’
‘A mineur D. 935/2.’

‘Wat wonen we hier mooi.’

PARIS
AIR FRANCE

Wolfsklauw

George Wolfsklauw was rijk. Hij woonde met Truus Verschoten in een afgebroken en herbouwd arbeidershuis aan de rand van een restant hoogveen. Uiteraard luxer en groter dan het oorspronkelijke. Salamanders, wandelende takken, adders en ringslangen kwamen tot de deur van het achterhuis. Sperwers roofden mussen, koolmezen, geelgorzen, groenlingen, roodborstjes en boomklevers. Buizerds jaagden op jongen van kieviten en andere weidevogels. George Wolfsklauw, twee meter, slank, kaal, rossige vlasbaard, gepensioneerd – nog steeds een tiener in de nadagen van de puberteit – had zijn geld in de jaren zeventig verdiend met handel in goedkoop bedrukt papier. Hij handelde in groezelig papier, eerst in zwartwit en al heel snel in kleur. Bloot met toenemend realisme. In den beginne, zoals hij dat noemde, aangekleed vrouwelijk bloot als in lingeriecatalogi van postorderbedrijven. Al snel naakte ruggen en blote bovenlijven. Later onthulde gladder papier meer onderdelen van vrouwen- en meisjeslichamen. De boekjes leken op reclamefolders van de ambachtelijke biologische slager. Later in zijn loopbaan als zelfstandig ondernemer zonder personeel verkocht George Wolfsklauw tijdschriften met mannen en jongens zonder borsthaar. In den beginne blanke mannen, later in alle door god geschapen kleuren. Allah was nog onbekend in de landstreken die door George Wolfsklauw met stimulantia voor mannelijke hitsigheid werden bediend.

George Wolfsklauw raakte niet opgewonden van de afgebeelde sex. Handel, hij handelde in illusies. Met volle overtuiging. Dertig jaar had hij goed verdiend. Eerst onder de toonbank, later over de toonbank en weer later als postorder in neutrale envelop. Tot hij het zat was. Net voor de opkomst van internet had hij zijn tijdschriften goed verkocht aan een provinciaal die meer in bloot geïnteresseerd leek dan in handel. Drie jaar na zijn afscheid van de pornografie was de zaak, die ooit zijn levenswerk was geweest,

failliet. George Wolfsklauw had nergens spijt van. Hij was op tijd geweest. Wie het focus uit het oog verliest en handel verwart met geilheid is gedoemd te mislukken.

De eerste vrouw van George Wolfsklauw – ook een Truus, Truus VandenHeuvel – had een deel van zijn plezier aan de handel verziekt door te pas en te onpas over pornografische ethiek, discriminatie en feminisme te zeuren. Te laat had George Wolfsklauw haar bezwaren vertaald naar haar diepgevoelde affecthonger. Niet alleen in bed. George Wolfsklauw was niet goed in gevoelens; nooit geweest. Hij had een beetje bijgeleerd, maar niet genoeg voor een evenwichtig bestaan.

Truus VandenHeuvel was naar Hasselt vertrokken, nadat ze haar naam in een Vlaamse variant had veranderd. Alle woorden aan elkaar. VandenCastele vond ze te duur en te arrogant. Truus I, Truus VandenHeuvel met haar gelegenheidsethiek, had geen bezwaar gehad tegen een forse afkoopsom. Haar alimentatie was bijeengebracht door mannen met wellust voor gekleurd en bedrukt papier. Mannen die zich in afzondering overgaven aan tweedimensionale illusies. Onschuldig tijdverdrijf.

Geld stinkt niet. Geld van pornografische tijdschriften ruikt niet naar naakte lijven en lichaamseigen sappen. Geld ruikt naar drugs. Genoeg over uitbuiting en gebruik van eerste driften en eerste levensbehoeften.

Truus Verschoten – de tweede Truus – had geen bezwaar tegen kapitaal. Het maakte haar niet uit waar geld vandaan kwam. Ze wilde niet weten in welke handel en wandel geld was gemaakt. Truus Verschoten was niet veeleisend. Een huis ver van de bewoonde wereld van alle gemakken voorzien, konijnenhokken met Vlaamse reuzen (vooral de witte met rode ogen), een pony, geitjes, kippen en ganzen om het heem te bewaken. Om mee te beginnen. Aan weerszijden van de oprit, jaarlijks van vers grind voorzien, stonden twee ganzen van beton, overwoekerd met grijsbruine algen. Iedereen was gewaarschuwd. Een bordje bij de oprit suggereerde camerabewaking. In werkelijkheid waren de deuren van het huis zelden op slot. Er waren geen camera's er was geen alarmsysteem. Geld stond op de bank en groeide, zij het langzaam. De inrichting van de benedenverdieping met ramen tot aan de vloer was sober uit noodzaak. Eiken parket zonder tapijten, zonder perzen, zonder hinderlijke vloerkleedjes en obstructieve bijzettafeltjes.

Truus Verschoten miste haar benen. Suiker. De knieën van titaan had ze na amputatie meegekregen; kunstig verwerkt in twee leeslampen aan weerszijden van het bed. Draaibaar. Ze bewoog zich buiten zicht van de wereld voort in een elektrisch aangedreven rolstoel. In het toilet hing een papegaai. Ze kon alles zelf. Behalve rennen.

De drie kinderen van George Wolfsklauw en Truus VandenHeuvel hadden hun vader de rug toegekeerd. De oorzaak was onuitgesproken duidelijk. Zolang er geen woorden waren gegeven aan de barokke kindertijd was verzoening met ouders en opvoeding niet mogelijk. Volhardend zwijgen maakte de lucht tussen George Wolfklauw en zijn kinderen steeds dikker. De tijd legde een dikke saus over de herinneringen. Niets was meer zoals het ooit was geweest. Niemand kon vertellen hoe de werkelijkheid zich als een onwillekeurige stroom voorvallen had afgespeeld, terwijl iedereen deelnemer was geweest en het eigen leven en dat van anderen vorm had gegeven. Alsof iedereen decennia later een eigen kleur en een eigen kwast hanteerde om de geschiedenis te kleuren naar eigen inzicht, los van de onkenbare individuele werkelijkheid. Enkele algemeenheden – geboorteplaats, ouderlijk huis, school, kerk – leken voor iedereen vaststaande feiten. Elke nuancering van de levensloop, elke nadere blik op ontstaan en wording resulteerde in een waaier aan herinneringen die niets met elkaar te maken leken te hebben. Uit dezelfde moeder geboren; de enige gemeenschappelijkheid.

George Wolfsklauw had William, Boris en Vanessa niet onterfd. Sterker nog. Elke maand maakte hij fors zakgeld over op de bankrekening van zijn kinderen. Ze wilden het geld niet. Ze stortten het niet terug. De maandelijkse storting was zijn strohalm. Geld was zijn gesprek met zijn kroost. George Wolfsklauw zwoer bij papieren bankafschriften.

William, Boris en Vanessa hadden er geen enkel probleem mee gehad dat hun studie uit opbrengsten van softporno was betaald. In den beginne vonden ze het interessant dat hun blote rug werd verkocht. In den beginne. In den beginne was het beeld; het woord kwam later. Veel later. Te laat.

Onder de matras van het echtelijke bed, hetzelfde bed als van de eerste Truus, lagen verbruinde en licht verkruimelde Chicks en Candy's. Porno van het eerste uur. Niks geen opwinding. George bewaarde ze voor nostalgie. Het bed was zijn *lieu de memoire*. Als de maandelijkse depressie toesloeg – "Alsof je een vrouw bent," dixit Truus II. – tilde George Wolfsklauw de matras op. Vaak genoeg was dat niet nodig. Enkel de aanwezigheid, het weten van zijn begin, was genoeg om zijn stemming naar de optimistische kant te keren. Nee, hij had niet in zonde geleefd, nee, hij had niets verkeerds gedaan. Ja, hij kon met een goed gevoel op zijn leven en zijn levenshandel terugkijken. Ja, hij was rijk geworden van behoeften van anderen. George Wolfsklauw kende zijn eigen behoeften. Toen nog niet; later. Wie niet?

Truus II voelde opwinding, onafhankelijk van de blaadjes onder de matras. Ze was een vrouw van weinig woorden. Ze was een vrouw van daden. Als ze de knielampjes bijdraaide wist George Wolfsklauw wat van hem werd verwacht. Hij gehoorzaamde. Onderdanigheid zat in zijn aard; erfelijk of aangeleerd, dat wist hij niet.

George Wolfsklauw was rijk. Het ontbrak hem aan niets. Hoe minder ik wil, hoe rijker ik ben. Hij hield zichzelf voor de gek.

Het natuurterrein achter zijn huis had hij van Natuurmonumenten voor een habbekrats in erfpacht. Op naam. Als tegenprestatie verwijderde hij berkenopslag en weerde hij bezoekers, al was dat laatste uitdrukkelijk niet de bedoeling van Natuurmonumenten. Ook het halfopen prieel aan de rand van de veenplas, grotendeels verscholen achter berkenbomen, was niet de bedoeling, maar werd oogluikend gedoogd. De venige grond was drassig. Met de rolstoel kon Truus Verschoten het vluchthuisje niet bereiken.

Corinne Wolfsklauw, in Wallonië als Corinne Fonbelle in het bevolkingsregister bijgeschreven, kan het prieel wel bereiken. Met hoge zwarte laarzen. Corinne is het eerste kind van George Wolfsklauw. Corinne is twee meter. Ze is rank. Ze heeft rossig haar, gebleekte sproeten in een licht getinte huid, ongewoon voor een sproeterige vrouw, met lichte fronsrimpels op haar voorhoofd. Ze is hoogleraar antropologie van Westerse beschavingen; in deeltijd. Ze is de enige nazaat die hij met enige regelmaat ziet. In het geheim. Corinne wil niets met haar stiefbroers en stiefmoeders

te maken hebben. Ze is lesbisch. Ze houdt van Shostakovich. Ze houdt van hete bliksem met gewelde pruimen. Corinne is van de wereld. De wereld is van haar. In Kusadasi heeft ze haar ogen laten laseren. Mario is haar zoon. Mario is bijna twintig. Mario kent geen vader. Mario is hetero. Piloot is zijn droom. Piloot bij Air France.

Corinne wacht in het prieel naast de plas. Haar auto heeft ze naast de weide achter het natuurterrein geparkeerd. Ze heeft het reeënpad genomen. Uit haar tas haalt ze een thermoskan met koude thee. Een blikje met gesuikerde koekjes. In haar roodleren handtasje heeft ze, naast de gebruikelijke cards, een nagelknipper, een doosje kauwgom, lipstick, ogenschaduw, wimperzwart en een geladen damespistool. Meer heeft ze niet nodig.

George Wolfsklauw houdt Corinne kort vast met beide handen op haar heupen. Hij zoent Corinne naast haar wangen. Een bries steekt op. Bladeren ritselen. Corinne kust haar vader op zijn mond. Eenden vliegen op uit de plas.

'Je ruikt,' zegt Corinne. 'Je ruikt lekker.' Ze zet haar tasje op de vloer. De eenden komen terug, trekken na elkaar een spoor in het water.

Corinne schenkt thee uit de kan. Ze gaat zitten. De rieten stoel kraakt.

'Mario,' zegt ze. Crèmewit katoenen jasje. Woestijngele broek met een blauwe riem. Een zijden blouse, wit met zachte pioenrozen. Op haar jasje een zilveren speld, sierlijk ambachtelijk zilverwerk. Bloemmotieven, met kleine jadesteentjes.

Ze zet haar beker op de houten vloer. Algengroei tussen de planken. Mos, grassen. Onder de vloer ritselt een muis. Ze drinkt koude thee. George Wolfsklauw volgt haar gebaren.

'Kijk.' Corinne veegt haar wijsvinger over het scherm. Licht getinte jongen met rossige krullen. Mario. Een selfie met moeder.

Ze veegt. Op een filmpje ziet George Wolfsklauw zijn kleinzoon. Mario met pilotenpet, gouden strepen aan de mouwen van zijn navy blue jasje, blaast van zijn gestrekte handpalm koffiecreamer in een brandende kaars. Een steekvlam. Een brede grijns. Smalle lippen. Corinne bergt de iPhone op. 'En jij?' zegt ze. Ze stift haar lippen. Kleine mond, felrode lippen.

George Wolfsklauw was negen. Het onweerde. Zijn vader

haalde de stoppen uit de meterkast. Stroom trekt stroom. Zo is het toch! Kaarsen op de keukentafel. Petroleumstelletje met suddervlees op het aanrecht. Regen. Stromende regen.
'De bliksem,' zei zijn vader. 'We zeggen dat de bliksem is ingeslagen.'

'Wat weet je nog van haar?' vraagt Corinne. 'Van je moeder.'

George Wolfsklauw gaat staan, houdt zich aan een paal van het prieel vast. Zijn hoofd raakt bijna de bovenbalk. Een stormlantaarn met een lamp beweegt zwakjes heen en weer. De lamp is stuk. De zool van zijn rechterschoen schraapt over het hout. De beker met thee is leeg.

Kortsluiting. De moeder van George was slachtoffer van kortsluiting. Kortsluiting tijdens een onweersbui. Blikseminslag in de kastanje in de achtertuin. Toeval. Alles in het leven is toeval. Overal loert kortsluiting.

'Dat ik in de bladen terechtkwam, had niets met haar te maken. Met je moeder.' George Wolfsklauw had zijn rechteronderarm tegen de staande balk van het prieel. Het hout was warm in zijn hand. Het was drie uur in de middag. De zon stond nog hoog. De punten van zijn schoenen staken over de rand van de vlonder. Op de reling van de veranda wacht koude thee zonder suiker.

Corinne houdt haar rug tegen de biezen leuning van de stoel. Haar handtas staat op de vloer. Als ze naar beneden kijkt, kan ze de lippenstift zien, het mapje met bankpasjes, creditkaarten, bonuskaarten. De kaart van de Welkoop, de kaart van de vivo, de kaart van LinCherie voor zijden slipjes en beha's. Corinne kijkt niet naar beneden. Ze kijkt naar de schipperstrui van haar vader. Boven de boord zijn gerimpelde nek, een spinnenwebhuid. Op de rug zijn twee draadjes los. Een draadje op het rechterschouderblad, een draad aan de zoom, net boven de jeans. Nieuwe jeans voor een oude man met een oversized arbeidershuisje, een donkere en zure veenplas in de achtertuin, rolstoelbeschadigd parket op de begane grond, vloerverwarming, een Friese staartklok; Truus zonder benen. Een papegaai op het toilet. Een papegaai boven het bed. Aan haar kant.

'Ik heb van haar gehouden.' George Wolfsklauw kijkt over zijn

rechterschouder, door de nis van zijn hoofd en zijn arm tegen de paal. 'Je moeder.' Hij noemt geen naam. Hij draait zijn hoofd naar de veenplas.

'Als een puber,' zegt Corinne. Ze trekt een lichte frons; heeft ze van haar vader. Misschien van haar moeder. Dat laatste kan ze niet weten. Heeft niemand haar verteld.

'Als een puber,' herhaalt George Wolfsklauw. 'Niet minder echt.'

> Het was niet zijn bedoeling geweest. Het was niet zijn bedoeling geweest een kind te verwekken. Niet bij de vrouw uit de Rozenstraat. Van zijn kant was het geen opzet geweest. De vrouw in de Rozenstraat was zwanger voor hij er erg in had gehad. Niemand wilde het kind. Het kind kwam; onontkoombaar. Voor een kind is er altijd een opening.
>
> Haar moeder was naar een andere stad verdwenen. Naar een andere Rozenstraat. Naar een andere Rosenstrasse, naar een Rue des Roses. Corinne was gedoneerd; achtergelaten, afgestaan. Vondeling met de naam van Parijse koekjes. Kind naast een koekblik met een briefje; Je t'aime.
>
> George Wolfsklauw had niets meer geweten. Ook zijn bedoeling had hij niet meer geweten. Als er ooit een bedoeling was geweest. Wie kende een bedoeling? Hij was negentien.

Zonder televisieprogramma had Corinne Fonbelle haar vader gevonden. Eerst Truus VandenHeuvel en haar stiefbroer en stiefzusters. Truus II was gemakkelijk, met in haar boegwater George Wolfsklauw.

Op een zaterdagochtend had ze onaangekondigd aangebeld. Niemand had de deur opengedaan. Corinne was achterom gegaan. Zo deden mensen dat in deze streek. Goed volk kwam langs de achterdeur. Aan de tafel op het terras zaten de rentenierende bewoners van het verbouwde arbeidershuis. Truus II zonder benen met de woonbijlage van de zaterdagkrant op haar schoot. Er was weer een woonbeurs in aantocht. Een woonbeurs met een nieuwe gratis tas en met narcissen in bloei. Nieuwe trendy kleuren voor de slaapkamer en Japanse kamerschermen met shunga-taferelen voor privacy en intimiteit.

George Wolfsklauw was een oude man in jeans en wollen trui met een kop koffie aan zijn lippen. Hij had een gevlekte schedel

en een dunne haarkrans. Scherpe neus en fronsrimpels. Zijn blik was gericht op de buizerd op het vertrouwde weidepaaltje. Nette vogel. Rover. Witte kraag. Stijlvolle moordenaar.

Zonder dat ze haar naam zei, wist George Wolfsklauw wie hem verraste op die zaterdagochtend. Corinne had koekjes meegenomen. Paris.

Corinne was vertrokken om later terug te komen. Nee, niet met Mario. Mario vloog bij Air France. Ze zou komen, zo vaak als ze wilde. Om te vertrekken.

'Ik heb twee hommels gezien,' zegt George Wolfklauw. 'De eerste dit jaar.'

'Twee hommels,' herhaalt Corinne. Ze wacht. In de trommel wachten koekjes. De Eiffeltoren, de Arc de Triomphe in kruimelig zoete meelkoekjes.

'Ik heb van haar gehouden,' zegt George Wolfsklauw. De eenden drijven naar overhangende struiken.'

Corinne wacht.

'Ik was negentien.' Hij schraapt zijn keel. 'Geen excuus. Dat was geen excuus.'

'Ik vraag geen excuus.' Corinne kijkt langs het hoofd van haar vader naar de krentenbomen aan de andere kant van de plas. De knoppen verschijnen aarzelend. De eerste bloesems. Twee eksters vliegen richting Truus II, een derde ekster volgt krassend. Ze wacht.

'Mijn moeder,' zegt Corinne. Ze wacht. Haar wachten is dwingend, onontkoombaar.

'Ze was in haar derde maand. Het was mijn verjaardag. Ik had gebak meegenomen. Appelgebak en bananensoes. Van Ons Belang. Ze hield van bananensoes met chocolat. Paste bij haar huid, vond ze. Bij haar geschiedenis.'

'Ze vertrok,' zegt Corinne.

'Ze vertrok op mijn verjaardag. Ik wist niet dat ze weg zou gaan. Ik wist niet dat ze met je weg zou gaan.'

'Ik heb haar betaald,' zegt George Wolfsklauw. 'Ik heb je moeder betaald voor de foto's.'

'Voor je genot,' bijt Corinne. 'Je hebt mijn moeder betaald voor jouw genot.'

‘Ik was negentien,’ zegt George. ‘Ik, ik, ik was een kind.’

Als hij jonger was geweest, als hij twaalf was geweest, zou hij hebben gehuild. Als hij twaalf was geweest zou hij hebben gehuild om de kortsluiting. George Wolfsklauw was negenenzestig. Hij had zijn leven geleefd zoals het zich aan hem had voorgedaan.

‘Waarom heb je die foto’s...?’

George Wolfsklauw wist niet waarom hij de foto’s van de vrouw in de Rozenstraat afgedrukt had. Hij wist niet waarom hij zijn ongeboren kind onder noodruftige mannen had verspreid. Hij wist niet waarom hij de foto’s van de vrouw uit die Rozenstrasse, de Rue des roses, the Alley of roses of welke rozenstraat dan ook onder de matras bewaarde. Misschien was het tijd de blaadjes....

‘Ik....’ George Wolfsklauw wil zeggen dat het hem spijt. Maar hij kent geen spijt. Hij wil zeggen dat het gegaan is zoals het is gegaan. Hij wil zeggen dat het leven een aaneenschakeling is van een kabbelende stroom met op onverwachte momenten kortsluiting.

Corinne Fonbelle zakt door haar knieën. Ze pakt haar handtasje van de vloer van het prieel. Ze pakt het laatste koekje uit het blik. Ze zet het tasje op de tafel.

‘Ik. Ik.... Ik. Mario.’

Twee kogels. Twee kogels in een goudbelegd damespistool.

Herbert Hakvoort

Herbert Hakvoort zat met opgetrokken knieën en gespreide benen op een graspol. Hij hield zijn kleine handen gevouwen, rechterduim boven de linkerduim en onontkoombaar de linkerpink onder de rechterpink. Hij had kort geknipte glad gevijlde nagels met een smalle blauwgrijze rand van zand van ongerechtigheden, die hij had verzameld tijdens zijn wandeling naar zijn plek op de heide. Met zijn ellebogen leunde hij op zijn blote knieën onder de opgeschoven bovenmaatse pijpen van zijn korte khakibroek. Herbert Hakvoort droeg een olijfgroen hemd met lange mouwen. Aan de linkermanchet miste een knoopje. Zijn wandelschoenen hadden het grijsgrauwe zand licht opgeschoven. Een harde donkere podzol was zichtbaar. Een veter rafelde wit aan een uiteinde. Pinksteren was voorbij.

De schrijver van korte verhalen zat met licht gebogen hoofd in de schaduw van een solitaire berk met prilgroen blad. Niet dat hij – in het vrije veld – de wereld de rug had toegekeerd, integendeel, naar zijn gevoel zat hij midden in de wereld. Hij zat midden in de wereld; niet volgens de vroegchristelijke traditie met een opkomende en ondergaande zon, maar veeleer in de geest van Kepler, Copernicus en Galilei.

Herbert Hakvoort was meer van de Euclidische wiskunde en van een mechanisch wereldbeeld in de geest van Descartes dan van esoterie en spiritisme. Hij zat stevig verankerd op de graspol, als op de oorsprong van een assenstelsel, midden in het leven en onderworpen aan de vierde dimensie. Herbert Hakvoort had alle tijd. Hij had alle tijd om aan zichzelf en aan zijn beslommeringen te besteden. Herbert Hakvoort wist hoe hij de tijd dood kon slaan; door te leven. Herbert Hakvoort hield zijn tijd levend door oorzaken en gevolgen aan elkaar te verbinden. Zijn overpeinzingen verkenden het terrein tussen wetenschap, metafysica en geloof en dogma. Solide natuurwetenschappen konden blijkbaar niet zonder traditionele piskijkerij, al was het maar als tegenpool.

In zijn verhalen hield hij de ongrijpbare en verwarring zaaiende buitenwereld van zich vandaan, net als in zijn niet verstuurde brieven met bizarre inhoud. Niet verstuurde kwetsende, onderhoudende, hilarische, moraliserende, evangeliserende, belerende en provocerende brieven. Brieven die hij niet verstuurde; op een enkele na, die hij uit zelfbescherming aan zichzelf adresseerde. Na ontvangst deponeerde hij zijn epistel ongeopend in een offerblok dat hij op een veiling van een kerkinterieur had aangeschaft. Wat eenmaal gezegd en geschreven was, hoefde niet opnieuw de wereld in. Woorden hadden aan zichzelf genoeg.

Herbert Hakvoort wist inmiddels wat hij beweerde in zijn werkelijkheid van beelden te voorzien. Toch had hij nog steeds bevestiging van zijn ideeën nodig. Een geestelijke onderhoudsbeurt, noemde hij de herhaling in woord, en soms in gebaar, van zijn particuliere filosofieën. Jammer dat niemand naar hem luisterde, maar ook dat meelijwekkende en vruchteloze stadium was hij bijna voorbij. Dat had hij gedacht.

Herbert Hakvoort was nog altijd verheugd als een journalist of recensent aandacht besteedde aan zijn blijde en minder blijde boodschappen. Journalisten en boekbesprekers vormden zijn voorhoede; zijn troepen om volgelingen te vergaren. Deze mannen, tot nu toe waren het vooral mannen, verkondigden zijn boodschappen en leerstellingen met teleurstellend gevolg. Steeds moeizamer leken lezers zich in zijn verhalen te willen verdiepen. Alles was al gezegd. Naast literatuur was er zoveel meer aan volksvermaak. Zelfs zijn eigen kroost nam niet de tijd om de verhalen van hun vader te lezen. Nee, facetimen en skypen uit een oerwoud in Maleisië. "Vader, dit is een rubberboom." Op de iPhone een witte trage druppel van natuurrubber. Waarvoor zou een kind een boek lezen? Rubber, betekent naast wrijven vooral uitgummen.

De schrijver van regio-literatuur – geworteld in het landschap van zijn kindertijd met veen, zand, onherbergzaamheid en particuliere eigenheid; ook bekend als erfelijke last – vocht tegen de bierkaai, net als andere schrijvers tevergeefs doelen nastreefden, waarvan ze de aard niet kenden. Achter elk doel lag immers weer een volgend raadsel. Verhalen van Sorben, Friezen, Basken, Esten, Kalmukkiërs, Rifs, Johors trof eenzelfde lot; geen lezer leek nog geïnteresseerd in verbindende kracht van literatuur uit eigen streek. Eigenheid leek vooral te bestaan

uit etenswaren – dreuge worst – met een lokale tint. Dichters en zangers met hun luchtige en zwaarmoedige rijmelarijen waarin nooit een zwart gat of donkere materie bezongen werd, hadden het gemakkelijker dan verhalenvertellers en prozaïsten. Liedjes met geen andere strekking dan: *ik houd van mij*, als hedendaagse variant op: allerindividueelste expressie van de allerindividueelste emotie, voerden regionale tophitlijsten aan. Zwanenzang van een minderheidstaal, van regionale zangkunst in een sub-nationale taal. Herbert Hakvoort was geen dichter en sinds zijn stem in de knop was gebroken, was hij ook geen zanger. Hij floot, hij floot deuntjes als hij bang was; in het donker en ook bij lichten.

> Het was een kostbaar onvervreemdbaar voorrecht dat Herbert Hakvoort het met zichzelf had getroffen. Met schrijvers die het niet met zichzelf hadden getroffen, liep het vaker dan eens slecht af, net als met zeloten zonder aanhang. Maar ook succesvolle kunstenaars bezweken met regelmaat onder hun fans. Te weinig was niet goed en ook teveel deugde niet. Tevreden, het enige woord met ***te*** dat deugde. Tevreden zat Herbert Hakvoort onverstoorbaar in gedachten verzonken op de graspol. Flesje water in de tas van de fiets die verderop onder een boom geparkeerd wachtte tot de schrijver weer naar huis zou gaan en op zou lossen in praktische dagelijkse dingen.

De vertrouwde berk (*Betula pendula*) stond aan de rand van het heideveld. Een meter boven het maaiveld had de berk – als een gekromde elleboog – een gebogen zijtak waar kinderen, aan de kale plek in het zand te zien – veelvuldig hadden geschommeld; zwaaiend met gebogen knieën over de zijtak. Zo had Herbert Hakvoort schommel gespeeld en de eerste beginselen van meisjes met omklappende rokjes leren kennen. Dat was lang geleden, meer dan zestig jaar was dat geleden in een tijd dat meisjes rokjes droegen en witte slobberslipjes; vaker dan jeans en strakke broeken met veters. Bijbelse rokjes, onschuldige korte oudtestamentische rokjes van effen en geblokt katoen.

Onder zijn borstelige wenkbrauwen tuurden twee grijsgroene ogen met gespannen blik laag over het oneindig laagland met droog geel gras dat – vooral aan de zuidkant van het Noordsche

Veld – de donkerbruine heide overwoekerde. Misschien, dacht hij, misschien zou een puber – of een overjarige puber – met een terloops gebaar de brand steken in het wuivende gras. Misschien, maar misschien ook niet. Vuur, een vlammend zwaard, zou veel in beweging zetten, al was het maar tijdelijk. Ook onvermijdelijk vuur was tijdelijk, hoe lang het ook duurde.

Herbert Hakvoort had geen gasaansteker en geen lucifers op zak. Ook geen benzineaansteker. Hem zou niets te verwijten zijn. Hij rookte niet – vader had zijn zoon nooit leren roken – al smeulde binnenin zijn overmaats hoofd een vuur dat zonder aanleiding in uitslaande brand kon veranderen. Medeplichtigheid aan heidebrand of aan andere branden was – louter door aanwezigheid op het Noordsche Veld – niet uitgesloten. Guilty by proxy.

Herbert Hakvoort had niet zo aandachtig en gespannen hoeven kijken naar de lage langgerekte heuvels halverwege het veld, die als moeder aarde al eeuwenlang rustten met in hun baarmoeders de overblijfselen van verre voorouders. Voorouders in langgraven met directe lijnen van het raadselachtige verleden naar het minstens zo raadselachtige heden. Archeologen zouden wat vaker in het heden moeten graven, dacht Herbert Hakvoort, een goede manier om het verleden te leren kennen. Over de toekomst maakte hij zich geen zorgen. Zijn leven zou aflopen, hoe en waar dan ook. Misschien op deze plek, naast de berk, misschien verderop in zijn bed. Die zekerheid van definitieve oneindigheid had zijn levensonrust weggenomen, hoe lang geleden? Twintig jaar, ongeveer twintig jaar geleden. Wat was een jaar nu eigenlijk? Een jaar. Wat was twintig jaar nu eigenlijk? Twintig jaar.

De langgraven onder de heide waren ongeopend. Niemand wist wat er onder het zand te vinden zou zijn. Bij de aanleg van het schijnvliegveld tijdens de laatste jaren van de oorlog hadden verscheidene langgraven aan de bezetter vuurstenen prijsgegeven, naast restanten die wezen op rituelen van welke aard dan ook. Dodencultus, dat zou het zijn geweest. As en potscherven en misschien wapentuig en afdrukken van vergane lichamen in het zand. Bekraste beenderen, schedels met vanitasgaten als geheimcode voor omgangsvormen. Wie het leven als Oergermaan zat was, liet zich door zijn zoon of dochter het hoofd inslaan, of met een vuurstenen pijlpunt het hart doorboren om bloed en water de

vrije loop te geven. Sibbekunde voor gevorderden. Wie zal zeggen dat het niet zó is gegaan? De aarde hield veel verborgen; boven en onder het onvruchtbare zand. Terecht, dacht de schrijver, die na een leven met omwegen langs overwoekerde paden op de grote stille heide terecht was gekomen. Zijn Grote Stille Heide.

Van het kleine hunebed verderop was het dekzand verdwenen, er waren geen verhalende voorouders aangetroffen. De dekstenen waren niet van krassen of van tekeningen voorzien in oker of houtskool. Geen geschreven berichten uit de tijd voor het begin van de jaartelling. Het christendom was na de bijzetting van de profeten uit het oude testament op zijn geboortegrond bij nul begonnen. De voorouders in dit landschap hadden hun eigen – veel oudere – testament in zand, stenen, beenderen, vuurstenen en asresten opgetekend.

De geschiedenis van de mensheid lag enkel schijnbaar binnen handbereik. De beeldtaal van de voorouders was onbekend; de tekens van voorbije levens hulden zich in zand. Niemand wist welke taal de oervaders spraken. Zelfs het geluid van krassende kraaien, van zingende roodborstjes en kwetterende dwaalgasten was niet meer zoals het in het verleden had geklonken. Veldleeuweriken, merels, pimpel- en koolmezen imiteerden auto's, kerkklokken, vliegtuigen en popmuziek om vrouwtjes te lokken; om hun territorium af te bakenen. De oorsprong van hun zang liet zich niet meer pakken. Ook niet door wandelaars die zingend en fluitend alle hunebedden langs een uitgestippelde route met een bezoek en met een camera vereerden. Nee, het lied van onze voorouders bleef geheim tot iemand, wie dan ook, het werkelijke verhaal op zijn tijd zou onthullen. Waar of niet waar. Of beter: waar en niet waar.

*****

Twintig jaar eerder had Herbert Hakvoort in een opwelling olieverf, kwasten, penselen en doeken gekocht. Het was alsof de aankoop buiten zijn bewustzijn had plaatsgevonden. Natuurlijk; híj was de winkel binnengestapt en híj had zijn aankopen gedaan, maar achterna gezien was het een mechanische handeling geweest. Alsof een robot de kunstenaarsbenodigdheden had gekocht. Zijn onderbewustzijn had de regie tijdelijk overgenomen, zo leek het.

Herbert Hakvoort kon zich de winkel nog helder voor de geest halen. Een pijpenla met rekken grote en kleine tubes verf tegen de wand. Varkensharen en marterharen penselen. Kwasten van kunststof. Tafels met dozen potloden en stiften pastelkrijt, met schetsboeken, passers, linialen. Achterin de winkel stonden beukenhouten ezels, rekken met opgespannen canvas in maten en soorten. Een norse verkoper die op sluitingstijd leek te wachten. Ja, dat is goede verf, nee, die zou ik als beginneling niet gaan gebruiken. Ja, acryl droogt sneller, maar daar moet je van houden. Ja, u kunt ook op planken en op triplex schilderen. Ja, dan hebt u een ondergrondverf nodig. Staat daar. Gesso. Kleine bussen, grote bussen. Nee, we bezorgen niet thuis. Wilt u een tas mee?

De verkoper had ondertussen de molen met ansichten rondgedraaid – kaarten met schilderijen van Renoir, Chagal, Van Dongen, Hocks, Ket, Mankes, van meer en minder bekende schilders. Kaarten uit de serie 'Karakters' van Ellis Op 't Landt met Japanse tekens op bergen, meren, bossen. Geheimschrift voor wie geen Japans had gestudeerd. Misschien waren de karakters betekenisloos, ontsproten aan fantasie van Ellis Op het Landt, misschien waren de karakters gekopieerd van eeuwenoud schrift op beenderen, op schedels, schouderbladen en schilden van schildpadden, met nog niet ontrafelde berichten. De geschiedenis gaf zich niet gemakkelijk prijs.

Herbert Hakvoort had steeds gulziger olieverfkleuren uitgezocht, alsof verf zijn honger naar beelden had kunnen stillen; zijn jank naar helderheid en inzicht in een overweldigende wereld. De aanschaf van verf, doeken en kwasten was een aanval van Jähhunger geweest om verwarring in zijn percepties van de werkelijkheid achter de werkelijkheid de baas te worden, maar dat was pas later tot hem doorgedrongen.

De winkelbel had de entree van een vrouw met kastanjebruin haar aangekondigd. Felrode schoenen met hoge hakken, gebutste punten, dunne doorschijnende gele katoenen jurk met rode en blauwe fantasietekens. Heel kort zag hij haar profiel in tegenlicht tot TL-licht de werkelijkheid van haar lichaam belichtte. Vierkante hals met sproeten boven beweeglijke borsten. Alles aan de vrouw leek los, los van lijf en leden. Los van geest. De verkoper leek van kleur en vooral van stemming te verschieten. Ze was toch

gekomen. Ze had haar stille minnaar niet laten zitten tussen olieverf, acryl en terpentijn. Misschien was ze geen minnares maar een toevallige voorbijganger, een klant voor Japanse kaarten van Ellis Op 't Land, met envelop. Misschien was ze de personificatie van wat de verkoper niet had, niet wilde kennen, niet durfde vragen, niet durfde bezitten. Ze had sproeten tot onder het gele katoen; vast en zeker. Op haar rug een kleine witte rugzak met een Fries lelieblad in rood. De rugzak had rode draagriemen.

Herbert Hakvoort had de verf, kwasten en doeken afgerekend. Hij had te weinig betaald. De verkoper had zijn aandacht niet bij prijs van tubes en canvas gehad. Liefde kent een winkelprijs. Ook onbereikbare liefde kent een prijs.

Liefde kent een prijs, vooral als liefde de vorm van hartstocht en passie aanneemt; goedkope liefde van geilheid, middelmatige liefde met milde opwinding, dure liefde met verlies van autonomie. Elke liefde kent een afrekening en vereffening; vroeger of later.

Linda had kort naar Herbert geknikt, geglimlacht. Hij had gevoeld hoe haar aanwezigheid door zijn intieme zone gleed. Hij had een korte golf door zijn lichaam gevoeld, zijn vijfde, zesde, zevende zintuig was beroerd, al had hij de aard van de golf en de interactie niet kunnen benoemen. Ze had hem geraakt op zijn quantumwazigheid. Misschien raakte ze iedereen die te dicht bij haar kwam met haar dominante uitstraling. Een ietsistische uitstraling die niet met wetenschappelijke instrumenten was vast te stellen. Een indringend aura waar ook de metafysica in de analyse tekortschoot. Ze had haar hoofd kort naar hem gedraaid, eenmaal met haar ogen geknipperd, als wilde ze de ratio bij Herbert Hakvoort permanent buiten bedrijf stellen.

Er zijn vrouwen die dat kunnen, met een oogopslag de rede bij een ander uitschakelen, vanuit de overtuiging dat vrouwen het beste met de wereld voorhebben, waar mannen blijven steken bij het betere. Mannen kunnen dat ook, sommige mannen kunnen de vrouwelijke rede tijdelijk uitschakelen bij bevruchting van een vrouw die – al dan niet met Torschlusspanik – een kind wil. Sommige mannen kunnen als rattenvanger volkeren mobiliseren voor zinloos, lustenbevredigend geweld. Oorlog is immers sex met andere middelen.

Misschien had Linda haar lippen getuit voor ze de verkoper

langs beide wangen zoende. Jonger was ze, maar niet veel jonger. Kleine mond, een heel kleine mond met geverfde lippen. Linda. Onbekend. Vertrouwd als stil verlangen.

*****

Aan de horizon staken dennen, sparren en berken groenzwart af tegen de blauwe lucht. Voorzichtig dreven stapelwolken de hemel binnen. De zon zou nog lang op het landschap branden. Schapen en geiten hadden hun plek in de schaduw van de berkenzoom aan de zuidkant van de heide nog niet verlaten. Herbert Hakvoort staarde naar de einder. Verderop was een paviljoen annex theehuis voor gezelligheid. Herbert Hakvoort had niet aandachtig naar het fietspad tussen de langgraven hoeven turen; een schelpenpad dat vanuit zijn positie als een geul in een stroomdal verborgen lag achter heide en grassen. Ook zonder zijn scherpe blik ging het dagelijkse leven zijn gang. Over een uur zou de vlucht uit Antalya overscheren, een halfuur daarna zou de beurtdienst naar Westend vol overgave hoogte winnen.

Herbert Hakvoort was nog nooit in Antalya geweest. Er waren veel meer plekken op aarde waar hij nog nooit was geweest. Overal eigenlijk. Zijn enige zekerheid van plaatsbepaling was de graspol op de heide en de gebogen arm van de berk. Zijn enige zekerheid was zijn binding met zijn plek op de heide. Zijn verhalen waren zijn verbinding met zijn plek en zijn wereld. Zijn bestemming leek bereikt, zonder afbreuk te doen aan de rest van de wereld.

Op een statief keek, in de schaduw van de berkenboom, de camera mee met de schrijver. De blik van kameraad eenoog; zonder doel, zonder aanwijsbare reden gericht op het oneindige. Een mooie aanduiding had hij die woorden gevonden. Langgerekt – met Groninger tongval – met de klemtoon naar voren: Kámeraaaad eenoog. Alles in het brandpunt van het oog wint aan schoonheid. Filosofen konden het mooi zeggen. Aandacht maakt mooi, en kwetsbaar.

Herbert Hakvoort legde bij vlagen het verleden vast. Alle beelden die hij terug zou kijken waren immers verleden tijd. Nooit zou hij in de werkelijkheid van die beelden terugkomen. De beelden weerspiegelden in zijn hoofd zijn heden met

een onverstoorbaar landschap. Meedeinende grassen, een biddende vogel; en dichterbij de lens; een hommel, vlinder of bromvlieg naast dansende muggen. Het brandpunt bepaalde de zichtbaarheid der dingen zonder afbreuk te doen aan wat buiten het blikveld viel.
Wetenschappers hadden inmiddels vastgesteld wat iedereen al eeuwen leek te weten. Het aantal gebeurtenissen op elk moment is oneindig. Slechts een klein deel van die gebeurtenissen komt in het bewustzijn terecht. Het merendeel van wat zich voordoet raakt in het onderbewustzijn opgeslagen; waar dat bodemloze reservoir zich dan ook mag bevinden. Een weerkundige ziet wolken, voelt regen en wind. Een bioloog maakt in zijn bewustzijn plaats voor planten, insecten, mieren, wormen, vogels, afhankelijk van de voorkeur. Herbert Hakvoort keek met woorden. Hij maakte verhalen gebaseerd op zijn werkelijkheid die uit zijn onderbewustzijn naar boven borrelde.

Herbert Hakvoort wist lange tijd niet waar zijn voorkeur naar uitging; beeld, woord, geluid. Hij keek naar de wereld om hem heen, ogenschijnlijk zonder iets te zien. Hij keek vooral met zijn geestesoog naar de binnenkant van zijn ervaringen die niet altijd op reële gebeurtenissen terug waren te voeren. In zijn verhalen materialiseerde zich – als in een droom –, wat onopgemerkt in zijn onderbewustzijn terecht was gekomen.
Filosoof Whitehead noemt die veelvoud aan parallelle gebeurtenissen *prehensions.* Uit deze *prehensions* komen dagelijkse ervaringen als unieke gebeurtenissen tevoorschijn. Elk moment is een keuze uit miljoenen mogelijkheden.
De beelden van Herbert Hakvoort waren opgebouwd uit objectief waarneembare werkelijkheden en milde wanen. Beelden waren het begin van zijn ontwaken in zijn werkelijkheid. Zijn films weerspiegelden zijn innerlijke belevingen, waarin telkens meer te zien was dan bij eerste aanblik; ook als hij enkel keek met zijn geestesoog.

*****

Zijn eerste schilderij was een stilleven. De bolle blauw geglazuurde bloempot met omgekrulde rand uit de vensterbank

poseerde zonder tegenstribbelen. De sanseveria's hielden zich stil in vaalgroene en matgele tinten. Een vingeroefening. De verf gehoorzaamde de kwasten, de kwasten gehoorzaamden zijn hand en oog. Zijn trechterbekerschilderij als resultaat van *peinture automatique*.

*****

Herbert Hakvoort keek naar de gevlekte schommeltak met losse flarden aan de bast, als was het een half opengeslagen boek. De berk bewaarde geheimen onder het zilver en onder de bruinzwarte strepen en vlekken die als runentekens verleden, heden en toekomst bewaarden. Veel ouder dan berkenbastteksten uit middeleeuws Rusland met huishoudelijke brieven in de binnenkant gekerfd.

De solitaire berk aan de rand van het Noordsche Veld leek alles te weten. Voor wie de juiste vragen wist te stellen. De juiste vragen om het schrift te ontcijferen, daar ging het om. De tekens op de bast zagen er ongeveer zo uit:

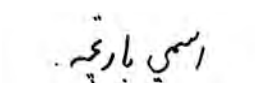

Overal zijn antwoorden te vinden, dacht Herbert Hakvoort, het is de kunst om een goede vraag te stellen en de tekens te duiden. De mens zoekt een paard en zit erop, tot hij uit het zadel wordt geworpen en van afstand zijn oorsprong helder wordt.

Herbert Hakvoort zat op een geelgroene graspol met jonge scheuten te midden van langgraven met vuurstenen en met misschien menselijke resten van voorouders met eenzelfde aard, met eenzelfde verlangens, met eenzelfde vragen en antwoorden. Voorouders met eenzelfde taal, al zou de klank en de woordenschat vast en zeker verschillen met de huidige taal van de bewoners van het landschap. Elck zijn tale Kanaäans.

*****

Na het stilleven met sanseveria kwamen een vaas met houten tulpen, fantasiebloemen, een kraantjespot en een doosje met

hansaplast, toen was het genoeg. Niet dat hij de techniek voldoende beheerste, zeker niet, maar voldoende om zichzelf tot studieobject te maken. Herbert Hakvoort was overgestapt op zelfportretten. Eerst schetste hij zijn contouren met potlood op het doek. Een ovaal gezicht als een ei, een gedeformeerd ei, vierkantig met een brede kin en een nog breder voorhoofd. De ogen – tegen-intuïtief – halverwege het ovaal. Hij had de afstanden nagemeten. De ogen, zijn ogen, halverwege tussen schedel en kin.

Herbert Hakvoort keek in een handspiegel naast de ezel. Hij kende zichzelf niet. Hij had enkel de vormen van zijn gezicht gezien, de omtrekken, de schaduwen, de kleuren. Hij had zijn hoofd geschilderd als was het een stilleven, een bloempot met een dode sanseveria. De portretten waren weergaven in olieverf zonder gelijkenis met het origineel. Natuurlijk, hij had zichzelf herkend, maar dat was eerder door de hoog opstekende wenkbrauwen en een wratje naast het linkeroog, althans naast het linkeroog op het doek. Herbert Hakvoort gaf zichzelf weer in spiegelbeeld. Pas na het vijfde portret had hij gezien dat het beeld niet klopte met de werkelijkheid. Hij had foto's gemaakt van zijn asymmetrisch gezicht. Het wratje bevond zich naast zijn rechteroog. Zijn schilderijen maakten dat hij zijn beeld van de werkelijkheid moest herzien. Zijn beeld van de werkelijkheid was gebaseerd geweest op een beperkte blik, en toch had hij zijn leven kunnen leven; niet als een vreemdeling, als een oude gekende.

Impressionistisch, kubistisch, abstract, pointillistisch; niet dat de gelijkenis met de foto beter werd. De vaardigheid, de aandacht voor details, zijn manier van kijken veranderde. En met die veranderingen verschoof zijn verhaal dat zijn identiteit beschreef. Uit de *prehensions* kwam een nieuwe vertrouwde werkelijke gebeurtenis tevoorschijn; hoe fictioneel ook. Dromen is ook leven.

*****

Een warme oostenwind streek door het hoofd van de schrijver. De plek van zijn belevingen. Op gepaste afstand stonden vier landgeiten van middelbare leeftijd op een rij, alsof ze publiek waren en wachtten op een voordracht, alsof ze uitkeken naar een voorgelezen brief. Eigen werk van de schrijver in universele

sikkentaal. Twee bontbruine landgeiten met dito sikken en twee witgrijze landgeiten. Ze hadden geduld, ze hadden geen andere beslommeringen dan eten en rusten, nauwelijks afgeleid of verstrooid door fietsers en wandelaars. Het wereldbeeld van de landgeiten, van de schapen, van elke kudde werd bepaald door de warme heide, de stroomloze afrastering, het afwerende veerooster in het fietspad en de vlekkerige schaduwen van de berkenbomen die de zuidkant van de heide omzoomden. Onder de bomen groeide gras; er was voor de geiten geen noodzaak de heide met een bezoek te vereren. De heide was voor schapen, Drentse heideschapen zoals die al eeuwen, en nog langer het Landschap bevolkten. De heide was voor Schotse Hooglanders onwetend van de natuurslager. De heide was voor vier sikken en een schrijver in de schaduw van een berkenboom; om naar te kijken.

Uit het oosten kwam stuifzand mee van de akker waar in hoge rillen aardappelen waren gepoot. Ridges and trenches. Mei was het stuifseizoen met kleine wervelwinden en korte slurven van zandbeladen warme lucht over de bouwvoor. Grijze geploegde en gladgemaakte akkers met patronen in geel en bruin van het onderliggende dekzand. Gelen en bruinen dicht onder het oppervlak als verraders van de contouren van raatakkers van voor de jaartelling. Celtic fields. Overal verwijzingen naar eerdere beschavingen, nergens een afgerond verhaal. Seed potatoes. Maize. Sugar beets. War memorial van Anna Westland in de Zeijer strubben als herinnering aan een rituele moord. Toeristen en migranten op hun wenken bediend met na elke kilometer een wegwijzer in dit meertalig land.

Over het schelpenpad reden een vader en een kind voorbij. Niemand die hen zag, op de camera na. De schrijver sliep.

*****

"Waarom moet ik dat weten?" had Herbert Hakvoort gevraagd. Een lichte ondertoon van verontwaardiging in zijn stem. Verontwaardiging – over ongevraagd betreden van zijn bewustzijn – die hem na al die jaren nog niet had verlaten. "Waarom moet ik dat weten?" was geen vraag, maar een aanval op de vrouw die in dat ogenblik zijn belager was. De vraag was hem ontsnapt. Hij had

liever gezwegen. Linda leek zijn vraag niet gehoord te hebben. Ze negeerde zijn scherpe tong.

"Ik houd van mannen en van vrouwen, maar...," ze had haar trui over haar hoofd getrokken en met haar armen boven haar hoofd gewacht tot haar gezicht weer vrij was, "maar van vrouwen het meest." Zonder zijn blik los te laten had ze haar trui over de rugzak naast de bank gelegd. Lichte kastanjebruine sproeten tot onder haar kastanjebruine tepels die als beweeglijke groothoeklenzen van een kijker de kamer in ogenschouw namen. Herbert Hakvoort; linkerhand in zijn broekzak. Penseel in zijn rechterhand. Op een piëdestal een ontbijtbord met olieverf in aardetinten. Zo zag de wereld in zijn kamer eruit. Zijn wereld. *A man alone in a room* en een naakte vrouw als aanzet voor een onaanraakbaar naakt op een canvasdoek.

"Ik ben lesbisch. Zo voel ik me. Lesbisch." Er was niets lesbisch aan haar besproete borsten. Er was niets lesbisch aan haar brede blanke heupen. Er was niets lesbisch aan haar vrouwelijk lichaam. Voor een leek was er niets te zien van haar binnenwereld.

> Herbert Hakvoort had tot haar komst enkel stillevens en zelfportretten geschilderd. Eéndimensionale eigenbeelden. Zijn hoofd als geglazuurde bloempot met sanseveria. Linda zou zijn eerste naakt worden.

"Wat lijfelijkheid aangaat, bedoel ik." Linda had haar lichaam op de bank gevlijd. Haar enkels over elkaar. Haar handen gevouwen. Rechterduim boven. Linkerpink onder. Ze stuurde haar lichaamsberichten de wereld in: Ik lig op een sofa. Hij schildert me. Hij draagt een korte broek, een VanGogh hemd. Ik ben bloot in afwachting. Door het open bovenlicht klonk een kikkerkoor. Het was tweede pinksterdag. Het was een mooie dag in mei.

*****

De geur van de landgeiten. Misschien was het de geur van de landgeiten geweest die hem wakker had gemaakt. Het was de geur van het boek. Linda's boek met donkerrood vilten omslag en gouden stiksels. De titel van het boek stond in een onwennige taal op de voorkant van het omslag. Op de achterkant een kris

in roodgoud. Een boek van vergeeld papier met tekens van een kroontjespen gedoopt in inkt van ingedikt veenwater, krassen van een ganzenveer gedoopt in Oost-Indische inkt. Romaanse letters, rune-tekens, Hebreeuws, Arabisch, Sanskriet, Chinees orakelbeen schrift. Hetzelfde verhaal in meerdere talen. De steen van Rosetta zonder geheimschrift.

De vier landgeiten waren verschrikt achteruit gesprongen, niet ver. Ze wilden Hem leren kennen, leek het. Ongevaarlijke schrijver op zijn rug op het zand onder de schommeltak van de berk. Alsof ze tegen de schrijver zeiden: "Heer vertel ons welk lied we moeten mekkeren."

*****

Herbert Hakvoort was de vrouw uit de winkel met kunstenaarbenodigheden niet vergeten. Onder het oppervlak van zijn bewustzijn was ze bij hem gebleven. De herinnering aan haar was verdwenen in een poel van gebeurtenissen tot ze uit een *prehension* als Aphrodite weer aan het oppervlak was opgedoken. Hij had niet naar haar uitgekeken, maar dat had weinig met haar te maken. Herbert Hakvoort keek uit naar de dag, naar morgen en soms naar een week later. Herbert Hakvoort keek vooral uit naar de dag na de afgelopen nacht.

Herbert Hakvoort herkende haar profiel in dun katoen tegen de middagzon, afgetekend als de gebogen berkentak tegen de middaglucht met een eigen geheimtaal. Hij hoorde opnieuw de winkeldeur met koe-bel. Als hij zijn literaire ader eerder had ontdekt, had hij haar wellicht in een verhaal geschreven. Een exotische bijrol in een raamvertelling, een rol als voorbijgangster met slotvormige navel, brede heupen, licht golvend kastanjebruin haar en een litteken op haar buik waar ooit een wormvormig aanhangsel was verwijderd. Een vrouw met groene ogen, lichtbruine sproeten, een smalle neus en rossige wenkbrauwen. Een vrouw met een schoon gebit, een vrouw met een rugzak. Een vrouw die voor hetzelfde geld een man was geweest. Als hij zijn schrijfader eerder had ontdekt, had hij haar een bizar en herkenbaar karakter toebedeeld. Hij had haar karakter tot ontwikkeling laten komen; van goedertieren en aanminnig naar leidend, berekenend, gewelddadig en moordzuchtig, misschien.

Zover was het nog niet. Twintig jaar geleden.

Herbert Hakvoort schilderde, niet uit roeping, niet uit passie. Hij schilderde olieverven omdat verf en doek zijn pad hadden gekruist. De verf, de kwasten en doeken, de terpentijn en de vernis plaveiden het pad naar de literatuur, maar daar had hij destijds nog geen weet van gehad. Schilderen was een horde, niet om te nemen. Het doek, de verf en de kwasten waren een hek om stil te leren staan. Stil staan om te leren kijken. Alsof het hek wilde zeggen: "Als jij je kalm en rustig houdt, zal ik je het pad wijzen."

*****

Linda was naast hem komen zitten op het terras van het stadscafé, haar witte rugzak met rood pompeblêd op de stoel tussen hen. Hij had haar aanvankelijk niet herkend. Herbert Hakvoort was een man van woorden, meer van onuitgesproken woorden, minder van beelden. Hij herkende woorden, zinnen. Voor gezichten had hij geen geheugen.

"Linda," had ze met haar tuitmondje gezegd. "We kennen elkaar van de kunstenwinkel." Haar verhaal stond in rode en blauwe tekens op geel katoen.

Linda. Herbert Hakvoort had in de winkel haar naam in het voorbijgaan gehoord. Ze had met haar kleine mond de verkoper gezoend, niet op de mond.

"Linda". Herbert Hakvoort had haar naam herhaald, alsof hij opnieuw moest leren praten. En na haar naam had hij zich voorgesteld; eerst zijn achternaam, daarna zijn voornaam en achternaam. "Zo heet ik." Nooit zei hij: "Ik ben..."

Ze had niet gevraagd of ze mocht aanschuiven. Ze was naast hem gaan zitten, leunde naar hem over alsof ze elkaar al jaren kenden, legde haar arm om zijn nek en zoende hem vol op de mond. Haar kastanjebruine haar had grijzen. Zo jong was ze.

*****

De wind was gaan liggen als kondigde de wind de avond aan. Hoog

glinsterden lijnvluchten op weg naar Bremen, Kopenhagen en verder. Voor wie wilde, was op een iPhone te zien wie overvloog. Mieren trokken hun sporen over een halfvergane stam van een gebroken berk. Een zandhommel zocht een bloem. Hier rond de kinderspeelplek groeiden paardenbloemen in een vijandige omgeving. Hier op deze picknickplek was de aarde bevrucht door restanten leeftocht; achtergelaten door bezoekers. Hier vertelden woekerende brandnetels over geheime gebeurtenissen.

*****

Linda was enige nazaat van Krist Berkenbosch uit Waterhuizen. De scheepsbouwer had zich opgewerkt van losarbeider naar opperman op de werf. Haar vader had pas laat leren lezen. Krist Berkenbosch was een moeizame lezer en een schrijver met weinig woorden, maar met veel gedachten onder zijn koopvaardijpet. De pet met gouden embleem – *Ik ben de koning van de vloot* – was het houvast van Krist Berkenbosch; gezagvoerder op schepen op de helling. Kapitein tot het schip de werf verliet. Krist Berkenbosch hoorde in het moderne jargon tot de laaggeletterden.

Jaren achtereen gleden kustvaarders met enige regelmaat van de dwarshelling het Winschoterdiep in. Voorspelbaar spektakel. Waterballet aan de overzijde van het kanaal. Linda had schepen gedoopt – veel vrouwennamen – met champagne tegen de boeg. Moeder Aafje keek toe. Linda, enig kind, was in de wieg gelegd om te dopen, leek het. Ze had in Kampen protestantse en gereformeerde theologie gestudeerd. Op het eindwerkstuk en de finale preek na, had ze de opleiding voltooid. Ze was afgehaakt in het zicht van de haven.

God had, als God bestond, ook vrouwen geschapen die van vrouwen houden, meer van vrouwen dan van mannen. Zo stond het niet in de Schrift. Niet naar Letter en niet naar Geest. Haar God was een andere God dan de God van haar vader, dan de God van haar moeder, een andere God dan de God van Israël. Haar God was een andere God dan de Allah van Medina en Mekka. Haar God had het kruis verlaten.

"Mijn vader," had Linda tijdens de tweede maal op de bank gezegd – haar contouren waren in olieverf vastgelegd – "was heel gelovig,

al zou ik het liever religieus noemen. Hij kon zich niet verplaatsen in de veranderende tijd. Hij bleef zijn godsbeeld vasthouden, koesteren is een beter woord. Hij koesterde zijn geloof, zijn illusie. Tegen beter weten in, dacht ik vaak, maar ik heb het hem niet gevraagd. Waarom zou ik zijn houvast weghalen? Als ik dat al zou kunnen?" Linda had Herbert Hakvoort niet naar zijn godsbeeld gevraagd. "Gelooft niet ieder wat hij of zij nodig heeft? De een houdt van God, de ander van horoscopen en pendelen. Anderen houden van wetenschap of metafysica. Elk verzint een verhaal om te begrijpen wie hij is en waar en waarom. Zolang de theorie, de overtuiging of het geloof werkt, is er niets op tegen. Ook uit onlogische en zelfs uit foutieve opvattingen kunnen acceptabele en zelfs goede resultaten tevoorschijn komen. Het resultaat telt." Ze had haar roeping gemist, dat was helder. Waartoe zijn wij op Aarde? die kindervraag was bekend bij de schrijver.

De schilder – de schrijver in statu nascendi – koesterde zijn eigen Godsbeeld. Dat was zijn intimiteit. Zijn beelden waren niet bestemd voor anderen. Hij zweeg over zijn verbeelding van zijn opperwezen. Hij zweeg over de creativiteit als beginsel in zijn leven. Elk woord zou teveel zijn, en te weinig. Zonder in opperwezens en geloof te vervallen, negeerde hij wat hij niet begreep, – dat was zijn redding – tot begrip zich aan zou dienen. Herbert Hakvoort hield steeds meer van stille plekken.

"Mijn vader heeft met Jezus gesproken," zei Linda. "Daar," ze knikte naar de rugzak, "daar bewaar ik zijn aantekeningen; zijn dagboek met de dialogen met Jezus. Telkens als een schip bijna was voltooid en mijn vader de boot inspecteerde, kwam hij – naar zijn zeggen – Jezus tegen op de voorplecht. Elke boot leverde een nieuw hoofdstuk in zijn boek. Jezus vertelde zijn ware levensverhaal aan mijn vader. Een verhaal in talen. Mijn vader schreef in Aramees, in Japans, Maleis en Chinees, in Arabisch, Drents, Gronings en in Fries. Écriture automatique. Zoals je in een droom elke taal kunt spreken en verstaan."

In haar dromen sprak ze alle talen, had Linda gezegd. Kort stak ze haar tong over haar onderlip van haar tuitmondje, als wilde ze haar bewering onderstrepen. Ze vertelde van haar vader.

"De timmermanszoon vond dat er te veel sprookjes over hem

werden verteld. – Woorden van mijn vader. – De wonderbaarlijke broodvermenigvuldiging, de wandeling over het water, de opwekking uit de dood van Lazarus. En," had haar vader verteld, "Jezus is niet aan het kruis gestorven. De kruisiging is in scène gezet om het volk te plezieren. Hij heeft me dat zelf verteld."

De kruisiging in scène gezet net als de moord op Kennedy, de landing op de maan, de aanslag op de twin towers, de bombardementen in Syrië, de vangst van Bin Laden. De kruisiging en wederopstanding in scène gezet, net als de langgraven en de hunebedden met verzonnen verhalen rond de bewoners uit pré-historische tijden. Een matriarchale hoog beschaafde samenleving als oorsprong van Friese boeren en burgers; in scène gezet. Vorstenhuizen in scène gezet, net als carnaval, volksdansen en voetbalwedstrijden. In scène gezet als niet verstuurde brieven. In scène gezet; het menselijk bestaan.

Linda had haar vader beloofd het boek te bewaren, te lezen en onder de mensen te brengen; op een tijdstip dat haar passend leek. Haar vader was tijdens een tewaterlating omgekomen. Details had ze niet willen vertellen. Krist Berkenbosch was onthoofd. Een losgeschoten kabel had als een beulszwaard zijn hoofd van zijn lichaam gescheiden.

De helft van de belofte – bewaren – had ze vervuld. Ze had hapsnap gelezen in het boek in de witte rugzak met rood lelieblad en rode riemen. Aantekeningen van haar vader; die in de hemel is; als daar plaats is voor zondaren en martelaren, als daar plek is voor onthoofden.

*****

"Mijn vader was stelmaker, timmerman, dat is goed in de schrift terechtgekomen. Jammer dat de scribenten in die tijdingen niet meer aandacht aan mijn vader hebben besteed. In jouw tijd," had Jezus tegen Krist Berkenbosch gezegd, "in jouw tijd, bijna twintig eeuwen na mij, zou Jozef van Arimathea door het leven gaan als stiefvader; en niet als mijn biologische vader; die hij was. Scribenten maken verhalen mooier dan ze zijn. Mooie verhalen hoeven niet waar te zijn. Chinese whisper, je kent dat wel. Verhaaltjes verder vertellen en ondertussen de inhoud aanpassen aan verlangens. Als je bedenkt dat de meeste verhalen over mij tientallen

jaren na mijn dood zijn opgetekend. Uit het blote hoofd. Geconstrueerde herinneringen van oude mannen die van mij hebben gehouden. Liefde en onwerkelijkheid liggen dicht bij elkaar, dat weet je." Krist Berkenbosch had geknikt. Hij vermeed liefde, beter, hij vermeed de manie van verliefdheid. "Tijdens verhoor door de Sanhedrin – de rechtbank – zou er weinig van de werkelijkheid van de brievenschrijvers en scribenten overeind zijn gebleven. Ze spreken elkaar trouwens regelmatig tegen. Bewondering vertroebelt de blik." Het had er alle schijn van dat Jezus niet op aanbidding en verering zat te wachten. Het leek erop dat Zijn biografie zonder Zijn instemming tot stand was gekomen.

"Je hebt in je kinderjaren veel sprookjes over mij gehoord waar geen waarheidsvinding aan te pas is gekomen. Dikke boeken met siersloten en rituelen met zang en dans, met kaarsen en wierook zorgden voor overtuigingskracht, en voor beneveling van de geesten. Wie niet vatbaar was voor magie werd door zelfbenoemde plaatsvervangers van mij met geweld tot de orde geroepen. Die *fairy tales*," had Jezus gezegd, "zijn een hardnekkig leven gaan leiden met oneindig veel onuitwisbare misverstanden tot gevolg. Grote misverstanden en duizenden kleine dwalingen. Zo gaat dat met de mens. Wat jong is geleerd, hoe onwerkelijk en hoe onwaarachtig ook, blijft voor eeuwig bestaan. Verankerd. Ik houd van woorden uit de koopvaardij. Mijn vader was scheepstimmerman. Hij bouwde boten voor vissers en handelaren. Krist Berkenbosch: ik heb jou gekozen als mijn penvoerder omdat je kapitein bent, kapitein aan de wal. Iedereen weet dat jij niet over water kunt lopen. Niemand van de crew weet dat je niet kunt zwemmen.

Wat jij denkt te weten over oorsprong, heden en toekomst van de mens is niets nieuws. Ook je voorouders hadden overtuigingen, al ging die folklore in moerassen, veen, bossen en heidevelden op een andere manier zijn gang.

Je voorouders op de raatakkers, de jagers en vissers, de hunebedbouwers haalden hun bijgeloof uit het landschap. Het veld vertelde wat ze ongemerkt tot hun overtuigingen maakten. Ze geloofden in wat het landschap hen bood. Witte wieven, dwergen, reuzen. Ze vertelden aan hun nakomelingen wat ze geloofden, een enkeling kraste op een

bot zijn geheimschrift, een enkeling tekende in het zand. Van afstand bekeken lijken de overtuigingen van je voorouders en van jou te verschillen. Van dichtbij zijn geloofsovertuigingen een gesublimeerde angst om het zinloze leven op een prettige en onderzoekende manier te leven. De enige rechtvaardiging: het werkt.
De werkelijkheid ziet er anders uit dan je denkt. Er staat niet wat er staat. Ga maar kijken op het Noordsche Veld. Goed kijken. Mensen kijken niet."

*****

"Als ik wist dat je spoedig dood zou gaan...."
Linda lag voor de derde keer als Olympia van Édouard Manet op de driezitsbank. Een rode wollen deken met gele lengtestrepen tussen haar naakte lichaam en het roze varkensleer. Herbert Hakvoort stond schuin naast de ezel met het brede canvasdoek binnen handbereik. Gele verf. Linda kon niet zien welk deel van haar lichaam in verf werd vastgelegd. Herbert Hakvoort schilderde de vrouw op de bank. Hij schilderde Linda als een stilleven, als een sanseveria in een trechterbeker.

"Als ik wist dat je spoedig dood zou gaan...."

Herbert Hakvoort was niet van plan spoedig dood te gaan. Waarom zou hij? En voor wie? En wat zou de wereld opschieten met zijn verscheiden? De dood kwam op de tijd dat het de dood paste, niet eerder en niet later. Hij trok zijn onderlip over zijn ondertanden naar binnen. Het marterhaar zocht de juiste plek op het doek. De plek naast het litteken op haar gladde buik. De bloem. De dode bloem. Herbert Hakvoort staarde naar de penseelpunt in haar navel.

"Als ik wist dat je spoedig dood zou gaan...."

Linda had de aanloop voltooid. Ze zocht de ogen van de schilder en verlegde haar blik naar het rugzakje dat aan het eind van de bank op de vloer lag. Opnieuw keek ze Herbert Hakvoort aan.
"Als ik wist dat je spoedig dood zou gaan. Zou ik..." Ze ging

rechtop zitten, knieën losjes tegen elkaar en terwijl ze sprak, spreidde ze haar benen. "Als ik wist dat je spoedig dood zou gaan, zou ik een kind van je willen.'

*****

"Jozef was mijn natuurlijke biologische vader. Ik ben verwekt uit zijn zaad. Zo'n gewone doordeweekse daad, iedereen kan het, past niet goed bij mijn status als Zoon van God. Jezus kan in de ogen van Zijn – van Mijn – volgelingen geen gewoon mens zijn, een mens van vlees en bloed, een mens met een vader en een moeder. Ik ben een zoon van mijn vader en moeder. Ik ben een man. Ik heb een penis. Niet alleen een penis. Ik heb meer, veel meer, maar ik heb ook een penis."

De stemverheffing leek van de bladzijde van Linda's boek te spatten. Een vloek uit de mond van Jezus zou niet hebben misstaan. Er volgde een halve onbeschreven pagina.

"Nu ik dit heb rechtgezet kan ik nog een misverstand rechtzetten. Ik heb twee halfbroers en een halfzuster. Eén moeder en vier vaders in ons samengesteld gezin. Mijn halfzuster is zwart, ook mijn halfbroers hebben een tint. Mijn jongste broer heeft spleetogen en dik zwart haar. Mijn vader was scheepstimmerman, en ook in die jaren was een scheepstimmerman vaak onderweg. Wie onderweg is kent veel onverwachte ontmoetingen. Alle ontmoetingen zijn een verrijking van het bestaan. Ontmoetingen met levende en niet-levende materie, dat maakt niet uit. Wie goed kijkt, ziet enkel rijkdom.
De ene ontmoeting is vruchtbaarder dan de andere. Ik spreek uit ervaring. Ik ben niet alleen afgeschilderd als een goddelijke man. Ik ben ook een goddelijke man. Ik heb een penis. Vraag maar na. Meer hoef ik niet te zeggen."

*****

Voor ze zich had aangekleed had Herbert een foto gemaakt. Kámeraad op het statief. Lange sluitertijd, klein diafragma.

Scherptediepte. Details. Ook zonder poseren zou hij het schilderij af kunnen maken; pointillistisch, kubistisch, naïef. Bij de deur had ze haar buik tegen zijn onderlichaam gewreven – alsof ze iets wilde uitgummen – en hem op beide wangen gezoend. Ze had haar rugzakje laten staan. Ze had haar rugzakje niet vergeten. Herbert Hakvoort mocht haar erfstuk bewaren. Ze nam haar herinnering aan hun ontmoeting mee. De schilder verruilde zijn penseel voor een kroontjespen.

*****

Bij elkaar was Linda drie maal geweest om te poseren en om te praten. Drie keer was Linda geweest om van haar vader te vertellen. Van de onthoofding door de scheepskabel, van het hoofd op de koperen schaal, van haar ongeloof in een alwetend Opperhoofd, van haar verlangen naar een wereld, bestuurd door vrouwen. Een vrouw, meerdere vrouwen, aan het roer zou een vreedzame en van schoonheid vervulde samenleving opleveren. Dat dacht ze. Ze was niet vergeten dat voor mannen liefde equivalent is aan oorlog. Linda hield van vrouwen. Linda wilde een kind, hoe dan ook, van wie dan ook. Nu het nog kon. Na de paring zou ze de verwekker van haar kroost opeten, als dat zou kunnen. Verteren.

Na voltooiing van het schilderij had Herbert Hakvoort, nog geen vijftig, drie jaar op haar gewacht. Na drie jaar had hij besloten niet langer te wachten. Ze was niet teruggekomen. Ze had het schilderij in veel aardkleuren en met veel rood nooit gezien.

*****

"Ik was niet het enige kind van mijn vader. Ik heb dat al verteld. Jozef van Arimathea was een schuinsmarcheerder, een stille schuinsmarcheerder. Mijn moeder bewaarde alles in haar hart. Dat betekent zoveel als: ze liet haar verdriet en haar vreugde niet zien. Een gesloten vrouw boordevol emoties. Je kent dat wel," had Jezus tegen Krist Berkenbosch gezegd. Krist Berkenbosch kende dat wel. Hij was vertrouwd met een regionale cultuur van zwijgen en binnenvetten. "Maar ik was zijn meest beminde zoon. Dat weer wel. Misschien zei mijn vader dat tegen elk van zijn kinderen. Ik weet dat niet, al weet

ik wel heel veel. Ik was de intelligentste van ons gezin, niet geschikt voor ambachtswerk."

In het boek volgden pagina's in het Sanskriet, in het Hebreeuws en in het Arabisch. Krist Berkenbosch had de woorden niet kunnen ontcijferen. Met bruine inkt, nauwelijks te lezen op het vergeelde papier, had de scheepstimmerman eigen aantekeningen gemaakt. "In mijn droom begreep ik wat ik geschreven had, maar als ik wakker werd, was ik weer kwijt wat ik wist. Een visioen, had ik, maar dat visioen herkende ik enkel als ik droomde. Utopia, laat ik het daar maar op houden. Triantha Incognita."

*****

Na drie jaar wachten was Herbert Hakvoort op een herfstige dag naar het Noordsche Veld gefietst. Onder de gebogen tak had hij buiten zicht van wandelaars een zelfportret begraven. Het eerste zelfportret met een ovaal hoofd en de ogen halverwege kruin en kin. Het portret met de vierkante kin en bonkig hoofd. Na die eerste keer was Herbert Hakvoort teruggekomen met het kubistische portret met het wratje aan de spiegelbeeldkant. Weer later volgde het pointillistische portret naar beeld en gelijkenis van een pasfoto de weg naar de aarde, als was het een graf, een urn, een vuurstenen vuistbijl, als was het een trechterbeker met restanten van een doorkliefde schedel.

*****

Na zes onbeschreven pagina's met chaotische donkerbruine, bijna zwarte lijnenpatronen van het verweerde houtpapier volgden in het boek zes zwarte bladzijden. Misschien was daar ooit tekst geschreven. Het leek er meer op dat de inktpot met opzet leeggegoten was op het papier. Er waren geen woorden te herkennen. Ook tegen het licht gaf het papier geen geheimen prijs.
Na de zwarte bladzijden leek Jezus een stuk serieuzer in zijn beschouwingen, alsof hij geneuzel over echte en onechte kinderen (bedoeld wordt natuurlijk bastaardkroost of

buitenechtelijke kinderen) zat was geweest.
“Met de dood voor ogen,” had Jezus tegen Krist Berkenbosch gezegd, althans zo had de schrijver de woorden van zijn geestverschijningen op de boeg van kustvaarders genoteerd. “Op de valreep van het leven, kwam ik een vrouw tegen op de markt in Jeruzalem. Ze had licht golvend kastanjebruin haar. Ze droeg een lange vergeelde jurk met lange mouwen. Ik was geen vreemdeling in Jeruzalem, al had ik daar niet veel te zoeken, omdat ik er weinig verloren had. Vis en brood wilde ik kopen. En wijn. En toen zag ik haar. En zij zag mij.”
Elders in het boek dat Krist Berkenbosch aan zijn dochter Linda in bewaring had gegeven, stond dat Jezus liever in Korinthe verbleef, maar dat het verblijf in die plaats voor hem onbetaalbaar was. Als notoire dwarsligger en praatjesverkoper had niemand de kleine zelfstandige in loondienst willen nemen.
De kastanjeharige in lange verbleekte gele jurk was met hem meegegaan. Jezus had haar niet gevraagd om hem te vergezellen. Ze had zich niet opgedrongen. Haar overgave had een vanzelfsprekendheid geleken, die nergens op gebaseerd bleek.
“Ik had mezelf in de nesten gewerkt,” had Jezus gezegd. “Details zal ik je besparen. Geld, drugs, verslaving en veel meer nog opstandigheid tegen gevestigde waarden. Als ik het nu bekijk, nu het te laat is, nu de wraak zal komen, was ik voorbestemd om geslachtofferd te worden. Mijn schuld aan oproer en verstoring van openbare orde is in scène gezet. Mijn Vader heeft me vaak gewaarschuwd, beter, Hij heeft me voorgehouden waar ik mee bezig was. Je kent die uitdrukkingen ‘Opgroeien voor galg en rad’ In mijn tijd bestond de galg als erfenis van voor de jaartelling, lees het Oude Testament er maar op na. Raderen waren er nog niet veel. Vervoer ging met schepen en met ezels en kamelen in konvooi door woestijnen.”

Volgde een uitweiding over martelen, vierendelen en radbraken aan de hand van het lot van Gheraert van Velsen, de moordenaar van graaf Floris de Vijfde. Dat zijspoor laat ik kortheidshalve achterwege. Onthoofding met een

kromzwaard van de neef van Jezus kwam ook ter sprake. Het hoofd van Johannes de Doper om Judith en haar minnaar Holofernus te plezieren. De aantekeningen gingen verder met:
"Mijn Vader – Jozef de scheepstimmerman – heeft me leren reflecteren. Het heeft een beetje geholpen, maar niet echt. Domheid is niet mijn sterkste kant, maar nadenken ook niet."
"Als het een jongetje wordt," had de kastanjeharige vrouw gezegd, "noem ik hem Mo."
"Ze is driemaal bij me geweest," had Jezus gezegd. "Na die drie keer, met tussenpozen van een maand, heb ik haar nooit weer gezien. Ik heb niets meer van haar gehoord."
Ze was spoorslags richting Perzië vertrokken. Of ze ooit Isphahan had bereikt wist Jezus niet. Hij had haar droog brood en droge vissen meegegeven voor de reis. Er was genoeg leeftocht in huis. Manden vol. Houdbaar als scheepsbeschuit.
"Drie jaar na de laatste ontmoeting. Ik was 33, is mijn hoofd van mijn romp gescheiden. Mijn Vader kreeg eerder zijn gelijk dan ik had gedacht. Mijn moeder weende bitter bij een leeg graf, schreven de scribenten. Ook in scène gezet. Die onthoofding. Alles. Kijk maar op YouTube.
Sinds mijn 33ste ben ik uit het openbare leven verdwenen. Sinds mijn 33ste spook ik als de Vliegende Hollander rond in de hoofden van mensen die via Chinese whisper mijn leven romantiseren. Ik wacht op een schrijver die mijn jaren na mijn 33ste alsnog boekstaaft. Minstens zo interessant als het uitentreuren opgetekende deel over mijn aangedikt openbare leven."

*****

Herbert Hakvoort liet de schemering over zich komen. Verderop in de boomkruinen zongen vogels, niet uit angst, maar om de nacht te begroeten. Het was een warme avond op de Grote Stille Heide. De landgeiten lagen verderop onder de berken te herkauwen en de dag te overdenken. Bosmieren zetten hun sisyfusarbeid voort.

De schrijver bladerde in het Linda Boek. De laatste bladzijden wachtten op zijn woorden. Uit de zak van zijn korte broek haalde hij een vulpen met inkt uit veenwater gewonnen. Regio-inkt uit

het provinciale hotelwinkeltje in de strafkolonie zeven kilometer verderop. Authentieke veeninkt naast hand gebreide sokken, honing van eigen dopheide en van eigen koolzaad, asperges uit eigen bodem, aardbeien van de koude grond en ruim geïllustreerde dichtbundels in eigen regio-talen. Uit gewoonte likte de schrijver langs de punt van de pen. Bitter. Na driemaal likken proefde de inkt zoet. Hij voelde de iPhone in zijn borstzak trillen. Misschien dat zijn vrouw belde om te horen waar hij was – al kon ze dat op haar waar-ben-je-nu-app gemakkelijk zien – of om te horen hoe laat hij thuis wilde komen.

Op Facetime verscheen een schokkerig beeld. Op een donker scherm zag hij de contouren van een lianenbrug over een rivier. Olielampen op een veranda. Een jonge vrouw met licht golvend haar, donkere ogen – in de nacht waren kleuren verdwenen – en een tuitmondje. Kinderen komen overal; Oerol, zoals de Friezen zeggen.

"Hoor je me? Zie je me?"

Achter het scherm was het acht uur later. De volgende dag was al aangebroken. Het verleden in het oerwoud van Maleisië was het heden op het Noordsche Veld, zoals het heden in Chicago in de vierde dimensie de toekomst was van Herbert Hakvoort en van de vier landgeiten onder de berkenbomen.

Ze draaide de iPhone voor een beter beeld.

In het Linda Boek noteerde Herbert Hakvoort op de lege pagina's na de zwarte bladzijden:

> Ik zie een hangbrug over een rivier. De bamboe brug bestaat uit een reeks V-vormige koppelingen en ziet eruit als het skelet van een pre-historische dinosaurus. De bamboe-ribben zijn dik als een arm van een man. De 'wervels' in het midden zijn dik als een mannenbeen, met elkaar verbonden door de wervels aan de bovenkant. De V-vormige bamboekoppelingen worden gestabiliseerd door parallelle bamboepalen, met elkaar verbonden door dikke touwen. Aan deze kant van de brug staan twee grote rubberbomen en aan de andere kant van de rivier is een paviljoen aan het water.

Het gebouw lijkt op een hotel. Olielampen rond de veranda en de vierkante geelverlichte ramen. Ik kan de tekst op de gevel niet lezen. Ik zie de schildering op het uithangbord. Een vrouw uitgestrekt op een sofa, als Olympia van Édouard Manet. Een zwarte vrouw houdt een rode waaier vast in de vorm van een pompeblêd. Aan deze kant van de wankele hangbrug, enkel geschikt om stap voor stap over te lopen, zit een jonge vrouw in een korte broek. Ze heeft haar handen gevouwen. Haar ellebogen rusten op haar blote knieën. Haar hoofd heeft ze licht gebogen, alsof ze naar de grond kijkt, maar misschien tuurt ze van onder haar wenkbrauwen naar de brug. Vanaf haar plek kan ze de voeten van de wandelaars niet zien. De begroeiing langs de oever belemmert haar zicht. De touwen van de brug zijn aan een rubberboom vastgemaakt. De boom buigt door. De zijtak is heel geschikt om aan te schommelen. Sap van de *Hevea brasiliënsis* heeft sporen op de stam achtergelaten. Dat ziet er ongeveer zo uit:

نام من بارنچه است.

Aan de voet van de boom zie ik vier geiten. Ze lijken te slapen, maar als de vrouw beweegt gaan de koppen van de geiten mee in haar beweging. Ik kijk opnieuw. Nu draagt ze een dunne gele jurk met lange mouwen. De jurk is opgeschoven. Ik zie haar vormen in het tegenlicht van de olielamp. Alsof ze weet dat ik meekijk, draait ze haar hoofd. Ze tuit haar lippen. – Fluiten mag niet in een oerwoud. Slangen verschalken vogeltjes, gelokt door vogelgefluit. – Ze glimlacht en knikt naar me. Ze legt haar handen op haar ruime schoot. Misschien verwacht ze een kind. Ze houdt een boek vast met roodvilten omslag en met een gouden teken op de voorkant. Ze draait het boek. Op de achterkant zie ik een mes in goud, een kris met licht gebogen punt. De vrouw slaat het boek open en schrijft op de laatste bladzijde in onbekende tekens. Ze kijkt op. Ze beweegt de lippen van haar tuitmondje. Ze leest wat ze heeft geschreven. Ik hoor haar niet. Ik weet wat ze zegt.

Pourquoi

Vragen stellen zit in mijn aard. Ik ben niet de enige. Gelukkig. Vragen leveren veel inzichten op, naast veel misverstanden.

Vragenzaad. Ik begreep die toevoeging niet na weer een aantal vragen naar het *Waarom van de dingen*. Vragenzaad viel in de categorie plintenladder en balkenschaar. Ik begreep inmiddels dat ik me niet naar de rijwielzaak (fietsenmaker) hoefde laten sturen om een deusie boegievonkies voor de brommer. Mijn dorp was mijn taalleerschool. Om een plint te beklimmen was geen trapleer nodig. Een schaar om spinnenwebben uit de hanenbalken te knippen schoot zijn doel voorbij. Ik spon een web om me heen; ter verdediging. Taal werd mijn schild en de betrouwen.

In een andere omgeving. Veel later. In Kameroen brak het jongentje met zijn vragenzaad *de nouveau* door het *toile araignée*.

– Pourquoi?

En opnieuw.

– Pourquoi?

Ik werd monsieur Pourquoi. De vraag naar de vorm van bananen liet ik achterwege. Ik vroeg niet hoe mijn zwarte dorpsgenoten aan hun dikke lippen kwamen. (Ik wilde dat nog steeds weten.)

Op de huizen lagen golfplaten van hot tin roof. Een enkel hutje had een strooien dak. Meisjes en vrouwen in strooien rokjes zag ik niet. De tijd van missionarissen en zendelingen in de kookpot was definitief voorbij.

Nergens zag ik een klok. Nergens zag ik een thermometer. Niemand wist hoe laat het was. Ik wilde de temperatuur weten.

Nadat de zon om klokslag zes rapjes onder was gegaan – die korte omslagtijd van licht naar donker kende ik uit het aardrijkskundeboek – na het warm avondeten met *du singe* en *du makabo*, met *vin de palme* en met muziek van James Brown, kwam ze dicht naast me zitten. Ze had ogen als meren die niet konden jokken. Ik kreeg het lichaamswarmer.

– Monsieur Pourquoi, zei ze met rollende lippen.

– Oui? vroeg ik.

– J'ai froid.

PSA-professor

Het tuinhuisje staat als een Russische datsja half verscholen onder een klimop. Hier en daar hangen in de late herfst nog bruinzwarte bessen, door spreeuwen en merels vergeten. De gebladderde kozijnen zijn toe aan een frisse kleur. De hoge rechthoekige ramen, voorzien van dubbelglas met gekruiste spijlen, tonen de erfenis van voorjaarsstofstormen, zo gewoon op de Drentse mono-cultuur zandgronden. Achter de rondgesleten dorpel, ooit diep steenrood van ijzermenie, wacht Jaap Vrolijk, emeritus hoogleraar sociologie mij op; of moet ik zeggen: op mij. Na herhaaldelijk en nadrukkelijk aandringen stemde de emeritus in met een gesprek over PSA, prostaatkanker en potentie.

Met meer dan gewone aandacht kijk ik rond in zijn volgestouwde datsja. De geur van academische wijsheid stijgt op uit de schemerige ruimte die veel heeft van een authentiek Drents stookhok, zo bekend van saksische rietgedekte oerhoeves. Langs de achterwand staan boeken rug aan rug met titels van beneden naar boven en van boven naar beneden. Literatuur en non-fictie als fysiotherapie voor nekspieren rond atlas en draaier; voor wie een goed boek zoekt. Op de onderste planken tel ik dertien delen van de *Brittannica*; in bruin leer met gouden opdruk. De encyclopedie lijkt eerder gebruikt voor stevigheid – tegen omvallen van de plankenkast – dan als onhandig naslagwerk. Halverwege de kast staan twee houten beeldjes. Afrikaans houtsnijwerk, als herinnering aan het promotieonderzoek van Jaap Vrolijk in Kameroen. Ik herken het proefschrift. *Babs, literaire verkenning van cultureel & moreel erfgoed* staat ongelezen in veelvoud op de bijna bovenste plank. Op het houten bureau zie ik fotolijsten met portretten van zijn vrouw – Cécile Hoogendijk heeft er de voorkeur aan gegeven niet bij het gesprek van mannen onder elkaar aanwezig te zijn. Ik zie – sociaal wenselijk – kiekjes van kinderen en kleinkinderen. Op de cassette met de driedelige

Van Dale staat in een vergeelde krullerige ivoren lijst prominent een foto van een zwart kindje. Aan een ebbenhouten haak hangt een Stetson. De vilten hoed is stoffig grauwgrijs verkleurd en lijkt lange tijd niet gedragen. Op de rand van het bureau zie ik *A sentimental Journey* van Laurence Sterne, een Engelse schrijver uit de achttiende eeuw, beroemd om zijn meanderende schrijfstijl en *Kameraad Baron* van Jaap Scholte over de teloorgang van de Roemeense aristocratie in Transsylvanië; de streek van de vampiers. Bram Stoker is met *Dracula* nooit ver weg. Wie leven wil, moet bijten leren.

'Neem plaats.' Jaap Vrolijk wijst met traag en bedachtzaam gebaar naar de Art Deco-stoel met ronde leuning en bordeauxrood leer dat op het zitvlak slijtageplekken laat zien. Een enkele meubelspijker ontbreekt.

'Ik zie u kijken en observeren,' zegt Jaap Vrolijk. 'Prima houding voor een academisch gevormde journalist.' Voor ik kan reageren laat hij volgen: 'Ik hoop dat de factionele weergave van ons gesprek niet bol staat van verhalende observaties van huis, tuin, keuken, interieur en kleding.' Jaap Vrolijk legt zijn hand op *Kameraad Baron*. 'Wat mij betreft kiest u geen epische invalshoek. Maar u bent de baas; een schrijver is altijd de baas over zijn – of haar – karakter.'

Ik zie een medium meewarige grijns op het tanige, gerimpelde en gebruinde gezicht van de emeritus. De professor heeft smalle bijna kleurloze lippen met zwak afhangende mondhoeken. Uit zijn neus steken enkele weerbarstige haren; minder dan uit zijn oren. Onder zijn kin zijn diverse grijze baardharen aan het scheermes ontsnapt. De bovenste twee knoopjes van zijn woestijnkleurig hemd heeft hij niet dichtgeknoopt. – Later zal de professor zeggen dat hij zijn hemd 's avonds uittrekt zoals een vrouw, zijn Cécile, een truitje uittrekt; met gekruiste armen en de handen aan de zoom rechtstandig naar boven bewegend. – Boven de kraag, nieuw hemd zo te zien, krullen weelderige nekharen. De emeritus draagt een zandkleurige katoenen broek, net nieuw, met een witte vlek tandpasta naast de rits. Ik zie een verkooplabel bij de taille, net onder de kalfsleren riem met gouden gesp. Heel eclectisch zijn de stevige bergwandelschoenen met gele veters. Alsof de hoogleraar zich voor dit gesprek in het nieuw heeft gestoken. Vroeger, voor

zijn tijd, is de hoogleraar vast en zeker een aantrekkelijke partner geweest; al dan niet in een huwelijk, al dan niet buitenechtelijk; of is dat hetzelfde?

'En?' vraag ik.

'U wilt vanzelfsprekend van mij horen waarom ik heb ingestemd met een gesprek over een van de meest intieme zaken; een man betreffende,' zegt Jaap Vrolijk. Ik meen een lichte twinkeling in zijn bruingroene ogen te ontwaren. De professor knijpt zijn ogen telkens toe als hij een binnenpretje heeft. Zijn zware borstelige wenkbrauwen accentueren zijn immanente vrolijkheid. "Vrolijk," had de emeritus door de telefoon gezegd, "In mijn naam, en in de naam van mijn vader, is wellicht mijn immanente treurigheid, mijn genetisch vastgelegde neerslachtigheid verborgen."

'Onder professoren,' klinkt het met opzettelijk aangezet sonore stem, 'komt malheur aan het *gemach*, zoals het mannelijk apparaat voor plas en nageslacht in de lokale volkstaal heet, evenzogoed voor als bij het gewone boerse volk.'

Jaap Vrolijk reikt naar de boekenkast achter hem. Een kleine legger is voorzien van een aanduiding REGIO-LECTUUR/LITERATUUR. Het plakband van het etiket is vergeeld en verliest langzaam het houvast aan de plank. In een oogwenk zie ik dat alle regio-rugtitels te lezen zijn met het rechteroor op de rechterschouder.

'Kijk,' zegt de professor. 'Dit is een verzameling columns van een plaatselijke beroemdheid. Harm Soegies heeft de volkscultuur van de laatste vijftig jaar geboekstaafd in *Met de klink in de haand*. U weet ongetwijfeld dat de belangrijkste zaken naar voren komen bij het definitieve afscheid; vandaar die klink. *Quintessence when quitting forever*. Misschien is dat ook het geval met de essentie van ons gesprek.' De professor bladert in het vuistdikke boek en citeert.

> "Bij een klopjacht met veul Peeister drievers, verdween der een koppelie kerels naor de bosraand. Ze stunden in 't gelid te pissen. Weer terug bij de groep zee eein tegen Willem, een al wat older mannegie: "Hej de klompen dreug holden?"
> As kind begreep ik neeit, wat daor achter zat: broes pissen en de

klompen dreug holden. Pas laoter wus ik het. Een Drent prat der wel over, maor beneuimt neeit, waor 't om geeit. Broes pissen hef met volwassen worden te maoken en de klompen dreug holden met prostaatproblemen van wat oldere mannegies."

De emeritus zwijgt en kijkt me guitig aan. Ik weet niet of ik hem in zijn betoog serieus kan nemen – *eernsachtig*, zoals hij later zal zeggen.

'En?'

'Prostaatproblemen zijn van alle tijden. De helft van het volk krijgt met plasserij-perikelen te maken. PSA – prostaat specifiek antigen – is een exclusief voorrecht voor mannen, voor; onder ons.' Zijn stem stijgt naar falsethoogte als hij zegt: 'Hebben we ook nog iets voor onszelf.'

De frivole toonzetting blijft linksom en rechtsom tussen de gelezen en de ongelezen boeken hangen. Jaap Vrolijk schenkt traag avondthee uit de bruinkeramieken theepot. De theepot is versierd met gele draakjes; een verwijzing naar de Japanse of Chinese oorsprong van de theepot. De emeritus schenkt traag, de laatste druppels vallen telbaar in mijn wijd porseleinen kopje met bloemmotieven en gouden randjes. Datsja-servies van voor het magnetron- en vaatwassertijdperk; nog steeds heel functioneel. Vintage is allerminst antiek.

'Volgens de uroloog; inmiddels *mijn* uroloog, heb ik naar het schijnt lang met mijn opstandig lid en woekerende prostaat rondgelopen. Ik had niets in de gaten. Haperend plassen is er langzaam ingeslopen en ook de frequentie van drupgewijs urineren is stadigaan toegenomen. Ophouden was altijd mijn sterke kant. Ik liet zelden spontaan mijn zielenroerselen aan de buitenwereld zien. Zo was het ook met mijn plas. Ik was lange tijden meester in ophouden; binnenhouden, oppotten, binnenvetten; internaliseren bedoel ik.' Jaap Vrolijk neemt bedachtzaam kop en schoteltje in zijn handen en drinkt slurpend van de thee. – Later zal hij zeggen dat slurpen in de serre niet mag, maar dat lebberen wel is toegestaan in zijn eigen datsja. –

'Vanaf mijn emeritaat, vanaf mijn vijfenzestigste, plas ik zittend.

Op de universiteit plaste ik nooit zittend; vanwege de hygiëne. Tijdens de universitaire plas keek ik altijd naar de zoldering. Of ik wilde of niet: op de alma mater dacht ik tijdens het wateren steevast aan kunst: Marcel Duchamp, u raadt het al. Mijn testis strak tegen het koele porselein. Nooit had ik pisvlekken op mijn broekspijpen of toga. Thuis, op verzoek van de werkster en van Cécile, plaste ik zittend. Ik had door mijn plaswijze geen zicht op bruis, op broes, op *schoem*, zoals het volk hier zegt. Klompen heb ik niet meer gedragen sinds ik als adolescent uit Zuid-Barge naar Groningen ben verhuisd. Ik heb enkel droge klompen gekend. Ik kon – onbesneden – heel strak pissen; ook over schrikdraad.'

'En?'

'Vrijuit spreken over pisserij en poepen hoort tot het volkseigene, lees er *Diep geworteld* van Keur & Keur maar op na. Ik vermoed dat die karaktertrek – sociologisch gezien – zijn oorsprong vindt op de boerderij en daarnaast ook een nalatenschap is van de jager- en verzamelaarcultuur. Wildplassen kent een boreale traditie. Echte mannen schouder aan schouder naast elkaar met dampende divergerende gele stralen was hoogst gebruikelijk. Niemand nam aanstoot aan de plasserij. Er was niets erotisch aan gezamenlijk broesend moeder aarde bevochtigen. In harmonie wateren gaf ongetwijfeld een zeker religieus genotsgevoel. Mannen naast elkaar in gebed. Samen pissen als koorzang, als *Lied ohne Worte*. Vaker dan eens was er een vaste plek om samen te pissen. In het landschap zijn deze heilige oerwaterplaatsen te herkennen aan overvloedige groei van brandnetels. Nee, papenloze Drenten waren geen bourgondische kruikenzeikers. Nooit is aannemelijk gemaakt dat trechterbekers in hunebedden als ondersteek zijn gebruikt.'

Jaap Vrolijk doelt met kruikenzeikers op katholieke inwoners van Tilburg en op oude Romeinen die urine in potten verzamelden voor gebruik bij leerlooierij en zeepziederij.

'Tilburg,' zeg ik. 'Pecunia non olet.'

'Ik wist wel dat u dat had begrepen,' zegt de professor. 'U lijkt mij een bovengemiddeld erudiete ondervrager.'

'En?'

‘Af en toe kon ik mijn plas niet ophouden. Af en toe had ik grote aandrang om te wateren, en als ik dan buiten stond, de rug naar ons huis, mijn kruis strak tegen de heg, mijn penis diep in het beukengebladerte, kwam er niets; geen drop op het lover. Ook niet als ik mijn hoofd in mijn nek legde. Ook niet als ik – zonder schietgebedje – mijn ogen sloot.’ Jaap Vrolijk pakt de ivoren fotolijst met het zwarte kindje tussen duim en wijsvinger van beide handen en vervolgt, ‘die ontkenningsfase aangaande de werken van mijn penis heeft niet lang geduurd. Ik ben een gevoelige man met het hart op de tong. Míjn hart op míjn tong.’ De emeritus strekt zijn handen met zorgvuldige gemanicuurde dunne vingers, als van een pianist. Hij kijkt naar het zwarte jongetje en zegt: ‘Cécile schrok niet toen ik haar mijn waarheid vertelde. “Ik wist het al,” zei ze. “Mannen pissen in hun oncontroleerbare viriliteit onnadenkend en vol romantiek met graagte buiten de pot.” In die jaren had “pot” nog niet de betekenis die het nu heeft. LBTH bedoel ik.’

Jaap Vrolijk zet de foto met het ivooromlijste zwarte kindje terug op de cassette met de driedelige Van Dale.

‘Cécile is even oud als ik. Zij was de vruchtbare leeftijd al jaren voorbij toen mijn voorstandsklier uit de sluimerstand ontwaakte. Mijn vruchtbare leeftijd eindigde veel eerder, door een medische ingreep, na de geboorte van onze jongste, van Sjakó.’ Jaap Vrolijk kijkt me guitig aan. Hij verlegt zijn blik naar de gouden sluiting van zijn kalfsleren riem. ‘Ik ruik nog de schroeilucht, als werd een *zwien op ledder* met een gasbrander van het borstelhaar ontdaan.’

‘Sterilisatie,’ zeg ik. ‘*Pig hair removal*.’

‘Ik wist wel dat u dat had begrepen,’ zegt de professor.

‘En?’

‘Sociologisch gezien is de geslachtsdaad de meest overschatte menselijke activiteit. Uiteraard is de daad van onschatbare waarde voor het voortbestaan van de soort. Maar,’ laat de professor met een *eernsachtige* blik volgen, ‘wij mensen, wij zijn dieren. Al voor Darwin dat opschreef waren wij mensen gelijk aan dieren. En dat is zo gebleven.’

‘Dieren,’ zeg ik, ‘dieren paren zolang het nodig is. Genoeg is genoeg.’

‘Ik wist wel dat u dat had begrepen,’ zegt de professor. ‘Genoegdoening na bevrediging is genoeg.’ De emeritus schenkt opnieuw thee in de porseleinen kopjes; langzaam. ‘Als de pis niet meer broest...’ Hij maakt zijn zin niet af.

Ik knik.

‘Ik wist wel dat u dat had begrepen,’ zegt de professor.

‘En?’

‘Uiteraard heb ik op internet alles gezocht wat ik wilde weten over PSA, prostaat en potentie. Uiteraard in de openbare bibliotheek, om te voorkomen dat ik thuis op de computer ongevraagd cookies van piskijkers zou krijgen over vochtafdrijvende pillen en erogene stimulantia.’ Jaap Vrolijk trommelt met de verzorgde ranke vingers van zijn linkerhand naast het kopje op het bureau. Op de thee verschijnen concentrische cirkels die van binnen naar buiten bewegen. Steeds groter, tot de rand ze uitdooft.

‘Cécile vroeg me: “Wil je dat ik meega, of ga je liever alleen?” Ze bedoelde uiteraard een bezoek aan de huisarts. Ik heb enkel geknikt. Cécile en ik kennen elkaar een leven lang. Ze voelt heel goed aan, hoe het met me is. Of moet ik zeggen: Cécile voelt heel goed aan me, hoe het is. Ze ging mee op mijn verzoek. Met kameraden in de slootwal pissen, of pietje-meten – wie heeft de langste erectie? Ik. – is toch iets anders dan met druppelwater voor de dokter. Of niet? Bien sûr.’

‘En?’

‘Ik moet zeggen dat het bepaald onaangenaam is als een plastic slang met camera en schraper glycerinegeleid in de pisbuis naar binnen glijdt. Gelukkig vergoedt het beeld op het scherm veel wat het ongemak aangaat. Ik kreeg plots helder zicht op mijn binnenwereld. Mijn pisbuis was vernauwd, net voor de kringspier bij de blaas. De prostaat drukte de urineleiding dicht, dezelfde buis waardoor ook zaadcellen in talloos veel miljoenen, miljarden zeg maar, in mijn viriele jaren hun vrijheid vonden. Miljarden, waar slechts vier, in mijn geval vier, effectief zijn geweest. *Much ado about nothing*, om met Shakespeare te spreken. In fonetisch

opzicht ontleen ik nog steeds veel genoegen aan de naam van die Engelse schrijver; al schudt mijn spier... Genoeg over *shaking sperms*. Wat mij betreft waren vier nakomelingen precies goed. Vier is een mooi kindertal voor een man. Voor mij.'

Jaap Vrolijk pakt de foto met de ivoren krullijst. Hij glijdt zijn wijsvinger over het glas. 'Anya, Kristel, Sjakó,' zegt hij. 'En – in ivoor– Sjapó natuurlijk. Petje af voor mijn zwart kind. Vier. Quatre. Eén voor elk jaargetijde.' Zachtjes fluit Jaap Vrolijk een liedje. Ik herken *Ebony and Ivory*. De zwarte en witte toetsen van Paul McCartney leven op de piano in perfecte harmonie. Tevergeefs wachtte ik op Vivaldi.

'En?'

'Snijden, bestralen, oprekken, homeopathisch verdunnen, katheter, kruidenmelange, sporten, enzovoort. Ook een optie: manuele therapie als uit mijn puberjaren. Volgens ervaringsdeskundigen op het web voorkomt driemaal daags masturberen prostaatkanker; helaas met rugklachten en kaalheid als bijwerkingen. Alles is mogelijk om het kwaad in de bron te bezweren. Ik moet zeggen dat ik onder de indruk ben van de mogelijkheden. Niets doen kan ook. Voor de levensverwachting maken ingrepen nauwelijks verschil. Na een geslaagde operatie is er een gerede kans dat ik druppend naar het einde ga. De urologe wist het mooi te vertellen. Ik mag het eigenlijk niet zeggen, omdat het niet relevant is voor dit interview, maar de urologe, Yolan, was een zwarte vrouw. *Mijn* urologe deed me denken aan de moeder van Sjapó. Wilt u dat ik haar beschrijf? Haar lichtovaal hoofd, haar bolle wangen, haar grote donkere ogen, haar mond, haar lippen, haar tanden, haar neusvleugeltjes, haar kleine oortjes netjes omgezoomd en haar geplait kroeshaar? Wilt u dat ik iets zeg over haar stevig en prachtig lichaam, over haar warme donkere benenburcht onder haar losgeknoopte witte doktersjas, over haar stethoscoop hangend over haar volle boezem, over haar eierstokken? Wilt u weten wat er me me gebeurde toen Yolan mijn plassertje vastpakte?' Jaap Vrolijk pauzeert en grijnst. 'AH, AAAAH,' zei ik nadat ze me had gevraagd om diep te zuchten.'

'Sentimental journey,' zeg ik. 'No beginning and no end.'

'Ik wist wel dat u dat had begrepen,' zegt de professor. 'Me too.'

‘En?’

‘Ik kan u gaan vervelen met de wekelijkse ritjes naar het ziekenhuis. PET-scan, MRI, echo, anaal toucheren – had ik nog nooit meegemaakt; voor alles is een eerste keer –, anderhalve liter water drinken en met een stopwatch de uitstroomsnelheid meten onder toeziend oog van een stagiaire, bloedonderzoek – de hele analyselijst aangevinkt: Na, K, Rb, Cs, Fr, Ca, Ba, Sr, F, Cl, Br, I – maandelijks bepaling van PSA.’ Jaap Vrolijk schudt zijn hoofd. Het lijkt alsof zijn wenkbrauwen de gespeelde verontwaardiging overnemen. De haren steken als duivelhoorntjes omhoog.

‘Cécile vroeg me of ze me kon aanmelden bij de patiëntenbelangenvereniging van prostaatlijders. “Je zou een goede prostaatleider van de plaatselijke afdeling zijn,” zei ze. “Doen,” zei ik. “Meld me aan.” We kennen elkaar, Cécile en ik, en dat blijft zo, ook nu we niet meer broezen en schuimen. We slapen, zonder hormonen, nog wel in hetzelfde bed.’

Ik slurp voorzichtig aan mijn thee, uit solidariteit. Ik knik naar de emeritus.

‘Ik wist wel dat u dat had begrepen,’ zegt de professor. ‘Ik onderschat u niet.’

‘En?’

‘Sociologisch gezien loop ik volkomen in de pas. Ik heb ongeveer 150 kennissen, vrienden en familieleden. Het maximum dat een mens met enige mate van betrokkenheid kan bijhouden. Van de mannen uit die kring kan ik gemakkelijk een prostaat-elftal samenstellen; als ik de reeds overledenen meetel. Getallen trekken zich niets aan van leven en dood. Ook zonder de mensheid, zelfs zonder de kosmos bestaat de stelling van Pythagoras.’ Jaap Vrolijk draait zijn hoofd en laat zijn wisselende blik langs de boekenkast glijden. ‘Ik houd niet van voetbal. Ook niet van prostaatvrij damesvoetbal. Ik houd van lezen,’ zegt hij, ‘ook als ik mezelf daarmee aristocratisch buiten de gevestigde wanorde plaats. Sociologisch gezien ben ik een *Einzelgänger*. Ik hoor bij niemand. Ik hoor bij Cécile, bij mijn kinderen en kleinkinderen. Voor het overige hoor ik bij niemand. Ik ben een nadruppelende man met incontinentieluiers en met geurvreters in mijn schoenen.’

Ik meen bij de emeritus enig zelfmedelijden te bespeuren.

'Maar denk niet dat ik lijd onder de nieuwe situatie,' zegt de emeritus sociologie. 'Ik beschouw elke dag als een verrassing en dat blijft zo tot de dag van de verassing. Vrolijk is de naam. Jaap Vrolijk.' De emeritus voelt met zijn rechterhand aan de golvende verdikking onderaan zijn linkerbeen.

Ik knik.

'Ik wist wel dat u dat had begrepen,' zegt de professor met een diepe zucht. 'De zak.'

'En?'

'Het mag helder zijn dat ik als romanfiguur geen enkele remming ken om feiten en fictie als factionele werkelijkheid naar voren te brengen.'

Jaap Vrolijk verwijst naar de roman die aan zijn leven is gewijd. *ANYA – de Vrolijk saga*. In die roman speelt hij de hoofdrol.

'In *ANYA* is mijn doodsoorzaak onhelder,' zegt de emeritus sociologie. 'Op een gegeven moment verdwijn ik uit het verhaal, na een kort laatste onderhoud – onderweg naar het crematorium in Hoogkerk – al wandelend door waterberging de Onlanden met Anya, mijn oudste dochter. Mijn schepper laat de oorzaak van mijn dood in het midden, al suggereert de schrijver dat ik aan het eind van mijn leven bezoek krijg van Dr. Alzheimer. Ik weet niet of ik aan het dementeren was voor ik werd doodgeschreven. Misschien was dat zo. Misschien was ik vergeten tijdig euthanasie te regelen. De roman kent veel open eindes. Wie zal het zeggen? De lezer. De meanderende roman is een rivier in een oceaan. In het eerste deel was ik nog niet geboren. In het laatste hoofdstuk ben ik dood.' Jaap Vrolijk zwaait beide armen omhoog. Hij schuift zijn stoel naar achter en pakt *ANYA* van de bovenste plank. 'In dit boek – net als in de werkelijkheid – ben ik nog niet geboren, leef ik en ben ik dood tot in de eeuwen der eeuwen. Alles tegelijk en telkens opnieuw, afhankelijk van het hoofdstuk dat je openslaat. Het echte leven. Enkel waar je naar kijkt bestaat.' De emeritus laat de pagina's langs zijn vingers ritselen. Het is een dik boek.

'Kijk,' zegt hij. 'In de roman ga ik na een intens leven dood in het laatste hoofdstuk, maar nu zit ik hier in mijn datsja – de

roman is nog niet uit – nog met u te praten over prostaatkanker, PSA, potentie en het periodiek systeem van de elementen op het bloedprikformulier, over nadruppelen, bestraling, operatierobots; die zorgvuldige, nauwkeurige en betrokken robot heette, toeval bestaat, ook Yolan. – Op het scherm zag ik hoe Yolan me in alle intimiteit toucheerde. God bestaat, dacht ik. – En nu praat ik in mijn karig hutje met u over de oneindigheid van het bestaan waar we geen weet van hebben. Althans ik niet. – Voorbij, voorbij en oh voorgoed voorbij –.'

Uit de la van het bureau haalt Jaap Vrolijk een ongebruikte Expressions Hallmark kaart tevoorschijn. In cellofaan steekt een crème vouwkaart met in gele en bruine aquareltinten een herfstlandschap in een rechthoekig kadertje. Boven het kader staat *Met Oprechte Deelneming*. Een spierwitte envelop is bijgevoegd.

Ik knik. Mijn vraag over potentie na de ingreep door Yolan slik ik in. 'J.C. Bloem voorbij, voorbij. Voorgoed,' zeg ik.

'Ik wist wel dat u dat had begrepen,' zegt de professor.

'En?'

'*Alsof het voorbij is*,' zegt de hoogleraar in ruste. Jaap Vrolijk houdt het boek van Julian Barnes omhoog. 'De nadruk ligt op *alsof*. Schijn bedriegt. Niets is begonnen, niets is geëindigd. Niet is voorbij. Verleden, heden en toekomst vallen samen, met en zonder verhoogd PSA. Alles bestaat in voortdurend andere verschijningen. Toeval, of God, maar dat is hetzelfde, bepaalt onze levensloop; heel opmerkelijk.' Jaap Vrolijk slaat *ANYA – de Vrolijk saga* op.

'Ik besta in tienduizenden verschijningen,' zegt de professor. Ik ben daarin niet uniek. Iedereen heeft de hele wereld in zich; alle dieren en ook alle mensen. Mensen zijn dieren uit heimwee naar kuddegezelligheid en uit verlangen naar ongeremd, onnadenkend en zonder aanziens des persoons te paren. Helaas zal ik ongaarne toegeven, dat, sociologisch gezien, niet elk verlangen vorm krijgt. Terugblikkend heb ik enkel te doen met mijn herinnering aan wat me is overkomen. Gelukkig kan ik een van mijn levensvarianten nalezen in *ANYA*. Gelukkig kan ik mijn verloren herinnering, mijn ongebeurde levensgeschiedenis, mijn vermeend heden en mijn gedroomde toekomst kneden naar mijn wensen.'

Jammer, brandt op mijn tong, jammer dat het leven pas in de herinnering maakbaar is. Ik zwijg. Ik spreek een ander niet graag tegen. Ieder heeft immers het eigen gelijk, ook als dat verschilt van mijn gelijk.

'Niets is jammer,' zegt professor Vrolijk. 'Alles wat ons omringt, is – net als de prostaat rond de pisbuis – zonder waardeoordeel aanwezig, ook als we dat andere *alles* niet zien. De wereld kent geen moraal. Opkomst en verval gaan zonder moraal. Net als geboren worden is leven en sterven niet onderhevig aan waardeoordelen als goed en slecht.'

Ik knik.

'Ik wist wel dat u dat had begrepen,' zegt de professor. 'Prettig. Fijn. Troostend.'

'En?'

'En de moraal van dit verhaal? Dat wilt u weten. En. Dat wilt u niet weten; liefst tegelijkertijd. Dat kan. Sterker nog. U snapt de moraal en tegelijkertijd weet u niets. Geloven en zekerweten zijn met elkaar verbonden in een innige onzekerheidsrelatie.'

De emeritus geeft me *ANYA – de Vrolijk saga*. Op de hoogste plank staan nog tientallen ongelezen exemplaren met alles wat waar en onwaar is; tegelijkertijd. Ik klem het boek met mijn bovenarm tegen mijn lijf. Ik knik. De deur van de datsja kent geen klink.

'Ik wist wel dat u dat had begrepen,' zegt de professor met opgewekte stem. Hij bukt, voelt aan het uiteinde van zijn broekspijp, recht zijn stramme rug en zegt: 'Alle waardering voor uw betrokkenheid, voor uw intelligentie, voor uw warme vragen.' En na een aarzeling laat de hoogleraar tutoyerend volgen. 'Zoals ik jou bekijk zijn jouw trekken me helemaal niet vreemd, jij bent als ik. Jij bent helemaal niet anders, jij bent net als ik. Alsof ik mezelf hoorde spreken. We hadden elkaar kunnen zijn. We zijn elkaar.'

Ik knik naar mezelf. Ik neem de stofgrijze vilthoed van de ebbenhouten haak.

‘En?’

‘Pis mee in de beukenheeg. Katheter geen bezwaar.’

Doorstart

'Ik lees enkel nog klassieken,' zegt ze, 'één boek in de week. En met de tijd die me nog rest heb ik aan wereldliteratuur meer dan genoeg. Boeken die eeuwen hebben overleefd zijn allicht beter dan wat er de komende jaren aan "literatuur" verschijnt.' Josepha Schoffelmeijer sprak "literatuur" uit alsof ze een oprisping voelde aankomen, maagzuur of een boer na te snel eten of na te zwaar tafelen. Zwaar tafelen was al jaren niet meer voor haar weggelegd. 'Literatuur,' ging ze verder, 'is al eeuwen van hetzelfde niveau. Wat dat aangaat lijkt het op IQ.' Ze fronste haar voorhoofd, geheel tegen haar wil, als was het een natuurlijke reactie op haar bewering die uit het onbestemde, uit het niets, in haar hoofd boven was gekomen, zoals alles dat zich manifesteert uit een onbekende bron tevoorschijn komt.

'Het gemiddelde is altijd 100,' sprak ze verder. 'Uitschieters naar boven en veel meer uitschieters naar beneden. Altijd 100. Het is de kunst om de toppen te selecteren; niet alleen de toppen van literatuur.' Een fluisterkuchje volgde, als wilde ze een verdubbelde punt achter haar zin zetten. Het woord was aan de ander.

'Evenveel,' zei de ander.

Robert Scherpenzeel speelde het spel op zijn manier mee. Hij kende het IQ van Josepha en hij kende haar literaire voorkeuren. Over zijn eigen IQ was hij in het ongewisse; een teken van hoge intelligentie, vond hij. Intelligente mensen spraken bij voorkeur niet over hun begaafdheid. Elke verwijzing naar IQ deed afbreuk aan die eigenschap. Robert Scherpenzeel was al jaren in onzekerheid of een hoge intelligentie een voordeel was of dat slimheid eerder tegen de mens werkte, tegen hemzelf in het bijzonder. Uit die innerlijke strijd tussen domheid en superioriteit had hij na een halve eeuw zijn kaarten voorlopig op harmonie gezet, met onder de veroverde harmonie een ingetogen betweterigheid in een geprangd gemoed, met op de achtergrond een zeurderige angst voor het avontuurlijke onbekende. Om de

analogie door te zetten: zijn innerlijke harmonie had trekken van een kaartenhuis; elk moment kon hij *va banque* spelen. Zo nodig kon hij alle jokers inzetten. Maar als het even kon zou hij pokeren vermijden. Elke gok kon immers als een boemerang op zijn hoofd terugkomen. Van de regen in de put. Op dat terrein van onbezonnen roekeloosheid was hij ervaringsdeskundige met een handvol verdronken kalveren. Hij was een gewaarschuwd man. Alles of niets. Beide zouden in zijn ogen verlies betekenen.

'Evenveel uitschieters naar beneden als naar boven, anders kom je niet op 100.' Lang had hij niet over dat antwoord na hoeven denken. Vooral zinnen die hij een levenslang had uitgesproken, en onuitgesproken had bedacht, vloeiden zonder tegendraadsheid naar buiten. De zestig ruim voorbij had Robert Scherpenzeel de natuurlijke loop van zijn *flux de bouche* gevonden. Maar misschien was het omgekeerd; had zijn *flux de bouche* belemmeringen en obstakels weten te vermijden. In de dagelijkse omgang met Josepha Schoffelmeijer zat Robert Scherpenzeel niet om woorden verlegen. Zijn vocabulaire spoelde als het ware om haar heen, om de rots in de branding. Haar rots en zijn branding. Zijn woorden waren milde balsem voor de ziel van Josepha Schoffelmeijer. Aardig en aangenaam.

Het lot had hen bijeen geloot. Robert Scherpenzeel was nog niet zover dat hij haar lot durfde te tarten. Nog niet. Hij had genoeg aan zijn eigen lot. Het lot van Josepha hield hij – hij kende zijn onvermogen – verre van zich.

Robert Scherpenzeel had zijn zwakheden leren kennen – hij sprak steeds vaker van eigenaardigheden – en hij had geleerd zijn eigenaardigheden uit de weg te gaan. Dat was zijn kracht; vermijdingsdrang. Robert Scherpenzeel vermeed het spek, om een metafoor te gebruiken. Hij bleef uit de buurt van spieringen.

'Je hebt helemaal gelijk,' zei Josepha. Ze gunde Robert zijn gelijk, vooral in kleine en onbenullige dingen. Het was haar manier om het temperament van haar man onklaar te maken. Josepha ging niets uit de weg. Met haar scherpe tong nam ze onverstoorbaar het heft in eigen hand. Ze kende haar stip aan de horizon, aan de einder.

'Heb je thee voor me?'

De bundel *Voor jou, van jou* van Nachoem Wijnberg, die hij voor haar had meegebracht, kon hij, wat Josepha aanging, ruilen tegen een boek van Thomas Mann, Heinrich Mann,

Michail Sjisjkin, of hij kon een tegoedbon vragen zodat ze zelf een boek kon kopen bij bol.com. De nieuwe vertaling van *Moby Dick* bijvoorbeeld. In het Duits. Of de roman *Niels Lyhne* van Jens Peter Jacobsen. Rilke was ook goed. Josepha had het niet op hedendaagse dichters; niet op hedendaagse schrijvers, alle pogingen van Robert Scherpenzeel ten spijt. Ze had het niet meer op tijdgenoten sinds ze zelf niet meer schreef. De meeste winnaars van de Nobelprijs waren dood. De beste schrijvers.

Op de keukentafel stond een bruine aardewerken theepot met Chinese motieven in haut reliëf; paradijsvogels, draken en pioenen. Het deksel lag naast de pot op een ovaal van condens. Twee draken omarmden elkaar. Het handvat van het deksel. De pot was halfgevuld met zwarte Nepalese thee, lauwwarm. Doorgetrokken. Bitter in de mond. De decemberzon scheen laag door de serredeuren naar binnen. Hoge kamer met puntdak, glas rondom, spinrag en stof in de nok, buiten bereik van de lange arm van Robert Scherpenzeel, buiten reikwijdte van de stille handen op de schoot van Josepha Schoffelmeijer. Op het schuine dakraam lagen sneeuwresten van de dagen ervoor. Mos en algengroen waren met de sneeuw van de pannen gegleden en op het glas blijven steken. De dooi zette door. Vanuit de hoek van de kamer klonk gestaag martelgedruppel van smeltwater in de afvoerpijp. Mezen, kepen, vinken en groenlingen vlogen uit de silhouetbomen, heen en terug naar de silo met zonnepitten. Altijd alert op belagers; aangeboren en geconditioneerd gedrag. Permanent rusteloos dreiggedrag tegenover soortgenoten. Een bestelwagen klapperde over de verkeersdrempel van de ringweg. De dag was begonnen en zou zonder twijfel tegen de avond eindigen.

Op de tafel lag de ochtendkrant opengeslagen bij nieuws dat Robert Scherpenzeel de vorige avond op het web had gelezen. Op papier zag nieuws er werkelijker uit, duurzamer, minder vluchtig dan op het scherm. In de Onlanden was de uitzichttoren officieel in gebruik genomen. Van grote hoogte kon ieder die dat wilde naar beneden kijken naar moerassige weiden, hooglanders, schapen, vossen, wezels, hermelijnen, reeën, ratten. Duizenden ganzen en tientallen zwanen waren te begluren. De visarend ontbrak. Hoog water.

Naast de krant en het etensbord met kruimels en met vlekken bramenjam lag een dunne transparante plastic slang van ruim een halve meter. Aan het ene uiteinde had Robert Scherpenzeel het mondstukje van een speen geschoven; aan het andere einde, ruim vijf centimeter van de opening, zat een houten deksel met een pinkdik gaatje in het midden.

Robert Scherpenzeel schonk lauwe thee en zette het deksel op het glas. Het slangetje reikte tot de bodem.

'Is niet heet meer,' zei hij, terwijl hij het mondstuk tussen de lippen van Josepha schoof. 'Je brandt je mond niet.'

Josepha schudde nauwelijks merkbaar haar ronde hoofd. Haar grijsgroene ogen leken niets te zien. Ze slurpte de thee, dat kon ze. Haar bolle wangen ingedeukt. Praten en eten waren de enige zichtbare activiteiten waar haar hoofd toe instaat was. Ook haar lichaam was tot veel instaat. Méér niet.

Onder de atlas en de draaier was haar lichaam vlees geworden. Haar hoofd draaide op een stam onbeweeglijk vlees. Enkel op orgaan- en celniveau functioneerde haar eens gepassioneerd lichaam. Van bewuste aansturing was geen sprake meer. De willekeurige verbindingen van haar hoofd met alles beneden haar spang met barnsteen leken verbroken. Autonoom klopte haar hart, ademden haar longen, verteerden haar ingewanden wat door haar slokdarm naar beneden gleed. Peristaltische bewegingen gingen hun eigen gang zonder rekening te houden met verlangens in haar hoofd. De wil van Josepha Schoffelmeijer was beneden haar nekwervels niet langer van toepassing. Willekeurige spieren deden, buiten bereik van het zenuwcentrum, niet meer mee. Niet alleen haar literaire oeuvre was in vlees gesmoord.

Robert Scherpenzeel liep met zijn ontbijtbord naar het aanrecht. Achter hem ging het slobberen over in borrelen als van een zuigrietje in een leeg kinderlimonadeglas. Hij draaide zich om. Josepha had haar hoofd zacht knikkend naar hem gekeerd. Dat hoofdgebaar betekende: ik wil meer thee.

Robert Scherpenzeel schoof het ontbijtbord in de vaatwasser en sloot de deur. Hij liep terug naar zijn vrouw, die, zoals hij het zei, betere tijden had gekend. Zijn hand gleed over haar kastanjegeverfd haar. Sinds Josepha had gelezen dat het woord kastanje in het Russisch ook kastanje was, had ze die kleur willen

hebben. Om Tolstoi, Poesjkin, om Tsjechov, om al die andere Slaven. Vanwege de melancholie.

'Wil je nog thee?' Robert Scherpenzeel wist het antwoord. Hij legde het deksel met de slang aan het uiteinde op de opening van de theepot en wachtte tot de slobbergeluiden opnieuw overgingen in geborrel.

Josepha spuugde de speen uit. 'Lekker,' zei ze. En na een kuchje. 'Denk je aan de luier?'

Josepha was niet het halve paard van de baron van Münchhausen, dat aan een bron eindeloos dronk omdat het water gelijk op het snijvlak rond het middenrif weer naar buiten stroomde, maar het scheelde niet veel. Ook haar kringspieren hadden zich aan haar aansturing onttrokken.

'Negen druppels,' zei Robert Scherpenzeel als waren het de sterren uit de Michelingids. 'Ik heb nieuwe luiers; negen druppels.' Hij gleed met zijn wijsvinger langs de blauwe sterretjes op het pak. 'Absorbeert alles. Maximale droogte.' Hij zette de grootverpakking op tafel.

'Vroeger dacht ik het allemaal te weten,' zei Josepha. *'Ik had toen nog niets geschreven, maar ik wist van mezelf dat ik een schrijver was. Beter gezegd, ik schreef veel, maar iets afronden lukte me niet. Op de een of andere manier was ik er wel, ik ging naar school, ik reisde met de metro, ik at, ik dronk, maar was nog niet echt mezelf. Je bestaan moet je bewijzen door achter een tekst een laatste punt te zetten.'*

Robert verving de luier. In de loop van de jaren had hij een handigheid ontwikkeld. De lichtwrange vochtige warmte en de soms zoetig weeïge geur van de urine waren hem vertrouwd geworden, zoals een slager na de haal met het mes gewend raakte aan warm zoetig bloed.

Josepha had alle vertrouwen in zijn manuele vaardigheden. Ze kon niet anders. Niets voelde ze van het gesjor aan rok en ondergoed. Haar lichaam functioneerde buiten haar bewustzijn. Al het erop aankwam wist ze enkel dat ze een lichaam had als ze naar onderen keek. Haar lichaam had haar verlaten, alsof het niet langer deel uitmaakte van haar wilskrachtige geest. Haar onstuimige geest had zich in haar hoofd verschanst; op zoek naar

ontsnapping aan de machteloosheid.

Nadat haar lichaam afscheid had genomen van haar geest leek haar geheugen reuzenstappen vooruit te zetten. Met schijnbaar oneindig gemak citeerde ze schrijvers die ze had gelezen. Terwijl Robert Scherpenzeel haar verschoonde droeg ze Russen voor. Soms een Duitser. Ze had het niet op Fransen, op André Gide na. Intijd Robert haar de sokken om de voeten schuift, citeert ze haar Rus met woorden en zinnen die ze zelf had willen schrijven.

'Mij werd het diepe geheim van het universum geopenbaard. Alles wat existeert bestaat uit atomen en ander onzichtbaar spul dat niemand gezien of gevoeld heeft, elementaire deeltjes of zoiets. Maar die, op hun beurt, bestaan uit letters.'

Robert Scherpenzeel had de verhalen en gedichten van Josepha gelezen. In herhaling, tot hij zich bewust was geworden van haar thematiek. Leven na de dood. En leven voor de dood. Alles in herhaling.

Hij pakte de droogdoek van het haakje naast de vaatwasser, maakte de tip van de droogdoek nat onder de kraan, drukte kort op de dispenser met handzeep en veegde het onderlichaam van Josepha schoon en droog. Koud water, lauwwarm water, heet water. Het maakte geen verschil. Het onderlichaam van Josepha was ongevoelig voor warm en koud, ongevoelig voor streling en voor kneepjes, ongevoelig voor uitschieters van het scheermes. Josepha had haar ogen dichtgedaan.

'Ik wist dat er een zondvloed zou komen. Er werd wel beloofd dat die er niet zou komen, maar dat was een leugen. Die komt beslist. Ieder zijn eigen zondvloed. En daarvoor moet je redding zoeken. Je eigen bootje timmeren. Je eigen boek schrijven. De noodzakelijke woorden vinden die de veertig dagen dat de sluizen van de hemel opengaan zullen overleven.'

Robert Scherpenzeel depte het bloed, droogde haar dijen, duwde de luier, hees het broekje, trok de rok recht. Hij spoelde de droogdoek in lauwwarm water. Hij hing de klamme doek te drogen aan het radiatorrek.

‘Heb je zin in een appelflap?’ Ik heb twee meegenomen. Heb je zin?’

‘M’n ogen,’ antwoordde Josepha. ‘Ik heb liever dat je me mooi maakt. Ik ga een ommetje maken. Ik ga weg. De appelflap komt later. Het is nog geen nieuwjaar.’

‘De dagen beginnen alweer te lengen,’ zei Robert. ‘Kortere nachten.’

‘Ogenschaduw en lippenstift. Kersenrood. Weet je waar het ligt?’ ‘Ik kan alles vinden,’ zei Robert. ‘Als ik het niet kan vinden, vraag ik je.’

Robert epileert de wenkbrauwen van Josepha. Hij penseelt blauwgrijze ogenschaduw op haar gesloten oogleden. Ovale dunne donkere strepen om haar ogen. Zwarte wenkbrauwen in uitgerekte halve maantjes. Zachtroze poeder op haar wangen. Parfum achter haar oren. Een paardenstaart met een zijden sjaaltje vernuftig geknoopt als was het een krakeling.

‘En nu schrijf ik deze regels, buiten regent het, het houdt maar niet op, al veertig dagen niet – en ik weet het niet.
Achter het bedruppelde glas ligt het speelgoed verstrooid op het natte gras. De rode plastic zandbak is een zondvloed geworden voor legomensjes. De rozen hebben hun zware hoofden op elkaars ruggen gelegd, als paarden.
Ben ik onderweg misschien dat diepe weten kwijtgeraakt? Want overal wist ik van, behalve van de tijd. Daar kon ik ook niet van weten. Die bestond simpelweg nog niet. Er was alleen toekomst en een niet erg aanwezige tegenwoordige tijd, die veel weg had van een te zeer uitgesponnen voorwoord.
Tijd: dat is in de spiegel kijken en je verbaasd afvragen wie die vreemde vrouw met dat kastanjebruine haar is. Waar komt die vreemde gerimpelde huid vandaan? En nog altijd duren die drie dagen tot aan de opstanding voort.
En er is geen Emmaüs.’

Hij legt een schone droogdoek om haar hals. Hij poetst haar tanden. Josepha spoelt en spuugt. Ragertjes tussen haar kiezen. Josepha spuugt.

‘Lekker,’ zegt ze. ‘Zoen me.’

Robert zoent haar op de mond. Het kan de laatste keer zijn. Elke dag.

‘Kersenrood,’ zegt ze. ‘Niet te dik. Denk aan de randjes.’

Het is een ritueel. Robert Scherpenzeel weet hoe te zoenen. Hij weet haar te stiften; vaste hand van een kunstschilder. Hij verft haar portret alsof hij haar beeld voor de eeuwigheid wil vastleggen. Klassiek, realistisch, naturalistisch, naar het leven getekend. Als hij Josepha opmaakt vergeet hij dat het haar hoofd is. Hij schildert zijn beeld van haar, niet hoe ze is; een beweeglijk hoofd op een onbeweeglijke rots van vlees. Hij schildert haar zoals hij haar heeft leren kennen. Onstuimig, heftig, zachtmoedig. Hij schildert zijn en haar verleden naar zijn heden.

M’ amour, m’ amour
what do I love and
where are you?
That I lost my center
fighting the world
The dreams clash
and are shattered –
and that I tried to make a paradiso
terreste.

I have tried to write Paradise

Do not move
Let the wind speak
that is paradise.

Let the God forgive what I
have made
Let those I love try to forgive
what I have made.
[...]
To confess wrong without losing rightness:
Charity I have had sometimes,
I cannot make it flow thru.
A little light, like a rushlight
to lead back to splendour.

‘Wil je een spiegel?’ vraagt hij. Hij weet het antwoord. Ook deze vraag hoort bij hun eredienst.

‘Natuurlijk,’ zegt ze, ‘de ovale.’ Ze rolt haar lippen zoals ze een leven lang lippenstift over haar lippen verdeelde. ‘Wat dacht je?’

Hij houdt de sprookjesspiegel met gestrekte hand voor haar. Hij staat achter de rolstoel, leunt met zijn borst tegen haar paardenstaart, tegen haar achterhoofd. Alsof hij haar en hem in een selfie vereeuwigt.

‘Goed zo?’

‘Ik zie er mooi uit,’ zegt ze. Haar ogen lachen. Haar hoofd lacht. ‘Durf je me wel alleen op pad te laten gaan?’

‘Durf ik wel,’ zegt hij. ‘Je komt wel weer terug.’

‘Zeker weten?’

‘Zeker weten.’

‘Wacht maar af.’

‘Heb je je pillen genomen?’ vraagt hij. Hij weet alles van het hoofd en van het starre lichaam. Hij kent de ingang en de uitgang. Hij bewaakt alles. Hij kent al haar geheimen. Al haar geheimen.

‘Laat maar zitten,’ zegt ze. ‘Ik stop met medicijnen. Ik stop.’

Het vergt een heel leven om te ontdekken hoe je jezelf dient te bezien om jezelf echt te kunnen zien. En als je geluk hebt, volstaat een leven om je levensthema te ontdekken. Het is niet allen vergund op tijd hun hart te begrijpen, te begrijpen wat hun werkelijk ter harte gaat.

‘Misschien kom je er aan toe,’ zegt Robert Scherpenzeel. Hij schuift een boek in het net achter de zitting.

‘Van wie is het?’ vraagt haar blik.

‘Je lievelingsschrijver.’

Robert schuift het mondstuk met besturing van de rolstoel tussen haar kersenrode lippen.

Met haar tong tegen het mondstuk zet Josepha de elektrische stoel in beweging.

Robert opent de serredeuren. Een bloempot met bevroren plant blokkeert het pad. Hij schuift de pot opzij. De zangvogels zoeken

hun schuilplaats in de bladerloze Drentse krent. Mezen, mussen, kepen. Een duif koert.

De hoofdknik van Josepha zegt: Ik maak een rit door de Onlanden. Verdronken land. De uitkijktoren is geopend. Ik ga mijn veld van boven in ogenschouw nemen. Ik ga alleen. Jij bent overal waar ik ben. Jij bent overal waar ik zal zijn. Jij komt waar ik ga. Ik ga.

'Je blijft bij me.'

Please do not push

De lunch in Van der Valk was niet bijzonder. Standaard. Ik had hier al vaker een boerenuitsmijter gegeten. Drie eieren, twee met de dooier goudoranje spiegelend tegen de middagzon die door de hoge ramen over de parkeerplaats naar binnen scheen. Één dooier doorgeprikt. In de keuken. De zwarte serveerster in korte zwarte rok met een wit voorschootje is dezelfde als twee weken geleden. Ik ben niet kleurenblind. Alsof ze heeft onthouden dat ik een opmerking over uitlopende dooiers had gemaakt. Uitsmijter met bruin brood, ham en twee halve cherrytomaatjes met onbestemd groen om een ecologisch verantwoorde tint aan de lunch te geven, met een reepje van een gele paprika. De kleurrijke dot groente als verbindend element bij alle lunchgerechten.

De serveerster – aluminium naambordje met in klein kapitaal en in goud Yolan – haalde de restanten weg. In mijn hoofd hoorde ik "Je hebt goed je best gedaan. Je hebt je bordje keurig leeggegeten", gevolgd door "Fuck Off".

'Kan ik u ergens mee helpen?' vroeg ze met een zwaar Gronings accent. Het leek alsof ze elke zin die ze uitsprak uit het dialect vertaalde. "Kan ik joe argens mit helpen?" Gelukkig vroeg ze niet of het had gesmaakt. De lunch was prima. Ik deed mijn bestelling om nog niet naar buiten te hoeven. Ik had geen haast en tegelijkertijd voelde ik de aandrang deze doorgangskamer met etensgeuren en het grote scherm met wereldnieuws boven de bar achter me te laten. In Bangladesh was land overstroomd en zochten mensen een veilig heenkomen. Tevergeefs. Op de nieuwsbalk onderin beeld gleden high lights voorbij. Ik kon niet lezen wat voor niemand in het bijzonder was bestemd. Niet voor mij. Ik zat te ver weg. Misschien is dat geluk, dacht ik. Niet alles weten, en vooral; niet alles willen weten. Ver weg is niet verkeerd.

De vrouw in de elektrische rolstoel kwam me vaag bekend voor. Ik had haar eerder gezien. Maar misschien lijken alle vrouwen in rolstoelen op elkaar. Ik zag hoe ze handig door de ruime draaideur

manoeuvreerde. Op de deur stond "Please do not push". Ze had niet tegen de draaideur kunnen duwen met haar rechterhand aan de stuurknuppel. Ook niet als ze had gewild. De andere hand lag bewegingsloos op een roodleren tasje op haar bovenbenen.

'Jou hier te treffen,' zei ze. Ze parkeerde haar rolstoel op de lege plek naast mijn ronde tafel. Het speet me dat ik de man van het naburige tafeltje instemmend had toegeknikt. De vader van vier rossige kinderen en echtgenoot van een veel jongere roodharige vrouw had stoelen van mijn tafeltje meegenomen om zijn kroost een zitplek te geven. In het voordeel van de in zwart pak geklede man sprak zijn autoriteit over zijn kroost. De vier jongens deden geen mond open en aten na een minuut stilte wat vader voor hen had besteld. Vier cola light en een verantwoorde salade met bruin brood. Cherrytomaatjes en gele paprika in reepjes. De oudste jongen keek stiekem op zijn iPhone.

'Maggy,' zei ik. Haar snerpende stem had haar naam uit mijn langetermijngeheugen opgediept; al zijn er oneindig veel vrouwen met snerpende stemmen. En oneindig veel vrouwen met zachte, milde, innemende, ontroerende, beminnelijke en zwijgende stemmen.

'Dat je mijn naam nog weet. Mag ik bij je komen zitten?' Ze wachtte mijn antwoord niet af.

Ik schoof mijn stoel een eindje naar achteren, als wilde mijn lichaam haar ontwijken. Naast me brandde op een lange balk, aan weerszijden door vuurvastglas afgeschermd, de openhaard op gas, voorzien van ingebouwde led-verlichting om de vlammen een oranjerode gloed te geven. Maggy had ik in andere tijden, in een vorig leven gekend. Details kon ik niet voor mijn geestesoog tevoorschijn halen. Ook dat is geluk. Als ik niet weet wat het verleden voor me verborgen houdt, kies ik de zwijgstrategie met instemmend knikken op wat zich aandient. Mijn achtergrond als psycho-therapeut verloochent zich niet. Behalve een welvarend bestaan en een permanent toereikend saldo op mijn bankrekening heb ik veel profijt van mijn expertise welwillend en obligaat de meest banale gebeurtenissen van een erudiet en betrokken sausje te voorzien. Empathie is mijn handelsmerk. Professioneel. En zoals vaker voorkomt zijn in de loop van de jaren mijn beroepskwaliteiten in mijn privégedragingen binnengeslopen. Nu ik van de lasten en lusten van de broodwinning ben bevrijd

probeer ik mijn ware ik te herstellen en te cultiveren. Afstand houden en onverschilligheid voorwenden zijn mijn personal targets. Ik weigerde naar haar welbevinden te informeren, aangezien ik voorzag dat ik de medische geschiedenis van Maggy in geuren en kleuren, en niet noodzakelijk in aangename aroma's en frisse tinten, te horen zou krijgen. Ik informeer – buiten mijn professie en sinds mijn pensioen ook privé – enkel naar het welbevinden van anderen als ik er vrij zeker van ben dat de ander daarover weet te zwijgen, met een opendeur de vraag parkeert of beter nog mijn vraag herhaalt. Op de vraag "Hoe is het met je?" geef ik nooit antwoord. Ik vroeg Maggy niet: Hoe gaat het met je?

De serveerster kwam dicht naast me staan. Ze had bosbessenvlekjes op haar witte voorschoot. Midvoor. Markering van haar navel, vermoedde ik. Ik zag dat ze slechts in één oor een knopje had. 'U wilt?' zei ze. 'Mevrouw?' Ze draaide haar hoofd naar Maggy, 'kan ik wat voor u doen?'

Maggy bestelde wat ik zojuist geserveerd had gekregen. Als wilde ze een band bevestigen. Weerzin. Ik voel altijd weerzin als een ander vraagt wat ik wil gebruiken om zo zelf geen keuze te hoeven maken. Ik bestel nooit wat een ander neemt.

'Ik heb een conversiestoornis,' zei ze.

Ik knikte bedachtzaam, mijn wenkbrauwen licht opgetrokken. Wat zou ik daarop kunnen zeggen. Elk woord was te veel en zou onoprecht klinken, althans in mijn eigen oren. Professioneel verkocht ik knollen voor citroenen. In mijn praktijk. Wie niet, schoot door me heen. Wie heeft er geen conversiestoornis? Noem mij één ander die altijd oprecht en zonder last en ruggenspraak zegt, doet en nalaat wat hij of zij denkt. Ik stak het lepeltje traag in het schuim van de cappuccino. Nog net zag ik dat de chocoladepoedernaam van de zwarte vrouw in de draaikolk verdween. Ik brandde mijn tong bij de eerste slok. Ik vloekte van opwinding. In stilte.

Op het scherm boven de bar kwam de watersnood in Bangladesh opnieuw voorbij. Ik kon de tekst op de tekstband nog steeds niet lezen. Met mijn tong probeerde ik tevergeefs een restant van de uitsmijter tussen mijn kiezen te verwijderen. Volgde een trailer met veel uitbundig blauw en geel van een resort op de Maldiven.

Ik roerde traag door het restant van de schuimlaag. YOLAN. Op het schoteltje lag een meelkoekje met chocoladekorrels. Dat is de

belangrijkste verworvenheid van de horeca en van *modern living*: in elk voedselpakket restanten cacao alsof eeuwen onderdrukking en slavernij afgekocht kunnen worden met consumptie van chocolade. Ik wachtte op een vervolg.

'Nadat je me had verlaten ben ik in de versukkeling geraakt,' zei ze. 'En dan bedoel ik ook echt versukkeling.'

Nog steeds voelde ik geen aandrift om haar een vraag te stellen. Ik begon zelfs aan haar identiteit te twijfelen. Heette ze wel Maggy? Was ze wel de Maggy die ik in het tweede jaar aan de universiteit had gekend? Maggy van Minerva, eerstejaars kunstacademie met een hang naar beeldhouwen, naar ronde vormen, naar gladde speksteen en vette boetseerklei. Maggy met de pezige harige armen en de gespierde kneedhanden. Maggy met de strakke sluitspieren van haar benenburcht. Maggy met mondkapje tegen steenstof en bedorven adem. Ik was een *akward* en *eagere* jongen die de liefde nog niet had gekend. Hoe had ik kunnen weten dat ze suikerziekte had? Nagellak *remover* uit de longen.

'Je zult het niet geloven,' zegt ze, maar nadat je me had gedumpt ben ik in de bar waar je me hebt achtergelaten vanuit de coulissen op het podium terechtgekomen.'

Er volgde een verhaal uit een kappersblaadje, uit een magazine over uitgerangeerde filmsterren en verlopen zangers met Maggy in de hoofdrol. Maggy was nachtjaren lang een fameuze Go go girl in een derderangs café dansant – ze bedoelde ongetwijfeld *famous* – met haar voluptueus lichaam in de hoofdrol. Maggy dansend op het plankier onder warme spotlights met gele veren op het hoofd als van een Indianenopperhoofd of van een Romeinse gladiator. Maggy met een roze verenstruis tussen de billen, als was ze een struisvogel. De minimale gouden driehoek van goedkope zijde – of van verguld aluminiumfolie – en de rozetten met zuignappen op haar tepels gemonteerd, mocht ik er zelf bij verzinnen. Ik mocht die kledingstukken ook wegdenken. Veren en body paint voldeden voor een plastische omschrijving van het lichaam waarmee ze de *teasing act* al zingend opvoerde.

'Door de body paint kon niemand zien dat ik geschoren was,' zei ze. Er verscheen een zweem van vergane wellust om haar gestifte mond. Alsof ze zeggen wou: "Dat was nog eens een tijd". Als ik de elektrische rolstoel en het bewegingsloze lichaam wegdacht was ze ondanks de jaren een aantrekkelijke vrouw-op-leeftijd

gebleven. Ze deed me denken aan een Franse oorlogsfilm met een scène van oprukkende Amerikaanse troepen door *la campagne.* Bretagne was in geallieerde handen. Een donkerharige Française zwaait lieftallig, je zou het ook *horny* mogen noemen, naar een soldaat met een geweer in zijn handen. De loop naar het zandpad gericht. Ze lokt de soldaat en eenmaal in de boerenschuur, met afwachtend hooi, blijkt de mademoiselle voorzien van slechts één volledig been. In de film blijft onhelder of dat kleine gebrek een bezwaar voor een vervolg is. Als de soldaat verder oprukt schiet hij tweemaal in de lucht. Ik was traag van begrip.

Mijn Maggy, de Maggy uit mijn troebel geheugen, had me op de houten vloer van haar kamer-en-suite leren tongzoenen met de smaak van zoute pinda's en van knoflooknootjes. En na de schermutselingen met blokjes kaas, droge worst, groene olijven en ambachtelijke handvaardigheden was de avond voorspelbaar – maar dat wist ik destijds nog niet – geëindigd zoals dat in boeken over adolescenten was genoteerd. Inclusief literatuurreferenties met verwijzingen naar veldonderzoek en schriftelijke enquêtes. Wat we die avond hadden bedreven, had niets met liefde te maken; al heb ik er die avond vast en zeker anders over geoordeeld, als ik daartoe in staat was. Wat ik nog wel weet, of hier in het restaurant Van der Valk, met uitzicht op zwarte Yolan, ter plekke construeer, is dat ik op weg naar Excelsior, misschien de bar waar Maggy op doelt, dat ik op weg naar de stripteasekroeg meer bezorgd was over de vlekken in mijn zomerbroek dan over mijn bedreven liefde of wat voor liefde door moest gaan. Maar misschien heb ik dit avontuur niet meegemaakt, op de zoute pinda's en knoflooknootjes na. Ik heb geleerd om mijn geheugen te wantrouwen. Ik weet dat ik in mijn studententijd nog te jong was voor liefde in betekenissen voorbij hoofse liefde, in betekenissen voorbij geestverruimende lichamelijke stoeipartijen. Ik heb in de jaren bijgeleerd, al vergeet ik met enige regelmaat wat ik heb bijgeleerd; aanvankelijk tot mijn spijt, maar steeds meer tot mijn genoegen.

'Je mag gerust wat terugzeggen,' zei Maggy, 'of ben je het spreken verleerd?' En alsof we een nog steeds een gedeeld gezamenlijk verleden hebben, liet ze volgen: 'Vroeger kom je ook wel praten.' Ik roerde door de hete cappuccino en zag te laat hoe het chocoladetelefoonnummer van Yolan in het schuim verdween.

Vroeger kon ik praten vanuit wat nu een conversiestoornis heet. Zolang ik aan het woord was hoefde ik niet te doen, wat ik niet wilde doen en kon ik nalaten waar ik bang voor was. Zwijgen was niet aan mij besteed. Ten detrimente, zou ik zeggen als ik bij mezelf in therapie zou zijn. Een vakterm of een archaïsch woord straalt eruditie uit zodat de kern van de zaak zorgvuldig buiten beeld blijft.

'Laten we eerlijk delen wat voorhanden is,' zei ik. 'Jij kunt niet meer lopen en sporten. Jij kunt nog wel praten, als ik je zo hoor.' Ik hoorde mezelf praten. 'Ik kan praten en bewegen. Als jij praat, beweeg ik.' Ik bedoelde dat ik zo snel als ik dat fatsoenlijk vond weg wilde uit dit restaurant met Maggy, met aan tafeltjes grote en kleine gezinnen, met hitsige vertegenwoordigers aan een wijnlunch, weg van tafeltjes met senioren die niets anders wisten te verzinnen dan een eindje rijden, koffiedrinken en weer naar huis. Al besefte ik dat ik langzamerhand ook tot die laatste categorie hoorde.

'Twee rode wijn,' zei Maggy. Yolan had naast de bosbessenvlek nu ook een dun geel spoor van wat waarschijnlijk mosterdsaus was op haar voorschoot. Er leek geen ontkomen aan. Blijkbaar had Maggy mijn aarzeling gezien. 'Ik tracteer,' zei ze terwijl ze – haar vingers gestrekt – de palm van haar rechterhand over de stuurknuppel ronddraaide. Haar linkerhand wroette in het rode leren tasje. Ongetwijfeld een trillende iPhone.

'Mag het rode port zijn,' zei ik dwingend tegen de serveerster. Yolan schitterde in de zakkende zon. Nee, het gele spoor was geen mosterdsaus, ook geen honingmosterdsaus. Het geeloranje spoor op haar voorschoot was beslist dooier van een doorgeprikt ei. De roodharige familie keek collectief naar ons tafeltje, naar mij, naar de rolstoel met Maggy en vooral naar Yolan. Ze wilden afrekenen. De jongens gebruikten de gelegenheid om hun iPhones te checken. De oudste keerde ons de rug toe en maakte snel een selfie. Niet om mij en ook niet om de rolstoel op de achtergrond.

Maggy verhaalde van haar loopbaan op de Bühne, Berlin, Wien en Hamburg om de belangrijkste stopplaatsen te noemen. Reperbahn, maar dat zei ze niet. Ver van familie, ver van haar oorsprong. Haar carrière als animeermeisje was kort onderbroken door drie huwelijken, die samen twaalfenhalf jaar in beslag hadden genomen. Nee, kinderen waren haar niet beschoren

geweest. Kinderen hadden haar op andere rails gezet, hadden haar op andere tussenstations laten uitstappen. Maar kinderen had ze niet gebaard.

Ik tilde mijn linkerhand licht omhoog, kreeg oogcontact met zwarte Yolan met de eileider op haar voorschoot. Ik trok mijn wenkbrauwen licht omhoog. Mijn lichaamstaal loog niet. Afrekenen. Ik wilde betalen en me niet laten tracteren door de vrouw in de rolstoel.

'Nee,' zei ik, 'ik betaal. Waar een broek is, betaalt nooit een rok.' Maggy droeg een donkerblauwe pantalon met een brede elastieken sluiting, als was het positiekleding. Ongetwijfeld om de secundaire levensverrichtingen niet nodeloos gecompliceerd te maken. Ik wilde niet weggaan met het idee dat ze mij een consult had betaald.

Ik meende een lichte verontwaardiging en een aanzet van woede op haar gezicht te lezen. Ik stond op. Ik schudde mijn hoofd. Yolan haalde de pinautomaat uit de zak op haar baarmoeder. Ze hield me het apparaat voor zonder het bedrag te noemen. De kassabon kwam ratelend tevoorschijn. Uit mijn borstzak haalde ik vijf euro. 'Fooi,' zei ik. 'Ik ben nog van de oude stempel. Alsjeblieft.' Yolan maakte een reverence. Professioneel gleed het briefje in haar voorschootzak.

'Ik las je naam in poeiersukkeloa,' zei ik 'op de cappuccino.'

'Goud goan,' zei ze. Opnieuw een knikje.

'Je telefoonnummer,' zei ik. Ik voelde kort haar elleboog in mijn zij.

'U weet de weg.'

'Ga niet weg,' riep Maggy die – roodleren tasje op schoot – met haar stuurknuppel chaotisch de rolstoel manoeuvreerde.

'U weet de weg naar de waarheid,' zei mijn zwarte vrouw.

'Ga niet weg,' piepten de banden van de rolstoel.

De draaideur herkende mij en reageerde passend op mijn aanwezigheid. Ik hoefde niet te duwen. Ik keek om en zag hoe twee rossige jongens de elektrische rolstoel in de richting van de toiletten duwden.

Drosera rotundifolia (Ronde zonnedauw)

Aan de rand van het gazon met de scherp geknipte randen loopt een witte kip met zwarte veren, modieus spaarzaam verspreid over de strak sluitende hennenjurk. Fiere staartveren als van een pauw. Om de enkels een waaier van witte veren, als was ze een danseres in een go-go-theater, een gravin met pofmouwen uit de gouden eeuw. De kip staat met één poot stevig op het gras, de andere poot krabt in de droge zanderige scheiding tussen bloemperk en gazon. Kort fladdert ze haar vleugels, ruimte, nog meer ruimte om haar hennenheelal. Haar hoofd in korte rukjes naar links en naar rechts. Lastig zoeken met de ogen opzij in het hoofd. Tok, took, toook. De snavel zoekt naar afgewaaide pitten van de uitgebloeide zonnebloemen aan de achterrand van de border; ze speurt naar wormen, misschien naar schuursteentjes om de maag te vullen. Verderop in de tuin met ovale vijver en schelpenpaadjes heeft ze meer kans kippengrit te vinden. Misschien zoekt de kip niets en doet ze enkel wat een sierkip doet. Kakelen en krabben waar het niet jeukt.

'Je wilt haar niet in je tuin? Bedoel je dat?' Vera Klappmeijer laat haar retorische vraag volgen door een smalend langgerekt 'Berend' met nauwelijks hoorbare beginletter.

'Dat bedoel ik.' Berend Schlachmann kucht, schraapt zijn keel, slikt de spuug door. Hij houdt zijn armen dicht tegen zijn lichaam, rechterhand om linkerpols. Zijn onderbuik is uitgezakt, licht gezwollen; komt meer voor bij oude mannen. Bij vrouwen ook; niet bij Vera. Berend heeft het niet op levende have. Arm, ja dat ook nog. Na een rijk leven – in de zin van veel ervaringen – voelt hij zich arm. Vera was zijn alles, nu heeft hij niets. Beter zo.

Zijn kopstem verraadt onderdanigheid die in de loop van een te lang leven is binnengeslopen. Berend Schlachmann – bioloog in ruste, prostaatkanker, PSA 150, prednisolon 30, vergeetachtig, niet dementerend, liefhebber van korte verhalen, verslaafd – voor zover dat op zijn leeftijd nog kan – aan *Gardener's World* BBC,

smaakpapillen met een voorkeur voor bitter en zuur – had, op een onbewaakt moment, op een moment dat hij alleen thuis was en vrijuit kon telefoneren, met een ambtenaar op het gemeentehuis gebeld. "Met Berend Schlachmann van de Achterste Voorde." Er was maar één inwoner in de gemeente met de naam Berend Schlachmann. Sterker nog, in de hele wereld was niemand anders met deze naam. Wat zijn naam aanging was Berend Schlachmann een uniek individu.

Of de burgemeester, en ook de loco-burgemeester, of welke wethouder dan ook, verstek wilde laten gaan bij de viering van zijn – Berend had niet gezegd *ons*, – van *zijn* zestigjarig huwelijksjubileum. Jubileum klonk tot zijn genoegen niet als een feest. Met Henderika Klappmeijer, die zich na zijn ja-woord Vera was gaan noemen, had hij niets meer te vieren.

Vanaf het moment dat Henderika in Eben Haëzer, direct na de goddelijke bevestiging van hun verbintenis, haar meisjesnaam – Henderika – had laten vallen, was ze een vreemde voor hem geworden. Alsof met haar doopnaam ook haar eigenheid was verdwenen. Beter; na haar naamsverandering was ze een andere vrouw geworden, misschien was ze degene geworden die ze in het verborgene altijd was geweest. Zo stond het in korte verhalen van Franse schrijvers. André Gide, Marcel Proust, François Rabelais, George Lemaitre om maar eens duur te doen.

Achterna bekeken, en Berend leed veelvuldig en met overgave aan *die Krankheit des Rückblickens*, had hij noch Henderika, noch Vera gekend. Zestig jaar was onvoldoende geweest de mens achter de vrouw met wie hij tafel en bed deelde, te leren doorgronden. Vijftien jaar geleden, *die ewige Krankheit des Rückblickens*, hadden ze sluipenderwijze en einde gemaakt aan de onregelmatige geslachtelijke omgang. Ze deelden de lakens, het beddengoed, maar elkaars lichamen namen afscheid, zoals een oude vriendschap verwatert, oplost, verdampt door geen afspraken meer te maken en elkaar in het voorbijgaan beleefd te groeten; we kennen elkaar. Een ontmoeting in de geest van "Livingstone, I presume." Zakelijke transacties, formele gedachtenwisseling in beleefde termen, met voorkomend gedrag. Meer hoefde niet; uitschieters daargelaten.

De keukentafel bleef tussen hen beiden, al was het omdat Berend nooit culinair of anderszins had leren koken. Berend was

van de moestuin, niet van het aanrecht. De producten uit de kas en van de volle grond gingen linea recta naar de voedselbank. Vera wilde geen sla met rupsen en slakken, geen bloemkool met oorwurmen, geen aardappelen met coloradokevers. Ze haalde artisjokken, venkel en bleekselderij bij de Albert Heijn, niet van de markt. Vera kookte, stoomde, bakte, grilde zoete aardappelen, bakbananen, sorghum, sweet corn met onbeperkt gebruik van de bankpas van Berend.

De band met haar vader en moeder leek na haar huwelijk met Berend Schlachmann als bij donderslag verbroken. Haar ouders hadden op de lagere school leren schrijven en lezen. Ze schreven en ze lazen niet. Op zondag lieten vader en moeder zich tweemaal voorlezen uit steeds hetzelfde boek. Kortom: haar ouders waren dom gebleven. Hun dochter niet. Henderika had zich aan haar achterlijke milieu ontworsteld, al had ze de Heere aanvankelijk nog alle lof en eer gebracht die van een doorgeleerde vrouw verwacht kon worden. Henderika was gespecialiseerd geraakt in mediation, al heette dat destijds niet zo. Maatschappelijk werk voor, bij en met mensen met een laag IQ. Hopeloos, vond ze. Er was niet veel dat ze slecht vond; domheid was een uitzondering. Haar werk betaalde goed. Tijdens de consulten stak ze uit gewoonte twee vingers in haar neus. Twee wijsvingers.

Recreatieve uitstapjes, woonbeurzen en concerten in oude kerkjes hadden het van de kerkgang gewonnen. Voor contact met het esoterische, onbenoembare hogere, was geen dienst nodig. Bidden kon ook buiten gebedsuren. Knielen en buigen kon ook op straat. Bidden kon in elke richting en in elke inrichting. Kerkgang was voor dommen. Vera hield Berend niet tegen. Ieder zoekt zijn troost. Kerk, korte verhalen, schimmels en andere lagere organismen.

Henderika – Vera – had het echtelijk huis naar eigen zinnen ingericht. Enige hulp en inbreng van Berend had ze niet op prijs gesteld. Ook de alom roze babykamer op de eerste verdieping was haar bedil geweest. Berend was voor bevruchting en betaling. Daar was hij goed in. Een expert.

Binnen de maatschappelijk en kerkelijk aanvaarde termijn had ze vier kinderen voor hem gebaard. Vier jongens, niet eenmaal een meisje. De eerste zoon, Rudolf, meldde zich ruim binnen de

termijn van negen maanden na de feestelijk inzegening van de goddelijke verbintenis.

– Zestig jaar in de echt. Berend Schlachmann hoorde steeds vaker 's nachts - helder wakker, in halfslaap, in REM-slaap – de dominee profetisch galmen. "Denk niet, gemeente, dat wij hier zijn om de verbintenis te vieren tussen Berend Schlachmann en zijn bruidje Henderika Klappmeijer. Denk niet dat wij feestvieren voor dit echtpaar. Wij vieren feest voor de Heere. Alleen Hem geven wij Lof en Eer. Wij zijn niets. Wij zijn nog geen pluisje in de wind." En zonder onderbreking. "We zingen Lof zij de Heer. Psalm 43." De blik onafgebroken naar boven, naar de flikkerende tl-buis aan het kerkgewelf. –

Misschien, dacht Berend Schlachmann, misschien komen die *Vergangenheitswahne* door de cytostatica, of zijn ze een bijwerking van de bestralingen.

Alles van vroeger leek genadeloos dichterbij te komen. Vera raakte buiten beeld; dat was zijn geluk. Henderika bleef.

Vier zonen; alsof zijn oleandergeurig zaad wraak had willen nemen. Henderika – die Vera heette en elke zondag de Heere prees, tot na de geboorte van Erwin, de tweede zoon – had dochters op haar verlanglijst gehad. Vera wikte, de Heere beschikte. Nee, na meer dan zestig jaar met Henderika in hetzelfde bed – inmiddels een lit jumeaux met verlengde poten – had Berend Schlachmann niets meer te vieren. Welbeschouwd had hij nog maar één feest in het vooruitzicht. Een feest met slechts één genode gast. Op de wc-kalender had Vera met een rood kruis de dag gemarkeerd; half vier, na de thee.

'Wat zul jij je nog druk maken...'

De sierhen verliet met heftig schokkende kop, als was ze een haan, het gladde smetteloze gazon en krabde als een pubermeisje in de border de parallelle sporen van de tuinhark weg. Berend had de randen geschoffeld en aangeharkt. Het zevenblad, de winde, het prille blaasjeskruid, het opkomende roet had hij met een zekere wellust in een emmer gedeponeerd bovenop paardenbloem, zuring en smalle weegbree. Uit de regenton had hij bruisend en klaterend hemelwater bij het afgesneden groen laten stromen. De aandrang in zijn kruis

was zo plotseling en groots opgekomen dat hij, buiten zicht van Henderika ook zijn eigen duivels radio-actief water schokkerig in de emmer met tuingroen had laten druppelen. Pissen, miegen met een forse en krachtige straal; ach, dat waren nog eens tijden.

De tuin met rozen, crocosmia, akelei, lelie, smeerwortel, sedum, met buxus en hortensia's, met pruimenboompjes en bessenstruikjes was zijn hof van Eden, in de loop van de tijd veranderd in een hof van heden zonder beloftes van nieuwe seizoenen. "Onkruid vergaat niet," had Vera gezegd. Na de dertigste bestraling en de tweede chemokuur had ze die drie woorden achterwege gelaten. Ze leek te broeden op een nieuwe sneer.

Als het erop aankwam was de onderdompeling van geschoffeld en geharkt groen een nutteloze handeling, Vera had het gelijk aan haar kant, als ze dat bedoelde. Berend was het zo gewend. Door de rituele doop nam het volume van het onkruid in een paar dagen aanzienlijk af. Het water bleef geschikt om de planten te verzorgen. Het deels verrotte en geslonken groenafval vond de weg van alle kwaad naar de levenskringloop in de compostbak, en als die vol was, verdween het organisch materiaal in de groencontainer. Berend snoof met wille de lucht van rottend groen. Brandnetelgier, wat zou hij graag nog eens brandnetelgier maken; een beter bestrijdingsmiddel van het kwaad was er niet. Biologisch gezien.

'Wat zul jij je nog druk maken...' Vera hield aan. Ze was vertrouwd met de doofheid van haar eeuwige echtgenoot.

Berend was niet doof; hij kon haar zin moeiteloos afmaken. Hij kon Vera moeiteloos afmaken. Elke zin. Voor hem hoefde ze haar lippen nooit weer van elkaar te doen. Alles wat ze nog zou willen zeggen, mocht ze zeggen. Hij wist het al. Alles, en meer nog.

'Jij gaat dood.'

Drie woorden.

Berend wist dat zijn feestdag naderde.

Henderika wist dat haar feestdag naderde.

"Ik voel het in mijn kruis," had hij tegen Jo gezegd. Jo was zijn studiemaat aan de universiteit. Biologie. Jo van der Flucht ging voor de zangvogels, waar Berend Schlachmann zich specialiseerde

in broedbekers, levermossen, zwammen, elfenbankjes, schimmels en wat god nog meer aan primitiefs evolutionair had laten ontstaan.

Jo van der Flucht had de juiste naam bij zijn persoonlijkheid. Begonnen als man en binnen een jaar van geslacht veranderd. Hij heette Jo. Zij heette Jo. "Don't change the good things," had Jo gezegd. "Jo Jo." Ze was naar de States vertrokken. Elk jaar met Thanksgiving stuurde Jo een foto met een optimistische groet. Al na een jaar stonden twee vrouwen op de foto. Jo en Joan. Alles was anders. Jo was hetzelfde gebleven.

"Ik voel het in mijn kruis." Een maand was die zin in de practicumzaal een staande uitdrukking geweest. Het was het badinerende antwoord op de vraag of er damesbezoek werd verwacht. In de tropische kas van de hortus wapperden iridiserende vlinders, geurden bloeiende oleanders met een weemoedig parfum; sperma gelijk. Jo voelde in zijn kruis dat hij geen man was. Jo snoof de geur van parfum zonder de geur te herkennen. Berend snoof. Hij kende de geur van zijn zaad. Oleander. Hij wist niet anders. Hij wist niet beter.

De inwijding in de hortuskas leek eeuwen geleden. Henderika noemde zich nog Henderika; stagiaire bij studiebegeleiding. Biologie was een passie voor hem en voor haar; vanuit verschillende invalshoek. Henderika had een voorkeur voor tropische planten, regenwoudvegetatie en succulenten met stekels en vurige eendagsbloemen; voor in de vensterbank. Ze was zot op warmte en op tropisch vruchtvlees.

In de kas raakten de zinnen snel verhit. Berend wist dat nadenken enkel lukte binnen scherp afgebakende temperaturen. Hij bleek geen baas over zijn fysiologie. Henderika wist zijn thermostaat te bedienen, enkel door haar aanwezigheid. Enkel haar naam – Henderika – was genoeg om lichamelijke gewaarwordingen teweeg te brengen. Heel wonderbaarlijk, die draadloze en stralingloze werking op afstand.

Berend studeerde af op een artikel in *Nature* over zonnedauw. *Sundew and digestion of the shit fly.* Henderika at mee. Ze was een vleesetende plant. Ronde Henderika als *Drosera rotundifolia*, zwanger geraakt van Rudolf op de dag van de buluitreiking. Verse doctorandus in de zonnedauw, met op de bul judicium *met genoegen*. "Geheel wederzijds," was Berend ontsnapt nadat hij

zijn handtekening had gezet. Ze hadden na afloop van de korte ceremonie bij de Mexicaan *chili con carne* gegeten. Niet lang na het dessert – tropische vruchtensalade met tequila – had Henderika zaad aan Berend ontfutseld. *Ein Spermatozo genügte*. Rudolf was in het stro gezet. Na de eersteling zouden nog drie jongens volgen.

Zijn pisbuis was enkel nog om te pissen. Afvoer van andere lichaamseigen vloeistoffen en lichaamseigen gruis trad niet meer op. Van hartstochtelijk pissen was geen sprake meer. Druppen en nadruppen; al vijftien jaar. Zittend plassen avant la lettre. Welbeschouwd voor geen van de partners een probleem. In de keukenvensterbank onttrokken sanseveria's het directe zicht op de moestuin. In de woonkamer bloeiden lidcactussen; eenmaal per jaar.

Berend staat met beide handen diep in zijn broekzakken. De haanden in de buuts, zoals de buurman zegt. Kenmerk van teruggetrokkenheid, onwil om de buitenwereld toe te laten. Licht afhangende schouders in een okergeel hemd met lange mouwen (tegen huidkanker). Terlenka plooibroek met omslag in de pijpen. Nog van zijn vader. Een meter voor hem de ovale vijver met uitgebloeide lelies, met bruingeel kroos, oneindig veel kroos dat het oppervlak in een tapijt verandert. Twee kuifeenden banen zich met moeite een weg in het krooskleed. Achter hun gespartel sluit het tapijt naadloos; alsof er niets is gebeurd.

Berend voelt de aanwezigheid van Vera, ook al ziet hij haar niet. Ergens, ergens in het heelal zijn stralen die berichten doorgeven tussen het ene onderbewustzijn en het andere onderbewustzijn. Het is alsof een goddelijke vreemdeling in zijn onderbewustzijn roert en een gecodeerde boodschap doorgeeft. In zijn rechterbuuts voelt hij de sleutel van de achterdeur. Altijd kan hij naar binnen. De blik van Vera steekt tussen zijn schouderbladen, of is het Henderika?

'Als je niet binnenkort dood zou gaan.' De opzettelijk lage en monotone stem van Vera. 'Als je niet dood zou gaan, zou ik van je scheiden.'

Berend draait zich niet om. Hij ziet hoe het grijze haar van Vera opnieuw de rosse gloei van de ronde zonnedauw krijgt. In zijn hoofd. In zijn gedachten. *Drosera rotundifolia*. De hele wereld, hijzelf, de vijver, de kuifeenden, Vera, de witte kip met

pofmouwen bestaan enkel in gedachten. Niets bestaat als het niet wordt gedacht.

De sierkip pikt voor zijn voeten in de oeverrand van de vijver. Blaasjeskruid. Berend buigt dieper. De kip kijkt naar omhoog, keert linker- en rechteroog beurtelings naar hem toe. Tok, took, toook.

Zonder waarschuwing schopt Berend zijn voet naar voren. Hij had geen aanvalsplan. Het was geen voorbedachten rade. Alsof zijn voet, zijn been, zijn hele lichaam, inclusief zijn stralend kruis, de regie had overgenomen. Vluchten of vechten? Vechten!

'Took, toook, toook,' vliegt de sierkip watertrappend over het eendenkroos, als was ze een kuifeend, een zwaan, een watervliegtuig. De kip landt achter een magere rietzoom met sigaren, lokale naam voor toezebollen; lisdoddes.

Berend zoekt naar scheldwoorden, hij vindt er geen. Wie nooit scheldt en alles slikt kent geen krachttermen als ze nodig zijn. Berend voelt hoe muffe lucht uit zijn perkamenten longen stroomt, alsof er geen einde aankomt.

'Durf je wel!' klinkt achter hem. En zonder stemverheffing: 'Laat die kip met rust.'

De kip scharrelt aan de andere kant van de vijver alsof er niets gebeurd is. Tussen drie roestbruine kippen van bandijzer, door een kunstenaar met artistieke vrijheid naar een Barnevelder gemodelleerd, pikt de hen in het gras. Twee roestige kunstkippen kijken onverstoord naar de algengroene Cupido op de pilaar, midden in de vijver. De derde ijzeren kip steekt de kop in het gazon. Met de maaier er omheen, de randjes bijknippen. Berend doet wat hem wordt verwacht. Vandaag, morgen, overmorgen. Tot zijn feestdag.

Alle zinnen kon hij afmaken. Alle zinnen van Vera, alle zinnen van Henderika. Hij hoort haar stem. De sierkip kakelt. Hij voelt Vera in zijn kruis.

'Durf je wel?' Henderika staat voor Berend. Ze legt haar handen op zijn schouders. Ze lacht, niet uit liefde.

Zo deed je dat, de eerste maal in de hortuskas, dacht Berend. Je tilde je knie langzaam op tot ik je knie in mijn kruis voelde. Ik trilde op mijn benen. Achter je zag ik een rijpe bananentros met

glimmend paars bloemeinde. Ik zag een atalanta, een gehakkelde aurelia en een koningsvlinder. Ik zag een iridiserende vlinder op je rode haar. Je bracht je lippen, een belletje spuug, naar mijn mond. Je bewoog je knie. Meer was niet nodig. Ik voelde je in mijn kruis. Gelukkig kon ik zo weer.
'Durf je wel? Die kip.' Vera brengt haar hoofd dichterbij het hoofd van Berend Schlachmann. Haar open muil met speekseldraden.

Berend Schlachmann is bioloog, zestig jaar met haar getrouwd, vader van drie van haar kinderen, de jongste is niet van zijn oleanderzaad. Wat hadden ze gelachen om het aroma van sperma. En de smaak.

Berend Schlachmann. Een radio-actieve prostaat in de kreukels. De man van mossen, schimmels, elfenbankjes, stinkboleten, zwavelkopjes, cantharellen, vliegenzwammen. De sukkel.

Berend Schlachmann. Ten dode opgeschreven. Finale datum op de wc-kalender. Na de thee. Na de eierkoeken. Berend Schlachmann heeft zijn boekenkast uitgeruimd. Zijn werkkamer is leeg. De schilder is geweest. Zachtroze muren, zachtgele raamkozijnen in hoogglans. Lidcactus. Niet zijn smaak.

Zijn boeken over lagere organismen had hij als laatste naar de kringloop gebracht. De vergeelde *Nature* met zijn naam ligt klaar voor verzending naar de States. Het stapeltje met uitnodigingen voor nabestaanden leunt demonstratief op de piëdestal tegen de bronzen faun. Enveloppes gefrankeerd met zijn portret op de zegel. Geschept houtvrij papier. Geen eekhoorntjesbrood in pentekening op zijn finale kaart. Geen levermos. Geen broedbeker. Geen zonnedauw. Enkel zijn naam. Enkel zijn alpha en omega. Op de keerzijde in kleine letters: correspondentieadres. Laatstedag-enveloppe.

Berend Schlachmann tilt zijn knie omhoog. Hij voelt de hitte van Vera's zonnedauw. Zijn handen rusten op haar schouders. Hij trekt het lichaam dat hij ooit begeerde tegen zijn borst. Berend Schlachmann voelt haar hartslag. Spetterende oleander. Berend Schlachmann zoekt haar blik. Achter haar ogen ziet hij het tapijt van bruingeel eendenkroos. Met een korte stoot strekt hij zijn armen. De sierkip fladdert over eendenkroos dat zich naadloos sluit.

Toook, took, tok.

Lene van Dam

De ijssalon op de brink. We bestelden ijsjes in een bakje. Twee bolletjes. Jij twee bolletjes boerenjongens en ik bolletjes boerenjongens en vanille. Niet in een hoorntje; in een plastic bakje met lepeltje. Jij had gerust een hoorntje kunnen nemen. Jij knoeit niet. Jouw handen doen nog wat je hoofd wil. Ik zei je elke keer dat we bij Venezia op het terras zaten: "Neem een hoorntje. Lekkere wafels." Je was solidair met me; lepelen uit een plastic bakje.

De elektrische rolstoel was mijn Rolls Royce. Jij behandelde me alsof ik je koningin was.

"Jij bent mijn koningin," zei je toen ik je over mijn Rolls Royce vertelde.

Zelden heb ik me zo goed en geliefd gevoeld. Ik kon niets meer, enkel een ijsje eten en de stuurknuppel van de rolstoel bedienen. Ik kon nog praten, maar mijn praten leek op fluisteren in een vreemde taal. Soms schreef ik in kriebelschrift wat ik wilde zeggen. Je had je leesbril nodig. We lachten. Jij lachte, ik lachte, al was dat bij mij niet meer te zien. Mijn lachspieren hadden de pijp al aan Maarten gegeven. Ik zou spoedig volgen, de rest van mijn lichaam zou spoedig volgen. Ik wilde niet wachten tot 11 november. Zolang hoefde mijn lichtje niet meer te branden. Ik was een aarzelend pitje omringd door de geur van walmende kerkkaarsen op de tocht.

Op de brink is naast de ijssalon een watermonument. Een geschenk van de RABO-bank. Uit een grote granieten plaat spuiten fonteintjes water naar boven. Het ritme van de waterfonteintjes ken ik niet. De bedriegertjes, zo heet het geschenk van de bank aan de gemeenschap. Heel toepasselijk. Vooral kinderen spelen er graag als het warm is. Ook als het fris en koud was en ik ingepakt naast je zat in de rolstoel met twee bolletjes boerenjongens in een plastic bakje, speelden de kinderen in het spuitende water. "If you want a cold surprise, pull the chain before you rise," zei

ik. Ik raakte de controle over mijn taal kwijt, niet alleen wat de uitspraak en intonatie aanging – ik sprak fluisterend, lispelend, zonder variatie; heel vlak – maar ook wat ik vertelde. Mijn geest raakte ongeremd over intimiteiten en lichamelijke verrichtingen. Je hebt me nooit gecorrigeerd. Achterna, nu ik dood ben en in rook ben opgegaan, denk ik vaak terug aan mijn ontluistering in mijn laatste maanden – die maanden hebben ondanks alles, misschien wel dankzij alles, tot mijn meest gelukkige behoord.

Natuurlijk, vanaf de overkant maak ik kanttekeningen bij mijn beweringen over mijn leven voor het hiernamaals. Nu ik dood ben heb ik alle tijd, een eeuwigheid, voor reflectie. Gelukkige momenten zijn op aarde net zo vluchtig als droevige momenten. Gevoelens zijn als muziek. Wie van muziek wil genieten heeft een geheugen nodig, liefst een lang geheugen om lang te kunnen nagenieten. Ik had, net als anderen een kort en vluchtig geheugen. Als de muziek stilviel was mijn genot na korte tijd weer weg. Na een concert zwegen we tot aan de garderobe. Om na te genieten. Eenmaal buiten maakten we ons zorgen over de bus naar huis, en of we het gas wel hadden uitgezet. Ons hoofd, dat van mij in elk geval, was de euforie van het concert allang weer kwijt. Jij niet. In de bus naar huis trommelde je met je vingers op de stoelleuning, of tegen het raam. Pom pom pom. Ik hoor je nog. Jij was een echte levensgenieter. Ik ook. Ik leerde genot pas in het laatste jaar dat ik in leven was.

De laatste keer bij Venezia namen we geen ijsbolletjes in een plastic bakje. Geen twee bolletjes boerenjongens en jij boerenjongens en vanille. We namen allebei een sorbet, zonder ananas – te zuur – en met extra mango. Ik betaalde, dat wilde ik. Ik betaalde de laatste ronde. Twee cappuccino en twee glazen water als laatste groet aan Venezia.

Je hielp me op de wc. – Pull the chain, wilde ik zeggen. Ik wist de woorden. Ik kon ze niet meer zeggen. – Je hielp me vanaf de wc in bed. Alles lag al klaar. De spuiten, het infuus aan een statief. Je stiftte mijn lippen, je kamde mijn haar. Je hield de handspiegel voor mijn gezicht.

Precies op tijd, rechtzeitig, kwam de verpleegkundige. Gertrud, Duitse uit Hannover. Ik kon met haar lezen en schrijven. Ik las en schreef niet meer. Gertrud sprak dezelfde taal, hetzelfde plat. Gertrud prikte het infuus in mijn ader, bovenop mijn hand.

Ze kuste me op mijn voorhoofd en ze wenste mij "Gute Reise". Ik wilde zeggen: "Gruss Got." De woorden kwamen niet meer naar buiten.

Je hield mijn hand vast. Je zong een liedje voor me. Door de opwinding ben ik vergeten welk liedje je zong. Nu weet ik het weer. Altijd als ik stop met zoeken, vind ik wat ik kwijt was. Dat was bij leven ook al zo.

> Suze Naanje, ik waige die,
> was toe wat groter din sluig ik die
> doe bist mie nog aal te klain,
> k mout die moar wat deur de vingers zain.
> Suze Naanje. Doe.

Dat was het liedje. Je wiegde me de dood in.

'Ik laat even je hand los,' zei je. Ik zag hoe je de spuit leegdrukte. Voor ik verdween. Voor ik in de eeuwige slaap viel, voelde ik hoe je mijn hand opnieuw vastpakte. Je kneep zachtjes. Misschien kneep je stevig en krachtig "Vaarwel". Ik was al vertrokken.

Grand Theatre
uitgezonderd
taxi
PLEGT-DOS
HOEK

Argus Michaëlis

Krullenbol, op de redactie noemden ze me krullenbol; lang voor discussies over stereotyperingen en etikettenplakkerij losbraken. Iedereen had wel iets wat een ander niet zinde. Het waren de jaren des onderscheids. Mannen schreven artikelen, maakten interviews. De krant was een, soms vulgaire, meneer. Vrouwen dweilden, plakten postzegels, zetten zwarte koffie, gingen mee naar de kroeg als billenknijper en voor afzakkertjes. Wij, de mannen, knepen. Zij, de vrouwen, lieten afzakken wat ze niet hoog konden houden.

Het woord verbazing hoorde bij het journaille niet tot de vocabulaire. Op de redactie, en daarbuiten, leek niemand een blad voor de mond te houden. Wij, mannen onder elkaar – en onder vrouwen –, wisten alles eerder en ook beter. Typische journalistenuitdrukking bestemd voor de andere sexe: blad voor de mond.

Ik had sluik blond dun haar, tegen het grijs, tot in mijn nek. Mijn inhammen begonnen op mijn twintigste als waterkers te groeien, schedelschittering ter grootte van een lagune in Venezuela, of in welk land waar ik nooit geweest was dan ook, en nooit naartoe zou gaan. Met mijn kale kop bleef ik de krullenbol op de redactie.

Ik ben een *self made* journalist en criticus. Nooit heb ik na de middelbare school weer in schoolbanken gezeten. In het begin van mijn loopbaan vond ik mijn gebrek aan scholing het ultieme bewijs van mijn intelligentie. Ik had het weliswaar als krantenjongen niet tot professor, kamerlid of minister-president geschopt, maar ik was toch maar mooi gevreesde recensent en stukkiesschrijver. Niet meer dan mulo. *So be it*. Ik was vertrouwd met vierletterwoorden; in het Engels.

Mijn eerste stukjes in de krant, ik noem de naam niet van het deur-aan-deurblaadje, telden niet meer dan honderdvijftig woorden. Verslagen van de voetbalwedstrijd bij ons. Ons; het uit-de-kluitenwassende en op-het-veen-veroverde dorp aan de

Amstel. Ik leerde met die voetbalstukjes netjes formuleren, en vooral beknopt. Het is nooit iemand opgevallen, niemand heeft me erop aangesproken; nooit gebruikte ik het werkwoord *worden*, in welke vervoeging dan ook. Mijn stil genoegen.

Na verslagen van voetballerij en van korfbalwedstrijden – met foto's van mooie meiden in slobberbroekjes; dat mocht later niet meer – verschoof ik naar het theater E.V. Niet dat het theater zo heette. E.V. betekende in die jaren *En Ville*, Frans voor Alhier. Op lokale post hoefde geen plaatsnaam. E.V. was genoeg; bezorging van brieven ging nog niet via een omweg.

Theater beviel me. Gratis naar voorstellingen met een perskaart; altijd op de eerste rang of op een balkon met goed uitzicht. Nooit heb ik aandrang gevoeld om zelf toneel te spelen; al deed ik in de krant niet anders. Ik schreef naar ik verstand en inzicht had. Ik gaf mezelf een ruime voldoende; goed voor mijn zelfvertrouwen. Uit de schouwburg heb ik mijn vrouw gehaald. Letterlijk van het podium gesleurd. Ze was flauwgevallen; te weinig water gedronken. In de coulissen maakte ik alles goed. Zo is het begonnen.

Betsy was mijn tegenpool. Ze leek op mijn moeder. Flamboyant met een wijde rossige krullenkop. Kandidaats Nederlands, toneelacademie, belezen (Reve, Mulisch, Hermans, Wolkers, Beauvoir, Brontë, Minco, Raes, Cremer, Mann (2x), Couperus, Blaman, Dante, Joyce, Valéry, Chandler, Gogol en nog tien andere Russen) en bereisd (Rusland, Israël, Cuba, Balearen, Zuid-Amerika). Ze was expressief en rap van de tong gesneden. Ik heb haar niet om haar gevoel voor taal en humor meegenomen; – Betsy zegt dat zij mij zonder slag of stoot heeft veroverd – ik was eraan toe. Aan een gezin, aan een warme gezellige familie. Ik wilde nazaten. Ik wilde kinderen om mezelf te bewijzen buiten mijn krantenkolommen. Ik wilde elke avond samen warm eten. Ik wilde elke nacht met haar in hetzelfde bed. Ik wilde zelfvertrouwen. Niets is beter voor geknakt zelfvertrouwen en een korte lont dan een mooie vrouw in bed. Betsy was een kruitvat.

Ik ben kort van stuk, wat lengte aangaat. Mijn maximale lengte is 1,65 m geweest. Na mijn zestigste is krimp opgetreden. Mijn 'krullenkop' was ik al jaren kwijt. 'Mijn kop heb ik nog,' grapte ik om mijn beledigd gevoel te verdonkeremanen. De aanval na confrontaties met mezelf heb ik ingeruild voor een permanente vlucht.

Betsy torende boven me uit. Altijd dominant aanwezig. Nooit was ik haar concurrent. Op haar manier heeft ze van me gehouden. Het heeft me mijn hele leven gekost om te ontdekken wat haar manier was om van mij te houden. In haar manieren om van anderen te houden heb ik me vanzelfsprekend nooit verdiept. Zelfbescherming. De toneelwereld is een bordeel wat relaties aangaat. Zo heb ik dat jammer genoeg nooit in de krant laten afdrukken. Als ondermaatse krullenkop – enkel mijn schaamhaar krulde nog – kende ik mijn beperkingen en mijn mogelijkheden.

Nooit heb ik Betsy iets kwalijk genomen. Betsy was rolvast. Ze veranderde in het karakter dat ze op de planken zette. Ze speelde niet; ze was wie ze moest zijn. Ze was zichzelf in elke rol. Kameraadschappelijke *Ausdauer* was haar *forte*. Ze wist nooit van ophouden. Ik was bang voor haar. Ik nam een Bordercollie voor de gezelligheid.

Julia en Rommy nam ik mee naar de schouwburg. De tweeling ging graag mee. Als Betsy speelde schreef ik geen recensie. Niet dat mijn oordeel over mijn vrouw uit de krant bleef; nee. Een speelster uit een andere voorstelling dichtte ik de kwaliteiten van mijn Betsy toe. Met een enkel woord, een tussenzinnetje, wist Betsy dat ik haar talenten voor het voetlicht bracht. Ons geheime plezier. Mijn angst voor haar was bezworen tot haar volgend optreden.

Mijn tweeling, de dochters van Betsy en mij, hebben me veel vreugde gebracht. Ik was een ideale vader, kreeg ik te horen, elke middag thee met een kaakje; tot eerst Julia, en een half jaar later ook Rommy, in het niets verdween.

'Misschien heb je in de opvoeding iets laten liggen,' zei Betsy. 'Misschien heb je ze op de verkeerde plekken aangeraakt.'

Betsy speelde de opstandige vrouw in *Dukehjem* van Ibsen.

'Maak je niet druk,' zei Betsy, 'kinderen vliegen uit.' In het *Poppenhuis* had mijn Nora een minnaar.

Na mijn lovende bespreking van haar rol, uiteraard verpakt in bespreking van een ander toneelstuk, kwam ze 's avonds niet thuis. Ik wachtte aan de keukentafel. Ik wachtte in bad. Ik wachtte in bed. Ik wachtte op Godot.

Ik schreef een recensie over een roodharige krullenbol in de nadagen van haar toneelloopbaan. Ik schreef over een lange vrouw gespecialiseerd in *over-acting*. En hoe de regisseur deze licht ontvlambare feeks ooit had kunnen kiezen voor de rol van wijze, erudiete en mondiale vrouw. Voor het eerst gebruikte ik *worden* in een zin. Dit *wordt* nooit wat. Ik was ruim vijf jaar vrij van Betsy. Ik was voor overleving op mijn pen en op mijn basisinstincten aangewezen. Van een afgezwaaide collega, inmiddels professor, kreeg ik een ansicht als reactie op mijn recensie: Hé krullenbol.

Ik stond op het punt de ansicht te verscheuren. De telefoon.

'Ik ben vanmiddag om vier uur in café Biessels in Nijmegen. Heb je zin om bij te praten? Papa?'

Ik weet niet wat ik heb geantwoord. Acht jaar had ik taal noch teken van Julia gehad. Ik ging als Hendrik IV naar Nijmegen; de Stadsschouwburg voorbij voor mijn Canossa.

Drie maanden later stond Rommy voor mijn huisdeur. Ze zoende me links en rechts. Ze kneep me in mijn kruis alsof ze lid van de redactie was. Ik dacht: wat doe je hier?

In Venezuela, het kan ook een ander land zijn geweest, had ze zichzelf uitgevonden; wat dat ook mocht betekenen. Drie kinderen had ze van een Venezolaanse billenknijper. Ik was opa. Ik wist niet of ik blij was. Ik was verdoofd.

Drie maanden later troffen we elkaar opnieuw; Julia, Rommy met haar getinte man (koffiebruin), drie *off-white* kleuters en blanke moeder Betsy in een lange blanke grenen kist. Rode krullen, rode jurk, rode lakschoenen, rood satijn aan de binnenkant van de kist. Ik had nog nooit een lijk gezoend.

Af en toe krijg ik een opdracht voor een reportage. Mijn onkosten worden vergoed, schreef de hoofdredacteur. We betalen geen gebruikelijke tarieven. De opdrachten mag je als verzoeken beschouwen.

Ik ben uitgerangeerd. AOW houdt me overeind en een perspensioen. In mijn vrije tijd schrijf ik *science fiction*, uiteraard gebaseerd op het volle leven; mijn volle leven.

Ik kreeg gratis een hele pagina in de zaterdagbijlage. In HONDERD

JAAR KORFBAL E.V. beschreef ik tussen de regels over mijn overbodigheid, mijn uitgerangeerde positie, mijn woede, mijn gebrek aan zelfvertrouwen; mijn levensverhaal verpakt in ironie met een vleug sarcasme. Ik beschreef het internationale jubileumkorfbaltoernooi alhier met Russinnen, Basken, Perzen, Vietnamezen en Venezolaansen.

Bovenaan stond een grote foto van een mooie vrouw met rode paardenstaart onder een hoofdzweetbandje vandaan, full colour, met onderaan de pagina twee kleinere foto's met close ups – een korfbalster op de rug gezien, met, nog net zichtbaar een rode poes of kater op schoot –. Ik schreef, uiteraard verpakt, over mijn gebogen rug en over mijn stuiterende ballen. Korfbal is een mooi gemengd kijkspel, schreef ik, met frivole afzakkertjes en een gezellige nazit.

Rommy had mijn verhaal gelezen. Mijn volwassen dochter stuurde een ansicht met dood everzwijn – dagschotel op de Hoge Veluwe inclusief truffels en gepofte kastanjes – met achterop: Krullenbol! Ze citeerde een Amerikaanse schrijver van wie de naam me niet te binnen schiet. *A red haired korfball star kicked a hole in my dad's bald scarfless head.*

De hoofdredacteur – blijkt achterna dat zijn vrouw in het organiserend comité verantwoordelijk was voor de uitnodigingen en de catering – was *not amused*. De redacteur van dienst had in gloeiende haast – voor de krant zou zakken – mijn stuk geplaatst zonder het aandachtig op werkelijkheidsgetrouwe weergave en onderhuidse ironie – sarcasme – te checken. De redacteur van dienst had alle vertrouwen in mijn verslag gehad. Ik was immers een oude rat in het vak. Hij schreef in een mail naar zijn baas *rat* in plaats van *rot*. Ja, de redacteur had mijn bijdrage naar eigen zeggen op zijn manier tegen het licht gehouden. Tweemaal vond ik in mijn artikel een vervoeging van *worden*. De redacteur had zijn tekst verminkend werk gedaan.

Naar verluidt bereikten tientallen boze brieven de krant over mijn verderfelijke vreemdelingenhaat, seksisme, politiek incorrecte meningen en discriminatie. Korfbal. Korfbal!

Waar een stok nodig is wordt een stok gevonden. Twee brieven,

schat ik, hooguit twee brieven van vriendjes of van mijn vijanden. Hooguit. Eén vijand heb ik, en die is al dood.

Mijn necrologie ligt voor me op mijn bureau. Ik lees de tekst nogmaals. Niet eenmaal *worden*. Mijn slotakkoord gaat over *zijn*. Maar dat wordt de vraag.

Dutch in Yorkshire Thorne

De Drentse turfgravers in Engeland intrigeren me. Met google earth en streetview verken ik de regio. Op de volgende pagina's een kort verhaal.

Op het web vind ik een lang artikel met o.a.

> Very interesting is the social life of the Dutch community at Moorends. They are a simple and thrifty people. Usually the furniture in the "living" room consists of little beyond a table and a few chairs, and the food is plain, if abundant. In general, the wife, if Dutch, still clings to her wooden shoes, and her children also wear sabots, as well as the roomy, picturesque saque blouses which are so common in Holland. A quaint sight the youngsters make as they trudge away to school. Formerly the women did not put off their heavy shoes even when they went into Thorne, but now they go to market in velvet slippers.
>
> There has been some intermarrying between the invaders and the natives, mainly, if local report may be trusted, because of the superior culinary acquirements of the Yorkshire lasses. "Feed the brute" was the advice which a fond mother gave to her newly married
> daughter. It is a thousand pities, but there is something in it.
>
> A Dutch swain, charged with having threatened to kill another Hollander—a woman—took the magistrate into his confidence, and explained, in broken English, that he wanted the prosecutrix to elope, and that he was angry because she refused.
> "Have you anything more to say?" quoth the presiding magistrate.
> "Ya (yes)," the man, ingenuously replied," but you had better keep me quiet." And when a fine was imposed, he convulsed

the court by artlessly remarking, "I don't want to pay that."
Our Dutch invaders, however, give very little trouble to anybody, and even when they do they are in general, by common consent, not altogether to blame. Quiet, inoffensive, industrious, they are peaceable enough if treated properly, and will by and by merge into the life of the Thorne district without any revolution or disturbance.

Riffie Rohling

Mijn moeder had geen geheimen voor mij. Ik was haar beste vriendin. Niet dat ze liever een meisje had gehad, ze was heel blij dat ik een jongen was. Ik heb mijn vader gevraagd of hij niet liever had gehad dat ik een meisje was. De vraag had ik van iemand opgepikt. Ik weet graag veel. Alles, als dat kan. Maar vragen houd ik voor me, want antwoorden begrijp ik vaak niet. Mijn moeder zei dat ik de juiste vragen niet weet te stellen. Ze heeft gelijk.

'Vraag niet naar waarom,' zei mijn moeder. 'Vraag naar waarvoor.'

'Waarom?' vroeg ik.

Mijn moeder lachte. Ze zoende me op mijn voorhoofd. Ik kreeg geen antwoord.

Als mijn vader niet in de buurt was veranderde mijn moeder in een spraakwaterval, alsof ze nooit iets had gezegd. Moeder had een prettige stem. Ik luisterde graag naar haar ook als ik niet begreep wat ze wilde zeggen. Mijn vader zei: 'Je hoeft een vrouw niet te begrijpen om van haar te houden.' Ik knikte, maar ik begreep niet wat mijn vader me vertelde.

Ik was elf. Mijn moeder hielp me met schoolwerk. Ik kon wel tellen; sommen maken lukte me niet.

'Ik ben ongesteld,' zei mijn moeder. 'Als ik wat kortaf reageer heeft dat met mijn hormoonhuishouding te maken.'

Ik heb moeder vast en zeker met een vragende blik aangekeken. Haar mededeling viel voor mij in de diagnose van de schoolarts. Op het papier stond: Riffie heeft problemen met abstracte begrippen. Ik hoefde geen pillen.

'Ongesteld?' vroeg ik.

Mijn moeder ging in de benen, dat betekent dat ze ging staan. Ze trok haar rok naar boven. Haar nylonkousen had ze met knoopjes vast aan een jarretel. Boven de donkere boord van de

kousen waren haar benen heel wit. Met haar ellebogen tegen haar zij gedrukt hield ze haar rok omhoog. Ik zag de glimmende voering van de rok. Met beide handen trok ze haar slip naar beneden. Ik zag plakkerige grijze haren. Ik zag bruine en rode vlekken op een inlegkruisje. Ik had wel eens maandverband voor moeder gekocht, niet wetend welke maand in verband moest.

'Maandelijkse bloeding,' zei mijn moeder. 'Meisjes, jonge vrouwen bloeden eenmaal in de maand.'

Ik keek.

'Tussen de benen,' zei mijn moeder.

Ik wist dat meisjes en vrouwen geen tuitplasser hadden, als van een theepot; dat was het verschil. Ik wist dat meisjes eerst niet en later wel borsten hadden.

'Bloeden vind ik niet leuk,' zei mijn moeder. Ze pakte een schoon verband uit het doosje. Het zag er niet uit als een kruis.

'Bloeden hoort erbij. Bij meisjes en vrouwen. Het is goed dat je dat weet.'

Ik wilde vragen waarom bloeden bij meisjes hoort en niet bij jongens. Ik was geen meisje. Ik wilde weten waarom ik van ongesteldheid moest weten. Ik kon de vragen niet vinden.

Diezelfde middag bracht mijn vader de gitaar voor me mee. Een Spaanse gitaar. Ik had een vriend. Mijn gitaar.

Mijn vader nam me mee naar het Bargerveen.

'Dit is hoogveen,' zei mijn vader.

'Ik zie nergens een berg,' zei ik. Mijn vader glimlachte.

'Waar is het laagveen?' vroeg ik.

Er was geen laagveen. Ik pakte mijn gitaar uit de hoes. Ik speelde met uitzicht op heide, struiken en berken.

'Een fazant,' zei mijn vader.

Ik tokkelde op mijn gitaar het antwoord op de roep van de fazant. De fazant antwoordde. Ik gaf een riff. De fazant liep-vloog van ons vandaan. Een eindje verder landde de fazant, als was zijn vlucht een valse start. Hij riep me.

'Een haan,' zei mijn vader, 'een fazanthaan. Hennen zijn bruin, zonder kleur.'

Bruin is ook een kleur, zei mijn gitaar.

'Je voorouders hebben hier turf gegraven,' zei mijn vader. Je

overgrootvader, de vader van je opa, van moeders kant, is op een dag naar Engeland vertrokken. Overgrootvader Geert Veltrop heeft zijn vrouw, Catrien, met drie kinderen achtergelaten in een plaggenhut.

Ik wilde vragen wat een plaggenhut was. Ik wilde vragen waarom mijn overgrootvader van moeders kant er vandoor was gegaan. Ik tokkelde de vraag aan Dirk Veltrop op de nylon snaren, veel hoge tonen.

'Volgende maand vaar ik naar Harwich. Ik neem de trein en de bus naar Thorpe en Moorends. Overgrootvader is in Thorpe begraven. Ik ga zijn graf opzoeken.'

Ik tokkelde lage tonen. Bassen horen bij verdriet en dood, heb ik geleerd. Hoge tonen passen ook bij verdriet. Ik ben nooit verdrietig. Soms ben ik boos.

'Wil je mee?' vroeg mijn vader?' Ik zag hoe hij naar de fazanthaan keek. 'Naar Engeland varen, *the two of us...?*'

Ik tokkelde de melodie bij die *song text*.

'Vertel je dat mama ook dood is?' vroeg ik. Mijn handen tokkelden; *Bloody, bloody mama*.

Een week later reed ik op de brommer naar het Bargerveen. Elselien achterop. Zij had borsten en ze had mijn gitaar op haar rug. Op de plek van de fazant stapten we af. Ik speelde; *Naar Engeland varen, the two of us...*?

De zon scheen. Elselien stroopte haar rok als een buikriem omhoog. De rok was te kort om met de ellebogen klem te houden. Ze trok haar rode slipje naar beneden. Bruine benen had ze. Donkere krulletjes.

'Bloed je?' vroeg ik.

Elselien schudde haar hoofd.

Ik speelde de riff van de fazanthaan. Ze wierp haar slipje naar mijn gitaar. Ze trok haar rok naar beneden. Ik speelde: *No blood today. No blood in the peat. Today*.

Ik stak haar slipje in de gitaar, vond ik leuk. Vond ik grappig.

Blackwater Dyke, Rawcliffe Moors, Snaith & Cowick Moors, Shearburg & Pitts Drain, Mill Drain, Angle Drain, Crowle Moors, Thorne Waste Drain, Limberlost Farm, Inkie Moor, Leonard's Drain, Nun Moors, Cottage Dyke, Swinefleet Warping

Drain, Dutch Row. We wandelen in Moorends. Mijn vader wijst me alle plekken tussen Thorne en Cool; voormalig bolster- en turfwingebied van de Griendtsveen Company. Mijn vader wijst me de plekken op de kaart en in het veld.

'Bargerveen,' zeg ik. Ik tokkel het lied van de fazanthaan.

'Ja,' zegt vader. 'Dit lijkt net Bargerveen. *Grandgrandfather* Dirk Veltrop *was here*.'

Ik tokkel opnieuw het lied van de fazanthaan. Ik doe mijn ogen dicht. Ik ruik het veen, de turf, de wind. Ik ruik Elselien. Ze droeg geen jarretel. Ze bloedde niet.

Ik bloedde niet. Ik speelde de riff: *The bloody pheasant rooster*. Na de muziek gaf ik haar slipje terug. Een snaar knapte.

De begraafplaats in Thorne lijkt meer op een weiland dan op een kerkhof. Een paar rijen met rechtopstaande stenen. Verspreid in het gras liggen enkele zerken.

'Waar ligt mama's opa?' vraag ik.

We wandelen langs de zerken. Geen steen met zijn naam te vinden. Rond de St. Nicholas's Church liggen verwaarloosde oude graven. De kerk is een grijs gebouw met een vierkante toren. De toren heeft een plat dak met pieken op de hoekpunten.

Mijn vader leest het informatiebord:

> *Until the 14th century the parish church serving Thorne was across a stretch of water at nearby Hatfield. In 1326 a funeral party was lost when a boat capsized, casting the corpse and several mourners into the water. About a dozen bodies were recovered some days later and as a result of the tragedy the Abbot of St. Mary's in York agreed to the Norman church at Thorne being rebuilt and made a parish church so that the dead could be buried nearby.*

Mijn kennis van Engels is niet goed genoeg om alles te begrijpen. *Why?* wil ik vragen. Ik tokkel op mijn gitaar; *Why, why, why....?*'

'In Groningen is een dorp met de naam Doodstil,' zegt mijn vader. 'Er wonen maar weinig mensen in Doodstil.'

'En fazanten?' vraag ik.

‘En weinig fazanten,’ zegt mijn vader.

Hij kijkt naar mijn handen. Ik houd ze stil, mijn vingers gespreid boven de opening van de gitaar.

‘De naam is Doods-til,’ zegt hij. In Groningen heeft Til de betekenis van brug. Een Til is een brug. De Til in Doodstil was de brug naar de begraafplaats aan de andere kant van een stroompje. Ooit was een lijk uit een boot in het water gevallen.’

‘Verdronken,’ zeg ik.

‘Nee,’ zegt vader, ‘het lijk was al dood.’

Na het ongeval met het lijk kwam een brug in Doodstil; om herhaling te voorkomen. In Thorne kwam een kerk nadat begrafenisgangers waren verdronken. Het lijk was al dood.

Ik speel een riff: *Lively waters for the mourners*.

‘*Here is he*,’ zeg ik. Ik speel eerst hoge tonen. ‘*Here he sureley is*.’ Lage tonen.

‘*You found me*,’ klinkt uit de aarde. ‘*Good to see both of you*.’

Mijn overgrootvader kan me niet zien. Ik speel *Deadly water*.

‘Ik hoor muziek. Wie heb je meegenomen?’ vraagt Dirk Veltrop vanuit het graf.

Ik speel *The two of us in the peat*.

Met gedempte stem hoor ik vanonder de zerk: ‘Ik was zat van mijn vrouw. Ik wilde een nieuw begin. Zo kwam ik in Moorends terecht. Ik kreeg een huis aan de *Dutch Row*.’

Ik tokkel: *Looking for a future on the Death Row*.

Dirk Veltrop hijgt, hij had al te lang niets meer gezegd: ‘*Peat Moss Terrace*, daar is het. Het volk hier moet nog steeds niets van Hollanders hebben. We werkten te hard.’

‘Waarom heeft Dirk Veltrop zijn eerste vrouw en zijn drie kinderen in de steek gelaten?’ vraag ik.

‘Waardoor, bedoel je,’ zegt de dode vanuit zijn graf. ‘Catrien kon niet koken. Ik was haar zat,’ laat Dirk Veltrop volgen.

‘Bloedde ze ook?’ vraag ik. ‘Tussen haar benen.’ Ik wil alles weten.

‘Mary Redmond liet me bloeden,’ zegt Dirk Veltrop, maar mijn Engelse vrouw kon lekker koken.’

Ik kijk naar mijn vader. Mijn vader zwijgt. Mijn vader wil niets meer weten.

‘“*Feed the brute,*” zei mijn Mary als ze het eten op tafel zette. Ik sprak Mary’s taal niet. Ik hoorde haar woorden zonder te begrijpen wat ze zei.’

‘Heeft overgrootvader van zijn Engelse vrouw gehouden?’ wil ik weten.

‘*What for?*’ hoor ik vanonder de zerk, ‘*what’s the use of such a question.*’ Ik hoor een diepe zucht.

‘Mary ligt naast me. *For ever.*’

‘Mijn moeder is dood,’ zeg ik.

Ik stem mijn gitaar en speel de riff: *What for? What’s the use of such a question?*’

60
55
50
28

Fennie Blok

Vijf jaar geleden zijn we gescheiden, Evert en ik. Na veertig jaar harmonieus huwelijk. De scheiding van bed was al een jaar eerder. Evert had het zelf als eerste in de gaten. 'Ik word dement,' zei hij. 'Ik ben helder nu ik dat zeg, geloof me.' Ik was niet gek. Ik geloofde hem. Ik wist wat ik zag. De scheiding was een betere garantie voor mantelzorg, thuishulp en verpleging op kosten van de Zaak. De Zaak was de overheid. Onze Overheid. De kinderen hadden aanvankelijk bezwaren tegen de opportunistische echtscheiding, maar niet tegen de grotere erfenis. 'Leven is een praktische zaak,' zei ik, 'dat merk je pas als het voorbij is.'

Ik heb Evert zijn hele leven, zolang als we samen zijn geweest, op zijn woord geloofd. *De waarheid en niets dan de werkelijkheid* was zijn motto. Samen hebben we vijf kinderen. De kinderen leven allemaal nog. Ik wou toevoegen: gelukkig, maar dat laat ik – nu ik dood ben – achterwege. Geluk is tijdelijk en kwetsbaar. Geluk is fijn, maar het hoort niet tot de eerste levensbehoefte. De eerste levensbehoefte verandert met de jaren. Dood is onveranderlijk voor altijd, dat is geluk.

'Fennie,' zei Evert, 'als het zover is, laat mij dan vredig inslapen.'

Hij bedoelde het moment dat hij niet langer de krant kon lezen. De krant was, na mij, zijn eerste levensbehoefte. Geregeld wisselde die volgorde. Ik had daar geen probleem mee. Ik ken geen problemen. De mens maakt problemen. Dat scheppingsproces van problemen kan ook achterwege blijven. Niemand is verplicht om te scheppen.

"Aardappels scheppen,' zei Evert, 'dat moet.' Hij liet in het midden wie de aardappels en de groente en de appelmoes en de gebakken vis op het bord moest scheppen.

Ik noemde zijn dementie de voortgaande slijtage van zijn benul. Ik houd niet van platte taal, maar deze uitdrukking was helemaal van toepassing. De buren begrepen heel snel wat ik bedoelde. Ik

citeerde een dokter: Meneer Blok ik heb voor u een slecht bericht en een goed bericht. Kindsheid is het slechte bericht. Het goede bericht: u ben dit slechte bericht weldra weer vergeten.

De kwaal verloor door banale beschrijving aan heftigheid. Enig gegrinnik was mijn deel.

Thuis draaide ik deuren niet op slot om Evert binnen te houden. Ik haalde de klinken uit de deuren; als in de peutertijd van ons kroost. Niet alle deuren. De deur van, inmiddels, *mijn* slaapkamer en badkamer liet ik ongemoeid. Evert had vrij baan binnen ons thuis. In zijn heldere momenten prees hij mij. Zo wilde hij wel samen oud worden. 'Met mij,' zei hij. Hoe aandoenlijk. Ik wist niet of hij met *mij* oud wilde worden, of met zichzelf.

'Als ik niet meer weet waar ik ben, als ik niet meer weet wie ik ben, en erger nog, als ik niet meer weet wie jij bent, mag je me gerust opsluiten. Als ik niet meer weet wie ik ben en als mijn bewustzijn is verdwenen ben ik eigenlijk al een beetje gestorven,' zei Evert. Hij zei dat een krap jaar na zijn eerste mededeling van zijn beginnende dementie. Gewoontegetrouw sloeg hij de pagina's van de krant om. Bramenjam op de pagina's.

'Jij mag de weg kwijtraken,' zei ik. 'Ik zorg voor bewegwijzering naar het slot. *Don't worry*.' Ik liet "En ze leefden nog lang en gelukkig" achterwege.

'*Don't worry. Be happy*,' zei Evert. Het leek alsof een enkel trefwoord voldoende was om hem de grens naar vergetelheid te laten oversteken. De krant ging ongelezen, met jam van het seizoen, bij de buren in de brievenbus.

Evert schreef op een helder moment in een brief aan zijn huisarts – door zijn hanenpoten nauwelijks leesbaar – dat hij op zijn tijd uit het leven wilde stappen. 'Geef de brief aan de huisarts,' zei Evert, 'en aan de buren.'

We woonden naast Willem en Leida Borgmeer. Borgmeer is niet hun echte naam. Ik hoef ze niet te beschadigen, daar hebben ze mij niet bij nodig. We hebben meer dan veertig jaar goede buren gehad aan de Borgmeers. Ze pasten op onze kinderen, in geval van nood, als het maar niet op zondag was.

'Ja,' zei buurvrouw Leida, 'ik vond de laatste tijd al dat Evert zich vreemd afstandelijk gedroeg. Net alsof...'

Ik liet haar niet uitspreken. Ik heb niet graag dat een ander

een oordeel uitspreekt over Evert, en ook niet over mij. Om in de termen van de buren te spreken, maar dan omgekeerd: Ik ken geen hogere macht boven mij om mij te zeggen wat ik voel of denk.

'Evert blijft binnen. Mijn man slaapt,' zei ik. 'Evert komt niet meer op bezoek. Niet bij jullie. Bij niemand meer.' Ik gaf een kopie van zijn wilsbeschikking. 'Dit is wat hij wil als zijn tijd is gekomen,' zei ik. 'Evert, mijn man, wil graag passende hulp om afscheid te nemen.'

'Sommige zaken kun je niet alleen,' zei Willem Borgmeer. Hij was dominee in ruste.

'Bij sommige zaken heb je hulp nodig,' zei Leida. Ik proefde hoe ze "van boven" inslikte. Ik stond in de achterdeur van hun twee-onder-een-kap. Voor ik me omdraaide zei Leida Borgmeer: 'Of had je nog thee gewild? Buurvrouw. Kan ik zo zetten.'

De huisarts zat klaar met de spuiten. Ze waren allemaal aanwezig. Alle kinderen, de aanhang en bijna alle kleinkinderen. Ze hadden zich verheugd op de dag. Evert was in zijn nopjes. 'Is er een jarig?' vroeg hij. Bobby, het jongste kleinkind riep: 'Opa.'

'Zingen,' zei Evert. 'Ik wil een lied horen.'

Niemand wilde zingen. Ik zong het *Lied van de veldmuis*. Iedereen zong mee. De huisarts kende het lied niet. De dokter las de wilsbeschikking opnieuw.

'Is uw tijd gekomen?' zei de arts. 'Wilt u nu sterven?'

'Nee,' zei Evert, 'het laatste couplet heb ik nog niet gehoord.'

We zongen het laatste couplet.

Zo kwam de muis te pas.
Zo kwam de muis te pas.

De huisarts borg zijn gif op en reed naar een volgende visite.

De kinderen wonen allemaal ver weg. Dat is geen toeval. Evert en ik hebben iedereen gestimuleerd om uit onze buurt te blijven. Aan sociaal wenselijk gedrag hebben wij een broertje dood. Onder de rook van vader en moeder is het slecht ontwikkelen. Zo dachten Evert en ik erover. Ver weg is beter voor talenten. Misschien hebben we ons vergist.

Voor spoedeisende zorg en voor aandachtige oplettendheid kon

ik altijd een beroep doen op de buren. Willem en Leida stonden voor mij klaar, en voor Evert.

'De duivel schijt altijd op dezelfde bult,' zei Evert. Hij was incontinent. Als ik alleen met hem thuis was zette ik de verwarming op de hoogste stand. Ik liet Evert zonder broek rondlopen, als hij wilde lopen. Thuiszorg vond het maar niks, maar ik vond het handig. Mijn stramme leden wilden niet meer wat ik wilde en ik merkte dat ook ik in toezel raakte. Mijn verstand liet me bij vlagen in de steek. Ik merkte bij mezelf wat ik met Evert had meegemaakt. Ik zag mezelf voor de deur van de logeerkamer. Ik wilde naar binnen om ik weet niet wat te pakken. De klink ontbrak. Na een minuut of wat liep ik de trap af, op weg naar, ik weet niet waar. Evert poepte op de keukenvloer. Ik maakte een abstracte tekening; in bruin. De duivel haalde mijn verstand bij me weg. De thuiszorg vroeg me om de haverklap welke dag het was en hoe laat. Ik wist altijd hoe laat het was. Het was tijd. Hoogste tijd.

'Zorgelijk,' zei Leida Borgmeer. 'Heel zorgelijk,' zei Willem Borgmeer.

'Nee hoor,' zei ik in een heldere bui. 'Evert is al dood. Hij weet van niets. Enkel zijn lichaam is nog boven de aarde. De geest van Evert waart nog wel rond in dit huis, maar niet meer in zijn lichaam.'

Het klonk alsof ik over mijn eigen lichaam en geest sprak.

'Alsjeblieft,' zei Leida Borgmeer, 'dit hebben wij niet meer nodig.' De buurvrouw gaf mij de kopie van de wilsbeschikking van mijn Evert terug.

'Willen jullie thee?' vroeg ik bij het afscheid. 'Buurvrouw ik kan thee zetten. Ceylon melange.' Ze wilde geen thee. Ze hadden nog andere verplichtingen. Achter me klonk geschreeuw en kabaal van omvallende stoelen en brekend servies.

'Tot de volgende ontmoeting,' zei ik. 'Dag buurvrouw.'

Ik schreef de wilsbeschikking van Evert over. Ik noteerde een datum voor mijn eindtijd.

Evert verkaste naar een verpleeginrichting. Hij stierf een milde dood. Iedereen, alle kinderen en kleinkinderen, stonden rond

zijn sterfbed. Ze zongen het laatste couplet van het *Lied van de veldmuis*. Palliatieve sedatie deed de rest.

In de keuken zaten Leida en Willem Borgmeer. 'Ik heb het abonnement op de krant opgezegd,' zei ik.

'Geeft niet,' zei Willem Borgmeer.

'We lazen de krant niet,' zei Leida Borgmeer.

Ze gingen me voor in gebed. Ik kwam ze na. Ik gaf ze mijn wilsbeschikking.

'En?' vroeg Willem Borgmeer. Hij hield mijn wilsbeschikking omhoog en wees op de datum.

'Er is geen enkele noodzaak om jullie vakantie te annuleren,' zei ik. 'Het leven gaat na mijn dood en begrafenis gewoon door.' Ik wachtte tot ze buiten gehoorafstand waren. "Van iedereen," hoorde ik mezelf schreeuwen. Ik poepte op de keukenvloer. Een tekening was niet nodig. Mijn hoop was een uniek kunstwerk.

Een week na de dood van mijn Evert kwam onze huisarts. – Overlijden klink milder, maar ik zeg liever hoe het is. – Dokter had de spullen meegenomen. Om mijn bed zaten en stonden mijn kinderen en kleinkinderen. Ik hoefde niets te vragen. Ik was er klaar voor. Het graf van Evert was nog niet afgesloten. Ik kon er zo bij. Voor ik bij mijn verstand was en iedereen welkom wilde heten stak Gerard, mijn oudste zoon, zijn wijsvinger omhoog. Ik hoorde het laatste couplet van het *Lied van de veldmuis*.

> Maar halverwege: ach daar kwam
> Zijn staartje tussen 't wiel
> De notendop sloeg om en om
> Zodat de veldmuis viel.
> Beneden sprong hij hinkend rond
> Maar 't allergekste was
> Zijn fiets bleef aan zijn staart beklemd
> Zo kwam de muis te pas
> Zijn fiets bleef aan zijn staart beklemd
> Zo kwam de muis te pas.

De huisarts kende het lied. De dokter las de wilsbeschikking opnieuw. Hij zong niet mee.

‘Is uw tijd gekomen?’ zei de arts. ‘Wilt u sterven?’

Ik lig nu een week naast mijn Evert in hetzelfde graf. Vertrouwd; onze lichamen zijn nooit van elkaar vervreemd geraakt, ook niet toen zijn geest als eerste op reis ging. De zerk mag wel komen. Voordelig: de inscripties in het marmer kunnen in een keer gebeiteld.

Hier beneden in de klamme zandgrond met geritsel van woel- en veldmuizen en geknaag van bruine ratten is onze dementie geweken. Evert en ik onderhouden ons met elkaar over de zin van leven, al vermoed ik dat we daar snel over uitgepraat raken. Bij leven was de zin heel belangrijk; na zijn palliatieve sedatie en na mijn spierverslappers tellen al die overwegingen niet meer. Niemand vraagt welke dag het is. Niemand vraagt hoe laat het is.

‘Wat hoor ik daar? Evert, hoor jij ook wat?’

‘Ik herken de voetstappen,’ zegt Evert. ‘De buren zijn terug uit Jericho. Ze brengen een potplant voor op onze zerk.’

‘Een begonia,’ zeg ik.

‘Een paarse bolchrysant,’ zegt Evert.

Hé Witte

Achter me ligt Grootegast. Voor me weet ik Boerakker verscholen achter een bosje. Hollandse luchten rondom – heel geschikt voor een foto bij het weerbericht in het journaal. Ik ben op weg van ergens naar nergens en weer terug. Ik reis zonder camera. Beelden gaan aan me voorbij. Contouren zijn me genoeg. Ik ben een man van zinnen. Een stevige wind stuwt me voort. De temperatuur is passend voor een fietstocht door het gemengd-bedrijf-coulisselandschap van het Westerkwartier. Ik draai aan het wiel midden op het voetveer over het Wolddiep. Wie hartklachten heeft of anderszins de grenzen van het eigen lijf heeft ontdekt kan volgens het recreatieschap beter omfietsen of een medepassagier aan het wiel laten draaien. AED is afwezig. De geleidekabel ligt op de bodem; onzichtbare leidsman voor heen en weer. Op de westoever stapt een man van zijn racefiets. Ik schat hem tien jaar jonger dan de ruim vijftig die me zijn toegevallen.

'Hé witte.' Met zijn rechterarm en gespreide vingers maakt hij een inhalig gebaar. Keer om, zegt zijn lichaamstaal, neem me mee.
'Hé witte.'

De fietser schreeuwt niet. Hij spreekt luid genoeg om zich verstaanbaar te maken boven de wind door het hekwerk van het pontje. Verderop laten lakenvelders herkauwend de dag onverschillig aan zich voorbijgaan. Vogels zijn niet te zien; monocultuur. De man draagt een strakke witte fietsbroek, rode haantjes op de zoom net boven de knieën. Op zijn linkerknie kleeft een hansaplast. Buiten het plakverband zie ik zwarte puntjes op zijn donkere huid. Herinnering aan een valpartij, een aanrijding misschien. Mijn hart slaat sneller. Zonder woorden spreek ik me vermanend en geruststellend toe: *Blief kalm*. In de loop van de jaren heb ik geleerd mijn emoties binnen de perken te houden. Niet dat mijn lichaam altijd mijn verstand gehoorzaamt. Dat niet.

Witte is een triggerwoord voor vechten en vluchten.

Ik houd de slinger van de pontaandrijving stil. Mijn achtervolger, mijn belager, mijn inhalige racefietser draait op de westoever aan het wiel. Langzaam glijdt het pontje terug naar waar ik mijn overtocht begon. Ik kan de waarschuwing op het bord negeren en me met volle kracht naar de oostkant draaien. Ik ben te laat. De loopplank van het pontje schuift ratelend tussen de geleidebalken op de oever.

'Hubèrt.' De man trekt zijn witleren rennershandschoen uit. Ik knijp zijn plakkerige hand. De eerste slag is gewonnen; al weet ik niet door wie.

'Jan,' zeg ik. Ik trek mijn onderlip over mijn ondertanden. Ik strijk mijn sprieterige haren naar achteren. Mijn helm hangt aan het stuur van mijn fiets.

'Jan de Witte,' zegt Hubèrt. Hij knijpt opnieuw mijn hand. Een brede grijns verschijnt op zijn gezicht. Zware kinnebak, hoge jukbeenderen. Hubèrt zet zijn zonnebril af. Ik kijk in diepliggende donkere ogen. Niet moeders mooiste.

'Of heet je niet zo? Heet je niet Jan de Witte?' Een stem zonder last en ruggenspraak.

'Ja,' zeg ik. 'Ik heet níet Jan de Witte.' Mijn huid – vel zeggen ze hier in het Westerketier – is bleekwit. Tegen mijn zin ben ik vergroeid met mijn bijnaam. Mijn uiterlijk lijkt mijn identiteit.

'Witte,' zegt Hubèrt. Hij geeft een slinger aan het wiel. 'Witte. Ik bedoel er niks mee,' zegt hij. 'Ik mag je wel.' Krakend laat het pontje het rooster van de oprit los, onder water blijft de verbinding met de oevers.

Ik ben kleurenblind, dat hoeft mijn medereiziger niet te weten. Hoe minder een ander van me weet, hoe eenvoudiger mijn leven.

Na drie slingers aan het wiel stopt mijn metgezel met draaien. Hij gespt zijn helm los. Korte kroesharen bedekken zijn hoekige zwarte schedel. Zijn kop – in het Westerketier is een hoofd nog een kop – doet me denken aan ansichten met de Driekoningen. Zwarte Melchior in gouden jurk met gouden kroon. Melchior, de koning met mirre. Misschien zie ik enkel spoken uit mijn kinderverleden. We dobberen midden op het Wolddiep. De wind verlegt de koers naar het noorden, niet ver. De staaldraad

stopt afdrijving naar zee. Riet en lisdodde schurken tegen de oostoever. De westoever is begroeid met zuring, paarse distel, vrouwenmantel, groot hoefblad en afstervende bereklauw. Naast het fietspad bloeien Jakobskruiskruid en lupinen.

'Hoe heet je?' vraagt Hubèrt.

'Jan,' lieg ik. 'Ik heet Jan; mijn achternaam is níet Witte. Ik ben wit; zo heet ik niet.' Ik draai mijn gestrekte handen beurteling naar boven en naar onderen. Wit. Blank.

'Goedgedrag. Hubèrt Goedgedrag.' De zwarte man pakt het gele shirt bij de zoom; veegt met het tricot zweet van zijn gezicht. Glad glimmend lichaam. Spierbonk. Bij elke beweging vloeiende schitteringen op zijn rennersbroek. Ik zie vormen, geen kleuren. We schommelen. Ik ruik bitterzoete zweetlucht. Mirre.

Hubèrt trekt zijn tricot recht. Met losse hand houdt hij het kabelwiel van het pontje vast. Hij houdt zijn hand stil. We drijven. We varen niet.

'En nu wil je weten van wie ik er een ben.' Ik heb mijn zelfverzekerheid terug. Verderop liggen Nuis, Niebert, Lucaswolde, Noordwijk, streekjes in het landschap. Bij Lucaswolde zag ik boerenzwaluwen een schuur naar binnen vliegen. De eerste vogels.

'Wil je een banaan?' Hubèrt reikt me een banaan, breekt de schil van de tweede onder de top en trekt de drie flappen tot halfweg los. Een banaan kent een drievoudige symmetrie, zoals de hele natuur vergeven is van symmetrie en tegenstellingen. Links-rechts, zwart-wit, mooi-lelijk, vroeger-later, actie-reactie, man-vrouw, leven-dood. Wie wil kan symmetrie ontdekken in elke chaos. Constructie-deconstructie.

'Fruit,' zegt hij. 'Heel gezond. Koolhydraten, mineralen, natuurlijke suikers, vezels.' Hij bijt de top van de banaan, draait zijn hoofd licht naar achteren, sluit zijn ogen. Terloops raakt zijn vrije hand de verhoging in zijn broek. Lichaamstaal voor ingewijden. Ik antwoord niet.

'*Alle flauwekul bie mekaor*,' zegt mijn bootsgezel. 'Ik heb geen manieren geleerd. Ik kom bot uit die hoek.' Hij wijst over zijn schouder richting Grootegast. 'Neem me niet te serieus. Ik weet wel beter, maar, onderweg op de fiets, gedraag ik me niet naar die zelfkennis. De botte traditie is in de vrije natuur, buiten, ondanks mijn leeftijd, sterker dan aangeleerde beschaving.' Hij hapt in de

banaan. Een snelle eter. Een vlotte spreker. Een babbelaar, een praatjesmaker? Ik stel geen vraag. Hij zegt:

'De eerste vijf minuten sla ik wild om me heen. Bij elke ontmoeting eigenlijk. Bot. Dat is mijn manier. Taal van mijn jeugd, van dit land. *Doe het der met*.'

Angst, denk ik, schreeuwers en botteriken hebben angst. Ik ben in gezelschap van een bange filosoof met een grote mond. Ik ken een bange filosoof met een zwijgzaam hart. Misschien is botheid niets anders dan onbenul. Zelden is er één sluitende verklaring voor verschijnselen, voor gedrag en taalgebruik. Vooroordelen hebben de bedrieglijke charme van schoonheid.

'Die vijf minuten zijn om. De kindertijd is voorbij.' Ik kijk opzichtig op mijn pols. Ik bedoel dat de tijd van *blazen* achter ons ligt. Een horloge draag ik niet. Kindertijd is van me losgezongen, net als ruimte. Als ik me eenmaal heb overgegeven aan wat zich voordoet stopt de tijd. Alsof mijn onstuimig bloed langzamer gaat stromen.

'Je lijkt me een geschikte vent,' zeg ik. 'Goedgedrag. Zo heet je? Goedgedrag?'

'Wil je het weten?' Hij strijkt met zijn hand over zijn bonkige kop. 'Nomen est omen,' of bedoel je dat niet?'

In dit landsdeel zijn namen allang losgezongen van afkomst en beroep. Geboorteplekken zijn verlaten. Beroepen zijn verdwenen. De dorpen kennen geen bakker, kuiper, slager, smid en schoenmaker meer, laat staan een rademaker of stelmaker. In Lucaswolde heten kinderen Yorrit en Esmée. Van Uyttewael woont in Sebaldeburen. Van Niekerk is verhuisd naar Weert. Goedgedrag verraadt niet langer de plaats van herkomst. Een naam is niet langer een plaatsbepaling, laat staan een spiegel van de ziel.

'Op dit onbewoonde eiland zijn we tot elkaar veroordeeld.' In een poging filosofisch te klinken stamp ik zachtjes met mijn voet op het metalen rooster van het pontje. 'Vroeger of later leren we elkaar kennen; zover de lier het toestaat.' Ik leg mijn ellebogen op de reling. Ik buig mijn hoofd. Mijn spuug laat ik niet in het water vallen. Tradities koester ik in eigen kring.

'Ik ben op een eiland geboren,' zegt Hubèrt. 'Op Schier.' Hij wijst met zijn duim over zijn schouder. 'Mijn moeder, van Boerakker, was bijna uitgeteld. Ze wilde nog een dagje naar het strand. –

Heb ik van horen zeggen. – Het strand heeft ze gehaald. In een kruiwagen is ze door de duinen naar het dorp gereden.' En alsof het zijn eigen verdienste is, zegt hij: 'Ik ben in Hotel van der Werff geboren. Rond etenstijd. In de achterzaal.' Hij pelt het laatste stuk van de banaan uit de schil. 'Op het biljart,' zegt hij voor hij de schil in de zak van zijn shirt laat glijden. 'Acht pond op het groene laken.'

Ik zou kunnen vertellen van mijn geboorte, van de turfkachel, van de kokosmat, van de vroedvrouw die mij - naar verluidt - zonder omhaal van woorden begroette met: "Wat een lillik kind". De moederkoek was nog niet afgestoten, de navelstreng nog niet afgebonden, nog niet doorgeknipt. Als het erop aankwam was ik nog niet toegetreden tot de wereld. Lillik kind. Acht pond.

De pont buigt met ons mee als Goedgedrag naast me op de reling leunt. Hij is oud genoeg om een lang verhaal te vertellen. Ik zwijg.

'Ik ben vrijwilliger in Victory,' zegt Goedgedrag als aanloop naar wat komen gaat. 'Ik geef rondleidingen in het oorlogsmuseum in Grootegast.'

Grootegast heeft zich ontfermd over rollend materieel uit de nadagen van de Tweede Wereldoorlog. Ambulances, jeeps, brandstoftrucks staan met een tank en een vliegtuig in een loods op elkaar gepropt. Etalagepoppen in uniform verbeelden bezetter en bevrijder, met leden van de Binnenlandse Strijdkrachten in blauwe overall. In witte blouses en polka-jurken flirten Hollandse paspoppen met rokende infanteristen. Jongkerels in zondagse boerenkiel zien hoe de meisjes zich zonder slag of stoot aan de bevrijders overgeven.

'Mijn opa van vaders kant, Howard Goedgedrag,' zegt Hubèrt, 'was chauffeur bij de aan- en afvoertroepen. Hij reed benzine, munitie, doden, gewonden; leeftocht naar het front. Zwarten mochten niet vechten.' De nazaat buigt zijn hoofd naar me. Ik knik. 'In een oorlog komt veel kijken,' zegt hij. Hij krabt net iets te lang zijn kruis. Zo beknopt had ik de ramp van de vorige eeuw nog niet in samenvatting gehoord.

‘Een reiger,’ zeg ik. Ik leg mijn handen om de reling. De reiger in het riet oefent geduld. Een meerkoet met kuikens zwemt langs de oever. Goedgedrag volgt mijn blik van reiger naar watervogeltjes.

‘Mijn opa kwam uit *het diepe zuden*. Mijn oma heette Foektje.’

‘En je vader?’ vraag ik.

‘Sikko, mijn vader heet Sikko Goedgedrag. Mijn moeder heet Trienke Lolkema. Een uur geleden waren ze nog in leven. *Ie weet nooit of alles blef as het is*.’ De reiger wacht op de zwarte kuikens. ‘*Pappe en Mamme gaven me bananen met. Veur onderweegs*.’

Roggebrood met spek kreeg mijn vader mee voor onderweg; en gebakken eieren op tarwebrood. Mijn moeder bleef met bereiding van eten in de traditie van haar ouders; mijn opa en oma die ik niet heb gekend. Opa en oma waren dood voor ik tot de jaren van verstand kwam. Mijn vroegste familieherinneringen zijn gekleurd door een enkele sepia foto uit mijn peuterjaren. Alles wat ik vertel over mijn afkomst, mijn ouders, mijn opvoeding lijkt mij een door mijzelf bedacht verhaal. Misschien, denk ik, is het hele bestaan verzonnen. Ik weet niet door wie. Door mezelf. Voor mijn levensgeschiedenis maakt het niet uit. Alles had ik mee kunnen maken. Alles heb ik meegemaakt, zelfs wat er niet is gebeurd.

‘Ik heb een broertje gehad,’ zegt Goedgedrag. ‘Mijn broertje was wit, niet zo zwart als ik.’ Hij strijkt met zijn rechterhand over zijn linker onderarm. ‘Ik ben donker uitgevallen. Wetten van Mendel. Je snapt dat wel. Dominant, recessief. Soms slaat kleur een generatie over.’

‘Bruine en witte bonen,’ zeg ik. ‘Mendel paste de waarnemingen tijdens zijn proefnemingen aan. Hij wist welke uitkomst hij wilde. De monnik maakte in de kloostertuin zíjn werkelijkheid. Hij vertrouwde meer op zijn intuïtie dan op zijn verstand. Hij wist de uitkomst van de kruisingen voor hij zijn experimenten uitvoerde.’

‘Erwten,’ negeert Goedgedrag mijn betweterige opmerkingen. ‘Ik meen dat Mendel met erwten kruiste, maar het maakt niks uit. Mijn broertje heette Witte. Op school noemde iedereen hem Witte.’

Ik wacht tot hij zegt: “En mij noemden ze Zwarte.”

‘Marum,’ zegt hij, ‘was een dorp als elk ander dorp.’ Hij draait zijn hoofd alsof hij alle dorpen in het Westerkwartier bij elkaar

veegt. 'Ieder had een bijnaam om de afwijking weer te geven; het abnormale.'

'Marum. De melkfabriek,' zeg ik.

'Coöp. Zuivelfabriek Zuidelijk Westerkwartier,' zegt Zwarte.

'Je broertje.'

'Mijn broertje.' Zwarte trekt zijn wenkbrauw op.

'Witte,' zeg ik.

'Witte keek niet uit op die kruising.'

'Kruisweg,' zeg ik. Zwarte knikt. De omgeving heeft steeds minder geheimen voor me. Ik fietste van Niebert naar Nuis naar Kruisweg naar Marum naar Noordwijk naar Lucaswolde om op dit fietspontje het verhaal van Zwarte te horen.

'Doden hebben altijd schuld. De chauffeur van de melkwagen ging vrijuit.'

Ik zwijg.

'Beter zo,' zegt Goedgedrag. 'Levenden moeten verder. Doden zijn op plek van bestemming.'

Ik zeg niets. Ik ken alle clichés. Ik weet hoe ik een ander kan toespreken. Ik weet hoe ik verdriet kan bestendigen met; hoe erg, met; hoe dramatisch, met; wat vreselijk.

'De dood van Witte,' zegt Hubèrt, 'is voor mij een *eye opener* geweest.'

Zwarte knijpt met beide handen in de reling. Alsof we samen het hekwerk weg willen duwen. Achter ons draait het kabelwiel uit eigen overtuiging stuurloos heen en weer. We blijven in het ruime midden van de vaart. Ooit reikten eb en vloed tot in het Zoute Bagel. Hier was de zee. Wie graaft en spit vindt overal de zee in het zilte veen.

'Ik voelde me bevrijd, alsof met mijn witte broertje mijn oude ik was gestorven. Ik wist als bij goddelijke ingeving ineens wie ik was. Wie ik wilde zijn.' Zwarte glimlacht met meewarige blik. Misschien gelooft hij zijn eigen woorden niet.

'Dat besef heeft niet lang geduurd. Ik bedoel die intense transcendente beleving. De trilling was weg toen ik de golven zag,' Met een paar woorden verandert Zwarte een onvatbare gebeurtenis in een draagbare zinsbegoocheling.

Ik zwijg.

'Van Witte weet ik het niet, maar van mezelf wist ik vanaf dat

moment dat ik op jongens viel. Mijn geaardheid, mijn voorkeur was plotseling helder voor me. Dat bleef in nabeeld.'

'Door de dood van je broertje,' zeg ik.

'Witte,' zegt hij. 'Witte.'

Ik zwijg.

'Ik las een gedicht in de kerk van Niebert. Aan het hoofdeind naast de open kist.'

'Witte kerk,' ontsnapt me.

'Welk gedicht ik las, weet ik niet meer.' Zwarte pauzeert en zegt: 'De eerste en laatste dichtregels staan op de zerk. Niebert. De dodenakker van Niebert. Witte ligt naast opa Howard en oma Foektje.'

Vertrouwd door de openbaringen zwijg ik.

'De taal van dichtkunst is verwant aan de taal van religie,' zegt Hubèrt. Het is een taal van gelijkenissen, paradoxen, parabels, sprookjes, wazigheid, verbeelding.'

'Poëzie is taal van onzekerheid,' zeg ik.

'Onbepaaldheid,' zegt Hubèrt. 'Onbepaaldheid vind ik passender.'

De meerkoet en kuikens zwemmen terug, dichter langs de oever. De reiger wacht.

'Na mijn gedicht speelde het orgel Haydn.' Hij kijkt me aan, alsof hij toestemming vraagt verder te spreken.

'Ik keek naar Witte in de kist. Het orgel zette aan. De muziek kabbelde, stroomde, kabbelde. Ik keek opzij. "Zwarte," hoorde ik Witte zeggen. "Zwarte, je was een fijne grote broer. Dankzij alles. Ondanks alles," zei mijn dode broertje "Je hebt niets verkeerds gedaan." Ik schrok niet. Alsof het heel normaal was dat een dode kon spreken.'

'Heel normaal en vaak voorkomend,' zeg ik. Ik bedoelde dat vaker dan eens doden tot levenden spreken, soms in gebed en gezang, ook in woord en gebaar, vaker in muziek en literatuur.

'Kijk,' zegt Zwarte alsof hij het onderwerp wil laten rusten. 'Uit het keukenraam heb ik vanochtend deze foto gemaakt. Ik woon halfweg tussen Nuis en Jonkersvaart op de rand van bos en weiland; op de grens tussen natuur en cultuur, tussen God en de wereld.'

Op zijn iPhone zie ik een donkere bijna zwarte ree met twee lichtbruine jongen. De moederree heeft het hoofd opgericht. Alert. De jongen grazen; onwetend van de wereld. Goedgedrag veegt over het scherm.

'Dit is mijn vrouw.' Hubèrt houdt zijn iPhone voor mijn gezicht. In de moestuin staat een man in korte broek. Een lange slanke witte man, bloot bovenlijf, met in zijn hand een hark als staf; de tanden van de hark naast de tanden van lachende "vrouw" des huizes. 'Tommie.'

'Zeven jaar ben ik dominee geweest in Tolbert, Niebert, Nuis, Marum, Noordwijk,' zegt Hubèrt. 'Deeltijd. Nooit gebruikte ik dezelfde preek. Altijd had ik een ander verhaal, dat toch telkens hetzelfde was.'

Ik vraag Hubèrt niet naar hetzelfde.

'Tommie,' zegt Hubèrt. 'Tommie heeft mijn geloof in God veranderd. Tommie is van het praktische, het zakelijke. Tommie is van de ervaringen, van de natuur. Tommie is niet cerebraal, niet zweverig. Tommie is mijn moeder gelijk. Aanpakken en doen. *Nait soezen*.' Hubèrt krabt achter zijn oor. 'Ik dacht mezelf te kunnen blijven,' zegt hij, 'maar omgang met Tommie heeft me veranderd. In een huwelijk kan niemand toeschouwer blijven. Mijn ware aard heb ik door Tommie leren kennen. Een beetje.'

Hartstocht lijkt het verhaal van Hubèrt vleugels te geven.

'Ik heb God bestudeerd,' zegt Hubèrt met lichte meewarige zelfspot op zijn gezicht. 'Ik zou beter moeten weten. Tommie leest. Tommie leest de wereld.'

Ik zwijg.

'Ik hoef bij Tommie niet aan te komen met genade, ootmoed, zondeval, berouw, vergiffenis, overgave. Heil der zielen is aan Tommie niet besteed. Tommie is tuinier. Tommie is koster. In zijn vrije tijd is hij koster in Nuis en Niebert. Gewoon voor de liefhebberij. Schilderen, een bank repareren, kaarsen klaarzetten, na de dienst bloemen weghalen. "God is een klusjesman," zegt Tommie. "God is een vakbroeder." Tommie zegt: "Een goed vakman is iemand die weet hoe hij fouten kan vermijden. Een vakman hoeft niet alles van zijn stiel te weten. Ook niet als hij schepper van beroep is." Mijn Tommie weet wat hij niet kan.

En wat hij niet kan, dat doet hij ook niet. Houden van kent hij wel, maar hij praat nooit over liefde. "Liefde is voor je preek," zegt Tommie. "Jouw preken gaan over wat niemand kent. Over zaken zonder definitie, zonder afbakening. Je vertelt verhalen zonder waterpas, zonder schietlood, zonder duimstok." Tommie was nog niet uitgesproken. "Er bestaat volgens jou een levende God. Er bestaat volgens jou een onsterfelijke ziel. Wat betekenen de woorden 'er bestaat'?" Ik protesteerde. "Mijn preken gaan over geloof," zei ik. "Geloof," zei Tommie "is niet gelijk aan; *voor juist houden wat je hoort*. Geloof binnen een kerkgemeenschap is: *zich overgeven aan de leiding van de gevestigde orde*. Aan jou. Onderdanigheid uit vrije keuze. Geloof in de kerk betekent *zeker weten* zonder twijfel aan de boodschap van de prediker." Voor ik tegengas kon geven zei mijn Tommie: "Je eigen beleving van de wereld durf je niet onder ogen te zien, laat staan te vertrouwen, vandaar je hang naar een hogere macht."

Ik raakte verward. Moest ik Tommie geloven, mezelf, God? "Als je werkelijk wilt geloven,' zei Tommie, 'verdiep je dan in natuur. Bij alles wat je ziet vraag je voortdurend: klopt dit? Zie ik wat ik zie? Voel ik wat ik voel? Hoor ik wat ik hoor?" Twijfel werd mijn deel.

"In de moderne fysica," zei Tommie, die naast de bijbel ook wetenschappelijke en filosofische boeken leest, "in de quantumfysica kun je je godsgeloof overeind houden; als je niet zonder kunt. In dat gebied van de natuurkunde is er twijfel over vermeende gelijktijdigheid van gebeurtenissen. Oorzaak en gevolg wisselen gemakkelijk van volgorde. Na heden komt verleden. De toekomst is al geweest. Onderscheid tussen gisteren, vandaag en morgen is een bedenksel. Leven komt na dood. Vaker dan eens vallen dood en leven samen in de wetenschap. Net als vroeger en straks. Ook hier en daar bevinden zich op dezelfde plek. Pas als je kijkt besta je; maar je was er al."

Ik luisterde naar mijn Tommie. Veel van wat hij zei ging langs me heen. Ik voel bij mijn Tommie niet de noodzaak om hem steeds te begrijpen. Versta me goed. Mijn twijfel verstevigde de band met Tommie. Achteraf vertelde Tommie wat ik al wist; wat ik niet onder ogen wilde zien. Om het met zíjn taal te zeggen: ik wist wat ik wist en ik wist tegelijkertijd wat ik niet wilde weten.'
Ik hoef niet te vertellen van leven en dood in het licht van de eeuwigheid. Ik zwijg.

'Alle oude kerken zijn in verval, niet wat geloof aangaat; spiritualiteit, transcendentie gaat niet verloren. Nieuwsgierigheid naar een hoger doel, verlangen naar een hogere macht is een fundamentele levensbehoefte. Dat dacht ik. Maar gelovigen komen vooral voor agnostische gezelligheid en koffie na de dienst. Enkel bij diensten in de streektaal waren alle stoelen bezet. Dialect als nieuw Latijn, voor roomsen en andere afvalligen. Ja, enig cynisme is me niet vreemd.

Verval van kerken is ook fysiek; een tegelvloer zakt in de graven onder de kerk, een dak lekt, wc's zijn te krap, verwarming is aan vervanging toe, orgelpijpen lijden onder tinpest.' Hij wacht en zegt: 'Op het laatst was ik enkel nog geïnteresseerd in de opbrengst van de collectes,' zegt Melchior met steeds vlakkere stem.

Bezoekers kopen ansichten, gaan naar huis met linnen tasjes met opdruk van de kerk, met flessen wijn, parfums, kaarsen. Ze luisteren op de terugweg naar *fund raising* cd's met orgelmuziek om het cultureel erfgoed van hun voorvaderen te behouden. Kunstenaars exposeren gratis hun werk in het schip en koor. Soms geven artiesten geld toe om hun ziel te tonen. Gemengde koren zingen zeemansliederen en koralen. Combo's, trio's en kwartetten laten zich horen aan familie en bekenden. Cultuur is de nieuwe god; overal en altijd aanwezig. Het Hogere Onbegrepene.' Melchior sprak steeds langzamer. Hubèrt Goedgedrag leek de verontwaardiging voorbij.

Ik dacht: *Und so geht es immer weiter*.

Ik zweeg.

'Tommie deed kerkklussen tegen een vriendenprijs.' Melchior knikt. Zijn hand gaat van zijn voorhoofd over zijn ogen, over zijn neus, over zijn mond terwijl hij zegt: 'Ik houd van mijn ambachtelijke god.' De zwarte hand stopt bij de zoom van het geel.

Het kwam me voor dat Hubèrt Goedgedrag was gekrompen, alsof de bekentenissen hem kleiner had gemaakt. De avond begon te vallen. We stonden nog steeds naast elkaar op het pontje. Niemand bij de weg; geen andere fietsers of wandelaars langs petgaten en legakkers met zoute bagel. Nergens overstekers op het Wolddiep.

'Mijn vader werkte in de Coöperatieve Zuivelfabriek.' Alsof

Hubèrt het afscheid voelde komen. Alsof hij op de valreep wilde vertellen wat hem naar dit eilandje met draailier had gebracht.

'Leidingen spoelen, melk afromen, boter zouten, kazen keren. Sikko, mijn vader, zoon van Howard Goedgedrag, reed op een heftruck. Tien jaar binnen de muren heen en weer met melk, boter, kaas. Na tien jaar mocht hij op de melkwagen door het Zuidelijk Westerkwartier. Visvliet, Niekerk, Kruisweg, Grootegast, Lutjegast, Kornhorn, Sebaldeburen, Stroobos. *Overal kwamen we; mien pappe en ik*. Mijn vader kende alle boeren in het Westerkwartier. Ik ook. Ik reed vaak met hem mee. Chauffeur op de melkwagen. Soms liet Sikko me rijden. Ik was jong. Ik kon alles.

Na de dood van Witte reed ik altijd met *mien pappe met*. Gebakken spek met roggebrood. Voor onderweg. Gebakken eieren op bruinbrood. Medaillon met Witte op het dashboard. Drie mannen onderweg. Van hier naar daar en terug. Voor eeuwig bij elkaar op dezelfde plek. Levend en dood. Dood en levend.'

Ik had de tel niet bijgehouden. De meerkoet met jongen was misschien wel tien keer langs de oever heen en weer gezwommen. Misschien hadden de watervogels ons een boodschap te vertellen. De reiger zweeg in de walkant. De kuikens bleven buiten bereik van de snavel. De reiger kende zijn reikwijdte. Meester in geduld. Wat de vogel niet kon, liet hij achterwege.

We zwegen. Er was veel meer te vertellen, maar voor vandaag leek het meeste gezegd. Het was geen biecht geweest. Er was geen penitentie. Boetedoening voor de loop van de dingen was volslagen overbodig. Gevolgen en oorzaken waren niet aan de orde.

Ik strekte mijn rug. Mijn tijd was gekomen. Ik wilde naar huis. Naar het huis van mijn vader. Naar het huis van mijn grootvader. Het leek erop dat Hubèrt de boodschap had begrepen. Lichaamstaal zwijgt nooit. Mannen onder elkaar; we begrepen wat de ander wilde zeggen en verzwijgen.

'Nog één vraag,' zei ik. Melchior had zijn gouden kroon opgezet. Hij pakte het wiel om het veerpont naar de westoever te draaien. Terug naar de plek waar alles begon en verder zou gaan.

Ik zou mijn zwarte koning verliezen. Ik voelde opwinding in mijn lijf. Ik voelde oude driften de kop opsteken. Mijn heftigheid. Mijn vormvastheid. Mijn hartstocht. Mijn botheid.

Voor ik mijn vraag kon stellen klonk gesnater. Een waterrat had *at random* het middelste kuiken uit de rij geroofd. Het water trilde tot alle bitterzoete rimpelingen verdwenen in het spiegelende gladde vlak waaruit ze waren voortgekomen. Alles om ons heen veranderde in hoe het was, hoe het is en hoe het zou zijn.

De loopplank van het pontje gleed tegen de helling. Goedgedrag schoof zijn fiets naar boven; de zinkende zon achterna. Hij draaide zich naar me toe. Ik keek naar zijn groots afgetekend profiel met gouden kroon tegen de blauwzwarte lucht. Het stuur van zijn fiets in zijn rechterhand.

Ik draaide het lierwiel.

'Hé Witte.'
Ik voelde hoe mijn hartslag versnelde.

'Hé Witte.'
Midden op het water.

'Kruisweg.'
Ik strekte mijn rechterarm.

'De melkwagen.'
Ik richtte mijn wijsvinger.

'Hé Witte.'
Ik bewoog mijn hoofd in schokjes naar achteren.

De zilverreiger vloog laag over me heen. Ik spuug in de Styx.

'Wie reed?'

Reiger

Een cartoonist had Rolf Reiger met losse pols als vogel kunnen uittekenen. Lange licht naar achteren gebogen nek met een ovale spitse verdikking op de plek van de adamsappel en een snavelneus als spies boven een zuinige mond. Bruingroene ogen strak tegen de bleekwitte huid van de neuswortel. Rolf Reiger had afhangende schouders en een lichaam dat in de jaren was uitgezakt als verbeeldde hij een oude vrouw met een ruime voorraad reservevet op brede heupen. Zijn breed en rond onderlijf was een late expressie van genetische aanleg. Rolf Reiger stond niet op schouders van groten. Hij was met al zijn vezels onlosmakelijk verbonden aan de lichamen en geesten van zijn voorvaderen, aan zijn moeder, zijn oma's en aan al die andere vrouwen; met niet enkel een genetische maar ook een culturele inbreng in zijn bestaan. Hem viel niets te verwijten. Hij had zichzelf noch ontworpen, noch gemaakt.

Als Rolf Reiger voor zich uit stond te staren hield hij zijn handen diep in zijn broekzakken. Pas als hij enige tijd aan het woord was – soms duurde dat langer dan een minuut of tien – deden zijn handen en armen mee aan het gesprek. Alsof hij warm moest draaien, alsof de woorden en zinnen niet voor het oprapen lagen maar uit diepe krochten naar het oppervlak gejaagd moesten worden. Maar misschien hield hij de woorden en zinnen het liefst verborgen in de opbergkast van zijn geest. Een tekenaar zou de zwijgend alerte zestiger als reiger in een sloot plaatsen om de korte benen te maskeren. Rolf Reiger in korte broek; gefascineerd en overdonderd door zijn eigen spiegelbeeld in troebel water.

Een portrettekenaar had het pad van Rolf Reiger, die zich na zijn middelbareschooltijd Ruud noemde en zich na de universiteit als Ruby bekend maakte, nooit gekruist. De gepensioneerde patholoog-anatoom had zich ooit op een kunstmarkt laten verleiden een zelfportret te schetsen. Niet onverdienstelijk, zoals

de marktkunstenaar had opgemerkt. Sprekend, herkenbaar, karakteristiek, een dolende ziel met een frivole touch van magisch realisme. De tweedimensionale werkelijkheid in houtskool liet een getormenteerde blik zien; een man in zijn nadagen, nog niet onthecht van wat hij binnenkort, of over een paar jaar voor altijd los zou moeten laten; zijn lichaam en met zijn lichaam ook zijn ziel.

Rolf Reiger zat zo vol onuitwisbare zelfbedachte herinneringen dat er nauwelijks plek was voor wat zich *hic et nunc* aan hem voordeed. Het houtskoolportret was in een encyclopedische vogelbijbel verdwenen: *Avifauna van de Westerse Wereld en de Levant*. Zonder opzienbarende gebeurtenissen was voor de lijkenontleder de vergetelheid al begonnen.

Tant pis, maar misschien was het allesbehalve jammer dat de wereld hem zou vergeten. Slechts een enkele grote en wrede geest overleefde de geschiedenis. Rolf Reiger hoorde daar niet bij. Slechts één boek droeg zijn naam; *Dood & lijkontbinding in vogelvlucht*. Na zijn studie had hij nooit weer een boek opengeslagen.

Op een terras met uitkijk op de basiliek van Sint-Jan Evangelist in Den Bosch – buiten zicht van directe kennissen en familie – wachtte Rolf Reiger op zijn zoveelste date. Niet dat hij zich – ver van huis – onbespied kon wanen. Decennia was hij in de vorige eeuw een regelmatige gast in praatprogramma's op televisie. Na vondst van een lijk mocht hij als deskundige zijn kennis en kunde etaleren over dood en lijkontbinding met gezellige kout over instant rigor mortis, zwartkleuring van een dode zodat het onduidelijk was of het slachtoffer een zwarte of een witte was geweest, het drijfvermogen van een lijk, lijkengif, mummificatie, veenlijken, gasontwikkeling en de ontsnapping – na de laatste ademtocht – van de ziel uit het lichaam. De anekdote uit een roman van Andrei Platonov, door Frija in bed voorgelezen, had hij zelfs driemaal in een praatprogramma kunnen vertellen. In het Rusland van de revoluties werden veroordeelden opgehangen. De strop kneep luchtweg en slokdarm dicht; de geest kon niet ontsnappen als de strop z'n werk had gedaan. Dode zielen, had hij na de nachtzoen gezegd. Hilarisch verhaal voor het slapengaan, en bizar.

Dood was voor een lijkensnijder nooit ver weg. De ziel bleef binnen handbereik; zijn ziel. Die necrofiele tijd was voorbij. Oh.

Ach en voorgoed voorbij. Heel af en toe kwam een gevoel van heimwee. Aanvankelijk leek die nostalgie naar zijn gelukkigste jaren op willekeurige momenten de kop op te steken – teken van ouderdom– maar langzaam had Rolf Reiger ontdekt dat een bezoek aan de keurslager dat gevoel naarboven haalde. De geur van onverpakt vlees. Of, zoals hij in zijn moerstaal zei: "De locht van zwien op ledder." Een herinnering aan de tijd dat varkens op de boerderij met een halsgerichte snede het leven lieten en ruggelings op een ladder werden uitgebeend.

Rolf Reiger was een uur te vroeg voor zijn afspraak. Zijn stiptheid gaf hem een gevoel van contrôle en daarbij vooral een gevoel van veiligheid. Waar mogelijk, en ook waar bijkans onmogelijk, hield hij graag zelf de touwtjes in handen. Zorgvuldigheid was, met zelfstandigheid, een van de belangrijkste kwaliteiten van een patholoog-anatoom; naast uiteraard ambachtelijke handvaardigheid en een scherpe niet-vooringenomen blik. Hij zou zich door niemand, dood of levend, een oor laten aannaaien. Mensenkennis had hij als zijn sterke kant ontwikkeld. Uiteraard had die mensenkennis betrekking op anderen.

Carola Kreutzberg droeg, naast zelfkennis – waar ze zich niet op voorstond – een goudkleurige zijden jurk, breed uitwaaierend tot vlak boven haar enkels. Ze droeg een woestijnkleurig hesje dat ruim om haar nog steeds prominente boezem viel. Een zijden sjaal; appelgroen, licht *off color*, verborg de spleet tussen haar borsten. Haar rossig haar was versierd met een witte papieren bloem met een rood hart. De bloem hield het midden tussen een cactus-dahlia en een dubbele pioen. Kunstzinnig Japans vouwwerk; een eindopdracht van de cursus origami voor gevorderden. Carola Kreutzberg was handig. Ze had een verfijnde motoriek die van pas kwam bij kunstzinnig knippen, snijden en vouwen van rijstpapier. Niet de analyse van de dood was haar hobby. Carola Kreutzberg ging voor het leven, voor de natuur en voor de heelheid van het universum zonder neiging naar het holistisch occulte of verzanding in het zweverige metafysische. De gewezen beroepsdanseres kende geen onzekerheidsrelaties. Onbepaaldheid was haar vreemd; zij het dat de oorsprong van een lage rugpijn nog niet was vastgesteld.

Rolf Reiger was enigszins van zijn stuk gebracht door de flamboyante verschijning van zijn date. Hij ging staan en hield met zijn linkerhand het hoge glas met Reinheitsgebot Weizenbier (0%) vast zonder te morsen. Met één oog op zijn zilveren BMW en met een spontane gedachte aan de bijna verlopen parkeertijd stak hij zijn hand uit naar de vrouw met wie hij op een datingsite een afspraak had gemaakt.

'Mooi op tijd,' zei Rolf Reiger. 'Ik was er al.'

De begroeting leek vooral aan zichzelf gericht. Hij liet het bierglas los en stak zijn linkerhand diep in zijn broekzak. Onwillekeurig drukte hij op de contactsleutel. Aan de overkant van de straat knipperden de lichtjes van de BMW hem bemoedigend toe.

'Ga zitten. Kom erbij. Goed u te zien.' Voor hij kon voorstellen elkaar te tutoyeren zei Carola:

'Gezellig je te ontmoeten. Je ziet er goed uit.' Ze schoof de terrasstoel met kunststof rotan strak tegen de stoel van Rolf Reiger. Haar licht getinte hand, met aan drie vingers gouden ringen met robijn, amethist en turkoois, daalde neer op de onderarm van Reiger. Hij leek een schrikreactie te onderdrukken.

'U ook,' zei Reiger, 'Jij ziet er ook uit. Goed, bedoel ik. Mooi.'

Een ober in zwarte broek, zwart vest en niet meer smetteloos wit hemd maaide het gras weg voor de voeten van de patholoog-anatoom in ruste.

'Kan ik u wat te drinken inschenken; mevrouw.' En voor Carola Kreutzberg kon antwoorden liet de ober volgen: 'Wat ziet u er feestelijk en kleurig uit. Juist wat deze stad nodig heeft.' Overmoedig, of brutaal, dat was niet te horen, liet de ober volgen: 'En uw parfum, wat voor naam heeft die lucht?'

De klokken van de Sint-Jan tingeltangelden Gregoriaans over flanerende omstanders. Een pretentieloos gesprek was – dankzij beginnende hardhorendheid van beide datingpartners – voorlopig niet nodig. Beelden spraken voor zich. Lichaamstaal liet zich horen.

Rolf Reiger hield zijn handen inmiddels in de zakken van zijn steenrood jasje. Carola Kreutzberg gesticuleerde naar het tafereel voor de Sint-Jan. Vanuit de hoofdingang kwam een processie met trage en eerbiedige tred langs de terrassen van de belendende horeca-percelen. Voorop liep een man van een jaar of veertig

met aan een draagstok een vaandel in groen fluweel met gouden randen. *Ave verum* in goud op de banier, maar het zou ook een andere tekst kunnen zijn. De voorloper droeg een witte jurk met kanten zoom over een zwarte toga zonder priesterboord. Duidelijk een leek. Achter de voorloper volgden twaalf misdienaars als in een Romeins cohort. Voor de draagstoel met een beeld van de Heilige Maagd Maria met Kind schreed een hogepriester in geborduurd kazuifel, voorzien van boord, mijter en staf. De klokken beierden tot de stoet een zijstraat insloeg en buiten het zicht van de menigte God lof en eer bracht. De wierookdampen waren naar de strakblauwe hemel opgetrokken. Het gesprek kon een aanvang nemen.

'Mooie traditie,' zei Rolf Reiger. Hij haalde beide handen voorzichtig uit de zakken van zijn jasje.

Rolfje was zes jaar. – Geef mij een kind, hoorde hij de Jezuïet zeggen, en ik zal het onherstelbaar verbeteren. –

Een pater, die deken heette, had de kleine Rolf op de stang van de katholieke herenfiets getild voor een ritje naar.... Achter de bosjes van de begraafplaats.... Nee, niet alles hoefde gezegd te worden. Als hij de gebeurtenissen in het kerkenbos zou verzwijgen, bleef er nog genoeg over aan barokke ervaringen als rechtvaardiging van zijn levensloop; van zijn successen en vooral van zijn mislukkingen.

Op de datingsite hadden Rolf en Carola van gedachten gewisseld. Theatrale vormen van religies waren geen onderwerp van gesprek geweest. Misschien, dacht hij, misschien had ik kunnen zeggen: met je prachtige feestjurk was je een goede vervanger geweest van de Heilige Maagd. Je bent een vrouw om op handen te dragen. Gelukkig dacht hij, gelukkig zeg ik niet alles wat ik denk. Dat is mijn geluk; dat ik niet alles zeg.

Rolf Reiger keek opzij. Carola Kreutzberg had een vrolijk gezicht. Ze had haar gezicht bijgewerkt in passende tinten. Pastelrode lippen, lichtbruine mascara en dunne zwarte streepjes rond haar ogen. Nee, ze leek niet op een zigeunerin. Ze was een zigeunerin. De glazen bol stak ongetwijfeld in haar handtas. Carola: een vrouw van de weg, de waarheid en van het leven vóór de dood. Al wist je nooit of deze zigeunerin bedrog tot haar vaste repertoire had gemaakt. Naïviteit en wantrouwen

hadden Rolf Reiger nooit verlaten. Hij was de Jezuïet nergens dankbaar voor.

Ze is misschien niet wat ik in mijn hoofd had, dacht Rolf Reiger terwijl ze naar de parkeerplaats liepen. Maar op mijn leeftijd en met mijn ervaringen kan ik wellicht niets anders krijgen. Al weet ik niet wat mij drijft om te krijgen wat onbereikbaar is. De gedachte: ik verdien iets beters, wist hij op afstand te houden.

Carola Kreutzberg had geen hinder van secundaire gedachten. Elke dag is nieuw en elke ontmoeting is een avontuur. Niets te verliezen en ook niet bang. Ze had na de sushi en na de sapjes Rolf Reiger uitgenodigd om bij haar thuis de kennismaking voort te zetten.

"Wat opmerkelijk dat we beiden in het noorden wonen." Rolf had aan zelfvertrouwen gewonnen.

"Ik had het tevoren wel gedacht," had ze gezegd, "Sommige gebeurtenissen zie ik aankomen. Andere niet."

Rolf Reiger had zijn BMW tweemaal laten knipperen om de auto in het gezelschapsspel te betrekken. Nu hij eenmaal beet had was hij niet naar de parkeerautomaat gegaan. Een boete zou hij voor lief nemen. Badinerend, alsof hij zich wilde verontschuldigen voor zijn luxe auto, had hij gezegd: "Mijn speeltje kan alles zelf. De auto, de naam zegt het al, *auto*, is zelfsturend, zelfcorrigerend en *auto* kiest zelf de route, de opritten en afslagen. De wegen liggen er al. Leven is niets anders dan je neus volgen." Rolf volgde in zijn leven zijn scherpe reigerneus met openingen groot genoeg voor snufjes zout. "De auto kent mij beter dan ik mezelf ken. Grapje," had hij ten overvloede toegevoegd. Opnieuw liet hij achterwege wat hem voor op de tong lag; auto, een auto met vaste wegligging, flexibiliteit, warmte, geborgenheid, een kooi van veiligheid met ruimte voor bevrediging voorbij zelfbevrediging. Zijn auto: een gehoorzame en warme speelkameraad met een luisterend oor, een partner met potentie.

'Ik was patholoog-anatoom,' zei Rolf Reiger. Zoemend en zoevend waren ze de Maas overgestoken. Ongemerkt. Hij hield de duimen op twintig over acht losjes op de binnenkant van het stuur. De auto corrigeerde overschrijding van de middenstreep. Als het erop aan zou komen deed de auto wat nodig was zonder rekening te houden

met de wensen van de chauffeur. De BMW nam het moeilijkste en meest confronterende uit handen: zelf beslissen en zelf nadenken. Welbeschouwd was de BMW evenknie van Faust; veroveraar van de ziel van de bestuurder. De BMW was de dwingende vader van Rolf Reiger. De *auto* als materialisatie van zijn genetisch en cultureel erfgoed.

'Weet je wat dat is?' vroeg hij. 'Weet je wat een patholoog-anatoom doet?'

'Ik heb er wel een beeld bij,' zei Carola. 'Tulp.'

'Juist.' De stem van Reiger schakelde als vanzelf naar zijn verleden als hoogleraar. 'De anatomische les.'

De anatomische les was de openingsdia bij introductie van; blootlegging van de ziel. *Zwien op ledder* als inleiding tot het betere ontleedwerk.

'Mijn vrouw,' zei Rolf. 'Frija.'

Rechts schoof een natuurplasje voorbij; aangelegde wetlands. Ganzen vlogen in noordelijke richting een eindje mee en maakten in harmonie een draai rechtsomkeerd. Een pastorale oefenvlucht louter voor plezier.

'Ik heb mijn vrouw verloren in de Algarve. Vakantie. Onze laatste vakantie. Twintig jaar alweer. Ik wil je er niets over vertellen, maar ik heb graag dat je naar me luistert. Ook al is vandaag de eerste dag van onze date. Ik weet het. Heb ik maar vast gezegd wat ik toch zou vertellen als we thuis zijn.'

Rolf Reiger wist van de intieme bekentenissen die hij, eenmaal naakt aan de haak, op dat moment zou doen. Vaker dan eens, elke keer, was de hoogmis niet doorgegaan. De dames hadden Reiger meegenomen voor een plezierig samenzijn; niet voor een therapeutisch gesprek met een slappe lul, met slap gelul; om het ondiplomatiek uit te drukken. Pas in Rwanda, waar hij als lijkdeskundige op het gebied van steek- en snijwonden was ingevlogen – het was kort na de genocide – had Reiger onbevangen kunnen vrijen zonder zelf met een dwingend relaas over paters, dekens en kerkhoven de eigen en gezamenlijke pret te verstoren. Midden in de tropennacht. Reiger had niets kunnen zien. Het was hem zwart voor ogen geworden, zoals hij graag vertelde. Reiger had enkel kunnen voelen. Reiger had enkel kunnen ruiken. Blind had hij elk orgaan van haar gevonden. En zijn eigen. De geur van vlees. Voor het eerst. Voor het laatst. *Thank God for darkness*.

‘Portugal,’ zei Carola. Ze was nog nooit in de Algarve geweest. In het zuidelijkste district van Portugal met wetlands had ze niets verloren. Ook in Cabo da Roca was ze nooit geweest. De meest westelijke punt van Europa kende ze niet, net zo min als de noordkaap en ook het verre oosten en diepe zuiden hadden nog veel geheimen voor haar. Maar als het nodig was kon ze gelijk welke vakantieherinnering naar voren brengen, ook herinneringen aan plaatsen en tijden waar ze nooit was geweest. Haar geest koesterde een tomeloze zwerflust. Reiger, had ze opgezocht, was in het Engels *heron*, *Reiher* bij de oosterburen, *héron* in Frankrijk, *airone* in het Italiaans, *garza* in het Spaans en *garça* in het Portugees. *Garça* klonk als *garçon*, jongetje. En misschien was die benaming een afspiegeling van het karakter van haar date.

‘Frija, zo heette ze,’ zei Rolf. ‘Mijn vrouw was vegetariër, maar in het buitenland liet ze die overtuiging buiten de deur van het restaurant. Standvastig in de leer als katholieken op vrijdag, zo ongeveer. Thuis geen vlees op vrijdag, maar buiten de deur eten wat de pot schaft. Of zeg ik dat te badinerend?’ En zonder een antwoord af te wachten liet hij koersvast volgen met beide handen opgeheven: ‘Of geloof je in god?’

Ook het antwoord op die vraag wachtte hij niet af.

‘Ja,’ zei de BMW, ‘als het me past geloof ik in god.’ Rolf Reiger negeerde de Jezuïet.

‘Mijn Frija hield niet van vis,’ herhaalde Reiger een eerdere monoloog. ‘Ze bestelde in een bodega aan de monding van de rivier *Carne de touro del Guadiana*. Biologisch natuurzuiver vlees van koeien uit de wetlands.

‘Vila Real de Santo António,’ zei Carola, ‘met aan de overkant van de Guadiana het vissersdorp Ayamonte. Spanje.’ Ze kende de topografie van Europa. Rolf knikte. Kort keek hij opzij, daarna volgde zijn blik de achterlichten van een truck met een Poolse nummerplaat. De BMW had nog niet tot inhalen besloten.

‘We namen een voorafje met sinaasappelschijfjes en bruine suiker. Karamel.’ Zijn duimen dansten synchroon op het leer van het onafhankelijke stuur. ‘We zaten tegenover elkaar, Frija en ik. Lege flessen chianti in nisjes en walmende kaarsen. Fado. Fado. Fado. … Je kent dat wel. ... Frija wilde zeggen dat ze van me hield. Ik wist het. Ik had gezegd dat ik van haar hield. Ze wilde zeggen dat ze van me hield.

Ik wist het. Ze hoestte. Frija greep naar haar keel. Ik. Ik....' Rolf Reiger legde zijn handen om zijn keel. De adamsappel verdween uit zicht.

'Rundvlees, een stukje rundvlees. Van een stier.'

'Touro.'

'Touro,' herhaalde Rolf. 'Frija, mijn Frija stikte in Touro del Guadiana.' Hij zweeg en na wat een eeuwigheid leek, zei hij: 'Ik keek toe. Ik keek toe. Ik deed niets. Niets.'

'Pathetisch,' zei Carola. 'Dokter. Dokter.'

'Ik was versteend,' zei Reiger met beide handen terug in de zakken van zijn jasje. 'Ik zag hoe de kleur uit haar gezicht verdween. Ik zag hoe Frija van haar stoel.... Ik deed niets. Niets. Ik deed niets.' De afhangende schouders zakten verder naar onderen. Rolf duwde zijn hoofd naar achteren tegen de verwarmde hoofdsteun. Hij zuchtte terwijl de BMW aan de tweede inhaalpoging begon. In het Pools, dacht Carola, in het Pools heet een reiger *czapla*.

'De eigenaar van de bodega rolde mijn Frija op een deken en sleepte haar lichaam door de keuken naar de binnenplaats. Een ober sprenkelde rozenwater op de vloer; alsof het routine was, een lijk in het eethuis. Ik bleef op de binnenplaats naast haar zitten. Ik hield zwerfhonden bij haar vandaan tot de schouwarts kwam. Een collega.'

Rolf Reiger leek opgelucht. Het kwaad was geschied. Hij had bij de zigeunerin gebiecht en gezegd hoe hij zijn vrouw, ondanks alles, altijd trouw was gebleven; ook na de bekentenis van zijn zoon. Ook nadat Walter had verteld van de herenliefde te zijn. Nee, de zoon had de vader niets verweten. Niets. Niemand was baas over zijn eigenheid. Alles lag vast in de sterren en in de afkomst. Of waar en wanneer dan ook. Een mens kon enkel variëren op de voorgebakken vorm van het bestaan; dat heette vrijheid.

Reiger was zijn lot trouw geweest. Lijken had hij ontleed, nooit had hij het mes in zijn huwelijk gezet, ook niet toen Frija haar bevrediging buiten de deur had gezocht. Op de oprit nota bene, met de poelier.

'In m'n iPhone.' Rolf Reiger wees op de telefoon in de houder. 'Mijn wachtwoord is frija911touro. Je kunt. ... De foto's.'

'Mooie brug,' zei Carola. Ze reden Zaltbommel voorbij. Ze hoefde de foto's niet te zien. Bij de monding van de Guadiana was geen brug, enkel een veerpont om naar Spanje te vluchten, of omgekeerd.

‘Mijn zoon woont in De Lichtmis, met mij in mijn ouderlijk huis, met opa. Mijn vader. Weet je waar dat is? De Lichtmis. Boven Zwolle. Ik ken het adres uit mijn hoofd. Zolang het duurt. Ik hoef niets meer te onthouden. Alles zit in de iPhone. In de routeplanner. Alles zit in de auto. Ik kan goed met de auto. Ik kan goed met mijn zoon. Homo. Geeft niks. Ik heb er geen moeite mee. Walter is een echte man. Hij lijkt op z’n opa.’ En na een korte pauze: ‘Er is een pistool naar hem genoemd.’

‘Ik ben jaren lesbisch geweest,’ zei Carola. Niet omdat het waar was, zei ze dat ze van de vrouwenliefde was geweest, maar omdat het waar had kunnen zijn. Misschien zei ze het om Garça te provoceren of om van onderwerp te veranderen. ‘Maar nu ben ik weer gewoon.’ Ze raakte de onderarm van Rolf. ‘Er is geen wapen naar me genoemd,’ zei ze. ‘Ik heb me gespecialiseerd in ontwapening.’ Carola’s hand rustte kort op z’n kruis. Ze kneep zachtjes en liet volgen: ‘Ik kan in de toekomst kijken, maar ik geef vooral vorm aan het heden.’

‘Ja jongen,’ zei de BMW. ‘Ja jongetje.’

Tussen de brug over de Waal en de brug over de Nederrijn zwegen ze. De BMW bemoeide zich niet met hun lichaamstaal, druk als Hij was met de buitenwereld. De weg naar huis is lang voor wie haast heeft.

Op de snelweg naar Zwolle, voorbij vliegveld Teuge, leek Reiger zijn spraakwater te hervinden.

‘Het belangrijkste uit mijn leven heb ik je verteld,’ zei hij. ‘Ik heb mijn vrouw laten stikken.’ Reiger grijnsde, al kon het ook een glimlach zijn omgeven met verholen schuldgevoel; zonder berouw. In de schemering van de straatverlichting vielen kleuren weg. Zijn gezichtsuitdrukking was niet goed te lezen. Rolf vervolgde: ‘Je mag alles vergeten wat ik je heb verteld. Iedereen heeft immers een eigen geschiedenis. En de eigen geschiedenis is enkel van belang voor jezelf. Of niet soms?’

Carola Kreutzberg had een eigen geschiedenis. En omdat haar geschiedenis volgens de patholoog-anatoom alleen interessant was voor haar deed ze er het zwijgen toe.

‘Wat sympathiek dat ik gelijk op de eerste date-dag met je mee naar je huis mag,’ zei Rolf. ‘Ik waardeer dat bijzonder. Echt wel.’ En alsof het kind in hem wakker was gemaakt herhaalde hij

‘Naar huis. Naar huis.’ Op de console flikkerden lampjes. De BMW bewaarde alle gesprekken in Zijn hart.

‘Je bent me vertrouwd als stil verlangen,’ zei Rolf.

‘En wat is je stille verlangen?’ Carola stelde een overbodige vraag. Ook zonder haar aansporing liep de kluis van haar date leeg.

‘Mijn eerste enige echte liefde, als ik die daad zo mag ontleden, was een zwarte vrouw. Misschien dat haar naam me nog tebinnenschiet. De keren daarna, in bed, de reeks date’s na de zwarte... Ik kon niet… Ik was...’

‘Erectieloos,’ zei Carola terwijl ze met de muis van haar hand over de pook draaide. ‘Je kreeg geen erectie bij witte vrouwen.’ De BMW versnelde.

‘Ze noemde me *Arre Arre*. In Rwanda was R. R. de afkorting van *Réconstruction Rurale. Rural Reconstruction,* sinds ze in dat land de Franse taal in de ban hadden gedaan.’ Z’n hoofd op de ranke nek knikte als was het een metronoom.

‘Ik zou graag.’ Arre Arre keek opzij. ‘Ik zou graag nog eens de liefde bedrijven met een zwarte vrouw. Ik zou graag nog eens bewijzen dat....’

‘Ik kan toveren,’ onderbrak Carola. ‘Ik kan alles en iedereen zwart maken, en wit.’ De BMW nam gas terug.

Rolf legde zijn hand op het linker bovenbeen van Carola. Hij boog naar haar, als wilde hij haar zoenen. Een vrouw naar zijn hart. Na de BMW leek Carola Kreutzberg de eerste die onvoorwaardelijk in hem geloofde, een vrouw die hem begreep. Met licht gedraaid hoofd en zijn linkerhand in zijn kruis zei hij: ‘Maatje, ik moet pissen. Stop bij het eerstvolgende wegrestaurant.’

Voor de afslag Deventer parkeerde de BMW op de insteekhaven het dichtst bij de ingang van LaPlace. Tegen hoge sluierwolken weerkaatste licht van Apeldoorn. Rolf liep gelijk door naar achteren. Carola haalde bij het buffet gezonde salade, een spies saté met pindasaus en Vlaamse frieten met veel zout. Chocomel voor Garça en en Spa rood voor haar. De BMW rekende af.

De hemel is donkerblauw. Aan de vaalblauwe horizon zijn lichten te zien van de snelweg, oranjegele weerkaatsing van het hart Zwolle over de IJssel.

‘Ik voel me niet lekker. Rijd jij…. Heb je een rijbewijs…., en met lichte stemverheffing: ‘Volgende parkeerplaats.’

Na afslag Heerde wacht de BMW op de parkeerplaats naast een koeltransport met inktvis en marlijn uit Portugal tot Carola de wollen deken op de achterbank heeft gespreid. Reiger legt zich neer, kussentje onder zijn hoofd. ‘Was van Frija,’ zegt hij, terwijl hij het kussentje schikt. ‘Haar liefdesverklaring staat middenop geborduurd: INRI.’ Een tweede kussentje schuift hij tussen zijn knieën. Reiger steekt zijn handen diep in zijn broekzakken. Carola aait de reiger over z’n hoofd. De zigeunerin likt zout van zijn neus. Ze sluit het achterportier en neemt plaats in de cockpit.

‘Waar wil je naartoe? Waarheen leidt de weg?’ vraagt de BMW.

Voor Carola kan antwoorden klinkt met gebroken stem vanaf de achterbank: ‘Naor huus. Ik wil naor huus.’

De BMW voegt behoedzaam in op de A50. Hoe dichter bij het noorden hoe minder verkeer. Carola houdt haar handen aan het stuur op kwart over negen. Het loopt tegen middernacht. Ze laat het stuur los en draait de binnenspiegel. Op de achterbank ligt Reiger met de ogen dicht. De adamsappel steekt naar voren, alsof een kikker of muis aarzelt om af te zakken door de golvende hals.
‘Zwolle,’ zegt de BMW. ‘We gaot de Iessel aover.’
Op de spoorbrug glijden intercity’s naar Lelystad en Groningen langs elkaar.
‘Naor huus,’ fluistert Reiger. ‘Naor huus.’
De motor bromt als een Schnitgerorgel met Buxtehude in de pijpen.

Carola neuriet een lied. Ze kent de woorden en de zinnen, maar het lied schiet haar niet te binnen.

‘Zwarte Water,’ zegt de BMW. ‘Over honderd meter kruisen we het Zwarte Water.’

De snavel van de reiger zakt van het kussen. De poten vallen slap. De vleugels schieten uit de ruststand.

‘Naor huus,’ zegt Carola, ‘naor huus.’

Voor de auto zich met de lucht van dood en bederf kan vullen schakelt de BMW de air condition op vol. De wagen sproeit de geur van seringenbloesem.

De BMW neemt behoedzaam de afslag bij De Lichtmis.

‘Wil je dat ik *In Paradisum* laat horen?’ vraagt de BMW. De auto rijdt stapvoets. De motor is nauwelijks hoorbaar. Een Jezuïtenstem zegt uit vier windstreken: ‘Ik herkende je geneurie.’ Op de achterbank klappert een vleugel tevergeefs. Nooit weer handen in de zakken.

De BMW parkeert achteruit op de oprit van een herenhuis. Amsterdamse school. Een onderwijzerswoning, het huis van een directeur, het onderkomen van de grote baas.

‘Thuisgekomen. Arre Arre. Hij is thuisgekomen,’ zegt de BMW, ‘En,’ laat *auto* volgen, ‘hier is je lied.’

Vanuit de hemel klinkt *In Paradisum*. Carola wacht met uitstappen tot de voordeur van het huis opengaat. Ze weet wat komt. Ze weet wie komt. De BMW opent het portier.

Een man met baard, gekleed in lange crèmewitte nachtjurk over afhangende schouders staat op de stoep. Blote voeten. De overeenkomst met een reiger is treffend. Een kunstenaar zou slechts enkele houtskoolstreken nodig hebben om Vader en Zoon te karakteriseren. Maar misschien lijken alle vogels op elkaar.

De baardman neemt de tippen van de deken. Vader reiger trekt het dode lichaam van zijn Zoon langzaam van de achterbank. Carola neemt het andere einde van de deken. Stapje voor stapje schuifelen ze de hoge stoep op. Het lijk van de Zoon in een hangmat.

‘Walter.’ Opa draait zijn hoofd naar zijn kleinkind. ‘Walter Petrus, mijn liefste, waar ben je?’

Walter P. haalt zijn handen uit zijn zakken. Met z’n linkerhand houdt kleinzoon de poort open. Zijn rechtervuist omklemt het pistool. Niet ieder is welkom in het huis van zijn Opa. Ongelovigen kunnen stikken en verrotten tot ook hun zielen zijn afgestorven.

Een hond jankt. De volle maan hangt als een glazen bol aan de hemel. Walter P. vernevelt wierooklucht uit een spuitbus.

‘Eindelijk thuisgekomen,’ zegt Vader als hij *Garça* door de hoge gang achter zich naar de binnenplaats sleept. ‘Waar heb je al die tijd gezeten?’

De BMW toetert. Het achterportier gaat open. Carola Kreutzberg stapt in. Onderin haar rug zeurt fantoompijn.

‘Waarheen leidt de weg?’ vraagt de waarzegster.

Rosarium

De laatste jaren voelde ik me als een reiziger die een verkeerd pad had ingeslagen, maar dat al zo lang gevolgd had dat terugkeer niet meer mogelijk was.

Een betere openingszin voor mijn verhaal had ik niet kunnen verzinnen. Ik leen deze zin uit *Op leven en dood*. Anna Blaman, de schrijfster van deze existentialistische roman – waartoe zijn wij op aarde? –, was van de andere kant, de verkeerde kant heette dat in de jaren vijftig. Ik ben ook van de andere kant, al ligt mijn eenkennigheidsgrens wat mijn geaardheid aangaat niet als *Rust zacht* in een granieten grafsteen gebeiteld. Ik ben op vele markten thuis. Te veel misschien. Johan is de naam.

Ik was – net als mijn vader voor mij – dominee op het Hogeland. Doopsgezind, vrijzinnig, een van de eerste protestantse geloven met God op de achterbank. Als zoon van mijn vader ben ik gepokt en gemazeld in theologie en in duiding van de zin van voor- en tegenspoed in het leven. Korter dan mijn bedoeling was heb ik vanaf de kansel het Woord verkondigd. Ik zeg niet het Woord Gods. Het Woord. Mijn Woord. Na mijn terugtreden gebruik ik het Woord, naast al die andere woorden, vooral in bijzinnen, bij zaken die er weinig toe doen. Welbeschouwd doet het leven er niet toe, enkel woorden blijven. En dan nog: een man is een man, en een woord is een woord; voor zolang het duurt. Het doet er niet toe of iemand luistert, leest of schrijft. Het leven voltrekt zich achter de coulissen – buiten gehoorafstand van de kansel – in al zijn bizarheid zonder dat wij weet hebben van de chaos die ons omringt, dat is mijn duiding. Mensen denken daar verschillend over. Gelukkig maar.

Ik ben niet langer dominee. Exegese heeft me in mijn leven niet geholpen. Tegenslagen hebben me uit het ambt gestoten; noch mijn verstand, noch mijn man, noch mijn god konden me redden. Welbeschouwd hebben mijn verstand en mijn god mij buiten de wereld, buiten het "volle" leven geplaatst. Ik was gevangene van

mijn overtuigingen, van mijn trouw. Als ik terugblik zie ik, dat, als ik een munt omhoog gooide en opving, tegen de regels van het universum, telkens "kop" boven kwam. De keerzijde van mijn trouw bleef buiten beeld. Mijn passie hield me in een wurggreep. Ziende was ik blind, om in Bijbelse termen te spreken.

Mijn man plaats ik niet langer in het beklaagdenbankje. Na jaren "aan kop" heb ik mezelf veroordeeld. Ik heb mezelf zonder strafoplegging vrijgesproken van wat me is overkomen. Mijn man heeft zijn best gedaan om even vaak "kop" als "munt" te gooien, maar mijn ziel leefde in mijn hoofd zonder besef van mijn lichaam. Mijn man was niet van hoofdzaken. Hij was van rozen, van veredelde Engelse rozen van David Austin.

Naast melancholie heeft cynisme tegen mijn wil een plaats in me veroverd, al weet ik dat voor anderen goed te verbergen. Mijn ongemak is mijn particulier bezit. Ik voel het niet langer als mijn taak vervreemding en chaos te bezweren; niet voor mezelf, niet voor anderen. Elk mag zijn eigen weg vinden in het labyrint van het bestaan. Ik ga nog even door met mijn filosofische beschouwingen. Zonder kader, zonder raamwerk, zonder meanderende praatjes krijg ik geen greep op gebeurtenissen die zich aan me voltrekken. Ik heb taal, woorden en zinnen nodig om mezelf te verhelderen. Mijn verhaal is een beslagen spiegel. Het kost tijd en aandacht om mijn verhaal te duiden en te begrijpen. Straks vertel ik hoe mijn belevingen in de praktijk vorm hebben gekregen. Na mijn cerebrale hoofdzaken vertel ik het verhaal van mijn lichaam. Eerst kop, dan munt.

Jonathan staat op mijn geboortebewijs. Jo-Nathan: door God gegeven, dankzij tussenkomst van mijn vader en mijn moeder. Liberaal ben ik opgevoed, in harmonie met mijn familie en met de natuur. Het Hogeland als het raamwerk van mijn leven, schaars bevolkt platteland, vruchtbare klei veroverd op de Waddenzee, met oneindige leegtes die ik in mijn jonge jaren vooral als ruimte heb ervaren. Zelf nadenken, oprechtheid hoog in het vaandel, gepaste aandacht voor de gedrevenheid die in me huist. Niet bang zijn, niet bang zijn voor angsten.

Mijn geaardheid, die ik enkel noem om mijn verhaal te kunnen vertellen, heb ik nooit als een misverstand ervaren. Ook op school

wisten mijn klasgenoten dat ik, als het om diepgaande gesprekken en seks ging, een voorkeur had voor jongens. Ieder moest zelf weten wat hij of zij wilde. Zo denk ik er nog steeds over. Al vroeg besefte ik dat ik mezelf niet had gemaakt. Mijn leven was als een huis dat ik niet zelf had ontworpen; een huis onder architectuur van een belangeloze, ongeïnteresseerde, onbekende, niet-bestaande buitenstaander. Een huis met bijzondere, opvallende en verborgen kenmerken. Een huis met meerdere verdiepingen, met meerdere kamers, met een patio, met een souterrain, een kelder, een zolder. Een villa met een ontvangsthal en een brede trap naar een vide en naar de ruime bovenkamer. Een huis met een slaapkamer, badkamer en een meterkast. Een onderkomen met een achterdeur en luiken voor vensters. Met in de achtertuin een schuurtje en een blokhut, een tuinhuisje voor een andere blik op mijn woning. Mijn bestaan zag ik als een huis om te verkennen en te ontdekken. Mijn bestaan vroeg aan mij om het huis in te richten, te bewonen. Het was geen huis om te verhuren, te verlaten of te laten verkrotten tot een onbewoonbaar verklaarde woning. Mijn huis was geen kraakpand.

In de korte tijd dat ik vanaf de kansel het Woord verkondigde, nu alweer een jaar of zes geleden, woonde ik met Johan – mijn ex-man heette ook zo – in de pastorie. Op de pastorie, in de volksmond. Op het Hogeland. Mijn gemeente sprak een eigen taal. Lidwoorden ontbraken veelvuldig en voorzetsels wisselden van plaats met afgesproken plek in de standaardtaal. Op het Hogeland waren meer eigenaardigheden gemeengoed.

Ieder spreekt een eigen taal. Enkel op het oog lijkt enige uniformiteit aanwezig. Wie beter kijkt ziet een oneindige verscheidenheid. Die verscheidenheid tref ik ook in mezelf aan. Van dichtbij bekeken ben ik niet eenduidig, niet consequent. Trouw aan mijn eigenheid kent vele variaties, minstens zoveel als het huis van mijn vader, als mijn huis, kamers telt.

Johan, mijn ex, ook homo, had geen voorkeur voor het woord. Mijn man was van de Daad. Ik schreef Daad altijd met hoofdletter om hem - mijn man - te laten zien dat Woord en Daad gelijkwaardig zijn. Er zijn Denkers en Doeners. Ik ben Denker; daarom paste dominee goed bij me. Toch heb ik de kerk verlaten, dat heeft zijn redenen. Ik ga niet over mijn afvalligheid uitwijden, daar is niemand mee gediend. Johan niet, de gemeente niet, God niet. Ook voor mezelf heeft het geen zin mijn kerkverlating

nogmaals van dichtbij te beschouwen. Iedere keer als ik mijn scheidingsverhaal vertelde werd het anders, op het laatst wist ik niet meer welke waarheid de echte was. Elke waarheid is op het juiste moment de echte. Waarheid is, net als werkelijkheid, een onhandig en ongemakkelijk pad. Een eindeloos kronkelpad dat weinig lijkt op de zeedijk achter de kerk.

Johan is hovenier en rozenkweker. Alle varianten van David Austin heeft hij op voorraad. Gele, witte, dubbele, stokrozen, struikrozen, klimrozen, geurige en geurloze rozen. Vrijwel alle varianten in zijn rosarium zijn resistent tegen meeldauw, blackspot, roest, tegen ziekteverwekkende schimmels, bacteriën en bladrollers De rozen zijn met succes veredeld. In kerken en moskeeën is die veredeling naar het ware geloof al eeuwen gaande, zonder bemoedigend resultaat. En wat de mensheid aangaat; *survival of the fittest* is door de vooruitgang niet meer van toepassing. Selectie is een illusie. Iedereen is goed bevonden. Niet elke roos haalt tuin of vaas.

Drie jaar geleden, drie jaar alweer, kreeg ik een brief van Johanna & Johanna. Mijn ex ontving dezelfde brief met aanhef: *Lieve Johan,*. Vriendinnen van mijn generatie. Erfenis van mijn predikbeurten. Johanna en Johanna waren trouwe lidmaten en graag geziene gasten in het rosarium. Beiden van de vrouwenliefde, als eerste voorkeur. Wij, Johan en ik, vonden dat in het begin wel grappig. Twee koppels met vergelijkbare geaardheid, met vergelijkbare roepnamen. Toeval. Het woord toeval heb ik uitgebannen. Te flauw als het om opmerkelijke gebeurtenissen gaat. Toeval wil ik nog wel eens gebruiken in de betekenis van iets dat me toe-valt, voor iets dat ik ongevraagd krijg en niet kan weigeren.

Met Johan heb ik voor mijn doen een goede verstandhouding bewaard. Niet dat we elkaar regelmatig zien, dat ook weer niet; immers, aan alle liefde komt een eind, al weet ik door observatie dat veel paren in het misverstand van de liefdevolle verbintenis blijven volharden, soms tegen beter weten in, vaker door gemakzucht, luiheid of uit verveling. Aan meningen heb ik geen gebrek.

Tweemaal per jaar sturen Johan en ik elkaar een ansichtkaart. Mijn ex stuurt op vaderdag een kaart met rozen. Met kerstmis stuur ik een ansicht met een geboortespreuk. De verjaardagen

vergeten we niet. Twee kaarten per jaar is het maximum. Eén kaart als boetedoening en één als verzoening, voor wat niet is te repareren. Zo voel ik dat. Bij Johan is dat beslist anders. Sinds mijn scheiding van kerk en van Johan gebruik ik het woord liefde niet meer. Ik weet niet meer wat het woord betekent. Vaag vermoed ik dat ik de werkelijkheid van mijn weerloze eenzaamheid niet onder ogen durf te zien. Uit zelfbescherming wil ik liefde niet kennen.

Lieve Johan, De aanhef van de brief maakte al een verlangen duidelijk. De vrouwen wilden iets van ons, om beter te worden dan ze al waren. Johanna & Johanna wilden een kind, schreven ze. Beter: ze wilden elk een kind en, zoals Johanna de Lelijke het formuleerde: "Aangezien vegetatieve voortplanting van de mens nog niet mogelijk is moeten we uit nood, tegen onze zin, naar een man, of naar mannen uitwijken." "Zaad ontfutselen", schreef Johan op een rozenkaart terug. – Ik kreeg een kopie. – Johan is een man van weinig woorden. Op de ansicht stond geen aanhef, geen *Lieve Johanna*. "Zaad ontfutselen", schreef hij. Op de kwekerij deed hij niet anders, al was hij ook bekwaam in enten, stekken, splitsen en in scheuren van struiken. De plantenwereld vond hij in dat opzicht superieur aan de dierenwereld. Zaad in de plantenwereld droeg alle leven in zich. Zaad in de dierenwereld had aan zichzelf niet genoeg. Zonder eitjes was mannenzaad niet meer dan een onsmakelijke lobbige zeepachtige vloeistof met een hoge pH.

Johan - mijn ex - hoefde niet lang na te denken over een antwoord; man van de Daad als hij was. Ik had enige bedenktijd nodig. Hoe zit het met erkenning van het vaderschap, welke verantwoordelijkheden komen op mijn bord? en meer van die vragen waar reguliere echtparen met een kinderwens niet of nauwelijks bij stilstaan. Ik vluchtte in trivialiteiten om niet onder ogen te zien wat ik allang wist. Er lag geen ander pad voor me.

Johanna & Johanna hadden voorwerk gedaan. Ze woonden al twee jaar onder hetzelfde dak en hun maandstonden waren dankzij geur- en lokstoffen uit poriën en andere lichaamsopeningen tot op het uur op elkaar afgestemd. De regelmatig menstruerende vrouwen wisten op de dag nauwkeurig het moment van de eisprongen.

Ik zat naast Johan – mijn *Lieve* ex – op de tweezitsbank. De serredeuren waren opengeschoven. Mezen en mussen lieten zich

horen. Merels joegen elkaar na en verdedigden hun territorium. Op de andere tweezits, haaks op de onze, leunden de vrouwen teder tegen elkaar, als wilden ze elke twijfel aan hun oprechtheid uitbannen. De roze hemel was dichtbij. Johanna de Schone, de lichamelijke, boog naar haar vrouw en zoende Johanna de Lelijke, de intellectuele, in haar hals zonder te blozen. Het was de dag van de ei-sprongen, de dag van lijfelijke koestering en vergetelheid. Voor Johan – mijn ex –, gewend aan daden, had de voltrekking van de bevruchting geen maand uitstel nodig. Hij had ter plekke zijn zaad willen doneren, in een theekopje als stekbakje, of rechtstreeks op de natuurlijke manier aan de eitjes willen toevoegen. Ik niet. Ik wilde er een maand over nadenken, of twee maanden. Ik zag de blik van Johan. Ik las zijn gedachte: "Jij weer."

'Wat het begin van jullie vaderschap aangaat, de uitvoering van de conceptie,' zei Johanna de Lelijke, 'hebben we het volgende bedacht.' Ik weet nog de brede warme glimlach op haar gezicht. Johanna de Lelijke, zo noemde ik haar in gedachten om haar te onderscheiden van haar vrouw – Johanna de Schone –. Johanna de Lelijke, nu, was ook Denker en lag me nader aan mijn hart dan Johanna de Schone. Van lichamen, ook van mijn eigen lichaam, zijn hersens me het dierbaarst. Als een van de weinige mannen draag ik een fietshelm als ik onderweg ben.

Wat Johanna de Lelijke had bedacht deed me in lachen uitbarsten. Nu ben ik niet zo van de lach, maar haar gedachte vond ik dermate grappig dat ik een lachbui niet kon tegenhouden. Achteraf was de lach meer uiting van mijn zenuwachtigheid, of van mijn angsten, dan van mijn vrolijkheid. Misschien raakte ze aan een stil verlangen, of aan pijnlijke tegenslagen die ik had opgeborgen. Hoe dan ook. Ik ging de drempel over. Ik stemde toe. We maakten een afspraak. Twee maanden later zouden we elkaar treffen in mijn voormalige pastorie op het Hogeland. De pastorie was inmiddels een *Bed & Breakfast* onder de naam *Domies Toen*, de tuin van de dominee als extra attractie bij een meditatief verblijf op het Hogeland. Een tuin rond de kerk met stinzenplanten tussen grafzerken en een kruidentuin voor liefhebbers van culinaire hoogstandjes met een biologische invalshoek. En dat alles in een weidse omgeving met natuurlijke geuren van land en Waddenzee. De brochure beloofde een hemel op aarde.

Wat lichamelijkheid aangaat ken ik geen remmingen. Preutsheid is me vreemd en het lichaam van Johan – mijn ex – had geen geheimen voor me. Johanna & Johanna hadden ook geen geheimen. De vrouwen zouden elkaar in aanwezigheid van de donoren bevruchten, met ons sperma. Penetratie zou vooralsnog achterwege blijven; konden we achter de hand houden, grapte Johanna de Schone. Met nog onbenoembare gevoelens keek ik uit naar de seance. De magie van voortplanting binnen handbereik, toeschouwer bij sprongen in het duister. De eitjes van Johanna en Johanna sprongen. Vanaf de achterbank mocht ik het volle leven aanschouwen. Ik werd nieuwsgierig en tegelijkertijd bespeurde ik een zekere terughoudendheid. Ik had wel eens een vrouw naakt gezien, ook van dichtbij, maar tot aanraking van de rozetten was het nooit gekomen. Het naakte onderlijf, de gespreide benen, riepen veeleer een beeld op van mijn moeder, een herinnering, die ik niet kon hebben, aan mijn eigen geboorte. *L'origine du monde*, het schilderij van Courbet kwam voor mijn geestesoog, al leek de werkelijkheid van de beide Johanna's – zou ik spoedig ontdekken – in de verste verte niet op dat schilderij.

Op de eikenhouten keukentafel van de pastorie – de B&B – lagen rondom een pastelgroene vaas; een keramieken soepterrine met een keur aan David Austen-rozen, handdoeken, theedoeken, tissues en een injectiespuit gereed. Het was een spuit zonder naald, uiteraard, geschikt om met warme chocolade *voor de jarige* op een slagroomtaart te schrijven. De werkwijze – geslachtelijk verkeer met een hulpmiddel uit de besteklade – kwam me wat gekunsteld voor, en dat was het ook.

Johanna de Schone en Johanna de Lelijke waren voor de gelegenheid gekleed in lange halfdoorzichtige crèmekleurige ponnen. Ik moet zeggen dat ik ondanks mijn voorkeuren toch enige opwinding voelde door de stijve spitse borsten van Johanna de Lelijke in haar pon.

Johanna de Schone, vooral wat haar gezicht aanging – haar brede heupen verstoorden lichtelijk de balans – pakte zonder dralen een avondmaalsbeker uit de keukenkast. Ik glimlachte, en na mijn glimlach betrok mijn gezicht. Wijn en brood, bloed en lichaam. Ik schudde mijn hoofd om mijn gedachten weg te jagen.

'Jullie,' ze knikte naar Johan en mij, 'hoeven je niet helemaal te ontkleden, als jullie dat niet willen, maar wij hebben liever dat

jullie net zo naakt en puur zijn als wij.' Ze reikte ons handdoeken om op te zitten. Er was geen noodzaak om het lid vooraf te wassen – dat had ik thuis al gedaan – of te parfumeren. Johanna de Lelijke druppelde uit een flacon baby-olie op onze eikels en handpalmen. Heel attent. Ze maakte het bandje rond de halsopening los en liet de pon rond haar voeten zakken. Johanna de Schone volgde.

We mochten onze voorkeuren uitspreken aangaande stimulantia en wijze van uitvoering van de vrijwillige donatie. Mannen onder elkaar mochten we van elkaars vaardigheden gebruikmaken, als we dat wilden. We hadden immers een gedeeld verleden. Ik had geen speciale wensen. Hulpmiddelen waren voor mij overbodig. De ceremonie zou zich in alle zakelijke openheid voltrekken. Zaadwinning en bevruchting waren geen reden voor valse of andere schaamte. Plezier was meegenomen, maar niet noodzakelijk. Johan – mijn ex – had er geen probleem mee. In zijn rozentuin voltrok immers ook alle vermeerdering zich in het volle daglicht. Ik had er graag wat langer over willen nadenken, maar voor ik opnieuw nodeloze en nutteloze bezwaren kon verzinnen tegen het onvermijdelijke stond Johan – mijn ex – naakt naast me. Ik moet zeggen, ondanks onze scheiding van lichaam en vooral van geest; was zijn hovenierslichaam een feest der herkenning, en alsof het een Pavlov-reactie betrof, ook na zes jaar, reageerde mijn lichaam heel vertrouwd. Mijn geest werd overwoekerd door mijn onderbuik. Ik had A gezegd, het pad van het alfabet zou ik volgen, misschien niet tot de Omega, maar wel voorbij halverwege de letterreeks.

Details laat ik achterwege. Er is niet veel romantiek aan wederzijdse masturbatie. Verzameling van ejaculaat in een avondmaalsbeker veroorzaakte geen spanning of bijzondere opwinding, althans niet van mijn kant. Mijn jaren als dienaar van het Woord waren daar wellicht debet aan. De kans op morsen is met zo'n ruime kelk heel klein. Johanna de Schone roerde met een zilveren lepel door de 'oogst op gouden bodem' voor Johanna de Lelijke – tongpunt tussen haar volle lippen – de chocoladespuit langzaam volzoog. De vloeistof met miljoenen spermatozoën was nogal lobbig en liet zich niet gemakkelijk door het nauwe buisje opzuigen.

Johanna de Schone schoof de terrine naar de zijkant, legde een handdoek op de tafel en vleide zich als eerste ruggelings naast de

rozen. – Ongetwijfeld een attent gebaar van Johan, mijn ex. – De Schone trok haar benen op. Johanna de Lelijke stond aan de korte kant van de tafel. De coïtus, als ik dat zo mag noemen, met de spermaspuit was van alle romantiek gespeend. De handelingen deden me het meest denken aan kunstmatige inseminatie van koeien, met dit verschil dat niet de onderarm maar enkel de spuit om beurten bij de Schone en de Lelijke naar binnen ging. De ei-zandloper was in deze eeuwigheid de maat der dingen. Elk bleef drie minuten op de rug liggen voor ze van de tafel opstond. Details laat ik graag achterwege. Wel dacht ik: Waarom moet ik dit zien? En: Ik hoop dat deze herinnering door een andere wordt overtroffen. Terwijl de Johanna's slipjes en ponnen aantrokken schoof Johan – mijn ex – de terrine met rozen over de donkere plek op het eiken.

'We zullen nooit weten wie de vader van onze kinderen is. Johan of Johan,' grijnsde Johanna de Schone aanminnig. Ze zette de zandloper op de rand van de wasemkap en plaatste de avondmaalsbeker met de spuit in de gootsteen. "Net wat je wilt geloven," dacht ik. "Er bestaan DNA-testen, als het kind wil weten wie de verwekker is, biedt een wattenstaafje met wangslijm uitkomst. Maar," dacht ik, "misschien zou het beter zijn als geen enkel kind de naam van de vader zou kennen." Ik zweeg. Ik was een man van het Woord. Ik wist wie de vader van de kinderen zou zijn. Ik trok mijn sokken aan.

Johanna de Lelijke zette een menora naast de rozen en stak kaarsen aan. We zwegen. De zandloper op de wasemkap liet de tijd voorbijgaan.

'De bevruchting is als een executie,' zei Johan – mijn ex – terwijl hij zijn zwartleren broek dichtknoopte. Drie minuten waren voorbij. 'De vergelijking is misschien niet gepast, maar zo zie ik het. Ik mag het toch wel zeggen?' Hij strikte de riempjes van zijn zwarte motorlaarzen.

'Executie betekent uitvoering,' zei ik. 'Spreek vrijuit. We hebben zojuist de uitvoering meegemaakt. We hebben de opvoering gezien.' Voor ik was uitgesproken realiseerde ik me dat juist dit soort wijsgerigheden van mij het eeuwige verbond met Johan in de weg hadden gestaan. "Met jou," had hij, zijn hand plat op zijn hoofd, gezegd, "met jou – hij doelde op mijn hersenen – durf ik niet aan een familie te beginnen." Voortplanting en

vermenigvuldiging zou hij tot rozen beperken. Mijn intellect en mijn godsvrucht was hem steeds meer tegen gaan staan. Ik liet hem met tegenzin gaan. "Met hem, alleen met hem," dacht ik na de scheiding, "met hem een gezin, nooit met een ander." Mijn teleurstelling vrat zich in mij vast. "Jij, jij kunt niet voelen," had hij geschreeuwd. "Denken, jij denkt jezelf nog eens het gekkenhuis in." Ik hoorde wat hij schreeuwde. Ik begreep zijn verontwaardiging niet. Welbeschouwd heb ik hem zijn vertrek, zijn afwijzing van mijn liefde voor hem, nooit vergeven. Johan heeft mijn liefde vermoord.

'Een terdoodveroordeelde staat geblinddoekt met zijn rug tegen de muur,' vervolgde Johan – mijn ex–. Het was alsof hij mijn exegese niet had gehoord, althans niet had geregistreerd. Net als zes jaar geleden.

'Op tien meter staan zeven schutters met een geweer in de aanslag. Slechts één geweer bevat een kogel, de andere zes zijn geladen met losse flodders.' Zijn hand gleed naar zijn kruis. 'Na het "Vuur" weet niemand van de schutters wie de veroordeelde in het hart heeft geraakt. Ieder kan zeggen dat een ander de moordenaar was.' Ik verbeeldde me dat hij in zijn kruis kneep. Tegen mijn wil voelde ik zijn greep.

'Grappige vergelijking,' zei Johanna de Lelijke. 'Ik was niet geblinddoekt. Ik heb gekeken en gevoeld. Jullie zijn de vader.' Johanna trok haar pon strak over haar knieën.

'Er is geen weg terug. De race is gelopen.' Ze zoende naar de hemel. Gelukkig, dacht ik. Je zoent Onze-lieve-heer. Gelukkig zoen je me niet.

Ik glimlachte. De zwemtocht van de zaadcellen tegen de stroom in was nog gaande. De marathon naar de eicellen duurde nog voort. Velen zijn geroepen, dacht ik. Twee zijn uitverkoren. Johanna de Schone kwam blootvoets naar me toe. Ze pakte mijn handen. Ik liet me omhoogtillen van de kerkbank. Ze duwde haar spitse stijve borsten tegen me aan en kuste me op mijn mond. 'Je wordt bedankt,' hoorde ik. Ik weet niet wat ze heeft gezegd. Johanna de Lelijke volgde. Ik sloeg mijn armen om haar schouder. Ja, dacht ik, ja, ik heb wel gevoel. Dat weet ik. De Lelijke kuste me op mijn mond en hield mijn lippen vast tussen haar tanden. Toen ze me losliet zag ik Johan naar me kijken. We knikten. Ik zoende hem niet. Hij maakte geen aanstalten mij te kussen.

Ik heb een zwak voor intelligente mensen, of ze nu man of ze nu vrouw zijn. Een intelligent mens herinnert me eraan dat ikzelf ook met enig verstand begiftigd ben. Domheid is niet mijn sterkste kant. Een intelligente vrouw – vandaag was dat Johanna de Lelijke – streelde mijn ijdelheid en mijn zelfingenomenheid. Johanna de Lelijke droeg bij aan mijn hunkerende zelfbevestiging. Ik ademde diep in. In de keuken steeg de slaapkamergeur, mij zo vertrouwd, uit boven de geur van de rozen. Op verzoek van Johanna & Johanna hadden we ons na de zaadlevering niet gewassen. Ook de aanstaande moeders hadden zich aangekleed zonder de washandjes, zeep en handdoeken te gebruiken. Geuren zorgen voor een krachtiger herinnering dan beelden en gebaren, vonden ze. En voor verbondenheid. Het aanbod om haar oksels te ruiken liet ik voorbijgaan. Ik streek met een tissue restanten baby-olie van mijn vingers en waste mijn handen bij de gootsteen. Die spuit, dacht ik, die spuit kan in de afvalzak voor plastic. Ik schudde mijn hoofd. *Hartelijk gefeliciteerd* in sierlijk chocoladehandschrift. De geur van filterkoffie verdreef de geur van ons samenzijn, zoals wierook tijdens een uitvaartdienst de geur van de overledene maskeert.

Na de koffie – en beschuit met roze muisjes – maakten we een korte wandeling door de stinzentuin. Johan kende de namen van de planten, de kalkminnende naast de schelpenpaadjes en de kalkvrezende soorten tussen de dekstenen. Hij kende de kruiden bij naam, knoflookbieslook, laurier, look-zonder-look, dille, lavas, peterselie. Hij wist de Latijnse namen. Ik vroeg hem niets. Ik las vertrouwde grafschriften en bekende namen op de zerken. We zouden zien wat de toekomst brengen zou. Gemeenplaatsen over frisse lucht, een mooie namiddag en de zegeningen van het Hogeland veegden mijn hoofd schoon. Johanna de Schone en Johanna de Lelijke twijfelden geen moment aan het resultaat.

'Een vrouw weet of de bevruchting is gelukt,' zei Johanna de Schone met haar hand in haar schoot.

'Ik denk het ook.' knikte Johanna de Lelijke met een glimlach rond haar mond. Ze stak het puntje van haar tong naar me uit en zei: 'Er wordt mij een kindeke geboren. Een meisje.' Ik wachtte tevergeefs op het luiden van de klok. Voor vallende sterren was het nog veel te vroeg. De hemel was strak blauw, zonder condensstrepen. Achter de dijk wist ik garnalenvissers

en wadlopers. Minachting, dacht ik, ik hoor minachting in haar stem. Als dit een paring was geweest had ze me ongetwijfeld als een bidsprinkhaan de strot afgebeten. Mijn zaad en het zaad van Johan – mijn ex – meer wilden ze niet van ons. Mijn empathie gleed naar haat, maar misschien verwarde ik liefde met afgunst.

'We weten niet hoe we jullie kunnen bedanken,' zei Johanna de Schone. Ze sprak ook namens de Lelijke. Ik glimlachte om zoveel leugens. Oprechtheid kon ik niet verdragen.

Johan – mijn ex - schoof de zwarte motorhelm om zijn hoofd. Hij ritste het jack dicht.

'Ik weet het wel,' zei hij voor hij de motor aantrapte. 'Dat hoor je nog.' Onzichtbaar was hij achter zijn polaroid gezichtskap. Zijn taak was volbracht. Hij wilde terug naar zijn rozentuin. "Vrouwen," had hij vaak gezegd, "van vrouwen heb ik geen verstand. En dat houd ik graag zo." Ik vroeg me af of ik wel verstand had van vrouwen, en van mannen. Van mezelf. De vraag stellen was de vraag beantwoorden.

Ik ging met de aanstaande moeders terug naar de pastorie die me ooit heel vertrouwd was. De kelder met een bescheiden wijnrek, met Keulse potten en gistende zuurkool onder een lage zoldering, de voorkamer met in het voorjaar uitzicht op gele koolzaadvelden, de keuken met moes- en kruidentuin binnen handbereik. Op de eerste verdieping mijn werkkamer waar ik, omringd door familieportretten en bijbels, de zondagse preken schreef. De slaapkamer. Onze slaapkamer met veloursgordijnen die we nimmer toeschoven. De badkamer in roze met een ligbad dat we nooit gebruikten. De zolderkamer met dakraam en op een statief mijn kindertelescoop om het mannetje op de maan te kunnen zien. Overal in huis vermoedde ik geheime kamers waar onderduikers een plek hadden gevonden. Hoe ik ook zocht ik vond geen verborgen doorgangen, geen verstopplaatsen. Het huis bleef geheimen voor me verbergen.

Ik spoelde de avondmaalsbeker om en wreef het goud droog. De vaardigheid lag nog in mijn handen verankerd. In geval van nood zou ik zonder voorbereiding vóór kunnen gaan. In tegenspoed was troost voor bedroefden mijn specialiteit. Ik zette de lege kelk aan mijn lippen. In mijn hoofd hoorde ik schelle cimbalen van het Hooglied.

We dronken koele witte wijn. We namen toast met brie en camembert. Uit een bakje prikten we knoflookolijven en gedroogde tomaatjes in olie als bezegeling van alle misverstanden. Op de tafel walmden kerkkaarsen op de menora. Mijn gebalde vuist wreef over een natte plek naast de terrine. De rozen geurden onder mijn aanraking, als wilden ze mijn herinnering bevestigen. Ik keek op mijn iPhone. De tijd was voorbijgegaan, daar was tijd voor; om voorbij te gaan. De zandloper wachtte op een handomdraai. Ik had al te veel tijd voorbij laten gaan. Johanna en Johanna wisselden blikken met elkaar. Ze keken me niet aan. Johanna de Schone reikte me een roos uit de vaas. Ik begreep dat het tijd was om te vertrekken. Mijn overbodigheid hing zwaar om me heen. M'n iPhone trilde. Ik las een nieuwsbericht. Bij de hefbrug in Aduard was een motorrijder onder de slagboom doorgereden. De motor was op het dek van een brandstofschip – Ter Verpoozing – tussen de leidingen en pijpen geëindigd. Hulpverleners hadden de bestuurder uit het Van Starkenborghkanaal gehaald.

Halfwezen, dacht ik, terwijl ik op mijn fiets, leren handschoenen aan, valhelm op, naar huis fietste. Johanna de Lelijke en Johanna de Schone waren in blijde verwachting van twee halfwezen. Ik ga de moeders niet zeggen dat ik me na de scheiding van Johan heb laten behandelen. Ik ga niet vertellen van de schroeilucht in de snijkamer. Ik hoef niets te zeggen over medicinale alcohol en desinfecterende gels over mijn dichtgenaaid scrotum. Zonder DNA-tests ken ik de vader van de ongeborenen. Ik gun Johannes zijn gezin. Uit wrok.

Voor ik de brug bij Aduard passeerde had ik mijn lijkrede gereed. "Gij kent dag noch uur." Ik verheugde me op mijn plaats op de kansel, de achterbank paste me niet langer. Ik bleef op de brug staan. Aan de oever lag Ter Verpoozing in afwachting. In afwachting van wat? In afwachting van de reis. Onder het grijze zeildoek wist ik de BMW met op tank en spatborden geschilderd; Gertrude Jekyll, Evelyn, Benjamin Britten, Princess Alexandra of Kent, dubbele, enkele, volle geurende Engelse rozen. Ik wierp Gertrude Jekyll op het dek. Hoe pathetisch, dacht ik. Hoe opmerkelijk. Rozet uit eigen tuin.

Negen maanden later kwamen een uur na elkaar, dus eigenlijk tegelijkertijd, Joan en Jo-Ann in een wereld die niet mijn wereld was. Twee meisjes in hun eigen wereld. Ik was niet uitgenodigd om bij de bevalling hun oorsprong te aanschouwen. De meisjes waren gezond. Ze leken op elkaar zoals alle pasgeborenen op elkaar lijken. Eenzaam en weerloos.

Later, maanden later, heb ik mezelf uitgenodigd – misschien uit zelfkastijding. Ik wist niet wat ik de borelingen mee kon brengen. Als ik nog dominee was geweest had een kinderbijbel voor de hand gelegen, of een sprookjesversie van het kerstverhaal. Naast mijn zwijgen nam ik op de verlate kraamvisite twee bossen rozen mee – geurende rode Gertrude Jekyll. Op het kaartje had de bloemist geschreven: *Van Johan, jullie papa*. Johanna en Johanna met baby's aan de strakke volle borst. Zwijgend sneed ik woordpunten uit de slagroomtaart. Op mijn verzoek openden de moeders voor hun meisjes – voor de kinderen van *papa Johan* – een spaarrekening.

Tweemaal per jaar op de verjaardag van de meisjes, en telkens drie maanden later, stort ik een bedrag. De kinderen zijn me onontkoombaar in de schoot geworpen. Ik weet niet hoe ik de papa-zeggers kan groeten. Om de illusie van geluk te behouden, schrijf ik in het vak voor mededelingen: Ter Verpoozing.

3623

Krooskop

‘Meester....’

Mijn strakke rug houd ik naar de klas gekeerd. In mijn hand beweegt het krijtje gehoorzaam over het matgroene schoolbord. Mijn schrijfveld is bedekt met een streperige waas, een eerder verhaal verhullend zoals hoge sluierwolken de hemel aan het zicht onttrekken. Straks, straks, later op de dag in de bus naar Janine zal ik... Later, later zeg ik haar... Later; is dat voorbedachte rade? Is later voorbedachte rede?

Ik verlaat de zijweg in mijn hoofd. De klas wacht, de les gaat door. Ik aarzel: hoe was het ook al weer? Bepaling van hoedanigheid, van gesteldheid? En als ik dat woord op het bord schrijf is er altijd wel een kind, een puber, altijd een jongen, die hard door de klas roept: ongesteldheid, bloed aan de paal. Onkunde, onbeschaafdheid en onnozelheid strijden in dit dorp om voorrang; woorden van mijn vakdidacticus. Ik weet niet of hij de drie O’s met een kwinkslag bedoelde. Ik weet niet of zijn kwalificaties een diepe ernst, een gedegen overtuiging en onvoorwaardelijke liefde voor de plattelanders benoemden.

‘Meneer, meneer....’ Ik hoor een meisjesstem. Corina. Zonder me om te draaien herken ik de stem van het meisje met de bruingroene ogen. Niet het mooiste meisje van de derde klas, misschien wel het aardigste. Misschien het meest innemende meisje, misschien wel de intelligentste, misschien..., omdat, omdat.... Ik durf het voor mezelf te bekennen. Ze lijkt op..., al was het maar door haar ogen, haar mond, haar neus, haar handen, haar.... Als ik Corina zie, hoor ik het levensliedje. Corina, Corina. Maar misschien vergis ik me in het volksliedje. Misschien vergis ik me in de naam van de zanger; de vertolker van het lied van de smart, van het levenslied voor adolescenten met een bedroefde jeugd. Corina; troosteres der bedroefden, voor mij. Corina mijn muze, verbeelding van mijn lot, een teken aan de wand. Corina houvast in mijn hoofd, verpersoonlijking van mijn.... Van mij. Ze

had mijn dochter.... De gedachte aan een vergissing laat ik niet toe. In mijn geloof weet ik alles zeker.

'Meester.'

Onwillig draai ik me om. De pubers vragen mijn aandacht. Het krijt trekt, als een contrail naar de einder, zonder piepen een betekenisloze streep naar de afgrond.

De kinderen staan in dubbele rij voor de hoge ramen. Ik had hun bewegingen tussen de tafeltjes en stoelen niet gehoord. Daar ben ik meester in. Ik hoor niet wat ik niet wil horen. Mijn vakdidacticus, Den Beesten, had mij gewaarschuwd, al is waarschuwing niet het juiste woord voor wat me te wachten stond.

"Als beginnende leraar heb je de beschikking over effectieve verdedigingsmechanismen," had Den Beesten gezegd. "Wat je niet kunt hanteren hoor je niet, zie je niet, ruik je niet, voel je niet." Voor ik had kunnen protesteren had hij laten volgen: "Je ziet niets aankomen. Dat is je geluk." In een lange monoloog, als vertelde Den Beesten zijn eigen geschiedenis, had hij laten volgen dat verdringingsmechanismen deel uit maken van elke opvoeding, van elke groei naar volwassenheid. "Wat je niet wilt voelen, voel je niet." Hij doelde op ontbrekende liefde, gemis aan veiligheid en geborgenheid. Hij verwees naar culturele leegte als ontbrekende schakel in een voor het overige perfecte natje-en-droogje-opvoeding. Tegenover anderen, de buitenwereld, zou ieder kind zijn ouders en zijn of haar sociale kring blind verdedigen; tot de bijbelse breuk waarbij kinderen hun ouders zouden verstoten omwille van een ander. De tradities van de opvoeders, bedoelde hij, waren onzichtbaar, onverstoorbaar en onuitroeibaar. "Nadenken is het hoogste goed, maar zowel in je beroepspraktijk als privé," had hij betoogd, "loop je – redeloos als je bent – met je ogen dicht je pik achterna om je te handhaven, om te overleven." – Hij vroeg excuses voor de platitude. – "In een nieuwe situatie gebruik je vaardigheden die je ongemerkt hebt opgedaan, maar die niet altijd effectief zijn. Je volgt een oeroud aangeleerd automatisme. Met je beperkt gedragsrepertoire handel je instinctief, zonder nadenken, naar bevind van zaken." Waarschijnlijk heeft hij mijn schaapachtige blik gezien. "Huiselijk geweld, crime passionelle, of zonder aanleiding een ander in elkaar slaan," had hij laten volgen, "zijn tekenen van onderliggende frustraties, vernederingen,

ongekendheid." Den Beesten had laten volgen: "wees vooral alert op de brom der hormonen. Je mannelijkheid is je grootste valkuil."

Ik was me van geen kwaad bewust. Hormonen en instincten waren een zaak van biologen, niet van neerlandici. Ik gaf geen weerwoord en ik stelde geen vraag. Ik wilde maar één ding, die namiddag: ik wilde weg van een preek die ik niet begreep. Het wachten was op de praktijk, op de sprong in het duister. Wellicht zou ik de patronen, die Den Beesten schetste, herkennen. Misschien ook niet. Corina, Corina, zong door mijn hoofd. Een halfjaar onderdompeling in de school had me veel ervaringen gebracht, en een begin van wijsheid, hoopte ik; more to come.

De kinderen duwen en trekken aan elkaar. Er klinkt opwinding en enthousiasme. Ik zie meer bevlogenheid voor wat zich buiten op het grasveld voltrekt dan voor mijn les over zinsontleding en grammatica. Ze zien en horen wat ik niet zie, wat ik niet hoor. De leerlingen leven in hun eigen droom, ver van mijn werkelijkheid. Aan mij de taak – ik hoor Den Beesten – de kinderen de weg, de waarheid en het echte leven te openbaren.

"Ieder op de plaats," ligt afgebeten op mijn tong. Maar mijn geheime onstuurbare geest laat me zwijgen. In mijn hoofd reikt Corina mij de hand. Ik schreeuw niet. Een innerlijke rust omarmt me. Ik ben verbaasd over mijn bedachtzaamheid, mijn terughoudendheid, mijn mildheid. Alsof angst me heeft verlaten. Ik knik naar Corina, die niet mijn dochter is, maar wel mijn kind. Je bent gehoord, je bent gezien. Je bent niet onopgemerkt gebleven. Ze is een spiegel. Ze is mijn zachtmoedig alter ego. Soms weet ik niet wie van de twee, Corina of ik, mijn ware ik is.

In de hoek van het lokaal staat een bureau op een verhoog met pluizen rond de poten. Ik wil niet weten wat zich onder mijn toneelvloer heeft opgehoopt. Ik kan het raden. Voorin de klas sta ik niet op schouders van groten. Aan de rand van het lage podium rust mijn tas achter de draaistoel. Bovenin mijn tas weet ik een papieren zak met vier boterhammen met jonge kaas en een bruin gevlekte banaan. Met mijn voet schuif ik mijn tas opzij. Ik stap naar het raam. Vanaf de tweede verdieping heb ik uitzicht op het verkeer van M. naar W. Aan de overkant bij de kruising is de supermarkt tussen bloemenwinkel en sigarenmagazijn.

– Daar haalde de conciërge in grijze tijden in opdracht van de

rector pornoblaadjes; het eerste wat ik hoorde toen ik op school werd bijgepraat. De rector en de conciërge hebben het hemelse paradijs op aarde al eeuwen geleden verruild voor het walhalla met maagden en nog meer ontmaagden. Het verhaal over aberraties van voorgangers blijft in de lerarenkamer rondzingen, alsof het een onlosmakelijk deel van de schoolbijbel is; onderdeel van initiatierituelen. Zo zijn onze manieren. –

Verkeerslichten regelen de plattelandsverkeerdoorstroom. Na een week hoorde ik niet langer het geraas van remmend en optrekkend verkeer; op een enkele trekker met giertank na. – Oh, ja. De vader van een gezakte leerling die de giertank opende bij de ingang van de school. Ook dat volksgericht moest ik weten, als deel van mijn ontgroening. Met honderden woorden kwamen varianten van de drie O's voorbij. Ik leerde de manieren verstaan. Zo raakte ik onbewust bekwaam in wat van mij werd verwacht.–

In mijn klaslokaal was binnen enkele weken de buitenwereld in behang veranderd, al dan niet met paardenbloemetjes en klavertjes vier. De fontein links naast de oprit naar de school hoorde ik, ook als de bovenlichten van mijn lokaal openstonden, niet langer tijdens mijn vraag- en antwoordspel. Wat ik niet wilde horen, hoorde ik niet.

Mijn eerste dag op deze school. Een zwarte tuinman op een zitmaaier, in groene tuinbroek en met gele helm, trok in het gras rond de vijver concentrische cirkels, steeds nauwer. Zijn slordig dichtgeknoopt hemd liet grijze krullen zien op zijn blauwzwarte borst. Hij zette de maaier stil. Ik wachtte.

'Moi. Nei?' Hij schoof de oordoppen naar beneden. Ik hoorde geraas van jazz, misschien van klassieke muziek. Of ik nieuw was op de school, wilde hij weten.

Ik was nieuw. Gemaaid gras lag geurend op de tegels van het pad. Ik keek naar de meanderende waterstraal, de periodieke sensuele fluctuaties van de fonteintop. Ik keek naar het terugvallende water achter de zwarte man. "Het waeter klaetert tegen de glaezen dat et daevert," ging door mijn hoofd. Een rijmpje uit de taal van de Stellingwerven om de eigen identiteit te karakteriseren. "Waarom kijk ik die zwarte man niet aan?" dacht ik. Ik keek hem aan.

'Kroos.' De tuinman had mijn blik gevolgd. 'Te veul kroos in de viever.' Hij zette zijn helm af en streek met zijn vrije hand over

zijn kroeshaar. Hij grijnsde zijn witte tanden bloot. 'Te veul kroos,' herhaalde hij. Hij zette de helm weer op. Rond de fontein was, waar het terugvallende water ruimte maakte, een zwart wak in het groen. Alsof de fontein op een sokkel stond.

'Nederlands,' zei de tuinman. 'Dat kunt ze hier gebruken.' Voor hij de oordoppen had opgezet en de motormaaier had gestart liet hij volgen. 'Me too.'

Met de wijsvinger van zijn rechterhand priemde hij zijn borst. 'Hendrik Zwart. Hendrik Zwart.'

Ik keek vanuit mijn lokaal naar de vijver. Op een tweede sokkel in het wijkende kroos stond een man gekleed in geblokt colbertjasje. De panden van zijn blauw overhemd staken tot halverwege zijn naakte dijen. Hij hield zijn armen gespreid als de verlosser op de berg in Rio de Janeiro. Zijn ruitjesbroek lag naast zijn schoenen opgevouwen op de rand van de vijver. Ik zag de bovenkant van zijn Goofy-sokken. Alsof hij op het water stond.

'Halleluja, halleluja,' klonk door de bovenramen. Een leerling opende een raam, boog naar voren en riep naar beneden: 'Halleluja Van Feeken. Halleluja.' De man in de vijver was Egbert van Feeken. Collega biologie. Aardige vrijgezelle man, veertiger, met voorliefde voor watervlooien, schrijvertjes, torren, kevertjes en een passie voor lessen over voortplanting. Alsof hij het gemis – kanker – van zijn te laat ingedaalde teelballen moest goedmaken. Ook over dit ongemak was ik bijgeschoold. –

Johannes Pieltjes, opdonder nummer één in mijn klas, zoveel had ik al opgestoken in mijn eerste weken, draaide zich naar zijn klasgenoten en riep opnieuw 'Halleluja'. Applaus bleef uit. Conny Voordewind met sproeten en een bril met stevig zwart montuur trok het raam dicht. Ze gaf Johannes een stomp tegen zijn schouder. De leerlingen keken naar mij. Johannes keek naar mij. Hij balde zijn vuist, alsof hij Conny een fatale slag wilde toebrengen. Ik was aan zet. Het was aan mij om actie te ondernemen. "Macht," hoorde ik Den Beesten zeggen. "Wie is de baas in de klas? De kleine dingen geven je het antwoord. Let goed op. Laat je niet vernederen. Nooit. Grijp ze bij de lurven. Snij ze de strot af. Je kunt het." De Beesten kende de taal van mijn vader. Den Beesten kende mijn angst.

Freddy Klootstra opende een raam. 'Halleluja'. De meeloper

grijnsde me toe. Zijn hoge schreeuw was half voor Van Feeken en half voor mij. Half voor de Verlosser in de vijver en half voor mij; de angsthaas in de klas. Fokkelien Frömding trok het raam met een klap dicht. Het leek alsof de vingers van Freddy Klootstra braken. Ik negeerde de schreeuw. Negeren en niet-zien horen tot mijn kwaliteiten, net als vluchten, vrijen en verdromen; alle drie tegelijkertijd.

Henkie Hornstra, met in rode letters FUCK ME op een zwart T-shirt stak zijn rechterhand onder de rok van Evelien – mag-ik-je-poesje-even-zien – Suk. Op de rugzijde van zijn shirt stond langs de zoom IN THE ASS. Henkie Hornstra, notariskind met ongekende mogelijkheden, ongekende verlangens en onvervulde behoeftes. Evelien, de hekkensluitster van de klas in smetteloze rok en witte blouse met rouches, alles zonder opschrift, draaide zich om en sloeg Henkie Hornstra met volle hand in zijn lachebekgezicht. Met een krachtige ruk – had ze vaker gedaan – tilde ze haar knie op. Haar tussenrapport liet een genade 4 voor Nederlands zien, voor Engels zal het niet veel hoger zijn geweest. Fuck was voor Evelien een opgestoken middelvinger, niet minder en niet meer. Met haar knieën was niets mis.

'Ga zitten,' zei ik. Ik vergat wat ik had gezien. 'Ga allemaal zitten. We gaan verder met de bepaling van hoedanigheid, van, van....' Met dank aan Corina, – verdiept in *Kijk verder dan vandaag en weet*..., een dichtbundel, van mij geleend – wist ik op tijd te zwijgen. Ik streek over mijn hoofd, als wilde ik het kind in mij bedanken.

Bij de deur van mijn lokaal keek ik door de ramen aan de gangkant. Het biologielokaal was aan de overzijde. Vanaf mijn plek kon ik de achterkant van het biologielokaal zien. Op het prikbord hing – naast posters met kikkers, ooievaars, regenwormen, lisdoddes en waterlelies – op groot formaat een dwarsdoorsnede van het voortplantingsorgaan. Van de mens. Van een vrouw. Een doorsnede op de kop met punaises vastgezet. Van Feeken had de tekening zelf gemaakt – met pastelkrijt – en zonder commentaar opgehangen. Geen van de leerlingen had vragen gesteld over de tekening, laat staan dat iemand de afbeelding had herkend. "Ze kennen het onderscheid niet tussen een reiger en een ooievaar," had Van Feeken gezegd. "Laat staan tussen...." Ik – in de jaren des onderscheids... – mocht de zin afmaken. Corina. Corina zong

tussen mijn oren. Wat wist ik op die leeftijd van meisjes en van jongetjes? Ik had bijgeleerd over bloedsomloop, stofwisseling en geslachtsorganen.

Twee, drie meisjes liepen aarzelend met korte passen terug naar hun tafeltjes. De meeste jongens bleven bij het raam, op Rudolf Moeskop na, zijig ventje, vanwege zijn vioollessen gepest door de grote jongens, geliefd bij meisjes met een zorginstinct. Rudolf had een broertje dood. Letterlijk.

'Gordijnen,' riep ik. 'Doe de gordijnen dicht.'

De stem van Den Beesten sprak fluisterend. "Ik-boodschappen; geef ik-boodschappen."

'Ik wil dat jullie de gordijnen sluiten.' De buiten-wereld zou ze wijzer kunnen maken.

Corina, Corina, zong door mijn hoofd. Die liedregel komt telkens als ik niet weet hoe te handelen. Meestal wacht ik tot de vraag of de keuze verdwijnt. Ik ga op de automatische piloot verder met waar ik mee bezig was. Achteraf lijkt het alsof ik gewoon mijn plannen uitvoer. Corina, mijn alter ego in mijn hoofd als leidsvrouw.

De gordijnen haalden het felle namiddaglicht weg, maar niet voordat de leerlingen, en ik, hadden gezien hoe de directrice – *Mevrouw* voor de leerlingen, *Knoopjeskruid* voor collega's en *Kokette Katinka* voor liefhebbers – over het lange gras was gelopen, haar schoenen uit had getrokken, de pumps op de rand van de vijver had gezet en op kousenvoeten in het ondiepe water was gestapt. Ze reikte de Verlosser tot zijn schouders. Na haar was ook de tuinman – werkschoenen, sokken en broek op de vijverrand, bloot bovenlijf, boxershort; Mohammed Ali voor de leerlingen – in het water gestapt. Het kroos was zonder protest opgeschoven. Katinka nam Egbert als haar Zoon in haar armen. "Halleluja, halleluja, halleluja." Ik draaide me om. Door de schoolgangen klonk een claxon. De tijd was gekomen. Ik posteerde me bij de deur. "Rustig vertrekken," had ik willen zeggen. Ik zei niets.

'Dag meneer,' zei Evelien Suk.

"Suk," had Van Feeken bij mijn initiatie gezegd. "Suk betekent zeug. Dat hoef je haar niet te vertellen."

'Dag meneer,' zei FUCK ME IN THE ASS Henkie Hornstra. Hij sloeg zijn arm om het middel van Evelien-mag-ik-je-poesje-even-zien.

‘Dag meneer.’ Misschien nog zevenentwintigmaal hoorde ik de groet. “Eenmaal een paar schapen over de dam, een paar kinderen in het ritme, en je zult zien dat de anderen volgen.” Den Beesten keek en luisterde met me mee.

Met mijn tas en jas verhuisde ik naar het biologielokaal aan de overkant van de gang. Ik wilde niet zien hoe de gebeurtenissen in en rond de vijver zich voltrokken. Toekijken zou in medeplichtigheid veranderen. Ik kende mezelf. In de verte meende ik een sirene te horen, maar misschien was dat verbeelding.

Uit een kast pakte ik een bekerglas, liet de kraan boven de wastafel doorstromen en vulde het bekerglas met koud water. Ik waste mijn handen met desinfecterende gelzeep en schoof een stoel tegen de achterwand. – Je bent onschuldig, zei Corina, je hebt niets gedaan. – Gedachtenloos – Corina, Corina – at ik een boterham. Zonder te drinken at ik de tweede boterham – Corina, Corina –.

Ik hield mijn hoofd scheef en keek naar de pasteltekening van de hand van vijverprediker Van Feeken. Geel, blauw, rood, oranje, geelbruin, zwart. Mijn collega had aandacht aan de details gegeven. Nee, ik zou niet geslaagd zijn als ik de vraag had moeten beantwoorden: benoem tien onderdelen van het vrouwelijk geslachtsorgaan. Ik sneed met een scalpelmesje de banaan doormidden. Ook de binnenkant van de banaan vertoonde lichtbruine verkleuringen. Uterus, baarmoeder, dacht ik, of is dat hetzelfde? Eierstokken, vagina, kittelaar, grote en kleine schaamlippen die inmiddels van naam waren veranderd. Lippen waren niet om je voor te schamen. – Corina. Corina –. Met de punt van het mesje volgde ik de contouren tot het Graafse follikel.

Voor de zekerheid spoelde ik het bekerglas nogmaals om voor ik een slok nam. Een virus of bacterie, al dan niet dodelijk of ziekteverwekkend, was nooit ver weg. Dood dat zul je altijd zijn, en het leven duurt maar even. – Corina. Corina –. Ik stak het mesje, in de halve banaan geprikt, in mijn jaszak.

De brandtrap aan het eind van de gang was de kortste weg naar buiten. Ik hoefde geen collega’s te zien. Ik had geen behoefte aan een nabeschouwing over Egbert van Feeken, over Kleine Kokette Katinka Knoopjeskruid en Hendrik Ali Zwart als goede en slechte

moordenaar, met de hoofdpersoon, omringd door kroos; een drieeenheid in de troebele vijver.

Over het zijpad lag gemaaid gras, inmiddels naar bruin en geel verkleurd. Ik snoof diep de namiddaglucht. Ammoniak, gier, stront, ook zonder dat een ouder de giertank leeg had laten lopen. Tegen mijn bedoeling in keek ik naar links. De fontein was stilgelegd. Eendenkroos had alle podia opgeslokt. Net binnen de rand stond een reiger, of was het een ooievaar?

Bij het sigarenmagazijn haalde ik een pakje Marlboro. Al jaren rook ik niet langer. Ik rook steeds korter tot ik de gloeiende as aan mijn vingers voel. Op school en rond school rook ik niet. Als het erop aankomt ben ik met roken gestopt. Soms vergis ik me nog.

Sjekkie Smook kent me. Al na mijn eerste bezoek wist hij wie ik was en wat ik kwam doen. Veterdrop, luxe bonbons en als de lessen tot laat in de namiddag doorgingen kocht ik een NRC. De enige van dat soort in zijn winkel. Hij wist gelijk wat hij niet aan me kwijt kon. 'De vorige directeur was een vaste klant van me,' had Sjekkie Smook gezegd, 'Aan de nieuwe heb ik niets. Klein Knoopjeskruid. Niet van hier.' Smook vervolgde: 'Van de vrouwlu.' Waarmee hij maar wilde zeggen dat ik met mijn keurig ingedaalde teelballen geen werk van Kokette Katinka hoefde te maken. Ik begreep inmiddels de staccato geheimtaal van de streek.

Voor ik de winkel verliet legde ik een mueslireep op de toonbank. 'En een dozijn kapotjes,' hoorde ik mezelf zeggen.

'Hèst doar genog an mien jong?' Sjekkie Smook verwachtte geen antwoord.

'Doe maar twee dozijn,' zei ik. 'Onbeperkt houdbaar.' De kleine kruidenier tastte onder de toonbank.

'Één pak met aardbeiensmaak en één dozijn naturel,' zei ik. 'Geen zegeltjes.'

'Neem die krant ook maar mee,' zei Smook, 'aans bleif ik der moar mit zitten.'

Ik stak de NRC in mijn jaszak. Op de voorpagina stond een bericht over een pandemie, maar voor hetzelfde geld had de kop op andere voorbijgaande zaken betrekking. Voor zaken met eeuwigheidswaarde hoefde ik slechts naar mijn werk te gaan.

De Kielsterachterweg is een lange streep. Een weg met veel bushaltes waar nooit iemand in- of uitstapt. Wie werk heeft rijdt auto of brommer. Wie geen werk heeft blijft thuis of fietst tegen de wind op.

"Eigenlijk," dacht ik, "eigenlijk had ik moeten pissen voor ik van school was gegaan. Nu zit ik met het ongemak." Ik scheur de wikkel van de mueslireep aan het uiteinde los en neem een hap. Portnoy, de hoofdpersoon uit *Portnoy's Complaint* stak zijn geërecteerd lid in een mars-wikkel; nadat hij de mars had opgegeten. Ik prop het restant van de muesli-reep in mijn mond. Met mijn wijs- en fuckfinger is de wikkel strak gevuld.

Uit mijn binnenzak pak ik mijn notitieblokje. Als ik mijn hoofd vrij wil maken van zelfstandige en onzelfstandige naamwoorden, bijwoorden, voegwoorden, voltooide en onvoltooide deelwoorden, als ik vrij wil zijn van tangconstructies, metaforen en metonymie, schrijf ik gedichten. Soms schrijf ik drie sonnetten in de vijf kwartier die ik onderweg ben. Ik vergeet de dag. Ik vergeet de aandrang van mijn blaas. Dichten is meditatie. Als er een god bestaat – in mijn gedachten – is poëzie de waarlijke god. Voor een gedicht is een schepper nodig. In de bus ben ik de schepper.

Ik ben de enige reiziger. Mijn blaas laat zich vandaag niet foppen door mijn muze. Ik loop naar de chauffeur en buig naar hem toe.

'Chauffeur,' zeg ik.

'Ja mien jong?'

Hij zet de bus stil op de eerstvolgende parkeerplaats.

'Nait tegen bus miegen,' zegt hij voor ik uitstap. "K zai alles in spaigel.' De eerste twee strofen van een gedicht krijg ik cadeau van de bestuurder.

In Stad vind ik me terug op het Kwinkenplein. Drie gedichten en een lege blaas. Hoe groot kan klein geluk zijn.

'Uw dichtbundel,' hoor ik. Corina staat op de stoep.

'*Kijk verder dan vandaag en weet...*' zegt ze. 'Ik wist dat u deze bus zou nemen.'

'Ik weet genoeg,' zeg ik. 'Attent Corina. Heel attent. Je mag de bundel houden.' De klok van de Martini slaat voor de zesde keer. Als ik opkijk is Corina verdwenen. Het carillon speelt het Grunnings laid.

Bij Janine hangt een touwtje uit de brievenbus. Ze woont tweehoog, achter de Uurwerkersgang. Ik weet niet of het touwtje de hele dag uit haar brievenbus hangt. "Als een slappe lul," denk ik in mijn kindertaal, voor Corina me kan corrigeren. Vermoeidheid zet mijn verstand treden lager. Ik verval in de instincten van mijn jeugd. Mijn lichaam neemt de regie over wat zich onontkoombaar aan me gaat voltrekken. Bovenaan de buitentrap trek ik mijn slipje uit en schiet weer in de spijkerbroek. Eenmaal trek ik aan het schellekoord voor ik de deur achter me sluit en het brievenbustouwtje binnenhengel.

'Ie bint mooi betied,' zegt Janine. Voor ik mijn tas op de plankenvloer heb gezet hangt ze om mijn nek. Ze ruikt naar de pasteltekening. Over de leuning van de keukenstoel zie ik haar bordeauxrood slipje. Janine hecht aan de juiste benaming van de kleur. Bordeauxrood, geen kersenrood, geen steenrood, geen bloedrood, nee, bordeauxrood. Janine schildert in haar vrije tijd. Realistisch met bedroefde ondertoon. Lied van haar smart. De ezel staat naast de keukentafel. Een etensbord is een bont palet. Ze is corrector op een uitgeverij. Ze ziet me kijken en grijnst.

'Ik had op joe rekend,' zegt ze. 'Ik wus dat ie kommen zulden.' Ze bijt in mijn hals. 'Trouwe hond van mie.'

In het smalle kruis van haar slipje – drogende olieverf op crèmekleurig canvas – meen ik bekende tinten bruin te zien. *Fuck me in the ass* lijkt ze in beeldtaal te zeggen. "*Shit happens*," zegt Corina.

'Kleedt u zich maar uit,' grijnst ze. 'Dokter is der klaor veur.'

Ik voel haar hand in mijn kruis. Mijn broek zakt als een sokkel om mijn enkels. Corina is nergens te horen, nergens te zien. Zelfs Den Beesten zwijgt. Ik ben aan hormoongoden overgeleverd. Ik denk dat ik dat wil; mijn pik achterna. "Dat heet cognitieve dissonantie," zei Den Beesten. "Jezelf bedriegen."

'Gao ik te rap, mien jong,' zegt Janine. 'Hoe was joen dag vandage? Wul ie thee? Ik heb ok Duvel. Zat in 't feestpakket. De uutgeverij hef meer as twee miljoen omzet dreid. Weet ie hoe 'j Duvels drinken mut? Ik zal joe leren. Duvels drinken.' Haar tong staat nooit stil.

Janine is van multi-tasking, daar is ze vrouw voor. Ik ben monomaan. Één ding tegelijk kan ik en soms is één ding tegelijk me al te veel. Ze heeft haar leren rok – wanneer koop ie een boks

mit leren piepen? Kan ik joe leren piepen.... – in de vensterbank achtergelaten. Ze wil dat de buurman, driehoog aan de overkant, meekijkt als we de liefde – of wat daarvoor moet doorgaan – bedrijven.

Alles heeft ze in huis. In haar kleren, bedoel ik, als ze niet naakt is. *Idealtypische Frau* zou een Duitser zeggen. Volgens Janine geldt dat ook voor mij, maar dan de *männliche Variant*. Volgens haar zijn wij allebei groot voor elkaar geschapen. Ik woon graag in die waan. Haar optrekje telt vele kamers. Voor Corina is geen plek.

Janine reikt opzij en trekt mijn notitieblokje uit de binnenzak van mijn gifgroen jasje. Als we met elkaar verstrengeld raken krijg ik een onhoudbare aandrang mijn gedichten voor te lezen.

'Ie bint een schepper,' zegt ze. 'Opschepper en aflater.'

Janine heeft een goed geheugen, zowel wat haar geest als haar lichaam aangaat. Ze kent mijn opvattingen over poëzie, over vrijen, vluchten en verdromen. Schrijlings luistert ze terwijl ik voordraag met mijn achterhoofd op mijn opgevouwen broek.

Nait tegen bus miegen
'K zai alles in spaigel

Ik weet niet wat ik aan woorden uitbraak. Ik raaskal. Het maakt Janine niet uit. Janine is van de daad, niet van het woord. Onder het dressoir zie ik pluizen, een asbak, een leeg pakje Marlboro en twee bordeauxrode stukken textiel met aangroei. Ik doe mijn ogen dicht en zie het touwtje uit haar brievenbus; afgrond van mijn gedachten.

Na de daad, beter nog, tijdens de daad, juist als ik mijn kruit heb verschoten, kom ik in een ongekende euforie. Al mijn aangeboren en aangeleerde belemmeringen lossen op. Ik spreek ongeremd, vrijuit. Soms verdenk ik mijzelf ervan dat ik het naspel, het voordragen van sonnetten, limericks, ollekebollekes en lichte verzen, het meest aangenaam van het paringsspel vind. Uiteraard heb ik dat niet tegen Janine gezegd. Ik gun haar het realistische hoogtepunt van de daad, maar voor ik er weet van heb, zing ik – ohne Worte – tussen mijn oren: Corina, Corina, Corina. Als ik de stem van Corina hoor wil ik weg van de plek van de daad. Mijn verstand bederft mijn lijflijke overgave.

‘Wie was joen inspiratie? Vandaog? Was ik joen muze? Keek ie uut naor mij, naor mien kleurige kut?’ Als ik zwijg vervolgt Janine: ‘Bosneukertie van mie, koop ie mien schilderij?’

Ik kan niet liegen na de daad. Zwijgen is mijn tweede natuur. Ik zeg niets tegen Janine. Het schijnt Janine niet te deren. ‘Janine wil enkel je lichaam, je spieren, je orgaan,’ zegt Corina. ‘Ze wil een goed stuk vlees.’ Ik ontken tegen beter weten in.

Terwijl Janine met mijn lichaam, met mijn vlees gaangs is, vertel ik Corina over collega Van Feeken; verward en aangedaan in de vijver met de meanderende en pulserende top van de fontein. Een getergde Christus gelijk, als liep hij over water en preekte hij – wees lief voor me, geloof in mij – vanaf een podium omringd door eendenkroos. Lijdzaam gepest, beschimpt, vernederd; een man zonder ballen, zonder bloed onder de nagels, zonder bloed aan de handen. Ik vertel Corina van de ondersteboven pasteltekening in het biologielokaal. Ik vertel van vier boterhammen met jonge kaas en een bruingeel verkleurde banaan. Ik vertel het kind in mijn hoofd van twee dozijn kapotjes met aardbeiensmaak en naturel. Ik vertel van wateren op de parkeerplaats terwijl de bus op me wacht; als een veilige huiskamer. Ik vertel mijn muze van het uitnodigend bungelende redeloze touwtje van de tampon in de brievenbus van Janine. Trek-maar-aan-het-touwtje-en-de-lucht-wordt-fris, de onweerstaanbare lucht met het aroma van een giertank. Ik vertel van het ontleedmesje in de banaan. Ik vertel Corina van de neo-realistische remsporen in het bordeauxrood op het schildersdoek naast de keukentafel van Janine, die met mij zojuist de liefde heeft bedreven; of wat daarvoor moet doorgaan.

Ik zwijg.

‘De brom van je hormonen,’ hoor ik Corina zeggen, ‘je instinct. Het dier dat in je schuilgaat is ontsnapt uit de jungle van je kindertijd.’

‘Een aap,’ fluister ik. ‘Ik ben een naakte aap, verdwaald in de grotemensenwereld.’

‘Een mens,’ troost Corina. ‘Je bent een van de miljarden. Meegaand, boosaardig, heftig, zachtmoedig en agressief. Meer kan ik je niet bieden. Minder ook niet. Strijd je strijd.’

Ik verlang naar een sigaret. Door de balkondeuren klinkt jazz vanaf de overkant. Ik hoor een saxofoon. Ik doe mijn ogen dicht. Ik zie de kruisafname in de kroosvijver. "Gordijnen dicht," spookt door mijn hoofd. Ik zie Mohammed Ali en Kokette Katinka met Van Feeken-zonder-ballen gearmd wadend naar de overkant van de Jordaan. Ik zie een afgesneden hoofd op een gouden schaal. 'Halleluja, halleluja,' roep ik. Ik spreid mijn armen. Ik bal mijn vuisten. Nee, ik laat me niet slachtofferen. Niet: "Aan het kruis, aan het kruis," met mij.

'Vies, vies klein jonkie,' zegt Janine met een grauw. Ze haalt mij uit mijn verdroming, pakt mijn notitieblokje en rolt haar zweterig lichaam, hitsig door god geschapen met alles erop, eraan, erin van mij af.

'Now ie weer,' zegt ze. Haar tong wet mijn zwaard. Ik voel haar tanden. Ze knijpt mijn ballen. Ze bijt mijn lid tot bloedens toe. 'Ie kunt het. Yes you can. All ways.'

"I have a dream," zingt door mijn jazzy hoofd. Ik strijk mijn haar naar voren over mijn ogen. Zachtjes vraag ik Corina: "Stroom ik of droom ik?" In het zwijgen van Corina ligt haar antwoord.

Ik rook mijn laatste sigaret. Na vandaag rook ik niet langer. Ik rook niet korter. Mijn knieën schrijnen van het hormoongestuurde ritme op ongeschaafd vurenhout.
'Meester,' zegt Janine, 'pleisters heb ie niet van neud.' Ze likt het bloed van mijn linkerknie. De vloer heeft zijn tol geëist. 'Spei is merakel goed veur joe.' Ze spuugt op mijn lid en likt de andere knie als was ze een vampier.

In mijn hoofd hoor ik Corina zeggen: "Niets dwingt je te blijven waar je bent. Kijk verder..."

Ik kan mijn slip niet vinden. Ik trek mijn jeans over mijn blote billen. Ik vind mijn sokken en mijn schoenen. In mijn haast om te vertrekken knoop ik mijn shirt scheef dicht.

'Schenk joe nog een Duvel,' zegt Janine 'Ieë, ieë, ieë kunt Duvels drinken en ok al de aander sappen waor duvels veur in 't leven roepen bint.' Janine steekt haar tong naar me uit.

'As ie eerst wult miegen, veur ie mij vanneis...' zegt ze. 'Ie weet waor het huusie is.'

‘Ik klater water dat het davert, en spatter over de bril en op de vloer. Met velletjes van de rol veeg ik de merktekens zo goed en kwaad als het kan weg in een nat waas rond de pot met tekens van veelvuldig en langdurig gebruik. “Mene tekel,” zegt Corina tussen mijn oren. “Wie ben ik?” schiet door mijn hoofd. “Waar ben ik?” Ik buig voorover en zie mijn hoofd weerspiegeld in het spoelwater van de pot. “Lees maar. Er staat niet waterstaat,” lacht Corina. Ik voel haar balsemende hand op mijn hoofd.

‘Joen schepsels,’ roept Janine als ik terugkom met dichtgeknoopte broek. ‘Ieë met joen gedichten over vrijheid. Ie verdient ieuwigheidsweerde. Joen lief verdient een monument. Ik neem joen rebusriempies mit. Morgen. Naor de uutgeverij. Ter Verpoozing.’

Corina wijst naar de overkant van de straat. Op driehoog aan de overkant zie ik vitrage open- en dichtgaan.

‘De uitgeverij is op z’n hoogtepunt,’ zegt Janine. ‘Een riembundeltie van joe...’

‘Later,’ zeg ik, ‘later, later....’ Een auto toetert in de straat.

Aan de overkant schuift vitrage opzij. Een zwarte man met bloot bovenlijf neemt de gele helm van zijn kroeskop. De redder van de Verlosser legt zijn vrije hand op zijn hoofd. “Te veul kroos in de viever,” hoor ik. “Denk na. Het hoogste goed.” Corina zegt hem na: ‘Doe wat je moet doen. Nu,’

Ik trek het ontleedmes uit de banaanfoudraal.

Hendrik Zwart, blote voeten, boxershort, grijze krullen op zijn zwarte borst, zweeft de kamer binnen met Kokette Katinka onder zijn rechterarm. Zijn linkerhand houdt de gele helm op zijn hoofd.

‘*Denk verder dan vandaag en weet...*’ zegt Katinka Knoopjeskruid na de geslaagde landing.

Katinka-van-de-vrouwen neemt me op schoot. Ze knoopt mijn hemd los en maakt de knoopjes in goede volgorde vast. Ik rust tegen haar borst en schouder. Met een droogdoek veegt ze bloed van mijn handen. Hendrik Zwart legt de droogdoek over het redeloze hoofd op het bonte etensbord. Ik kijk hem aan. Hij strijkt

met zijn hand over mijn hoofd en knikt naar me.

'Drink,' zegt de Moeder van de Verlosser. Ze duwt de gulden rand van de kelk tegen mijn onderlip. 'Laat deze beker niet aan je voorbijgaan.'

Uit de Uurwerkersgang hoor ik een sirene.

Corina Corina

‘Mijn vaatwasser is stuk,’ zegt ze, ‘en weet je wat apart is?’

Ze stelt geen vraag. Ik hoor het aan haar stem. Ik zie het aan haar handgebaar. Beschaafd houden we afstand.

‘Mijn moeder is overleden. Dezelfde avond. Ik heb de afwas op het aanrecht laten staan. Staat er nog.’

Ze nipt aan de cappuccino, alsof ze wijn drinkt. Ik weet niet hoe ze wijn drinkt. Voor het eerst zitten we naast elkaar op een muurbank met kussens op voorgeschreven afstand. Tussen haar en mij twee tassen met opschriften van de Etos en de Dirk. Dirk is niet haar man; een vrouw wil niet de hele dag haar man als gezelschap. Misschien heet ze Dirkje, zou kunnen als ik naar haar gezicht kijk. Foundation, licht getinte lippen en zwarte ogenschaduw, alsof ze onder haar opmaak iets wil verbergen.

‘Corona?’ vraag ik. Voor ik mijn vragen uitgebreider, – meelevend, betrokken, empathisch – opnieuw kan stellen kijkt ze me aan met twee reebruine ogen, de ogen van het liedje waarin de ree de jager smekend aankijkt. De variant met uitpuilende varkensogen en de kordate slager heeft op dit terras mijn voorkeur.

‘Miele,’ zegt ze, ‘het is een Miele. Ik heb de vaatwasser al vijfendertig jaar. Vijfendertig. Zolang als ik op mezelf woon. Vijfendertig. Ongelooflijk, vind je niet. Mankeerde nooit iets.’

‘Vijfendertig jaar is langer dan een goed huwelijk duurt. Je boft.’ Ze hoort me niet.

Ik kijk naar het glas witbier op het tafeltje voor één persoon. De schuimlaag is ingezakt. Witbier met citroensmaak. Citroen is niet mijn eerste keuze. De ober had zich vergist. Ik maak geen punt van vergissingen in barre tijden, ook niet in gewone, in wrange en bange tijden. Het zit in mijn aard dat ik nergens een punt van maak. Ik treed de wereld met al zijn verworvenheden met onderzoekende interesse tegemoet. Vrouwen zeggen dat mijn onbevangenheid mijn charme is. Zal wel. Niemand wil me langer

dan een week als het op de vaat aankomt, nou ja, twee weken, maar zo lang houd ík gezelschap niet uit.

'Ik kreeg het servies van mijn moeder,' zegt ze. 'Voor mama naar het verzorgingstehuis ging. "Verzorging-thúis," zei mijn moeder. Ik deed of ik haar niet hoorde. Moet ik daar spijt van hebben? Ze is dood.'

Ze stelt geen vraag.

'Het servies was van Japans porselein, kan ook Chinees geweest zijn,' gaat ze verder. 'Oranje, rood, geel, goud; geen blauw.'

Ik neem een slok van mijn witbier. Op mijn tong ligt; Wuhan. Porselein komt niet uit Wuhan. Porselein komt uit Jingdezhen en is gemaakt van kaolien; Kao Ling. Dat weet ik toevallig, zoals ik meer zaken toevallig weet die niemand wil weten.

'Het servies mocht van moeder niet in de Miele,' zegt ze. 'De kopjes en schoteltjes. Heel oud. Trouwcadeau van mijn ouders. Ze kregen het servies, hoe lang ook alweer, zesenvijftig jaar geleden. Ik was het eerste ongewenste kind – hoera een meisje! Een week later ging mijn vader naar zee. Je raadt het al.'

'Wie naar zee gaat komt nooit terug, ook al zet hij voet aan wal.' Ik kijk haar aan. 'Dat heet zeemansgeluk,' zeg ik. Ze hoort me niet. Perfecte prooi voor een jager.

'Ik deed het servies gewoon in de vaatwasser. Zonder pil, zonder bleek. Schoon water. Spoelen met schoon warm water kan geen kwaad. Je ziet er niets van.'

De ober blijft op afstand. 'Of we de menukaart willen zien.' Ik kijk naar de vrouw naast me. Ze knikt. Ik knik naar de ober.

'Alleen plateservice,' zegt hij. 'U weet wel waarom.'

Ik schuif mijn halfleeg glas opzij en zeg: 'Doe nog maar een witbier, zonder citroen, en…'

'Een rode wijn,' zegt ze, 'of nee, doe maar wit. Ik denk dat ik vis neem. Bij vis drink ik wit.' Ze zet haar iPhone op slapen.

'Gezellig,' zegt ze, 'sinds de grotere afstand lijkt het alsof ik gemakkelijker contact maak.' Ze draait haar ogen naar boven, haar hoofd licht naar achteren gebogen, alsof ze schrikt van haar opmerking.

'Soms moet je ver weggaan om dichterbij te komen.' Ze hoort me niet.

'Ik heb drie weken niemand gesproken. Mijn moeder enkel via de telefoon.' Ze schudt haar hoofd met korte rukjes. 'Gelukkig

geen *Zoom*. Mijn moeder weet, wist, niet hoe dat moet. De telefoon was al erg genoeg voor haar.'

Ik neem de laatste slok uit het glas. Straks schijnt de zon op mijn hoofd. Onwillekeurig krab ik in mijn kruis. Lichaamstaal zwijgt nooit.

'Parkinson, dan weet je het wel.' Haar handen trillen als jonge koolmezen wachtend op hun voedstermoeder.

Ik knik.

'Wat fijn dat ik alles tegen je kan zeggen. Heb ik niet vaak dat ik iemand ontmoet bij wie ik mijn hart zo maar uitstort. Bijzondere tijden.' Ze trekt haar rokzoom richting haar knieën. Tevergeefs. Ook katoen kruipt waar het niet gaan kan.

'Inderdaad,' herhaal ik. 'Het zijn bijzondere tijden…'

'Van mijn moeder kreeg ik satijnen lakens. Hoeslakens, onderlakens. Blauwe en pastel, en bordeauxrood. Kussenslopen. Mijn lievelingskleur. Heb jij ook…'

'Elke kleur is goed,' zeg ik, terwijl ik over mijn neus wrijf, 'als het maar zwart is.'

'De lakens zijn verkleurd. Zijde is niet hetzelfde als porselein,' zegt ze. 'In de was.'

'Met de jaren,' zeg ik, 'verschiet iedereen een beetje van kleur.' Met rechts strijk ik over de rug van mijn linkerhand. 'Met de jaren wordt in het leven alles lichter.'

'En hebt u al een keuze kunnen maken?' De ober zet de drankjes aan de verre rand. Hij – mondkapje als bescherming van zijn adamsappel – kijkt haar aan, en dan naar mij. De menukaart ligt onaangeroerd. Als het erop aankomt heb ik al gegeten en gedronken.

Ik zit voor het eerst op dit terras. Ik ben voor het eerst in deze stad. 'De visschotel,' zegt ik ongezien. 'Ik kies voor de visschotel. Mag mijn plateservice met Vlaamse frieten?' Voor de "gezelligheid" eet ik mee. Het mag met Vlaamse frietjes. Met couscous mag ook. Mijn vaatwasdate bestelt hetzelfde. We groeien naar elkaar.

'De salades krijgt u in kleine porties, elk apart,' zegt de ober. Zijn glimlach zegt dat we wel weten waarom. Hij schuift het doekje over zijn lippen. Op het mondkapje lees ik *Ter Verpoozing*. Korte samenvatting van liefde, lijden, leven en dood.

‘Dat van die aparte saladebakjes begrijpen we heel goed,’ zegt ze als de ober is vertrokken.

We zijn een paar. Ze spreekt niet langer over zichzelf. Ik doe mee. Ik ben een deel van haar.

‘Ik wou dat mijn moeder dit mee had kunnen maken,’ zegt ze.

‘De vaatwasser?’ waag ik.

‘Ach nee jongen.’ Met een bijna natuurlijke glimlach laat ze volgen: ‘Wat bent u een gevatte man.’ Ze brengt de witte wijn naar haar lippen als dronk ze cappuccino. Het glas is aan de buitenkant beslagen. De zon overschrijdt de grens van de parasol.

‘Ik was niet bij haar toen ze stierf. Moeder. Op mijn iPhone hoorde ik het tikken van de monitor. Haar hartslag. En ineens...’

‘De batterij,’ zeg ik.

‘Ach jongen.’ Ze schuift haar katoenen heup tegen de boodschappentas van de Etos. We zitten op dezelfde lange muurbank als was het een kademuur. Ik voel de golven van haar branding.

‘De hond,’ zegt ze, ‘haar hond lag onder haar bed. Ik was niet welkom.’

‘Een herder,’ zeg ik.

‘Hoe weet je…?’ Ze stelt geen vraag.

‘De hond stierf ook,’ zeg ik. ‘Samen uit, samen thuis…’

‘Hector is naar het asiel. Hij was niet besmet. Ik wilde hem niet. De bijslaap van mijn moeder.’ Ze haalt haar poederneus op en stift haar lippen.

‘Mijn moeder heette Corina,’ Het glas draait tussen haar duim en wijsvinger. ‘Ik ben naar haar genoemd. Ik heet ook Corina.’

‘En?’ Ik weet wat gaat komen.

’Sinds ik uit huis ben…’

‘Sinds de vaatwasser,’ zeg ik. ‘Vijfendertig jaar alweer.’ Ze hoort mij niet.

’… noem ik mij Mathilda.’

‘Mooie naam,’ zeg ik, ‘net als Hector en Corina.’ Ik hoef mijn naam niet te noemen. Ze zou gelijk vergeten hoe ik heet.

‘Johan,’ zeg ik. ‘Anderen noemen mij Johan. Zelf spreek ik mezelf nooit aan. Zonder mijn paspoort was ik mijn naam al lang vergeten. Een naam is voor anderen.’

‘Johan. Heet je echt zo?’ vraagt ze. ‘Ben je geadopteerd?’

Op de verre tafelrand verschijnt – *raviolis de poisson* – met

Vlaamse frieten, zes wortelstukjes die ooit samen een peen hebben gevormd, twee eetlepels doperwten en biologische mayonaise. In een kommetje zie ik eikenbladsla, gevierendeelde cherrytomaatjes, een gesneden augurkje en gele gerafelde Chinese kool. Het bestek is opgerold in een servet. Tweemaal van hetzelfde.

'Mijn moeder hield niet van vis.' Ze haalt het bord naar zich toe, rolt mes en vork uit het servet en leunt met haar rechterelleboog op het tafeltje. Haar hand met vork steunt kort haar kin.

'Mijn moeder was eerst carnivoor. Wild, varken, rund.' Corina recht haar rug.

'Nadat je vader... De zee. De zee...' Ik zwijg.

'Is ze gevogelte, kip, kalkoen, fazant gaan eten – alles wat vliegen kon – daarna werd moeder vegetariër. Veganist heeft ze niet gered.' Mijn tafeldame-op-twee-meter prikt in de vis. Tilapia, niet heel stevig, een beetje waterig. Geef mij maar kabeljauw uit de oven.

'Aan het infuus…' Ze balanceert doperwtjes op de vork.

'In sondevoeding kan ook dierlijk eiwit...' zeg ik.

Ik neem een Vlaamse friet. De mayonaise laat ik onaangeroerd.

'Intensive Corina,' probeer ik de draad op te pakken voor het onvermijdelijke zich ontrolt. Misschien is een gesprek over leven en dood een mooi begin om elkaar intiemer te leren kennen.

'De vaatwasser,' zegt ze. 'Elke week zuiveringszout. Elke twee maanden spoelde ik de filters schoon. Er zat nooit veel aanslag op de gaasjes. Weet je. Voor ik de vaat doe spoel ik mijn bord en bestek onder de hete kraan.'

Met een trage oogknippering bevestig ik haar zielenroerselen.

'Ik woon alleen, op mezelf, maar dat had je al begrepen.' Ze legt haar hand op Dirk, de verste tas vanaf haar gezien. Het dichtst bij mij.

Ik draai een friet diep in de mayonaise.

Ze heeft haar bord leeg.

'Heb je geen honger?' vraagt ze. 'Heb je geen trek?' corrigeert ze zichzelf.

Ik wrijf over mijn buik en schud mijn hoofd traag heen en weer. Ik reik haar de friet.

'Intensive Corina.' Ze heeft de woorden onthouden, 'IC is vooral voor de anderen, niet voor degene die aan de slangen en draden ligt. Of mag ik dat niet zeggen?' Ze zuigt de friet uit mijn uitgestoken hand. Ze heeft zichzelf overtroffen.

Alles mag je zeggen, denk ik, maar liever niet hardop. Alles mag je schrijven, maar beter in de lucht dan op papier.

Ik steek mijn hand door het hengsel van de Dirk. Onder het gewicht van mijn arm kreukt de boodschappentas aan de bovenkant. Ze heeft prei gekocht, bleekloog, mondkapjes, tandpasta, brood zonder gluten en bloedsinaasappels in een net.

Ik veeg mijn mondhoek schoon en neem de laatste slok witbier met citroen. Uit haar handtasje haalt ze een flacon desinfectans. Haar hoofd gaat uitnodigend in haar nek. Ze reikt me een mondmasker.

'En?' vraag ik, 'welke kleur lakens heb je op je bed?'

''Waar slaat dat op? Waarom wil je dat weten?' Haar stem gaat omhoog.

'Als een tang op een varken, slaat het,' zeg ik. Ik zie dat ze me niet begrijpt. Achter het mondkapje steek ik mijn tong tussen mijn lippen. Wie stil blijft zitten ontsnapt. Enkel wie stil blijft.

'En?' vraag ik, 'wit satijn?' Mijn hand gaat als vanzelf over mijn neus. Freud, ik weet het.

'Bordeaux.' Haar woord klinkt als een aanstormende golf. 'Bordeaux.'

'IC,' zeg ik hardop met gespreide vingers "Het slaat als kut op Dirk". 'In tijden van Corina vergist iedereen zich wel eens in de kleur van de code.; wit satijn, rode Bordeaux.'

Ze wrijft lobbige crème op mijn hand. 'Glibberig hè?'

'Dirk,' zeg ik. 'Voor de hoofdwas is er geen betere.'

Taxi Everhard / Quo Vadis?

Onder gepaste omstandigheden kan de wereld in een fraaie rangschikking tevoorschijn komen, de mens niet uitgezonderd. Regelmaat en logische opeenvolging van gebeurtenissen heeft de voorkeur als het om oppervlakkig begrip gaat. Ordening en logica passen naadloos in een beperkte geest. Chaos overheerst in het associatieve landschap. Wie de mens – en zichzelf – wil leren kennen is beter af met verwarring dan met regelmaat. Verwarring vraagt gezonde aandacht. Een gezonde gedachtegang komt uiteindelijk neer op het vermogen te negeren, voorbij te kijken, weg te laten, volgordes te veranderen, te schiften, te verschuiven; te kiezen.

In de berm staat een man met de handen in de zakken. Hij heeft de rug naar de straat gekeerd. Diepe zakken heeft hij. De manchetten van de hemdsmouwen zijn naar de ellenbogen opgeschoven. Hij draagt een wit hemd met dunne verticale blauwe zigzagstrepen. Op de strepen liggen – slordig gerangschikt – bolletjes tegen elkaar geschurkt, een model van een atoom, van een kristal onder een microscoop, niet noodzakelijk van ijs, suiker of soda. Het kristal kan van willeurig iets anders zijn, van kunststof bijvoorbeeld; syntactische, a-tactische of isotactische polymeerketens.

De figuren op het katoen zijn zichzelf en vormen tegelijkertijd een model van wat zichtbaar en onzichtbaar is. Ze zijn afspiegelingen van tastbare materie en van etherische geestverschijningen. Van afstand lijkt het bolletjes- en streeppatroon; bijvoorbeeld een weergave van de rijen aardappelplanten op de akker. In de verte naderen de rijen naar elkaar. Het aardappelveld verglijdt naar ribbelcontouren van de grijsblauwe stad aan de einder. De ene werkelijkheid verglijdt in de andere werkelijkheid.

Achter op de aardappelakker staat een scheve solitaire boom. Misschien is scheefgroei een gevolg van heersende winden. Misschien heeft de boom scheve genen, zoals van elke afwijking

van het gemiddelde een oorzaak te onderzoeken en te raden is. Bloed en bodem, denkt de man, maken uit wie en wat je bent. Hij vervolgt zijn gedachten met; en de kruimels. De kruimels uit zijn kinderjaren als uitdrukking voor *The devil is in the details*.

In deze streken waait de wind jaardoor – voorkeurloos – uit alle hoeken van de windroos. Heeft een windroos hoeken? vraagt de man zich af. Waarom vraag ik mij dat af? Hij ademt diep in. Hij ademt uit. De natuurlijke loop der dingen. Waarom vraag ik mij af waarom ik mij dat afvraag? Hij haalt een hand uit de zak. Bij wie haal ik antwoorden? Bij wat? Waar? De onderlip krult kort over de bovenlip. De grijze lucht kleurt lichter. Dichtbij is het loof van de aardappelen groen geschakeerd. Naar de einder vervloeien tinten naar eenvormigheid.

De man trekt de linker manchet van zijn hemd tot halverwege de hand. Vier gestrekte en gespreide vingers steken uit de koker. Hij heeft de duim naar binnen gekeerd. Een horloge draagt hij al jaren niet. Zinloos om de tijd bij te houden, had hij gedacht. De tijd houdt ons wel bij, wij hoeven geen moeite te doen de tijd vast te leggen, wij hoeven geen moeite te doen de tijd voorbij te laten gaan. Moeite doen is nergens voor nodig. De man steekt de handen dieper in de zakken. Spreeuwen vliegen als vaandeldragers over de aardappelakker. *Here we come. Here we go, go, go*. De man telt de spreeuwen. Het zijn er zes, teveel voor de vingers van één hand. Te weinig voor een regiment. Een regiment telt 150 manschappen, of meer, veel meer. Vogels op de vlucht. De man schraapt de keel. Hij onderdrukt de aandrang om in de berm te spugen. Spuug is voor de mond. Spei is niet voor het land. Het land verdient geen spuug. In China is spugen een vorm van beleefdheid. – Het eten heeft goed gesmaakt. – Of was het een ander land, een ander volk? Middeleeuwse voorouders. Spugen, scheten, slobberen, snuiten. Klodder op de vloer. Slotje, kwakje pruimtabak. Het land is vergeven van herinneringen. De aarde weet alles.

Een zwarte auto mindert vaart. De rechterwielen bonken in de berm. Macadam. Macadam. Macadam, klinkt kerkklokritmisch in de hoofdman. De linkerwielen blijven op het asfalt. Het gras in de berm is ruig en geel. Weken heeft het niet geregend. Brokken steen steken uit het zand. Restanten van stadwallen, scholen, kastelen, kerken, borgen, havezaten, dodenakkers, vestingwallen.

Reminiscenties van oorlogen, rooftochten, wederopbouw, plunderingen. Historie ligt in puin onder en naast de straat. De ruiten van de taxi zijn getint. De man ziet de donkere chauffeur achter sepia glas. De ramen gaan elektrisch naar beneden. De chauffeur stapt uit. Pet in de hand. Borstelige wenkbrauwen. Gulle mond. Opgewekte blik.

'En?' vraagt de chauffeur, 'Gaat het goed met U?' De chauffeur doet een stap dichterbij; zijn rechterhand op de motorkap. Luxewagen. Bolide. Elke passagier is majesteit voor de duur van de rit.

De man in de berm draait zijn hoofd. Hij zegt niets. De vraag luidt niet: "Hoe gaat het met U?"

'Ik dacht...,' zegt de chauffeur. Hij maakt zijn zin niet af. Uit zijn jaszak pakt hij een appel. 'Misschien....'

De man in de berm draait zijn lichaam en zet een stap richting chauffeur. Het is stil. De wind ligt. De man draait zijn hoofd naar de solitaire boom. De wind rust achter de boom. De wind ligt als een haas in het leger. De auto houdt de adem in. *The engine killed*. Het paard maakt pas op de plaats. Vaandelspreeuwen vliegen geluidloos naar nergens en terug. *Back into the apple tree*. Grijs maakt plaats voor kleur. Aurore. Gouden zonsopkomst. *Paradise gained*.

De man eet de appel. De man eet het klokhuis, de pitten. Hij steekt het steeltje in de broekzak. Wat zal ik zeggen? Waarover zou ik spreken? Hij haalt de zakdoek uit de broekzak en veegt de handen droog. Vruchtvlees van een appel laat sporen na. Elke vrucht laat sporen na. *Me too*. Hij wijst naar de scheve boom. Hij knikt. *Me too*.

'Volgende week,' zegt de chauffeur, 'is het aardappelveld één groene vlakte. U kunt de afzonderlijke rijen niet meer onderscheiden. Over een week.'

De man knikt. Natuur is hem niet vreemd, al begrijpt hij niet alles. Alles niet. Niet alles. Alles niet…

De chauffeur opent het achterportier en maakt een armgebaar. Op de deur staat TAXI EVERHARD. Gouden schrijfletters. Schreefloos op de rand van de pet Everhard.

De man kijkt naar zijn schoenen. Hij veegt de zolen aan het droge gras. Het leer – is het skai, pvc, polyester, is het sky? – is koel

en schoon. Everhard sluit het portier, gaat achterlangs de auto, voelt aan de kofferbak, neemt plaats achter het stuur. Pet op het hoofd. Everhard.

'Waar kan ik U naartoe rijden?' vraagt de chauffeur.

Tussen de stoelen en de achterbank is een scherm aangebracht. In de nek spugen lukt niet.

De chauffeur spert de ogen, trekt de wenkbrauwen kort omhoog, likt zijn mondhoeken. Hij legt de pet op *death man's place*.

'Ik weet waar ik heenga,' zegt de chauffeur, 'ik volg de weg. Van nature.'

Soepel glijdt de wagen het asfalt op. De motor is onhoorbaar. De banden zingen als bijen. Hoge tonen van trillende vleugels. Geen verkeer. Een enkele fietser. Een vroege wandelaar. Kwikstaarten.

'Hier,' zegt de chauffeur. Hij draait zijn hoofd, 'hier staan berken in een eikenbos. Heel vreemd.'

De man kent de zilveren soldaten. Hier was veen en na het veen was hier een akker en na de akker was er een huis en na het huis was er oorlog en na de oorlog ontstond ruigte en na de ruigte was er werkverschaffing en na de werkverschaffing groeiden berken in het sparrenbos.

'Zal ik stoppen?' vraagt de chauffeur. 'Wilt U een foto?'

Hij laat het pedaal kort los. Zijn hand gaat naar de pet. *It's me. Ever*.

Ik zie, ik zie wat jij niet ziet. Het kinderliedje klinkt.

'Haver kleurt blauw,' zegt de chauffeur, 'tarwe is bruin van tint.'

Rogge is geel. Ieder heeft zijn eigen kleur. De man ziet de vragende oogopslag van de chauffeur in de achteruitkijkspiegel. Het transparante scherm vertekent het gezicht van Everhard. De man glimlacht. Bemoediging is nooit verkeerd. In radeloze, redeloze en hopeloze situaties is bemoediging nooit verkeerd.

'Lelies voor China,' zegt de chauffeur. 'Grafbloemen.' Hij tilt zijn voet op. De auto mindert vaart. Een tractor met een spuitinstallatie op de neus laat nevelen dalen.

Dauwt dodelijke van boven.

De chauffeur versnelt. Getinte ramen verzachten de gloed aan de horizon. De wereld in sepia.

'Ik rij deze route elke dag,' zegt de chauffeur, 'elke dag. Nooit rijd

ik dezelfde weg. Het landschap is een boek. Hetzelfde boek leest telkens anders. Houdt u van lezen? U lijkt mij een man die veel leest; misschien vergis ik me. Ik vergis me vaak in de waarheid, zelden in de weg.'

Adem in. Adem uit. Een boek is een werkelijkheid, een landschap. Kwestie van kijken, lezen, waarnemen, spellen, ontleden, samenvoegen, snijden, synthetiseren. In de spiegel, als ik me scheer – ik sla wel eens een dag over –, zie ik elke keer een andere man. Snee in de wang. Snee in het oor.

'U lijkt op me, al hebben we een ander gezicht. U kijkt. Ik hoor mezelf uw zinnen uitspreken, ook als U zwijgt.'

Alsof we door een onbekende lijn met elkaar verbonden zijn, aan weerszijden van het spatscherm; gescheiden en toch verbonden. Een wormgat. Een tunnel die er niet kan zijn en toch bestaat.

'Zelfs als u op de achterbank dommelt, een hazenslaapje, blijf ik met u in contact.'

De man sluit zijn ogen.

'Mijn lerares natuurkunde leerde mij beter te kijken,' zegt Everhard. 'U wilt weten hoe?'

De man zwijgt. Hij opent zijn ogen. In de achteruitkijkspiegel ziet hij de ogen van de chauffeur. In het veld staat een ree. Witte spiegel, het hoofd gedraaid, een vrouwtje; een vrouw. Een twee, drie, vier, vijf, zes sprongen. Hinde over de sloot. Zeven, acht, negen, tien. *It's me*.

Ze gaf een couvert met inhoud. Het was een bruine enveloppe, dik papier. Dichtgeplakt. "Wat zit in de enveloppe, in het couvert," zei de lerares? De enveloppe mocht niet open. De vraag bleef.

'Ik zal van die les niet alles vertellen.' Everhard reikt naar de pet op de stoel.

Tegen het eind van de les mochten we het couvert openen. *Découvrir c'est mourir un peu*. Mijn buurman scheurde de enveloppe doormidden, een meisje knipte met een schaar. Ik had een mes.

Altijd heb ik een mes op mijn tong.

'Wat ik zag?' zegt de chauffeur. Hand aan de klep. *Come closer. Listen*.

Een donsveertje, een speld, een briefje met een spreekwoord, een kraaltje. Meer nog. Ik had de enveloppe voor een sterke lamp

gehouden. Ik had gevoeld. Een enkeling had een goed antwoord. Toevalstreffer. Het meeste was onontdekt. Het leven.

'Wat heb ik onthouden?'

Zo'n envelop stelt niets voor. Als je niet weet wat…

De chauffeur laat het gas los. In de auto is geen gas.

'Ik rijd graag door het landschap,' zegt de Duitse pet. 'Dit is het landschap van mijn voorvaderen.'

De man strijkt met zijn duimnagel langs zijn wenkbrauw.

Dit landschap is mijn dicht doosje, mijn cadeautje als was ik elke dag jarig. Ik zie niet wat achter bomen, heuveltjes, sloten, stroompjes verborgen is. Niets. Alles wat het landschap wil vertellen ligt open en bloot. Ik kijk, ik zie niet wat er is te zien. Ik voel, schijn licht in de rondte, wroet in de aarde, kruimel veen, zand en grind door mijn handen. *Such a Long childhood (Takoe dolgoe detstvo)*.

'Ik vraag me af: wie heeft dit land eerder aangeraakt.' Hand aan de pet.

It's you.

Wiens bloed, wiens as stroomt bij mij in d' aderen; wiens spuug? Op wiens excrementen is het heden gegrond?

'Ziet u die merel in de Drentse krent?' zegt de chauffeur 'Die vogel pikt krenten, ze zijn nog niet rijp. Die vogel pikt de krenten, ook als u niet kijkt.'

Akkers maken plaats voor bossen, houtwallen, vennen, pingoruïnes. De natuur herneemt wat is afgepakt.

De weg glooit naar een stroomdal, klimt en buigt naar een volgende nederzetting. Rietgedekte boerderijen rond een brink met eiken. Roeken. Ik roek oe, 'k roek oe, 'k roek oe.

'Vroeger,' zegt de chauffeur, 'vroeger droomde ik van een boerderij aan een brink.'

De baander naar de brink gericht. Schapen rond een vijver. Een herder als oppas. Water tegen dorst. Bluswater. Ik droom. Ik droom niet langer van Saksische boerderijen met een deel en hanenbalken. Geen vrouw, geen kroost, geen hond. In niets tekort gedaan.

Klinkers maken plaats voor asfalt. Zinnen doen hun werk.

Hanenbalken. Niet tekort gedaan. Mais, bieten, raaigras. Stuifakkers. Oerstrepen op zand waar de bouwvoor is weggewaaid. Doorploegd verleden. De toekomst naakt.

'Ik was in de wieg gelegd,' zegt de chauffeur. De woorden klimmen. Hij maakt zijn zin niet af.

Niet iedereen is in een wieg gelegd.

'Ik was in de wieg gelegd.' De zin sproeit gier over de akker.

Gier vloeit niet meer over akkers. Met geniepig geweld verdwijnt de jirre door naalden in de bodem. Niemand mag zien hoe de mest verdwijnt. Niemand wil weten wat onderaards gebeurt.

De tunnel; een trein doorsnijdt de dagmars in toekomst en verleden. In het razend wormgat ligt het heden. Kort, korter. Kortst.

Jakobskruiskruid. Zuring. Brandnetels, brandnetels, brandnetels. Springbalsemien. *Nature pissed off*.

'Waar wilt u naartoe?' vraagt de chauffeur. Hij neemt de afrit, passeert de eerste rotonde. Op de tweede rijdt hij driemaal de rondte voor hij de weg vervolgt.

De duivel kan ons niet meer halen. Boze geesten hebben we van ons vervreemd. Wie kringen draait raakt het spoor bijster.

De weg helt naar veenkoloniaal verleden. Akkers aan weerszijden. Zwarte grond. Volg het spoor terug.

'We nemen de vertrouwde weg,' zegt de chauffeur. Hij geeft gas, niet te veel, niet te weinig. De taxi raakt los van het asfalt. Kerktorenhoogte. Stapvoets. Hondenkartempo. Haast is voor het heden, niet voor verleden en toekomst.

'Onder ons rust het grootste hunebed,' zegt Everhard. De taxi vliegt drie ronden tegen de wijzers van de klok. 'Mooi om te zien.'

Het ongeziene is mooi van boven. De meeste hunebedden zijn in de tijd verdwenen. Aandacht heeft dat erfgoed opgelost. Mannen met hamers. Wat aandacht krijgt is gedoemd.

'Het veen,' zegt Everhard, 'lag meters hoger dan het zand.' Hij vliegt op cruise control.

Het bruine goud bedekte de aarde. *California dream'n*.

'We naderen de grens,' zegt Everhard.

Beneden meandert de Runde als oerbewoner van de Landschap. Rechtlijnigheid was onze voorvaderen vreemd – tot Verlichting met de Euclidische meetkunde, goniometrie en integraalrekening land en volk veroverde. In ingehaalde tijd volgt reconstructie van de natuurlijke loop der dingen; Sehnsucht nach die Ferne. Vroeger was – veel – niet beter. Ledig en woest, ingehaald door straffe kaders. Rechtlijnigheid als slavernij. Logica; medicijn tegen angst voor wat komt: de dood.

'Wiederop wonen onze *Nachbarn*.'

Grenzen, er zijn geen grenzen. Zand, veen, klei – van boven gezien – is grenzenloze aarde. Beneden golft *Bourtanger Torf*. *Meine Sehnsucht ist das Moor*.

'*Andere Sprache*,' zegt Everhard. '*Andere Unterleuten*.'

De taxi spiraalt tot nachtegaalhoogte. *Andere Leute unter uns*. De tong is dezelfde. *Gott mit uns*.

'*Die Grenze*.' De chauffeur wijst met zijn duim naar beneden.
'Waar wilt u naartoe?' vraagt hij. 'Irgendwo?'

De chauffeur brengt zijn wijsvinger naar zijn voorhoofd. Hij draagt de poepenpet. De taxi neemt een wijde bocht naar het zuiden.

Nirgendwo.

Het raam van het portier glijdt omlaag. Beneden is het land bruin en groen en wit en rood. Alle tinten zwart. *Über dem Moor ist die Luft sauber und klar.*

'De Valtherbrug.' Everhard maakt een flauwe bocht naar rechts. Ontwijkt een wolk.

Hunsow, de Valtherbrug. Niets te zien van wat eeuwen ontbrak.

'Emmermeer.'

Met aanleg van het Oranjekanaal – *digging, digging, digging* – liep na het Emmermeer, het Bargermeer, het Zwartemeer, de Landschap leeg. Ruimte.

'Oosterseveld.'

Taxi Everhard zet de afdaling in. Op de rand van de Hondsrug ligt naast een boerenhoeve een vlintenpad.

Kadoem, kadoem, kadoem. De klokken van de St. Gerardus. Ik roep oe, 'k roep oe, 'k roep oe.

Everhard pakt zijn Duitse pet met goudopschrift. *Ich bin's*. Hij loopt achterlangs de auto, voelt aan de kofferdeksel. De chauffeur opent het portier.

'Mijnheer.'

Naast de hoeve staat een iele man in zwart. Glimmend vest. Glimmende pet. Handen in zijn zakken. De mouwen van het streepjeshemd naar de ellenbogen opgeschoven. Klein kereltje.

'Moin.'

'Moin.'

Een haan kraait.

'Geert.'

Krachtige handen. Krachtige ogen. Kromme neus. Klompen.

In een krentenboom klimt een eekhoorn. Dikke zwarte staart. Bij de achterhoek van de schuur houdt een jonge vrouw een paard bij het leidsel. Het paard is aangespannen.

'Mien dochter.'

Ankie vent melk en boter en eier. Geen kaas. Melk, boter, eier.

'Ankie trouwt. Vannommedag.' De vader wijst opzij.

Op een houten rek tegen de zijmuur staat een hortensia in een pot. De bruidsschat naast glimmend geschrobde melkbussen.

'Ankie trouwt veur het hoofdaltaar. Vannommedag.'

Zijn dochter gaat als maagd de toekomst in. Alles in het leven eenmalig. De kidde veur de karre. Trouwkoets.

Geert knupt de striepkoorn boks los. Hij lat de warkbroek zakken. Onder de boks hef e een nette boks veur de gelegenheid. Streepiesbroek in de plooi. Zien dochter komp met nette schoenen. Ze nemp de klompen, de ribbelties boks met hen achter. Locht van zwien op het hok. Motte in toom.

'Wu'j appels met?' De moeke van de bruid komp uut de bongerd. Appels in het schoet met zwarte bollegies op blauw katoen.

'Zoere appels,' zeg Moeke. 'Het bint zoere appels.' Moeke kek bezied. 'Ankie!'

De bruid leg zoere appels in een mandtie. Vlekken, pieresteken, pokdalig gruun en bruun. Dikke appels. Merakel dikke appels. *Am besten mit viel Zucker und Zimt.*

'We mut vot,' zeg Geert. Hij bijt in de zure appel. Ankie knupt de

veters van de schoenen vaste.

'Ie kunt met hen de kerke. Veur melkenstied *sind wir zu Hause*.' Pitten, klokhuis, alles. Hij gniest.

'Ja – dauert nie ewig.' Geert steekt het steeltje in zijn vestzakje naast zijn horloge.

De haan rent met klapperende vleugels de boomgaard in. De dikke zwarte staart springt tussen de pruimen. Hop, hop, hop, hop. *Eichhörnchen*. Hop, hop, hop, hop.

'Waar wilt U naartoe?'

De kidde voor de trouwkarre hinnikt als Taxi Everhard op hoeve-hoogte overvliegt. De bruid op de bok ment het paard naar het Huis van het Eeuwige Verbond. De bruidegom zit achter op de bak. Ellebogen op de knieën. Zijn benen hangen over de rand van de laadbak. Leren schoenen. Bruin jasje. Manchetten zonder hemdsmouwen. Hij schilt een appel. *Sever* sigarette in de mondhoek. Trouwringen van de vetjeude in zijn broekzak. Herman schraapt zijn keel. Sloekt de spei. Achter de melkkarre volgt Geert en Moeke. Peerd achter de wagen. "Wat is daarop uw antwoord?"

Aan de overkant van het Emmermeer ligt de verdwenen schans van Erica. Schans en meer kregen aandacht van de inkomende Paapsen, Poepen, Fienen, Friezen, Tukkers, Zigeuners. Leeggelopen land. Kinderkoppies op boten en boerenkarren naar de zee. Schanszand vernacheld onder wegen en nieuwbouw. Heidebloempie gegrond in het veen. De Heerendijk, scheiding van zand en veen. Een landingsbaan gelijk. Geen *Ericaceae*, geen hazenleger. Geen rechte stam. Heer! Bewaar des Heeren wegen!

'Wilt U hier naartoe?'

Het erf achter de woning is groot genoeg. De boerenschuur is in aandacht opgelost. Nieuwe tijden. Oude gewoonten. Lena staat in de keukendeur. Ze klopt het tafelkleed uit. Kippen kennen de kruimels die niet van de tafel zijn gevallen. Tok, tok, tok, toook. Had ze bezoek verwacht?

'Oes Herman is op het Oosterseveld.' Lena kijkt naar de zon. 'Dommiet giet e met de duvel van het Oosterseveld veur het altaar. Veur de ieuwigheid. Dat ie het weet.'

Het hoofd van Willem staat scheef op zijn bultnek. Elk kent de va van Herman, niet om z'n verstand; om zijn hoge rug. Willem staat aan de rand van het erf. Achter hem waakt het paard. Man en paard; één. Niemand komt Lena's man te na. Willem hef een mes. Gieniend hef het mes zien. Elk hef weet van het mes op zien tonge. Waar oe!

Herman krijgt na het ja-woord geen couvert met inhoud. Voor hem is het zakhorloge van zijn vader. Tweemaal daags de juiste tijd. Meer heeft een mens niet nodig tussen aankomst en vertrek. Een koe en een keukentaofel kreg Ankie met van heur va. Van Moeke kreg Ankie eigenzinnigheid en een blauwe hortensia in een pot. Zoere appels, klokhuus, pitten, steelties. Elk kreg een eigen kruus. Veur zolange het neudig is. De hemel duurt langer.

Boksemgeert: "Laat ons bidden."

'Laten,' zegt Everhard, 'ken ik vooral van nalaten, achterwege laten, niet doen, af-laten.'

Af, af, af.

'Laat, ons bidden.' De cicerone aan de andere kant van het spatscherm zet de pet af. 'Als U dat wilt.'

Ever – hard.

Humor: niet aan mij besteed.

'Hier,' zegt Ritmeester Everhard, 'hier kunt U naartoe. Daar.'

Die Autobahn kreuzt unter der Ericasestraat - *Richtung Heimat*. In de oostelijke lucht naast het viaduct zweeft een keuterboerderijgie. Daar, op zolder, onder tochtige pannen werd in *Sperrzeit – Hunderte von Soldaten im Feld* – het eerste kind in het stro gezet. Het huisje is verdwenen. Opgelost. Tochtige luchten. Herman en Ankie. *Air born* kroost. *Nachzucht aus der Luft geboren*. Zes. Zeven. Zes.

Kerkweg

'Hier wol ie vot,' zegt de Ritmeester. 'Waorhen?'

Onder boekweitrook. Onder torenrook. Bim bam, bim bam, bim bam. Kraaien in galmgaten. Bam bim, bam bim, bam bim.

Onder *Sever* sigarettenrook. *Under the volcano.* Appelboom met initialen in de stam. Het slangenparadies. *Potato fields forever.*

Lost.

Nix blifft as 't is.

Sepia: hoe het niet was.

'Quo vadis?' zegt de leidsman.

Onder gepaste omstandigheden kan de wereld in een fraaie rangschikking tevoorschijn komen, de mens niet uitgezonderd. Regelmaat en logische opeenvolging van gebeurtenissen heeft de voorkeur als het om oppervlakkig begrip gaat. Ordening en logica passen naadloos in een beperkte geest. Chaos overheerst in het associatieve landschap. Wie de mens – en zichzelf – wil leren kennen is beter af met verwarring dan met regelmaat. Verwarring vraagt gezonde aandacht. Een gezonde gedachtegang komt uiteindelijk neer op het vermogen te negeren, voorbij te kijken, weg te laten, volgordes te veranderen, te schiften, te verschuiven; te kiezen.

In de berm staat een man met de handen in de zakken. Hij heeft de rug naar de straat gekeerd. Diepe zakken heeft hij. De manchetten van de hemdsmouwen zijn naar de ellenbogen opgeschoven. Hij draagt een wit hemd met dunne verticale blauwe zigzagstrepen. Op de strepen liggen – slordig gerangschikt – bolletjes tegen elkaar geschurkt, een model van een atoom, van een kristal onder een microscoop, niet noodzakelijk van ijs, suiker of soda. Het kristal kan van willekeurig iets anders zijn, van cultuur bijvoorbeeld; harmonieuze, tegenstribbelende en verrijkende verwantschappen.

Verantwoording van de verhalen

Deze verhalen verschenen deels eerder in mijn literair tijdschrift *Poze* en in de maandelijkse afleveringen van mijn *Kroniek 2018*. Een enkel verhaal komt in Engelse vertaling voor in *A good way to spend an afternoon*.

Ik ben mijn eigen redacteur en corrector. Een enkele verschrijving kan uw deel zijn.

Van enkele verhalen geef ik de aanleiding en inspiratie, misschien dat die achtergrond helpt om structuur te ontdekken. Mijn verhalen kunnen aanleiding zijn na te denken over de eigen opvattingen en de eigen rol.

Fochteloo (2016) 67

Een bericht in het *Dagblad van het Noorden* over een aangestoken brand, voorzien van een fraaie foto. In diezelfde maand vernam ik van een verhuizing van een 'Drentse' schrijver.

Tariki (18 nov 2015) 75

Een bezoek aan museum De Pont in Tilburg gecombineerd met een fietstocht langs de Peester heide.

Éénpitter (9 januari 2016) 83

De klussenman aan het werk in de straat.

Buitenste Binnen Drenthe (maart 2016) 95

Bij een fototentoonstelling van Richard Lahuis (met aan de muur een foto van mij in zwartwit).

Muizenissen (2017) 113

Berichten in de krant over familieomstandigheden.

Notulen MdNL afdeling Noord (29 februari 2016) 133
Ik ben lid van de Maatschappij der Nederlandse Letterkunde. De afdeling Noord organiseerde tweemaal per jaar een diner met voordrachten. Mijn vrije impressie van de lezingen en tafelgesprekken.
Amuse 134
Walter Crontike 136
Pappadum 142
Makreel 144
Het mes – proloog 148
Het mes 149

Chinese whisper (14 maart 2016) 157
Een uitgever op tour voor promotie van Duitse boeken. Ik was in de bibliotheek in Eelde. Ik keek en luisterde.

Woningbouw (2015) 171
Het dorp van mijn jeugd.

Genius Loci (april 2016) 175
In 2016 ontving – na mij, 2014 – Cor Kalfsbeek de Grote Culturele Prijs van Drenthe voor zijn bijdrage aan architectuur.

Ohne Worte (poze 7) 191
Thuis.

Wolfsklauw (poze 7) 195
Bezoek bracht een blikje met Franse koekjes mee. Een vliegtuig op de deksel.

Herbert Hakvoort (mei 2016) 205
Inspiratie *The New York Review of Books*, Malise Ruthven. *Inside Obedient Islamic Mind*s. p. 79 - 81. (Boekbesprekingen over strijd tussen ratio (Shiieten) en dogma (Soennieten) in de Islam.
Oera Linda Boek, samenvatting van dissertatie Goffe Jensma. (web).
Ng Kim Chew (Huang, Jingshu, 1967-) *Slow boat to China*, korte verhalen met toelichting over regio-literatuur. Hij schrijft over

teloorgang van de Chinese taal. De Chinese karakters verdwijnen langzaam. Veel meta-verwijzingen over (politieke) strijd en geschiedenis van Maleisië, China en Taiwan.
Hans Vaihinger, *Der Philosophie von AlsOb.* Pdf op web).

Pourquoi (Sariëtte) 233
Mijn kort verblijf in Kameroen.

PSA-professor (2019) 235
Professor Jaap Vrolijk is het hoofdkarakter in mijn roman *Anya*.

Doorstart (2018) 249
Mijn oudste zus in haar laatste jaren.

Please do not push (4 maart 2018) 261
Na een bezoek aan Van der Valk in Hoogkerk. Bediend door een zwarte serveerster. Ook in *A good way to spend an afternoon*. Mijn Engelse verhalenbundel.

Drosera rotundifolia (Ronde zonnedauw) (mei 2018) 269
Een tuin in Peize.

Lene van Dam (september 2018) 279
Mijn opoe heette Lene van Dam. Mijn oudste zus heette Lenie.

Argus Michaëlis (9. November 2018) 283
Na een tweedaags congres in Groningen over biografie. Ik keek en luisterde.

Dutch in Yorkshire Thorne (2018) 291
Onderzoek naar migratie vanuit Zuidoost-Drenthe. Zie ook *Poze* 14, 15. (web).

Riffie Rohling (11 november 2018) 293
Een muzikale neef op bezoek. Gecombineerd met de gitaar spelende zoon van de schoenmaker in Erica.

Fennie Blok (12 november 2018) 301

Roddelcircuit.

Hé Witte (2019) 309

Na een fietstocht door het Westerkwartier en bezoek aan het 'oorlogsmuseum' in Grootegast. Er verschijnen steeds meer zwarten in mijn proza. Had ik een zwarte willen zijn? Een zwarte vrouw?

Reiger (2019) 323

Na bezoek van een tovenares.

Rosarium (10-15 mei 2020) 337

Intiem. Sperma-donoren.

Krooskop (april 2020) 353

Bij mijn 'biografie' *Vaart mien busse* van Martin Koster uit 2020.

Corina Corina (september 2020) 371

Ik las een covid-19 verhaal in *de Volkskrant* van een beroemde schrijver. Dat kan beter, dacht ik.

Taxi Everhard / Quo vadis? (2021) 379

Weergave van mijn fietstochten in de regio; en de kruimels.
Quo Vadis? Waar gaat u heen. Boektitel van Poolse nobelprijswinnaar literatuur (1905); Henryk Sienkiewicz. Ik heb geprobeerd het boek, over vervolging van christenen na het jaar 33. A.D., te lezen.

Mijn *Quo vadis?* is een associatief en wellicht cryptisch verhaal. Het is een terugblik op mijn oorsprong. Landschap als vormend richtsnoer. Reis vanaf Peest, via Zeijen, Borger, Valthe, Barger-Oosterveld (opa en oma Geert en Anna Mensen-Nieters) naar Achter op Erica opa en oma (Willem en Lene Stout-Van Dam) hadden een boerderij op de hoek van de Verlengde Heerendijk en de Ericasestraat. Parc Sandur is nu de achtertuin. De golfbaan is op het land van mijn vader.

Willem Stout had een hoge rug. Hij trouwde met de jongere huishoudelijke hulp; beneden zijn stand, maar met een bultnek was er niet veel keuze.

Herman Stout en Ankie Mensen trouwden 14 april 1943. Hun eerste huis stond op de plek aan de Ericasestraat waar de snelweg naar Duitsland de Ericasestraat kruist. Rond 1949 zijn ze naar de Kerkweg in Erica verhuisd (daar ben ik in 1950 geboren in de schaduw van de kerk). Ze zetten zes kinderen op aarde. Op 25 januari 1949 kwam aan de Kerkweg, net na de verhuizing, een naamloos jongentje levenloos ter wereld. (Zes/zeven).

Ik herlas diverse werken van en over Andrei Bitov (1937-2018). Bitov schreef op latere leeftijd *The Symmetry Teacher (Prepodavatel' simmetrii)*. Een bizarre en surrealistische roman. Bitov houdt van cirkels, slangen en schorpioenen die zich in de staart bijten. In proza: het slot van het verhaal gaat naadloos over in het begin. Over de (ontbrekende) plot zegt Bitov:

> Een verhaal vertellen zonder de geringste plot is onmogelijk – de tekst zou einde noch begin hebben. In de Russische literatuur is het onderwerp *het gevoel* (Tsjechov); *het fantastische* (Gogol); en, wat minder vaak voorkomt, *het denken* (Poesjkin). Vandaar de mysterieuze ondertoon die een oplettende lezer onvermijdelijk ondekt.
>
> *The Symmetry Teacher*, Andrei Bitov

Naast scheikunde (RUG) koos ik Russisch als bijvak. Die kennis komt me nu van pas.

Ellen Chances schreef *Andrei Bitov The ecology of inspiration.* (Cambridge, 1993). Ik lees haar boek als een passende analyse van mijn eigen werk.

Sever is een Russisch sigarettenmerk: Het noorden (North State). In *Het Pushkin huis* laat Bitov karakters *Sever* roken, een sigarettenmerk voor de lagere sociale klasse. Mijn vader rookte North State en later Ritmeester sigaren. (Roken van sigaren was niet ongezond.)

In *Poze* (vooral nr. 15) meer achtergronden over familiair erfgoed. www.nedersaksisch.org

Auteur

Ja, ik schrijf snel. Ik zie en ik hoor alles. Mijn hoofd staat nooit stil.